

ISBN 978-961-92520-5-5

Taras Kermauner

RSD

Naivna doba

Dobe 1

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA
SLOVENSKE DRAMATIKE

NAIVNA DOBA

Dobe 1

Taras Kermauner

Samozaložba ČolKerKavčLot
AVBER-HORJUL-LJUBLJANA-KRTINA
2010

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6.09-2"18"(0.034.4)

KERMAUNER, Taras

Dobe. 1, Naivna doba [Elektronski vir] / Taras Kermauner ; vsebine dram Alenka Goljevšček. - Avber [etc.] : samozal. GolKerKavčlot, 2010. - (Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike)

Način dostopa (URL): <http://www.kermauner.org/>

250499584

Taras Kermauner
RSD
Naivna doba
Dobe 1
RSD 117-005-2006

Izdal: Samozaložba GolKerKavčlot
Vsebine dram: Alenka Goljevšček
Računalniška postavitev: Vanja Blaznik, Andrej Lavrenčič in Ajda Kermauner
Spletna publikacija: <http://www.kermauner.org/>
Dostopno tudi v Digitalni knjižnici Slovenije: <http://www.dlib.si/>

Spletno publikacijo je sofinancirala Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Copyright © by Alenka Goljevšček-Kermauner

JAMSKI ČLOVEK V GRADU I

(ob Vilharjevi **Jamski Ivanki**)

1

V knjigi **SD-modeli** raziskujem model izvira SD, predvsem metodološko in aksiološko, manj empirično. Že pred leti sem podrobno analiziral Linhartovo **Županovo Micko**, v knjigi **Zbogom zvezde**, analizo sem nato stalno poglobljal. Podrobna analiza Linhartove »nemške« drame **Miss Jenny Love** mi je ostala v rokopisu, letos sem jo priredil za natis in jo opremil s podrobnimi **Opombami**. Obdelal sem tudi že Jankovičevo **Lepo pesem o možu in ženi**; čakata me še podrobni analizi **Matička**, Devovega **Belina** in Romualdovega **Pasijona**. Gre za drame iz 18-ega stoletja. Po analogiji z **Love** bom dodal »slovenskim« dramam iz tega stoletja še Linhartov prosti prevod Metastasijeve »drame« v enem dejanju **Pusti otok**. S tem bodo izčrpani dramski teksti, ki so jih napisali v 18-em stoletju slovenski dramatik, čeprav gre tudi za v nemščini pisane in le ponašene ali prosto prevedene tekste.

Omenjene tekste bi mogel razporediti v nekaj skupin. 1. **Pasijon-Pesem**, 2. **Love-Otok**, 3. **Micka-Matiček**, 4. **Belin. Belina** je mogoče gledati tudi v paru z **Micko-Matičkom** (MM) kot sopripadajoče si nasprotje. Vseh teh 7 dram je nastalo v dveh obdobjih, na začetku 18-ega stoletja, **Pasijon-Pesem**, in na koncu, med letoma 1780 in 1790. Časovno gledano gre za dva začetka, čeprav je pri dramah drugega mogoče najti skupne imenovalce, tako znotraj 2. para kot znotraj 3. para: **Belin** in 3. par sodita v slovenski prerod, sta sad dveh tedanjih preroditeljskih krožkov-skupin, Pohlinovega in Zoisovega, medtem ko nimata drami 1. para med sabo nobene zveze. Ali res? A zvezo mora ugotoviti le interpret z RR. Medtem ko so ostale drame sad kulturne volje, v tem so enotnega izvora, je **Pasijon** sad verske volje, vneme ali prakse-načrta, **Pesem** pa je prigodnica, nastala na gradu - v graščini -, z ravno verskemu nasprotnim namenom: kot pesem za zabavo, ki pa razkriva Rad banalen - pritlehen - svet Blata, božjemu svetu kot Blodnji antitetičen. Da se reči, da izhaja SD - in s tem Slov(enstvo) - najprej iz Blodnje-Blata, iz cerkve-brloga, iz svetišča-smetišča (Stš-Smš), iz St in profanega, iz neba in iz podzemlja; ostale drame so že sad zavestnega kulturnega preroda, Slova kot kulturne nacije, v perspektivi lastne organske Db tvorbe, čeprav v 2. paru še kot nezavedna nemška priprava na to, kot notranja antiteza Slovu, značilna za Linharta dramatika, ki je šele postajal Sl dramatik.

Zavestna kulturna volja sodi v reženj, imenovan Ktš, saj poraja Narod, tj. zavestno obliko nečesa, kar je kot empirija dano šele v možnosti; nečesa, kar postaja Narod in nato nacija - vse do ND - z akcijo najprej redkih posameznikov kot članov Db-kulturnih elit, ki po zgledu drugih elit tedanje

Evrope izdelujejo-porajajo tudi SINarod kot PSt(no) Id z nemškim, francoskim in ostalimi že priznanimi. Ktš je drugo ime za kulturo, vzreja za omiko, biološki izraz za kultiviranega. Iz **Pasijona** sicer tudi nastaja kultura, a podrejena KC-veri; celo iz **Pesmi** nastaja kultura, a na svoj način. Morda posebej pomembno, čeprav je to najtežje odkriti in priznati; nastaja namreč kot ARF in AK: kot kritična zavest o prablatnosti človekovega življenja, o tem, da človek izvira - se koti - v govnu. Ta AK zavest je tako Rad, da si je do danes nihče ni upal priznati kot sploh obstoječo. Konv LZ, ki utemeljuje Slov na visokih kulturno-nravnih vrednotah, na SoM, Blato izloča iz IS, ima ga za Zlo, za vdor Zla od zunaj v Poz sistem, kakršen je - nastajajoče - Slov. Šele Neg plat RMg (PM, ludizma) omogoči, na osnovi Grumove dramatike, priznanje Blata kot sokonstitutivnega. Omogoči videti, da Plodišče ni le sveta Maternica-Porajanje, ampak obenem Ktš Blata. Zato je mogoče gledati kot par tudi **Pesem-Belina**: Blato(Temo)-Sonce(Luč). **MM** sta praktična, konkretna sintetizirajoča rešitev iz ekskluzivne dileme med Blatom in Blodnjo, med Podzemljem in Nebom. Sta - seveda tudi RR - stvarnost Km in začenjajočega se SMeša.

Obdobje po koncu Zoisovega krožka kot vrha SRazsv(eljenstv)a, ki je nemalo tudi že Hum in Lib, torej RLH, je za Slov kritično. FKC - Slomšek - se trudi Slov obdržati znotraj okvira FD-FP kot otroško, infantilno, potrebno paternalizma in celo avtoritarizma samoumevno Tot tipa. Dramatika in zavest sta znotraj tega ISa le **Blaže in Nežica v nedeljski šoli**. To bi bil konec razvoja Slova od etnije k ND. Med razvitimi ND bi se Slov kmalu utrnilo, kar je bil zavestni načrt FKC. Kajti FKC je nasprotovala tudi drugim ND, nemški, italijanski; podpirala je avstrijski FP koncept, Metternicha. Znotraj tega koncepta - ISa - je bila ustrezna le verska dramatika a la Romualdov **Pasijon: Biblija**, podana in ponavljana v NL oblikah; značilna je Drabosnjakova bukovniška dramatika, tudi njegov **Pasijon** - v času restavracije, v času vladavine Svete alianse, ki je načrtno preprečevala razvoj Meša pri vseh evropskih narodih; najuspešnejše seveda tam, kjer Meša še ni bilo ali je bilo zgolj v povojih, kot je bilo pri - bodočih - Slovencih. Tu si ni treba delati iluzij: logika uradne KC - tudi tiste, ki jo ima za edino pravo DSKC - je Slomškova, tj. takšna, ki nasprotuje SND, vsakršni pretvorbi SI etnije v avtonomno institucionalizirano Db; ve namreč, da vodijo - razvito - ND Mešelite, ne KC. Meš pa po svoji PSt teži k ateizmu, materializmu, k emancipaciji grup in PO, torej k SAPO in k SAKO, medtem ko dovoli FKC le dve SAKO: sebe kot Cerkev in PI kot tisto, ki naj bi KC vojaško ščitilo. Meš - LD - pomeni načrtno HKD pluralizacijo Db grup kot relativno avtonomnih. Avtonomizacija sekularnega je eden od osnovnih pogojev za nastanek ND kot LD.

V času med Vilharjevo **Jamsko Ivanko**, torej po letu 1848 - po letu, ki ga ima SLZ za bistveno prelomnico - in koncem 18-ega stoletja (**MM** in **Belinom**), nastaja na Slovenskem komaj kaj dramskega. To ni naključje. FD in FKC dopuščata do neke mere liriko, ki je domovinsko verskega značaja; kot lirika je subjektivna in nima objektivne, tj. Db moči. Dramatika pa je izrazito vezana na razvito Db, na polis. Veliko bolj kot epika, ki je v osnovi sad PS, medtem ko izvira dramatika - že v stari Grčiji - iz polisa; nastane šele tedaj, ko se grška PS povsem preoblikuje v visoko HKD Db, v kateri se da ante rem zaslediti močne RLH momente, že pri predsokratikih, tj. v 6-em stoletju pred evropskim štetjem. FKC se zaveda moči-nevarnosti dramatike, ki nastaja kot dialog-polemika z bogom, glej Ajshilovo trilogijo o **Prometeju**.

Koblar navaja v **Slovenski dramatiki I** dramske poskuse v tem vmesnem času. Leta 1803 priredita Kopitar in Vodnik Kotzebueovega **Tinčka Petelinčka** kot otroško predstavo. Vodnik - leta 1808 - ne konča prevoda Kotzebueovih **Malomeščanov**. Smoletov prevod Allinghamovega **Norenja sreče** ne izide, enako ne Malavašičev prevod Kotzebueove **Stiske**. Značilno: Smole ima v pripravi izdajanje teh prevodov, a izide le njegov prevod Garrickovega **Varha**, smrt mu prepreči načrt. SZ ni le posledica delovanja cenzure, FKČ-FD (Metternichov sistem, ki ga podpira Slomšek), ampak postaja osnovni model samega Slova. SZ kot osnovni model Slova sem odkrival-artikuliral tako v knjigi o kratkih Stritarjevih dramah, **Radikalnost in zavrtost, slovenski kulturni arhetip**, 1975, kot v triptihu **M=A** o TD. KC se je enako kot avstrijsko PI trudila zadržati Slov na stopnji etnije-otročstva, zanj naj bi zadoščala le mladinska dramatika, kakršno je forsiral ostareli Stritar v **Lešnikih** itn. (Stritar je začel zavestno zavirati razvoj Slova v razvito LD; postal bi prava ovira, če bi imel več močivpliva. A je ostajal - na PrS - povsem na robu Slova. Z dramskimi prizori, kot so **Pismo, Kita, Oderuh** itn. je deloval v času, ko je Vošnjak že nehal pisati drame in dal z **Draganom** itn. že model razvite dramatike, v času, ko sta začela pisati Kristan in Cankar, da ne govorim o številnih drugih, Ganglu, Mešku, Finžgarju, Detelu itn.)

Ista značilnost - oviranje razvoja Slova-LD - se kaže tudi v primeru drugih tedaj nastalih dram. (Navajam po Koblarju; ohranjene drame pa bom kmalu podrobno analiziral.) Schneider napiše 1817 dramo **Ulrich Graf Celsky**; besedilo se je izgubilo, čeprav bi bilo najbrž izredno pomembno, z njim začenja ta koroški duhovnik in preroditelj dramsko oblikovanje Celjskega ciklusa. Na Dunaju - to je domneva - uniči policija-vlada Trstenjakovo tragedijo **Nevesta z otoka Cypros**. Bernard Tomšič napiše leta 1845 veseloigro **Lahkoverni**, a jo izda šele 1864 njegov sin; do tedaj ostaja neznana. Enako enodejanka **Ravni pot, najboljši pot**. In to je vse. Torej izgubljene, uničene, neznane, v rokopisih ostale drame kot skrajno redki primerki. Med **MM** in **Ivanko** mine šest desetletij oviranja nastajanja SD in Slova. To bi bil čas Rad puščave - kasneje SD ponotranji doživetje tudi te Puščave kot Niča -, če ne bi bilo Prešerna kot živega dokaza, da Nič ni vsemogočen; da nastajajo najvišja dela vere in kulture lahko tudi sredi puščave niča. Mislim na Prešernov **Krst pri Savici**, a tudi na njegovo **Novo pisarijo**. Če upoštevam(o) kot dramski žanr Jankovičevo **Pesem**, v dramski žanr jo je uvedel že Koruza, je treba kot dramo upoštevati tudi **Pisarijo**.

Vprašanje pa je, kolikšen vpliv je imelo Prešernovo delo okrog leta 1848. Koblar, ki je poznavalec, piše, da so na »prireditvah Slovenskega društva v letih 1848-50 deklamirali in peli pesmi Slomška, Koseskega, redkeje Prešerna«. Drame, ki so jih tedaj prevajali in prirejali, kažejo, da so nastajale povsem zunaj Prešernove PSt; da je pomenilo leto 1848 - oz. obdobje 1848-50 (ko bom govoril o letu 1848, bom mislim na ti dve leti skupaj) - vrnitev k **MM** oz. še pred-pod PSt **MM**. To mojo trditev bodo dokaz(ov)ale moje podrobne analize tedaj nastalih priredb, recimo Bleiweisove dramatizacije **Vdove in vdovca** itn. V pričujoči razpravi pa analiza **Ivanke**.

Moja teza je: z **Ivanko** kot najznačilnejšim dramskim tekstom tega časa - leta 1848 - se začenja SD in Slov znova. Prejšnja SD kasneje sicer vpliva, tudi **Krst**, ta postaja celo ena osnovnih tem v SD, glej Smoletovo in Simčičevo

varianto **Krsta**, a v dramatiki 50-ih let še ne deluje. To tezo bom skušal dokazati s podrobnimi analizami SD tega časa, recimo **Junteza**, 1855. Moja nadaljnja teza je, da se SD-Slov šele polagoma oblikujeta; kako teče to oblikovanje v Slov, se vidi iz SD. Naslednja stopnja po **Ivanki-Juntezu** so drame 60-ih let, najvidnejši Lipeževa **Car Lazarjeva smrt**, 1860, in Remčev **Samo, prvi slovenski kralj**, 1867. Šele v 70-ih letih doseže SD Rad obliko Ncl in Lib uporništva zoper Pl-FD in FKČ, glej oba **Tugomerja** in Vrhovčevega **Zorana**, a tudi Klemenčičeva **Zeta carja Lazarja**. Med **Ivanko** in **Zoranom** se oblikuje nenavadno hitri razvoj Slova-SD; v **Zoranu** doseže SD stopnjo Schillerja, a tudi že aktualnejšega Ncl, ki pa ga je nemška dramatika dosegla recimo že s Kleistovo **Hermanovo bitko** na začetku stoletja. **Zoran** je RLH kritika Rad Rev (LR) kot kmečkih uporov, kot upora SNL, in obenem že tudi ARF-AK Ncl(a), ki je v **Tugomerjih** samoumeven. Naslednja stopnja je Vošnjakova zrela dramatika iz prehoda 80-ih v 90. leta, **Dragan**, **Premogar** itn. V tej Meš ni več le projekt-konstrukt, niti ni več podajano skoz metafore kmečkih puntov, **Zoran**, ampak je osvetljeno že s stališča ARF-AK. Doba PrS pomeni nato razmah pluralizma, LD, že z novim konstruktom Prola v Kristanovi **Zvestobi** in Cankarjevem **Blagru**.

Opisujem eno linijo, najrazvitejšo: RP. SD seveda ni le ta linija; je HKD polje, v katerem se ohranja KMg oz. se KMg tip - Romualdov **Pasijon** - obnavlja, oživlja, RR v Gent, h Kfz stremeči PSt, recimo v Krekovem **Turškem križu** malo pred prvo svetovno vojno, v FKČ pa v Debevčevem **Židu** 1897. Takšnih dram je vse polno: od Bilčeve **Tarbule, keršanske junakinje**, 1868, do Lenardove **Dekle božje**, 1912. Sama **Ivanka** ima nemalo dedičev, recimo Funtkove **Teharske plemiče**, 1890. Prej pa že Iskračevo (Frankolskega) dramo **Andrej Turjaški ali Vse za vero, carja in domovino**, napisano za Nagradni natečaj Dramatičnega društva leta 1872, in/ali sicer kasnejšo Špicarjevo dramatisacijo Slemenikove povesti **Izdajalec**. Linij znotraj SD kot HKD je več, vse več, bolj ko se SD razvija. RP namreč pomeni prehod od KMg k HMg, to pa je od FD k LD, od katolištva k Lib, od enotnosti-monolitnosti - celo Tot - k pluralizmu. Temu se FKČ upira, a brez uspeha. Zavira razvoj, s tem povzročča še dodatno SZ, vendar procesa ne prepreči. Danes, na osnovi SLZ, ki upošteva predvsem, če ne izključno le RP, si ne - ali slabo - predstavljamo, kaj je bila SD kot HKD celota. OZn temelji najprej na Dv modelu mrežastega - micelijskega - mišljenja kot skrajne oblike IdM; šele ko interpret upošteva to obliko - HKD povezanost -, more preiti prek ARF-AK modela RP k drži Dt. O tej drži v pričujoči razpravi ne bo veliko govora, saj v **Ivanki** ni navzoča, ali pa tako Trf (transformirano), da niti ni prepoznavna.

Ivanko sem podrobno bral že večkrat. Prvič, pred leti, sem komaj kaj ali nič razumel. O **Ivanki** je bilo malo pisano; najpomembnejši starejši SLZnik Kobljar je v **SD I** sploh ne obravnava, le omenja jo: »Izrazit čitalniški značaj imajo igre Miroslava Vilharja (1818-71). Ta politik in narodni buditelj je že 1849 zložil romantično spevoigro **Jamska Ivanka**, v šestdesetih letih pa prirejal kratke igrice« itn. **Ivanka** dobesedno sicer še ni čitalniška igra (ČD), čitalnice so namreč ustanovljene šele 1861, je pa to v prenesenem in PSt pomenu. Prireditve Slovenskega društva, ki sem jih že omenil, so bile ante rem že ČD. Kobljar piše o njih in o letu 1848 v **SD I** tole: »Prava podoba ustvarjalne slabosti po Linhartu in Prešernu je bilo leto 1848. V sproščenih političnih in

kulturnih manifestacijah ni tedanje slovensko meščanstvo premoglo drugega, kakor da je svojo narodno misel opiralo na patriotične in dobrodelne priložnosti ter v svojih prireditvah z deklamacijami, petjem in glasbo, pa tudi s kratko igrico uveljavilo tisti spored, ki je bil pozneje tako značilen za prve čitalniške veselice ali `besede`.«

Koblar ima prav. Moja razprava o **Ivanki** bo na HKD način podkrepila in utemeljila to Koblarjevo sodbo. Prav **Ivanka** je izjemna priložnost za analizo leta 1848 na Slovenskem; za odkrivanje stanja tedanjega Slova in SMeša. A ne le kot razreda; ampak znotraj razreda kot PSt, ki jo ima singularni Sl meščan, konkretno Vilhar kot značilni predstavnik takratnega SMeša. Ker je **Ivanka** drama - v knjigi iz leta 1850 piše v podnaslovu: »Izvirna domorodna igra s pesmami« (navajal bom po izvorniku, torej v tedanjem jeziku, nobene besede ne bom spreminjal, nekatere le tolmačil, ker so današnjemu človeku neznane) -, je s stališča OZn kotPO. Zato ni le dokument tedanje stopnje SMeša, niti ne le dokument Sl kulture in/ali same dramatike kot žanra; ker je kotPO, je zastopnik singularnega človeka. Ta človek - človek, ki je živel okrog leta 1848 - je danes že pokojni, z njim se zato ni mogoče pogovarjati v živo. Ohranil pa se je njegov namestnik-zastopnik: drama-kotPO. Skoz dramo se morem danes, leta 1998 - pogovarjati kot v živo s tedanjim človekom. V tej točki pa drama prehaja ne le obliko materije-informacije, znaka-dokumenta, ampak presega tudi THM in prehaja v ČHM: v območje Dt.

O Vilharju piše Koblar več v **SBL**, 13. zvezek. O **Ivanki** beremo tole: jo »je izdal 1850, posvetil pa Slov. društvu v Lj. in mu podaril 500 izvodov, da bi krilo stroške za uprizoritev ter izplačalo dvoje nagrade za spis o slov. zgodovini in za dve lirični pesmi.« Vilhar (Vil) je bil mecen. »Do uprizoritve ni prišlo« - SZ - »in **Ivanka**, povzeta po nedokončanem libretu **Anne von Gösting** (snov iz obdobja križarskih vojn, kraj dogajanja v okolici Jamskega gradu in Kalca), je bila prvič delno uprizorjena (3 odlomki) na koncertu Filharm. društva 1851, v celoti pa 30. marca 1871 v Lj. Čitalnici.« Da Vilhar ponavlja Linhartov model, se vidi iz dveh drugih Koblarjevih omemb. Najprej iz biografske: se je rodil »poštneemu uradniku francu (iz rodu Wilicherjev, ki se je poslovenil) in Ivani r. Obreza.« Linhartov rod je bil poslovenjen iz češkega. In drugič: »pesniti je začel v nemšč. med študijem v Gradcu... Tedaj je napisal kaki dve dejanji besedila za romant. opero **Ana von Gösting**« (razlika med obema naslovoma, enkrat Anna, drugič Ana, je pri Koblarju), »pozneje pa še nekaj nem. pesmi.«

Drama **Gösting**, čeprav nedokončana, je analogon Linhartove drame **Love**; razlika je v tem, da je Vil nemško dramo prenesel v slovenščino, medtem ko je Linhart PSt **MM** vzpostavil popolnoma na novo, celo v nasprotju z **Love** ali kot rešitev iz problematike **Love**, ki je bila tako tragična, da Linhart iz nje ni našel izhoda. Sama sorodnost **Gösting** in **Ivanke** govori o tem, da Vil ni čutil potrebe po RR PSt nemške drame. Analiza bo pokazala, da je to tudi glavna hiba drame, hiba s stališča dramatike - PSt -, kakršno bi moralo imeti razvitejše Meš in ki bi ustrezala letu 1848, če bi bilo to leto - njegov duh, njegova PSt - res to, kar predpostavlja današnje SZ (slovensko zgodovinopisje), da je bilo. Da(našnje) LZ gleda na leto 1848 skoz njegov program Zedinjene Slovenije, temu programu pa pripisuje pomen-vsebino, kakršno je dobil leta 1991. Ne pravim, da v programu Zedinjene Slovenije ni bilo kot v Pot(encial)u tudi leta 1991, se pravi ustanovitve SND. A Rad te zaključne faze, vsebovane v Potu, leta 1848 najbrž ni mislil noben Slovenec.

Če imamo **Ivanko** za verjeten izraz najbolj razvitega tedanjega **SMeša**, potem pomeni pripisovanje današnje vsebine tedanjemu **SMešu** skoraj potvorbo, vsekakor pa Zn nekritično početje. Analiza **Ivanke** naj bi pokazala, kaj je mislilo-čutilo, kako je vrednotilo svet in sebe tedanje **SMeš**; da je mislila tedanja **FKC** drugače, je razumljivo. Vprašanje je, kolikšna je bila tedaj razlika med **SMešem** in **FKC**, med **Vilharjem** in **Slomškom**; **Prešerna** dajem v oklepaj. Je le naključje ali pa tudi znamenje, da je prav tisto leto - 1849 - umrl?

Koblar piše o **Vilharju** kot dramatik: »se je skušal uveljaviti s tipičnimi čital. igrami, od katerih jih je 6 izdal kot **Vilharjeve igre, I - VI**, 1865 do 1866. Izvirne so **Detelja**, **Župan** in **Poštena deklica**.« **Deklico** sem podrobno analiziral v knjigi **Čitalniška dramatika**. »Druge - **Filozof**, **Igra pike** in **Servus Petelinček** - so prirejene po tujih predlogah. Med dramske spise sodijo mdr. še: kupleta **Frak in surka** (Naprej 1863) ter **Srce in trebuh** (istotam), po nem. izvirniku prirejena **To sem bil jaz!** (1868) in burka **Vsakemu svoje** (Soča 1871). V zapuščini so ostali rkp: **Daniela** (izvirna žaloigra v 3. dej.), **Kdor prej pride, prej melje** (izv. šaloigra v 2. dejanjih), **Korčovski** (dvodejanka), **Na kmetih** (izv. šaloigra v 2. dejanjih). Ker imajo vse 4 igre geslo, je verjetno, da so bile namenjene za natečaj **Dram. društva 1870**«. Natečaj je bil zaključen šele 1872. »Tako kot pesmi so bile tudi njeg. igre izredno priljubljene v čitalnicah.«

Dve pripombi. Ena tehnična. Kot je v navadi v enciklopedičnih tekstih, da je vrsta besed, ki se ponavljajo kot značilne - kot tehnične -, okrajšanih, tako ravnam v **RSD** tudi jaz, le da tehničnim izrazom dodajam še vsebinske: osnovne, ki jih nenehoma uporabljam in na katerih temelji **OZn**. Ker **RSD** ni **PNP**, ni namenjena široki publiki kot prepričevanje, kot zabava ali reduktivna (**Red**) informacija, ki naj nadomesti **HKD** resnico, si jemljem pravico, da število okrajšanih besed množim. S tem tudi kažem na enotno tehnično-vsebinsko strukturo **RSD**.

Druga pripomba je vsebinska. Prav neverjetno je, koliko slovenskih dram, bodisi izvirnih, bodisi ponašenih-prirejenih, obstaja, a jih tako rekoč še nihče ni prebral; niti Koblar ne. Današnja slovenska zavest (**DaSIZ**) se ukvarja skoraj izključno s **PNP** problemi oz. vse reducira na raven **PNP** gesel, ki so učinkovita v boju za oblast. V tem pomenu je tudi razprava o letu 1848 na Slovenskem oz. o programu **Zedinjene Slovenije PNP** početje, saj sama na sebi, brez upoštevanja kot **PO** obstoječih dram, ki so **HKD** življenjski svetovi v **Husserlovem** in **Schützovem** pomenu, prej dezinformira kot informira, prej kot **Reda** deformira kot pa služi konstrukt ustrežne(jše) resnice. Analizo programov je mogoče narediti šele takrat, ko je okvir izvršenih **neRed** analiz **SD** že tu. **RSD** je tudi zato odklanjana, s strani **SLZ**, ker terja prav to predhodno **HKD** analizo; ker razkrinkuje **Red PNP** početje **DaSIZ** in **SLZ**.

V enciklopedičnih informacijah tipa, ki ga navajam iz **SBL**, so skrajšave mogoče in potrebne; tu ravna Koblar korektno. Tudi še v monografskih publikacijah, kot sta Koblarjevi **SD I** in **II**, čeprav je tu postopek že problematičen. Vendar se Koblar kot umno-trezen človek samoomejevanja zavestno reducira predvsem na informacije zunanjega tipa, bibliografske podatke in povzetke vsebin; to je kot sredstvo Zn potrebno in koristno. Pravo **LZ** se začinja šele onkraj tega oz. na temelju teh pomožnih strokovnih podatkov. Teh in takih analiz pa skoraj nimamo. **SLZ** se ukvarja predvsem z nenehno novimi izdelavami splošnih literarnih zgodovín, kar je v duhu **PNP**.

Prunkovo početje je tu še posebej značilno. Pleterskega monografija **Dr. Ivan Šušteršič** kaže, da je mogoče znotraj tradicionalne SLZ napisati tudi delo, ki daje v prvi plan PO in ne politicum; ki nima za cilj nadomestitev HKD realitete z gesli programov. Prunk to počne, Pleterski ne. Zato je njegova analiza Šušteršiča nepristranska, vživlja se v lik-osebo; PO je središče-vozišče Zg(e), ne pa sredstvo politike kot boja za oblast. Pleterski pokaže Raz plati boja za oblast, tudi tragične, personalne; medtem ko sta Prunk in Habjan v službi PNP. Habjan bolj ideologije - Rad Ncl -, Prunk bolj konkretne strankarsko Dž politike, kar je še za eno stopnjo bolj Red. Odtod Prunkovo pisanje v časnike, na ravni Jožeta Dežmana in amaterja Nagliča. Pleterski je dal očitno skoz notranje izkustvo Dž, od aktivne udeležbe v Prtih do članstva v slovenskem Dž vodstvu, zato gleda zdaj z ARF, medtem ko je Prunk v vzponu kot tipičen današnji slovenski povzpetic, človek Rad ambicije, ki reducira svet na zgolj aktualno uporabljive obrazce-gesla. **RSD** je kot micelij ravno na nasprotni strani pahljače, kot ČHM pa povsem drugje.

Za Vilharja kot avtorja **Ivanke** je značilen tudi tale Koblarjev podatek iz **SBL**: »Najprej je 1842 napisal zvezek skladb, ki jih je posvetil svojim kolegom pravnikom«, Vil ni nikdar doštudiral, »nato pa so na njeg. pesn. in glasb. ustvarjanje močno vplivali polit. dogodki 1848. Opus obsega 25 samospbevov, 12 zborov in 8 klavir. skladb ter 1 spevoigro (**Ivanko**). Živio-polko in Polko-Slovenko je 48-49 izvajala godba lj. nar. straže.« Drugi naslovi njegovih skladb so v skladu s PSt **Ivanke: Slovenski mladini, Sokolova potnica** (posvečena Južnemu Sokolu). Da je razmišljal Pol, se vidi iz Koblarjeve informacije: »V Zgbu je 1865 (kot spomin na pol. zapor) izdal knjižico humorist. in zbadljivih verzov **Žabjanke (Žabe, Raki, Ribice)**. Ko je bil poslanec, a tudi pozneje, je pisal slov. in nem. epigrame na poslance kranj. dež. zbora. Sprva so krožili v prepisih« - svojevrstna ilegala ali pollegala, gverila -, »1865 in 1867 pa jih je dal litografirati.«

Da bi bila bravcu podoba Miroslava Vilharja vsaj kot okvirna informacija jasnejša, naj navedem del Koblarjevega enciklopedičnega zapisa iz **SBL**. Namen pričujoče razprave ni analiza Vilharja kot PO, ampak analiza **Ivanke**; nekaj podatkov o avtorju **Ivanke** pa je potrebnih. Kot je potrebno opozorilo na osebno-Dn zvezo, ki jo čutim z Vilom prek svojega praprastarega očeta, dve desetletji starejšega od Vilharja; bil je Vilharjev bližnji sosed kot župan v Ilirski Bistrici, kot osrednja Pol in podjetniška figura tistega dela Slovenije, a tudi kot poslanec v deželnem zboru skupaj z Vilharjem. Mislim na Matijo Ličana, ki nastopa kot firma tudi v Vilharjevi dramatici, v igri **Kdor prej pride (Kdor)**. In še: pisal sem, podrobno, še analize proze Mateta Dolenca, Vilharjevega pravpravnuka. Z Dolencem se dobro poznavata, bil je eden prvih oblikovalcev RMg kot ludizma, glej knjigo, ki sta jo napisala skupaj z Ruplom: **Peto nadstropje trinadstropne hiše**, 1972. Dolencčev ludizem ni brez zveze z ludizmom-simulacionizmom **Ivanke** in Vilharjeve dramatike.

V **Ivanke** je ludizem skrit, a ne povsem; PM ima vir enako v **Ivanke** kot v **Matičku**. Meš je že od začetka tudi simulacionizem, je kot takšno nepristen, nadomesten, simuliran razred; odtod tudi njegov svetovni nazor, ki ostaja Sim(ulacionizem) tudi tedaj, ko se histerizira v Rad Ncl, recimo v **Tugomerjih**. Meš dobiva pristnost v tem, ko regredira v PS. A to je regres. PS in FD - Pl -, kar je primer **Ivanke**, sta maski, sta sredstvi za avtokonstruiranje Meša kot

pristine držbe, povezane z zemljo, utemeljene na Krvi. Kako zgolj retoričen je ta postopek, kaže ravno **Ivanka**. Da bi postalo Meš direktnejše stvarno, mora preiti ali v Rad Ncl, **Tugomerja**, ali se radikalizirati v Prol marksističnega-leninističnega tipa, kar se zgodi v NOBD; glej Zupanovo **Rojstvo v nevihti**, v katerem navzema Meš, slikar Jalen iz Zupanove tikpredvojnne drame **Stvar Jurija Trajbasa**, obliko - EV - delavca, Krima in Nine. Ta maska je enako začasna, kot je PI-FD maska Meš(a) v **Ivanki**. Tako regres v PI-FD kot iluzijski progres v Prol se skažeta za SSL. Po odpadu obeh, PI in Prola, se vrne Meš k sebi kot bistvu: k Sim razredu Trga, kupoprodaje, ponudbe-povpraševanja, pogodbe, verbalizma-lingvizma, torej k LD-PM.

Bravec te razprave in **RSD** v celoti naj se zaveda moje metodološke in aksiološke predpostavke; moj pristop k predmetom, ki jih Zn obravnavam, je v temelju drugačen kot v Konv Zn. Zame ni predmeta - trdim, da za nikogar ne bi smelo biti predmeta -, ki ga ne bi s svojo nravno voljo (»apostolatom«), z verskim zanosom spreminjal - RR - iz predmeta v kotPO. Prav temu postopku - odnosu do sveta - pravim Dg (drugenje). Predmeti so lahko kakršni koli: ljudje, spremenjeni v predmete, da bi jih akter-subjekt raziskoval, preučeval, izkoriščal, podrejal (do njih ostaja v nezainteresiranem, »objektivnem«, zunanjem odnosu kot Kpl na trgu do blaga, tega presoja le po njegovi tržni ceni, po njegovih zunanjih lastnostih, ki delujejo kot elementi cene; tak je recimo odnos prof. Kosa, tj. model Konv Zn, nastale v novem veku, v KplBrž). A tudi ideje, konstrukti, živali, predmeti, podatki, stvarni in izmišljeni, zares kar koli. Ene je brez dvoma lažje delati za kotPO (nisem zapisal narediti, gre za proces, za približevanje cilju-namenu), to so tisti, ki so bližje modelu človeka, druge teže, recimo kamnine, atome, fizikalna ali kemična razmerja. Načeloma pa noben predmet ne bi smel biti razumljen kot neprimeren za človekovo RR v kotPO; temu procesu pravim tudi LdDr in/ali poosebljanje. Ljubezen pomeni v tej zvezi moč-voljo-dar, da človek vse, na kar naleti in kar mu je Dr (Dr kot Id), odrešuje, kar pomeni, iz stanja samozaprтости, ki je drug izraz za neodrešenost, RR v stanje odprtosti, notranje komunikacije najprej z njim kot odreševalcem, nato z vsem ostalim, saj ima vse ostalo isto predpostavljeno - pripisano - PSt: kotPO.

Ljubezen tu ni FP usmiljenje, ki ga deli Vsemogočni subjekt kot edini bog - kot imperialistični Avtist - tistemu, kar mu je pokorno; takšni sta teologija in etika FKČ, izhajajoči od boga kot Abs Gospodarja. Usmiljenje je primerno le kot napačno ime za pravo stvar, tj. za to, da človek z ničimer zunaj sebe ni v odnosu Maščevalnosti kot vnašanja Pravice; da Dr(ugim) ne zameri, jih ne kaznuje, jih nima za grešnike, ki so zato slabši od njega; kar mu daje pravico do občutka edinstvenosti, vsekakor do vzvišenosti nad drugimi; to vzvišenost pa nato popravlja (maskira) z usmiljenjem-odpuščanjem, dela se za ponižnega in vso Moč dodeljuje maliku-bogu, kateremu prepušča Maščevanje-Pravico; sam veruje, da bo bog nagradil njega, njegovega nasprotnika pa kaznoval. Fbog stori to tako, da podeli oblast na TS določenim ljudem (kraljem ipd.) in grupam (PI, kleru), ki izvajajo njegovo RPP: duhovščina ideološko, PI vojaško-Dž(no). Glej Debevčevega **Žida**. Zato je vsak upor NL kot SAKO zoperbožji, zoper boga kot Gospodarja FKČ. In je glavni lik Neg držbe Hudič kot Lucifer, kot upornik danemu Db sistemu, ki ga odobrava-podpira KC. Omenjena RR, ki jo izvaja FKČ, je značilna tudi za PSt **Ivanke**, glej lik črnega viteza Marka.

Odreševalec ni Odrešenik po zgledu vojskovodje, katoliciziranega Aleksandra Velikega, ki fizično osvobodi predmet, mu da Svo in avtonomijo oz. toliko avtonomije in Sve, da more osvobojeni zdaj sam iz svoje Sv volje podariti svojo Sv-avtonomijo - sebe kot žrtev - Abs bogu kot Pog maliku; to je bistvo teologije FK: relativna, začasna, prehodna Sv; celo le prehodna oseba-duša; le tolikšna, da je zmožna poosebljeno, notranje sprejemati zakone-zapovedi-ukaze boga, se po njih ravnati, a tega ne doživljati kot sužnost, ampak kot osvobojenost od TS, od zla, od grehov. Pbog - dejansko KC kot ObDb - tako preparira (RR), (pre)vzgoji, fascinira, prestraši, lobotomira, disciplinira, kvadrira, obvlada človeka-vernika, da ta Gospodarja, ki ga je osvojil, razume kot Osvobojevalca, kot Odrešenika, ki ga je iz stanja sužnosti, tj. pripadnosti fizičnemu svetu ali kateri koli drugi religiji-sistemu, izpeljal k sebi, ga kot podanika pravega in edinega boga naredil za kandidata za Večno življenje, tj. večni užitek. (Vse to je razvidno iz **Ivanke**.) Kot bojevnik na strani pravega boga bo PČ prišel v nebesa, če bo le bog tako hotel - a zakaj ne bi hotel, če mu je vernik zvest? Vse je odvisno od dobre volje - Milosti, Usmiljenja - boga kot Abs gospodarja. Zato je dobro temu Abs despotu dobrikati se, peti mu slavo in hvalo, biti pred njim maksimalno ponižen, delati, kot to terjajo on prek svojega St telesa: Cerkve. Temu dobrikanju - laskanju, samoponiževanju, vničdevanju (askezi, samoodrekanju) se pravi molitev. Če je povezana z delom - predvsem z delom za KC -, je kot Ora et labora! načelo pravega življenja.

Tak - KC - vernik se ves čas čuti odreševan-osvobojevan. Vsak zakrament mu potrjuje to vednost-čut, posebej pa maša, ki jo je dolžal izpolnjevati vsako nedeljo, da ne bi pozabil na to svojo temeljno stanje odvisnosti od despota, na svojo osnovno nalogo, to pa je izrekanje pasje hvaležnosti Gospodu, da ga je vzel v svoje varstvo. Red varanta te PSt je tudi Kom Partija. Od leta 1945 je učila, dopovedovala Slovincem, da jih je osvobodila (odrešila) Ona; da ji morajo biti zato hvaležni. Da zdaj niso več ne sužnji kot pod Pl-FK (ki je za Partijo konkurentna grupa-institucija), a tudi ne več PO, kot so bili pod Kpl-Brž, v LD, iz katere jih je osvobodila. LD se je namreč še v prvi polovici 20-ega stoletja kazala predvsem kot sistem ZI, kot prevara, ki je v imenu osebnih svoboščin - cilj naj bi bil, da bo vsak postal SAPO - ljudi realno, kot je analiziral Marx, pretvarjala v nove sužnje, v delovno silo, v Prol; ta je bil dojemana le kot zamenjava za stroj, kot fizična moč-energija, kot reificirano gorivo za razširjeno produkcijo Kapitala, tega pa je imela v rokah oblastniška Brža. Nedoseganje proklamiranih ciljev, enakosti, SAPO, PUH itn. so ljudje, ki so se čutili prevarane, imeli za zakon Lib-LD; zato so v LR s silo vrgli to spačeno obliko LD; mislim na obdobje med letoma 1941 in 45, ko je LR dopolnila NOB; to sintezo kaže NOBD, od **Rojstva do Večera pod Hmeljnikom**.

Partija je z LR posnemala KC, ki je spodnesla prej obstoječe PS oz. še danes osvobaja(ta) ljudi izpod Kpl-Brž, izpod Kom, izpod kakršnega koli Pogsistema. To Partija in KC moreta, ker LD ne dosega svojih vrednot; ker je ZI v Kpl tako močno, da bistveno omejuje SAPO in PUH. OT trdi, da LD po svoji PSt ne more biti drugačna - le malo bolj ali malo manj ZI -, ker v primeru, da se SAPO ne veže na Boga, ostane človek le ali Psk ali podrejen KO. Šele kot BSAPOEV more najti-prakticirati tisto držo, ki mu omogoča, da ni ujet od Liba kot od Kpl-ObDb. Bog, o katerem govorim zdaj, seveda ni bog FK, ni Vsemogočni, Usmiljeni, Kaznovalec, Sodnik, Gospodar, niti ne Odrešenik kot Zapeljivec, kot tisti, ki obljublja Varnost v zameno za Sv; tak je

Hudič. Bog FKC je Hudič, ker je FKC Pog tvorba, ki nasprotnika sama RR v Hudiča, živi od demonizacije, ki jo ustvarja in katere del je. To je SM - temeljna perversnost - FKC.

Bog OT je akter v LdDr, je subjekt Dg, ki vsakega Dr, ki je Id, RR v Dt kot Dt. To je Bog kot realizator ON, kot nosivec LdN, ne ljubezni do NSS. Temu Bogu, ki ni despot, ni treba peti hvalnic, kot to terja Stara zaveza in od nje povzema FKC kot ena sama ritualika - obredje - idolopoklonstva. Kolikor pa KC uči, da je človek BSAPOEV, da se ne sme klanjati idolom, biti služabnik-hlapec, udejanja Pot OT - Dt - Boga. V nji - v vsem na svetu - je tudi navzočnost Dt Boga. Človek, ki je ud OC (odrešenjske Cerkve), skupaj z Bogom soodrešuje Dr-Id. To dela tudi v zavesti, da sam ne more biti odrešen-osvobojen, če ne odrešuje-osvobaja Dr(ugega); da je lahko sam odrešen le skoz odreševanje drugega, skoz to, da je sam kot predmet akciji Dr(ugega) obenem njegov cilj; ta cilj pa od Dr terja, da svoj predmet RR v kotPO. Dg je usoda človeka, usoda v tem pomenu, da sam ne more uspeti, če ne uspe kot soodreševalec Dr(ugega). V tem pomenu je na Dr usodno vezan. Če hoče osvoboditi le sebe, tj. Dr(e) osvojiti, podrediti, se bo sam ujel v past-par ObDb; da bo prej ko prej v tekmi-vojni Dčov postal predmet za Dr-Id, ki ga bo zaslužnil in ubil, kot kaže Snojeva drama **GiM** na osnovi mnogih SD.

Iz povedanega sledi, da kotPO ni le vsak človek, tudi tisti, ki ga imam znotraj IS FKC in Partije za svojega Sža; ampak da more - mora, v tem je nravno-versko najstvo - posta(ja)ti kotPO tudi SMeš, tj. tista kategorija, ki jo v razpravi o **Ivanki** analiziram kot eno osrednjih. Vendar mora posta(ja)ti kotPO tudi FKC (in Partija; KomPartijo dajem v oklepaj, ker ni eksplicitni predmet analize v tej razpravi.) V prvem planu nastopata FKC in Pl - obe Ob(lastniški)grupi FD - kot predmet kritike; kajti prav ti dve v PSti **Ivanke** (ki družī dva časa, dva sistema, 12. stoletje in leto 1848) predstavljata IS, ki preprečuje nastanek Meša in Liba, s tem tiste Db oblike, ki je na RP naprednejša, bolj HKD, pluralnejša, strpnejša do Drih, pa najsi so verski ali ideološki; torej je bližja modelu Dt. Pluralizem - model Dv - še ni Dt, ga pa bolj omogoča kot ga omogočata modela Id in Dč. V Dv monolitnost, h kateri teži Id, razpada, se razkrajaja, monopol-enotnost postaja porozna; zato se v luknje, ki nastajajo v sistemu kot integralističnem, lahko - laže - naseli Bog Dt. Id monolit - Av - Boga načeloma odbija, dela ga za boga, s tem za svojega tekmeča, za Sža v boju za Abs oblast na TS.

Na tem prvem planu Pl in FKC nastopata kot agenta ObDb, kot preprečevalca razvoja človeka od Id-Dč v Dv, Lib-Meš. Tako močna sta, da je Meš v **Ivanki** komaj navzoče, šele v povojih, bistveno manj profilirano kot v **Matičku**; najhuje je, da sploh nima urgentne zavesti, da se mora razločiti od FD-Pl; zato se gleda v maski-opravi (domačega, slovenskega) Pl. Prava hlapčevska varianta podložniškega, odvisniškega, nesuverenega lažiMeša. Ko to opazujem in ugotavljam, določam Neg akterje, silo, ki preprečuje Meš(u) emancipacijo. To silo - FP v obeh podobah-likih, kot FKC-kler in kot Pl - nato kritiziram, odklanjam. S tem se izpostavljam nevarnosti, da v boju za RPP tudi sam podlegam modelu Dč; da izdelujem lik Sža, ki ga je treba odstranjevati. Temu se ne da ogniti, kajti FP je bilo objektivno - v Zg - realna sila, ki je preprečevala nastanek SMeša; ga preprečuje še danes, leta 1998, ko DSKC v sebi sintetizira oboje: FKC-kler in Pl; vračanje gozdov, gradov in posestev celo

tujim fevdalcem je le zunanje znamenje procesa, o katerem govorim: temeljne Strne ReFe Cerkve in DSD.

Kot analitik torej moram ponavljati RP model boja Meša zoper FD. Iz tega modela - iz Dč - izstopam lahko le tako, da svoj boj zavestno simuliram; da tako Meš kot celo FP pristno ponotranjam, oboje je del ČHM, s tem notranje OZ človeka, a vendar ponotranjam ves čas z vidika Dti kot točke, ki je zunaj procesa-strukture THM. To dosegam tako, da tudi v FKC - Pla danes de facto kot Obgrupe ni več, samo se je buržoaziralo-kapitaliziralo - odkrivam Pot Dti. V LibMešu je Pot Dti v njegovem pluralizmu, nedoktrinarnosti, nemonolitizmu, v RR ideologije v karneologijo; to je bistven korak na RP TS(a). A tudi v FKC je OT Pot: v zamisli osebne duše. Sama FKC te zamisli ne zmore ustrezno razviti, ker ji manjka predpostavka človeka kot BSAPOEV, ker človeka v duhu FP podreja v hlapca-čredno bitje; ker prizna le en subjekt-osebo, le sebe kot SAKO. To je meja FKC. A znotraj te meje je izjemna točka, na katero Lib pozablja, v tem ko ideologijo karneologizira, ideje pretvarja v Telo, Blodnje v Blato. KC dušo spiritualizira ali/in karnizira, če se ima za Meso-Telo inkarniranega boga-Logos. OT je zunaj para duh-telo. Ko povezuje osebno dušo s SAPOEV, človeka tako dekolektivizira kot mu omogoči, da ne postane le individualno - ali Kol - telo, obenem pa ne le OPsk, ki je tako čest - strukturalen - pojav v LD-Libu, glej recimo Hessejevega **Stepnega volka** ali Kafkove romane, predvsem **Proces** in **Grad**.

V konkretni singularni empirični analizi moram ugotoviti, koliko je Poz OT v **Ivanki**, koliko pa je v nji KC Neg(ativna). Poz in Neg seveda s stališča OT, Boga kot Dti. Ko v analizi **Ivanke** kritiziram FKC kot ObDb, moram obenem enako kritizirati tudi nastajajoče Meš, ki bo vodilo, kot kaže SD, glej **Kralja na Betajnovi** in **Zvestobo**, v novo obliko ZI, h Kpl-Brž, k likom Kantorja in Glavača. Tega razvoja v **Ivanki** še ni; kot da se Vilharju še ne sanja, kaj je stvarnost Liba-Meša. Je pa v **Ivanki** že prisotna tista plat Meša, ki ji pravim Hed, princip Už(itka). Vendar to ni bistveno Raz od FD-Pl. Znotraj FD sta dve dopolnjujoči se krili, enako kot znotraj PrM. Eno je Pl kot Hed, drugo je kler kot asketski. **Matiček** jasno poda pot v MešHed; **Matiček** ni drama askeze; niti **Micka** ne. PSt **Micke** je narejena zoper zapeljevanje, predvsem zoper zlorabljanje; Tulpenheim se hoče le okoristiti z Mickinim telesom, pohoten je, poželjiv; Linhart pa ne zavrača zdrave spolnosti in pripadajočega ji Uža; le da ga privošči-pripisuje Anžetu, Km fantu, ki bo Mickin zakonski mož, kar pomeni, da bo z njo delil v življenju dobro in slabo, nevarnosti in uspehe, bil z njo solidaren, z njo vred delal, ustvarjal, zidal, skrbel za Dn, ne le užival, kot kani Hed plemič. Isto velja za razmerje **Matiček-Nežka** nasproti baronu.

Niti Smoletov **Varh** ni zastopnik askeze, čeprav je lik Poz Serčeta bliže sramežljivemu, kulturi, ne pa spolnemu telesu zapisanemu človeku. Askeza se kot Poz vrednota Meša razvija postopoma, bolj ko se SMeš avtonomizira glede na Pl. Pl (FD) je v drugi polovici 19-ega stoletja na Slovenskem - v SD - predvsem Hed, Dek(adentno); torej mora biti Meš, če se hoče emancipirati, ravno nasprotno od tega. Ta drža-projekt-vrednota se ne zaveda, da je Hed le ena plat FD; da Meš z askezo posnema drugo plat: kler, ko ta ni v Neg-Hed fazi, kot je bil v drugi polovici 18-ega stoletja. Asketizacijo Meša opažamo v **Tugomerjih**. V **LTugomerju** ima Tugomer Dn, je zvest ženi. V **JTugomerju** je glavna junakinja Zorislava zvesta mrtvemu možu Čeligoju, ZČ pa je nosivec Rad Heda, Tugomer. Vošnjak je za Dn, za zvezo mož-žena, glej par lednik-Matilda v

Penah, a je obenem zoper Hed, glej **Vido** in **Dragana**. Zdi se, da puritanske askeze v **SMešu** ni ali ne dovolj; da je tudi tu vzrok za njegovo neRad, nevojščaškost, nagnjenost k hitri pokvarljivosti. Askezo nadomešča z zdravim življenjem, s telovadbo, glej lik dr. Kremena v Milčinskega **Bratu Sokolu**. Pravo vojščaško naravo dobijo telovadci - sokoli - šele v NOB(D), glej tudi Partljičevo **Justifikacijo**, like Jožeta, Črta, Romana, Ančke.

Vsi ti momenti se prepletajo že od začetka. Deleuze trdi, da so že v začetku PSt(no) dani; tudi Sim(ulacionizem), Deleuze govori o nadkodiranju, a gre za isto. Mislim na nekaj, kar je z vidika RP, razumljene monolitno, tj. v duhu Id, nedojemljivo: celo PM - bistvo njene PSt, ki je Sim - je že v FD in v NKNM; tako v **Matičku** kot v **Ivanki**, v dveh začetkih SD in Slova. Naivna PM - vera v enolinijski razvoj - predpostavlja pot od PS prek FD k Mešu; ena podlinija vidi vrh-dopolnitev v Prolu, druga v tej ali oni obliki Meša. Ker je Prol kot mesijanski razred danes padel, v **Ivanki** pa ga sploh ni, služabniki so le hlapci Pl, je tu mogoča le izbira med Pl in Meš. Meš ni imenovano, vendar je jasno, da gre zanj; da je SPI le maska-oprava za **SMeš**. Meš ima več linij, modelov, likov; več kotPO. Vil(har) začanja z njim, pa tudi končuje. **Ivanka** je tako sama v sebi zaključena PSt-svet, tako je brez razvoja, da je ta konstrukt - RR - Meš(a) delan izrazito po FP, v katerem manjka razvoj oz. gre le za razvoj k Dobremu, ki je vračanje k začetnemu Dobremu; dogaja se le usklajevanje zaradi nastopa-vpliva zlih začasno iztirjenega sveta v začetno paradizialno stanje.

ČD, ki temelji na **Ivanki**, to tezo bom empirično preveril s podrobno analizo veseloigre **Kdor**, ene zadnjih Vilharjevih dram - zaobsegel bom torej obdobje dveh desetletij, od mladega do predsmrtnega Vilharja, od leta 1849 do 1870 -, je še tako v duhu FP, da le zelo omejeno percipira-dojema-sprejema RP. Karikaturalno pri tem je, da postavlja s tem idealno Meš Db v srednji vek, v 12. stoletje, v čas, ko se dogaja Turnškova drama **Potujoči križ belih menihov**, drama, ki je v celoti in v posameznostih Rad nasprotna-tuja slehernemu Mešu. **Križ**, glej mojo podrobno analizo v knjigi **Križ čez blato**, postavlja vse na FKC, na Pl, na to, da je SNL le predmet-snov FKC(e), kot vzgojena Db grupa pa ostaja hlapčevsko-tlačanska, takšna, kakršno jo hočeta imeti tudi Župnik in Grof - KC in Pl - v **Zoranu**; zato se upira, celo vojaško, kot spontana LR. A nasprotje med **Križem** in **Ivanko** je le delno, le navidezno, le z enega vidika. Moja teza je, da je Meš v svojih očeh v **Ivanki** - torej leta 1848 - še tako neemancipirano (neEm), neavtonomno, tako podrejeno IS FKC-FP, da ne vidi - ne zmore izdelati - razlike med sabo in FD. Ta Inf (indiferenciacija) Meš sili v to, da se vidi v maski, kot maska, ki ji pripisuje pristnost. Rezultat tega postopka je prehod v Sim. FP je namreč v **Ivanki** tako rekoč zgolj retorika-lingvizem.

Lingvizem je pojem-vrednota RMg, ludizma. Ker se Levstik zaveda, da z retoriko ni mogoča Em Slov(enstv)a od nemške-FD-FKC nadvlade (zmagujeta grof Geron in škof Hildebert, **LTugomer**, enako v **Zoranu** Grof in Župnik - SD v 70-ih letih), se odloči za realno posnemanje Sža, to je za SV. Tisti hip, ko se tako odloči, sicer na eni strani okrepi svojo moč, ta postane iz retorične - iz Sim - vojaška, na drugi pa še hitreje zdrsi v past, ki bi se ji Meš rado izognilo. Dobimo paradoks: Vil (Meš njegovega tipa, leta 1848, vsaj tisto Meš, ki ga zastopa Vil) se zavestno vrača k posnemanju FD, **SMeš** se gleda kot Pl, kot Jamski, Kalski, Maligradski, Rovanski vitez; a v tem, ko se poisti s

PI, se dejansko od PI-FP odtegne, saj kot posnetek preide v Sim. Križarska vojna, za katero se Vil vnema v **Ivanki**, in celotno reheroiziranje SMeša v oklepah PI se skaže za čitalniško prireditvev, v kateri Meši, predvsem intelektualnih poklicev, advokati, profesorji, zdravniki, študentje, igrajo na odru plemiče, podobno kot igrajo poklicni igralci sultane, vojskovodje itn. v Petanovi drami **Obrekovalnica**.

Vendar je razlika še dodatna. Profesionalni igralci igrajo kar koli; njihov poklic je, da predstavljajo tisto, kar jim narekuje drama, ki jo prednašajo, kar terja režiser od njih. Medtem ko Meši v Čitalnici - v **Ivanki**, ki je napisana, da bi jo igrali neprofesionalni igralci, tedanji SMeši - na poseben način verjamejo, da so, kar predstavljajo. Tako so nečm, tako nesuvereni, da dobi(va)jo samozavest s tem, da na improviziranem odru društvenega prostora predstavljajo tisto, kar bi želeli biti; kar je v njihovih očeh vredno. Vredno pa je tisto, kar je recimo med leti 1815 in 1848, torej v več kot štirih desetletjih, edino veljalo: PI; Avstrija tistega časa je FD, utemeljena na FKČ. PIK je gospodar: Grof in Škof. Linhart je zavestno ustvarjal Poz lik SMeša v razliki do PI-klera; grofje - plemeniti Tulpenheim in baron Naletel - so zanj Neg; o duhovščini ne govori, a je konotirana s PI kot Neg. Vošnjak v obnovi Linhartovega sveta - v drami **Pred sto leti** - postavi na oder Grofa in Škofa, ki ju nastajajoče SMeš kot Čm že določa, že omejuje, že skoraj obvladuje - prek figure ljudske duhovščine, delujoče v duhu RLH, kaplana Vodnika, in Meš podjetniškega trgovskega PI, ki duh RLH celo ustanavlja-oblikuje-prenaša na Slov, mislim na barona Zoisa; ta je negacija grofov iz **LTugomerja** in **Zorana**, tudi PI iz **Ivanke**.

Ko SMeš leta 1848 posnema PI, doseže, da postaneta PI in kler vlogi; preideta v Sim, v teater. Kot resnična ostaja drža, veljavna enako za PI in za tip PrM, ki ga zastopa Vil: Hed. Dejansko so vojščaki lovci. Cela zgodba o odhodu na križarsko vojno in retorična reheroizacija (ReHer) je le zgodba, kot napol pravljico napol pripovedko si jo pripovedujejo SMeši, ko po končanem uspešnem lovu zvečer na gradu enega izmed teh Meš-graščakov sedijo okrog kamina ali kmečke peči ali celo okrog ognja-kresa v topli poletni noči, pojejo in jedo in pijejo, veseli, samozadostni, dopoljeni kot imoviti, v zakonih zadoščeni, zdravi, dobrovoljni. Tip njihovega samodoživljanja - imajo se za PI, ker so graščaki, kot je bil Vil, a tudi gospod Samo v Bleiweisovi igrici **Vdova in vdovec** ali polkovnik pl. Pilkovič v Vošnjakovi igri **Svoji k svojim** ali Vilko Značajnik v Gecljevi igri **Sovraštvo mej bratoma in sprava** ali grofinja Ana Otoška in baron Konstantin Struški v Tavčarjevi dramatisirani povesti **Otok in Struga**, primerov tega tipa (Mešov kot graščakov) je vse polno - jih oblikuje že vnaprej kot PM.

PM torej ne nastaja šele v zadnji fazi Dek Meš(a), ko se neha Ncl in ko se dvigne standard celotnega NL na takšno raven, da ni več razrednih problemov kot npr. lakote, ko Brž-Kpl ne zatira več kot v času Kantorja-**Kralja** in s tem ne spodbuja direktnega upora, ki raste iz stavk v LR, glej prehod od **Zvestobe** k **Premogarju**. PM torej ne nastane šele v drugi polovici 60-ih let 20-ega stoletja, recimo Jesihovi **Grenki sadeži pravice**; tudi ne šele v začetku 20-ega stoletja, glej Govekarjevo burko **Šarivari**. PM je v samem začetku SMeša. In - analogno - v samem začetku evropskega Meša. Če izhaja Meš iz slug, iz Beaumarchaisovega **Figara**, že iz Shakespearovih služabnikov, iz osvobojenih

tlačanov, ki postajajo mali in nato veliki trgovci ipd., dramatika jasno pokaže, kaj so ti Meši na začetku. Shakespeare je najgenialnejši; pokaže, kako služabniki igrajo svoje gospodarje.

Če se sluga obleče v monduro plemiča in če ima dovolj pod palcem, bo - v razmerah Dž, ki to dopušča - kmalu dobil večjo moč od plemiča, posebej še, če je ta brez premoženja; sama plemenitost nravi ne odloča. Moliere je napisal celo komedijo na to temo, glej **Žlahtnega meščana**. Moliere se mu sicer posmehuje, a to zadeve ne menja. Otroci ali vnuki gospoda Jourdaina bodo že tako vzgojeni, da se ne bodo smešili, ko bodo odkrili, da govorijo v prozi; ne bo se jih več dalo razločiti od pravih plemičev. Angleška Slavna revolucija kot osnova za LD je bila mogoča kot delo Pl, ki je bilo že v temelju trgovsko in ne modre krvi; modra kri je iztekla v bojih med Rdečo in Belo rožo. Angleško Pl je že Sim Pl. Zakaj torej Slci ne bi šli po isti poti: postali najprej premožni, nato kupili gradove, kot ga je Vil in tolikeri pred njim, Trpinc, Rudež, Smole - ni bila Josipina Urbančič grajska hči Turnograjska? -, se nato skušali poplemenititi (se niso Bleiweisi, Šukljeti, Palmeti, Winklerji?) in osnovati SDb, ki bi bila podobna angleški FD?

Levstik in Jurčič se upreta tej tendenci-liniji; tudi tu je vzrok za spor med Vilharjem in Levstikom, ki je pri Vilharju nekaj časa domači učitelj, nato pa sodelujeta v politiki. Levstikova in Jurčičeva zasnova je v temelju drugačna; vendar - kdaj postane drugačna? Šele leta 1861, ko se razideta? Najbrž ne; Levstik že leta 1858, ko pride k Vilharju na graščino, napiše **Martina Krpana**, ki je eksplicitna kritika dvorca in Pl, torej cesarja in grofa (s konotiranim klerom, kar je vidno celo iz SPED Vombergarjevega **Krpana**, to je kronski dokaz za Pot, ki je v **Krpanu** in je antiklerikalen). Levstikov **Krpan** je izraz SNL, čeprav ne omejenega na proizvodno Km. Levstik jasno vidi, da sam Km stan ne more biti dovoljšna osnova za SMeš, saj je vezan na zemljo, na obdelovalno zemljo, na omejene možnosti. Meš mora postati trgovec, dobiti mora Sv gibanja, si sam kot €m določati posel in naravo. Prav to je **Krpan**, ki je celo tihotapec - ob kmetu -, ker FD ne dopušča Sv trgovanja; ker trgovino Dž kot FD monopolizira. Tihotapec pomeni svobodnjaka, celo lbt, na robu marginalca; a tema marginalizma je druga, v ČD ne nastopa, ČD je izraz SMeša kot sociotvornega razreda.

Marginalizem prebija mejo same Db. Tudi zato sta Levstik in Jurčič pomembnejša, odločilnejša od ČD - od Vilharja ipd., tudi od Vošnjaka: ker v PSt prehajata Db. Levstik še bistveno bolj kot Jurčič. Jurčič niha med zasmehovanjem marginalcev, Krjavlja v **Desetem bratu**, in tragedizacijoromantizacijo obrobnežev, Martinka Spaka, v istem večkrat dramatiziranem romanu; v **Rokovnjačih** - tudi dramatiziranih - kaže še več simpatije do izločencev iz Db, vendar pa Poz sveta ne postavlja nanje, toliko je Konv sociotvoren. Medtem ko je Levstik bistveno bližji izstopu iz Db kot ObDb; le izvesti ga ne zmore. Oz. izvede ga tako, da Db vrne na NL, na lik Krpana kot kmeta-tihotapca, na zvitost same naravne moči NL. Levstik ne zmore prehoda (Trf) od tega NL k Mešu, ki ni Konv SoM, kot jo zastopa Vošnjak - glej **Pene, Vido** itn. -, ampak vzpostavlja takšno Meš, ki je že zunaj ObDb, ki je samo v sebi problematizirano, na osnovi AD. Najbrž je bila najprej potrebna kompletna AD Meš(a), izvedena tako na liniji prehoda k marksističnemu Prolu, Cankarjeva dramatika, **Kralj, Maks**, nato ali ob tem tudi AD Meša kot edinega sveta, ki obsega tudi Pl in možni Prol, to se zgodi v Grumovi dramatiki, glej posebej

Zastore, da bi dobil po drugi vojni, po Pol-Dž(ni) destituciji Meša pojem Meš drugačen pomen: ne le pomen vladajočega razreda, utemeljevalca ObDb, ampak Dbo, ki kot LD omogoča samorazpuščanje ObDb. To se zgodi v likih dram, ki izstopajo tako iz Meša kot iz Prola, tako iz DVR kot iz LVR; glej Kristijana, Kozakova **Afera**, Poz brata v Božičevih **Dveh bratih**, Fedjo v Mrakovi **Rdeči maši**, ekskaplana Sergeja v Majcnovi drami **Brez sveče** itn.

Da je Jurčič manj Rad od Levstika, se vidi že iz - tudi dramatizirane - povesti **Hči mestnega sodnika**: ta ima že v naslovu Poz lik Sl plemiča: **Janez pl. Smerekar**. Res gre za preteklo dogajanje, a Jurčič jasno pove, da je to maska, v kateri pripoveduje zgodbo o Em - suverenizaciji, avtonomizaciji - SMeša. (Ni naključje, da je **Hčer** dramatiziral poplemeniteni SMeš Ferdo pl. Kleynmaur - leta 1911 -, že sin književnega zgodovinarja Julija pl. Kleinmaurja. Dramatizator se je podpisoval Ferdo Plemič.) Glede na to, da je **Hči** Jurčičevo mladostno delo, 1866, je verjetna teza, da je v nji bližji ČD kot kasneje, kot v **JTugomerju**. Ravno z obema **Tugomerjema** se dogodi radikalizacija NL iz Km v PS arhaičnega tipa kot v tisto Poz Db, ki naj bi bila osnova za pravo SMeš, za takšno, ki ne bi bilo več Meš kot ObDb, ampak idealno, pravo, zares Poz. Takšno idealno Meš je konstrukt, ki pa je bil potreben, saj je Levstik v 60-ih letih - v letih Pol Sv in s tem realnega prodora SMeša - jasno videl, kakšno je realno SMeš; v boju s prvaki - s Sl Pol elito - ga je odklonil; zato je odklonil tudi Jurčičev roman **Cvet in sad**, 1868.

Levstikovo kritiko Jurčiča, tudi **Desetega brata**, 1868, je treba gledati s tega vidika; zavedati se levstikove težnje po pravem Mešu, ki bi bilo PUH, ne pa nastajajoča Kpl-Brž, kakršno simbolizira prav tedaj, konec 60-ih let, Toman s svojo železniško afero-zgodbo; kasneje jo opiše-dramatizira Vošnjak v **Dr. Draganu**. Levstik se kaotizira, lomi, prehaja v AD v nemajhni meri ravno zato, ker ne zmore najti socialnega ekvivalenta - udejanjenja - svojih projektov-idealov: pravega Meša. Ve, da je regres h Km **Sosedovega sina** nezadosten; Jurčiča hvali oz. sili v to smer, a sam ne postane kmet; ostane Meš, čeprav na robu. Tega roba ne zmore tematizirati, kot ga tri ali štiri desetletja kasneje Cankar, že z likom Ščuke v **Blagru**, celo že z likom dr. Mlakarja v **Romantičnih dušah**. Rezultat notranjih konfliktov, neuspešnosti RR pravega - PUH, RLH - Meša je viden v preusmeritvi obeh, posebej pa Levstika, v Ncl, v antigermanstvo, **Tugomerja**. Osnova za Slov tu ni več le Km, ki bi prehajalo v LR, glej kmečke punte, **Zorana**, ampak praslovanska PS kot tisti začetek-vir, ko je še vse mogoče; ko je - bi bil - mogoč drugačen razvoj, ne v FD (FKC-PI) in nato k Mešu, ki posnema Pl, **Ivanka**, ampak k samoupravi, samovladi - pristni demokraciji - SNL, kakršna da je bila pred prehodom SPS v FD, pred vojaškim porazom staroslovenstva, ki je zakrivil nato prehod v sužnost FD(i). To zamisel obujajo tisti dramatik in ideologi, ki se vračajo k Stari pravdi upornih kmetov in nato skoz ta regres k marksistično RR arhaični PS, glej Kreftovo **Veliko puntarijo** kot uvod v NOBD, v **Rojstvo**. **Zoran** pa je že ustrezna ARF-AK tega početja, narejena vnaprej skoraj za stoletje; žal na tej točki ARF nihče ne poprime, niti sam dramatik ne; ker ne ve, kako naprej, Vrhovec neha pisati drame in literaturo.

Z Ncl vojaškega tipa, oba **Tugomerja**, je dana možnost-smer za prehod od začetnega PM Meša, danega v **Ivanki** kot lovski zgodbi - v pomenu lovske resnice kot izmišljije -, k pristnejši realiteti. Pristnost pomeni tu dobesednost.

Če dramatik govori o vojni in prelivanju krvi, potem to ne sme biti več le prelivanje krvi na lovu uplenjenih živali, srnjaka in kvečjemu vepra, ampak človeška kri. Le človeška kri v tem IS pomeni preboj fiktivnosti, Sim, retorike. Človeka pa je mogoče ubiti le na dva načina: iz temne strasti, na Neg način, iz zlega namena, morivstvo Maligradskega viteza Marka oz. krivovercev in tujevercev, muslimanov, Turkov, in iz Poz namenov, tj. v SV zoper te tujce, krivoverce-hudiče, muslimane; te gre ubijati Poz junak **Ivanke**, sin Rovanskega viteza Bogomil in za njim Kalski vitez Miroslav. (Ime tega viteza, ki je isto kot Vilharjevo, priimek pa meri na Vilharjev grad Kalec, kaže verjetnost, da je Vil popisoval svojo nesrečno romantično zgodbo, obenem pa se je gledal kot vojaškega heroja, ki se gre vojskovati s Sž-tujci-krivoverci. Tujci zanj še niso bili Nemci in/ali Lahji, kot za oba **Tugomerja** četrto stoletja kasneje, ampak le Turki-muslimani.)

Vil te vojne še ne vzame zares, njegov življenjepis ne kaže, da bi imel namen vojskovati se z muslimani oz. s komer koli; bil je tipičen Meš. Kot Libec spravaškega tipa - ČD - nima niti namena preganjati luterane ali ateiste; križarska vojna je zanj le retorična fraza, le heroizirano ime za lov. Pristno Sš do krivovercev - do muslimanov, luteranov, Judov - se uvrsti v SMešu šele kasneje, do Judov celo pri Vošnjaku, **Dragan**, do protestantov-Nemcev pri katoliškem delu SMeša, na osnovi Krekovega in tedanje KC antisemitizma, glej Krekovo **Pravica se je izkazala**. Levstik in Jurčič sicer ne napadata direktno protestantstva, v času dogajanja **Tugomerjev** ga še ni bilo; a Nemci-Franki, ki iztrebljajo Slovence, so iz tistih dežel, ki postanejo kasneje luteranske, Brandenburg je ponemčeni Tugomerjev Branibor.

Levstik si sredi 70-ih let želi SV zoper Nemce, a ne na osnovi slovanske Avstrije, ampak na osnovi slovanske Dž (Rusije?), ki pa ne bi smela biti FD, kot je Rusija. Nikjer v realnem okolju ne vidi možnosti za pravo Ncl SV, kot jo vidijo tedanji Nemci z združevanjem vseh Nemcev na bazi Prusije in Italijani z združevanjem vseh Italijanov na bazi Piemonta. Levstikovi projekti ostajajo v zraku, nerealni; a ne zaradi njegove osebne nemoči oz. dezorientacije, ampak zaradi objektivnega položaja, v katerem je tedanje Slov. Objektivne možnosti dajejo bolj prav Bleiweis, s tem prodoru - avtokonstituciji - SMeša kot pragmatičnega NeRad Liba. Kako je to SMeš neRad, ne kaže le **Ivanke**, ampak celo Tavčar, ki velja za bojevitega Meša in antifevdalca, glej okrog leta 1876 napisano - nato dramatisirano - novelo **Otok in Struga**. Tudi v tej se SMeš še gleda skoz oči Pl - v času, ko Levstik obračunava že z Mešom, ne le s Plom.

Danes je splošno sprejeto - na ravni PNP, ki pa povsem prevladuje -, da je SND iz leta 1991 direktna posledica programa Zedinjene Slovenije iz leta 1848; vmes da so se dogajale Raz reči, padci, odstopi, resignacije, NeRad, a osnovna RP da je jasna in čista. Z analizo **Ivanke** skušam pokazati na realiteto SMeša iz leta 1848, na to, da je program Pol-Dž tipa eno, drugo pa HKD stvarnost neke grupe, ki je kotPO. KotPO je tako HKD, tako odstopa od idealnih - Konv - obrazcev, da je v določenih točkah celo nemogoče govoriti o Id med SMešom leta 1848, kakor se kaže v **Ivanke**, na eni in čistim programom Zedinjene Slovenije (PZS) na drugi strani. Da bi dobil PZS tisto vsebino, ki se mu danes pripisuje kot samoumevna, je bilo potrebno še veliko časa in dela, nenehnih RR znotraj Em SMeša. Program je tako daleč od kotPO, da je njegova personalizacija kar se da težka. Je kot nalašč za Pol boje, ki

služijo osvajanju (Ob)lasti. Bolj ko LZ upošteva programe - glej Kosovo razumevanje PM kot programa, kot bistva-gesla, kot poimenovanja -, dlje je od kotPO, bliže je Pol(itizaciji); bolj je Red(ukcionizem). S stališča OZn je Red najslabša možnost; odtod takšna razlika med Kosovim in mojim LZ oz. tipoma Zn.

Kos postavlja začetek PM v 70. ali celo 80. leta, ker mu je važno ime, forma, v bistvu Sim. Zame - za OZn - se je zavestna PM kot Sim začela sredi 60-ih let, če ne že sredi 50-ih let v Javorškovi in Božičevi dramatik, v **Kriminalni zgodbi** in **Človeku v šipi**. Če pa gledam vsebinsko-PSt(no), je PM kot Sim dana že, kot sem zapisal, v **Matičku** in **Ivanki**. Vsaj tako, kot je dana SND iz leta 1991 v PZS iz leta 1848 ali pa v Linhartovem **Poskusu zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije**, 1788 in 1791. OZn kaže, da je mogoče potegniti smiselno zvezo med slehernima točkama znotraj micelija; omejitve so le praktične, ker človek ne obvlada dovolj materije, ne pozna dovolj predmeta. Zveze med obema linijama, ki ju vzporejam - med PM iz let 1840 in 1991 in med zamislijo Slova iz let 1840 in 1991 -, pa so vidne, razločljive; pričujoča razprava jih osvetljuje. Kaže, da je vir za PSt leta 1848, dojemanega kot kotPO - v drami **Ivanka** -, enak v letu 1991 kot v letu 1848.

Krožno mišljenje kot del mrežastega mišljenja to omogoča: konec na krogu je strukturalno - PSt(no) in FSt(no) - zmerom tudi začetek. Če ne bi bilo tako, bi človek nobenega začetka - nobene preteklosti - ne mogel razumeti. Razumevanje je RR; vsako RR izhaja iz neposrednega izkustva interpretat-analitika, iz izkustva, ki ga da interpret nato pod vidik ARF. Tega Trad(icionalno)SLZ ne počne; izhaja iz samoumevne predpostavke edino veljavnega ISA, to pa je enosmerna, ireverzibilna RP. Krožno mišljenje omogoči reverzibilnost, tj. razumevanje, kot uči hermenevtika. Česar ni v subjektu, tega ni v objektu oz. tega subjekt v objektu ne more videti-odkriti; vsaka RR je odkrivanje glede na držo-izhodišče razlagavca. Zrela stopnja hermenevtike - tudi LZ - nastopi tedaj, ko zagleda interpret v preteklosti že dano PSt, za katero se je dozda - v nekritičnem LZ, na primer Kosovem - mislilo, da je nastala šele mnogo kasneje, recimo v 70. ali 80. letih 20-ega stoletja.

Ta ARF uvid pa obenem opozori, da interpret ne sme nekemu dejstvu iz preteklosti nekritično pripisovati tega, kar želi sam najti v njem. Konkretno: tiste vsebine PZS, ki ustreza današnjemu Slovu, to pa je v tem stoletju in pol šlo skoz vrsto vsebinsko vse bolj polnih tj. HKD faz. Da je SMEš iz leta 1848 PM, Sim, teater, s tem že RMg, je bilo mogoče odkriti šele relativno kasno. Govekar je bil morda prvi, ki je to kazal, vendar tega še ni eksplicite izrekal. Kazal je tako, da je prenašal PSt iz SI preteklosti - proze-drame kot so **Rokovnjači**, **Martin Krpan**, **Deseti brat** - v IS teatra, v okvir ČD. S **Šarivarijem** pa je naredil odločilni korak, saj se je lastnemu ravnanju, ki ga je v omenjenih dramah, tudi v **Legionarjih**, podajal kot naivno-pristno, posmehnil, ga spodbil; še posebej z uvedbo dramskih figur kot Krjavlja, krojača Ježa itn. Bistvene razlike med **Šarivarijem** in Jesihovo **Afriko** ni.

Ne da bi to hotel, je isto naredil tudi Mirko Mahnič z **Večerom v čitalnici** in/ali z uprizoritvijo pod naslovom **Že črček prepeva ali Velika beseda v Mariborski čitalnici**. Naj je bil Mahničev namen še tako blag in narodopobuden oz. opozorilo na lepo SI preteklost, to preteklost je podajal kot PM. Tako je odgovoril na lasten poskus avtentizacije NL kot etnografske stvarnosti, dan v **Tridelni igri o smrti in koščku veselega upanja**. V tej se je

trudil doseči SV z zlom, ki se ga je dalo v začetku 50-ih let identificirati kot Kom; **Tridelna igra** je analogon Jeločnikovemu **Vstajenju**. **Večer v čitavnici** pa kot da je spoznanje, da obnova SV ni mogoča oz. da ne vodi v pravo smer, saj vodi v regres k Dč-βm, kar je bila zavestna težnja Jeločnika. Mahnič stori z **Večerom** RR v PM leta 1953, torej že pred **Kriminalno zgodbo**. V isto smer nese v SPED Vombergarja z **Martinom Krpanom**, a manj Rad. SPED je tako mogočen okvir-IS, da je Vombergarju preprečil razvoj k PM, kamor ga je neslo. **Krpan** v duhu **Večera v čitavnici** bi pomenil notranjo AD v SPE(D): priznanje, da je PSt **Vstajenja** res le pravljica, kot piše v podnaslovu drame, in ne obenem tudi realen ideološko-vojaški projekt Dmb.

Kaj trdim? Da sta obe točki - leto 1848 in 1991 - PSt(no) Id: obe sta PM in obe kotPO. Vendar pa je med njima tudi bistvena vsebinska razlika. RP z vnosom krožnega mišljenja ni odpravljena. Krožno mišljenje se RR v vibasto. Če razumem RP kot AD Id(e), kot notranjo pluralizacijo Id monolita, kot tako prehod k Dv, ki kot porozna LD omogoča vstop Dt v nastale luknje-razpoke, ki jih je v PS bistveno manj, potem vodi tako razumljena RP k Dt; v tem pomenu pa ni reverzibilna oz. točneje: je zunaj para: reverzibilnost-ireverzibilnost, zunaj para: daljica-krog, para, v katerem je premica razumljena kot zavita nazaj v svoj začetek, torej kot daljica-krog. Dt je izstop iz tega para in sploh iz IdM (identitetnega mišljenja). Ta izstop se kaže kot krepitev lika-modela BSAPOEV kot HM; da se jo opazovati z analizo-primerjavo SD med leti 1848 in 1991. Ob tem je treba upoštevati - včasih tudi silovite - padce, regrese, Rede, ki nastopajo lahko in so možni in se tudi dejansko dogajajo na kateri koli točki RP. Da(našnja)SD je spet tak regres, primer Rede, pa naj gre za karnizem-karneologijo, Pograjčev teater, ali za AnK dramatiko, Šeligova **Sveta sarmatska kri** in Jančarjev **Halštat**. Daleč najbolj HKD in OT stopnjo je dosegla SD med leti 1955 in 1972, med **Zgodbo** in **Ljudožerci**, ali pa že od **Večera v čitavnici**, 1953, in v nadaljnjih dveh desetletjih. Kasneje prihaja vse bolj do upada moči SD, do regresa, tudi znotraj močnih dramatik, kot sta Smoletova in Zajčeva, glej regres od **Antigone** in **Krsta** k **Igri za igro**; Zajc v **Medeji** in **Grmačah** variira - kvečjemu dopolnjuje -, kar je izumil v **Otrokih reke** in **Potohodcu**.

Posebej poučna bo podrobna analiza Špicarjeve - rokopisne - drame **Radovljiška revolucija**, napisane po drugi vojni, ki ima dogajanje na Slovenskem leta 1848 za osnovni predmet, je Kol drama o - recimo temu tako - tedanji SMeš Rev. Drama je napisana s stališča spoja marksizma in RLH, na osnovi vedenja o letu 1848, kakršno je sprejelo kot ustrezno tedanje SLZ. Šele razlika med to podobo-analizo leta 1848 in duhom leta 1848, ki izhaja iz **Ivanke**, bo pokazala prav neverjetno neskladnost obeh podob-analiz. Komaj mogoče je, da sta dve sliki istega dogajanja tako različni. Naloga OZn je - moja naloga v tem primeru bo - pojasniti te razlike, jih RR oz. Trf. To bom storil s pomočjo drame, ki je časovno skoraj ravno na sredi med Špicarjevo in **Ivanko**: z analizo Kristanove **Ljubislave**. Oba **Tugomerja** sem namreč že podrobno analiziral v treh knjigah **SPJ-Tugomer**, analize so bravcu dostopne, ne bi jih ponavljal. **Ljubislava** je drama iz leta 1906, napisal jo je dramatik, ki je bil Rad delavski voditelj, kot tak ideolog SoD, vendar pa je imel za potrebno, da podaljša za več kot štiri desetletja duha - PSt - **LTugomerja**; da SProL utemelji na SNL kot na PS, na AVS, na Ncl. NOBD - **Rojstvo** itn. - je lahko

nastala in jo je mogoče razumeti le na tej liniji-tradiciji, ki povezuje **LTugomerja, Ljubislavo** in Kreftovo **Puntarijo** še tri desetletja kasneje.

Sama Cankarjeva dramatika ne bi mogla dati NOBD; vsaj en njen del se končuje v resignaciji, mortalizmu, umiku iz ObDb, celo iz SV za idealno Dbo, v kateri bi vladala NL in RPP. Šele v povezavi z istočasnim duhom **Ljubislave** nastaja udarni blok, ki je možnost za LR. V ta sklop pa ne sodi več Kristanova drama **Kraljevanje**, ki analogno Cankarju v **Hlapcih** notranje spodbije platformo Reve. A ne z Jermanovim umikom iz akcije, ampak s kritiko Kalandra kot novega despota. Kristan je natančno predvidel, kar se je zgodilo štiri desetletja kasneje: despotizacijo LR, spremembo idealnega levega upornika, Gubca, **Puntarija**, prek Komisarja kot uspešnega in zmagovitega revolucionarja, **Afera**, v lik despota, kakršen je Kavčičev **Aleksander Veliki** na osnovi prvega dela Zupanovega **Aleksandra praznih rok**. Še prej pa bom linijo **Tugomerjev-Ljubislave** podrobno raziskal v obeh vmesnih točkah-členih-zvezah med letoma 1876 in 1906: PSt dram **Car Lazarjeva smrt** in **Samo, prvi slovenski kralj**, čeprav bi bilo s stališča **Puntarije** in **Rojstva** treba podrobno pregledati tudi Pennovo dramo iz leta 1867 **Ilija Gregorič, kmečki kralj**; s podrobno analizo drame sem začel že lani, napisal obsežen uvod, a analize še ne končal.

Ker je vsaka PD notranje smiselno povezana s svojim avtorjem, naj se vrnem k Vilharju. Pričujoča analiza nima za osnovni predmet Vilharja dramatika, ampak PD **Ivanko**; zato obravnavam Vilharja le zraven. Zadoščajo mi le podatki o dramatiku, kakor jih navaja Koblar v **SBL**. Naj jih navedem do konca: Vil je »obiskoval osn. šolo v Postojni, gimn. v Šentpavlu na Kor. (verjetno 1829 do 1833)«, v tem času se je rodil Levstik, »licej (1833-5) in filozofijo (1835-7) v Lj. Potem je dokaj neredno študiral pravo na Dunaju in v Gradcu, opustil študij ter 1843, po poroki z Jožefino Dejak, hčerjo graščin. oskrbnika v Senožečah, prevzel očetovo gospodarstvo na Kalcu. Tu se je zelo zblížal s tamkaj. kmeti, z nar. zavednimi izobraženci pa se je sestajal v Senožečah, kjer je ustanovil nar. stražo.« (V Senožečah je umrla nona moje žene v začetku tega stoletja v tedaj divjajoči epidemiji kolere, ko je bila tam na počitnicah kot žena visokega tržaškega Dž uradnika, finančnega svetnika Lojzeta Goljevščka; po rodu je bila iz vasice na tržaškem Krasu, ki danes pripada Italiji. Leta sem se vozil iz Avbera v Ljubljano skoz Senožeče, vse do izgradnje avtoceste, ki se Senožečam izogne. Zame - za moj življenjski svet, a jaz sem kot interpret točka resnice kot RR **Ivanke** - so ti podatki pomembni; niso zgolj zunanji. Z Vilharjem in **Ivanko** me povezujejo čustveno, spominsko, družinsko. Pokrajino in ljudi med Avberom, kjer je rojena bisnona moje žene, Senožečami, Kalcem in Ilirsko Bistrico doživljam kot enega svojih rodnih krajev. Vse svoje detinstvo sem poslušal babico in njeno sestro spominjati se na paradiž Bistrca, tako se je Bistrici reklo v dialektu; za obe ženski je bil Bistr (izgubljeni) raj, posebno zato, ker sta mestece-trg poznali le iz pripovedovanja svoje matere, sami sta bili kot hčerki železniškega uradnika rojeni že drugje, v Innsbrucku. Bistr je bil zanj isto kot za Vilharja v **Ivanke** pokrajina okrog Kalca.)

Vil je »v Senožečah ustanovil nar. stražo (1848)«, izjemno važen podatek za razmerje med Vilom in letom 1848, »in se tako izognil sovraštvu, ki so ga čutili kmetje do zemlj. gospode. Ker je imel 8 otrok (4 hčere in 4 sinove), je 1858 sprejel za dom. učitelja fr. Levstika, ki je močno vplival na V-jevo nar. zavest« - kar pomeni konkretizacijo, specifikacijo splošne, abstraktne slovanske narodne zavesti iz **Ivanke** - »in na pesn. delo, vendar je (zaradi nesoglasja

med njima) 1861 odšel v Trst, V. pa se je kot poslanec kranj. dež. zbora (od 1860) in zaradi šolanja svojih otrok i.t. preselil v Lj. Tu je vneto deloval v čitalnici ter na kult. in družab. prireditvah. 1863 je izdajal polit. list Naprej; zaradi levstikovega članka Misli o sedanjih mednarodnih mejah je bil sodno preganjan ter 6 tednov zaprt, list pa ukinjen. Po obsodbi je izgubil poslan. mandat« - podatek govori o sodnem preganjanju zaradi verbalnega delikta, se je mar tedanja KC zavzela zanj, če je bila zmerom branik Sv in demokracije, kot zatrjujejo JOGSŠi-Jogri? -, »se zagrenjen vrnil na Kalec« - se da njegovo zagrenjenost ugotoviti v njegovih kasnejših ČD, v njihovi zaostritvi, bojevitosti, kar je Levstikov primer v **Tugomerju?** -, »sprejel za dom. učitelja J. Alešovca«, prav tako znanega pisca ČD, glej **Podlago zakonske sreče**, 1872, in **Nemški neznajo**, 1979, oboje torej že po Vilovi smrti, »polit. pa deloval kot župan v Knežaku. Gospodarstvo je vodil zelo neuspešno, še posebej proti koncu 60-ih let, ko je zbolel.« Ta podatek ni brez pomena; kaže, da je bila Vilu zanosno-ideološko-pesniška plat SMeša, vidna iz **Ivanke**, notranje-intimno bližja od utilitarno-ekonomske, kakršno je z večjim posluhom udejanjal drugi vodilni ČD(ramatik) Bleiweis. Mar zato Bleiweis ni napisal drame v duhu **Ivanke**, ampak so ga privlačevale vsakdanje teme povzpetništva, rokodelstva, **Bob iz Kranja?**

Brez pomena ni niti naslednja Koblarjeva informacija: »Za njim je prevzel posestvo prvorojeni sin Evgen, a ga je po smrti edinke Ljudimile (1896) prodal kmetom in se preselil v Lj.; grad Kalec je bil po 1. svet. vojni zapuščen, danes je v razvalinah. Evgenova žena Marija r. Skvarča (1855-1911) je v oporoki volila 100.000 kron CMD in nekaj za reveže v Knežaku.« Omenjena vsota je bila zelo velika, govori o mecenstvu Vilove Dn, tudi o NL usmerjenosti, saj je Vilova snaha volila CirilMetodovi družbi in ubogim. Grad Kalec kot razvalina je predpodoba razrušenih gradov v 2. svetovni vojni, tako tistih, ki jih je razrušil okupator, kot tistih, ki so jih porušili Prti, če so se v njih naselile Dmb postojanke; kot je po vojni razlagal tedanji minister za gradbeništvo, še danes pišoči Marjan Tepina, so bili ti gradovi simboli slovenske sužnosti; da jih je LR podirala, je sodilo v njen načelni koncept: najprej razrušenje danega sveta - Kpl in FKČ, Pl in Brž - do temeljev, nato ustanovitev Novega sveta. Najprej likvidacija Zla, nato postavitve Dobrega-Pravega. S tem da se Vil vnema za isto, glej poboj črnega viteza Marka kot predstavnika Zla - šele ta likvidacija omogoči varno nadaljevanje SI-Pl paradiza -, si vnaprej podpiše sodbo sam. Kar je od Vila ostalo, ni grad (Kalec, na Jami), ampak njegova dramatika. Naj gre današnja SIZ (slovenska zavest) še tako mimo Vilharjeve dramatike (VILD), pričujoča razprava jo z RR obuja, dela za današnjo in živo kotPO. Eden od namenov te razprave je tudi prestavitev PNP obrazcev-gesel v tisti okvir, ki je glede na OZn primeren: v bližino kotPO, v HKD PSt. Vsaka PD zastopa (B)SAPOEV.

Naj končam biografske podatke o Vilu - še zmerom z navajanjem Koblarja, ki je v teh rečeh najzanesljivejši, najstvarnejši, najmanj pristranski. »Kot politik V. ni mogel uspeti. V razglasu Dragim Primorcem (Slovenija 1849, št. 15)«, to je čas nastanka **Ivanke**, značilno je tudi to, da ima območje okrog Knežaka za SI Primorsko, s tem tudi Ilirsko Bistrico in Senožeče, čeprav je območje upravno sodilo pod Kranjsko, »je zavračal ošaben odnos Italijanov do Slov. primorja v vseh obdobjih, vendarle pa predlagal mirno sožitje s tujci, zlasti s Ital.« Podatek je še posebej važen, ker ga potrjuje tako usmerjenost **Ivanke** -

zastopnik Nemcev, nemški vitez Konrad Eihental, je Poz lik, kar je v direktnem nasprotju s **Togomerjema** - kot usmerjenost predsmrtne Vilove drame **Kdor**; v nji je zastopnik Italijanov posestnik Tonin sicer nekoliko (o)smešen, a nato pritegnjen v vsesplošno Spravo-Sožitje vasi-pokrajine kot slovenske. Slov je v **Kdor** pojmovano široko, neNcl, niti najmanj v duhu Levstikovega šovinizma, ki vodi v Sfz, mislim na **Tugomerja**. Brez dvoma je takšna Vilova usmeritev bistveno bližja RLH-PUH kot pa Levstikova Reda na SNcl, kot njegovo goreče Sš do tujcev. Čeprav NOBD ni sledila povsem **LTugomerju** v šovinizmu, pa je bila vendar temu bližje kot Vild; v tem se je odmaknila od RLH in približala LFz(u), paradoksnost in vendar realno spojenemu z razrednim Komom, glej **Rojstvo**.

»V dež. zboru ni mogel dosledno izpolnjevati obljub, ki jih je dal volivcem.« Kdo pa jih zmore izpolnjevati? »Glede upoštevanja slov. jezika v javni rabi se je zavzel predvsem za to, da bi bil enakopraven z nemščino, to pa je pri volivcih zbudilo odpor.« Tu se vidi, kako v realiteti, v kateri zmaguje brezobzirnejši, močnejši, ne vladajo ideje - RLH, ki ga oznanjajo Lib Nemci -, ampak nemški Ncl, ki je negacija idej RLH. Da bi lahko Slci uveljavili svojo enakopravnost in Sv, ideji francoske revolucije, morajo postati nosivci Ncl, celo SV zoper Nemce kot gospodarje (SV pa je tipično FP). Šele po ovinku - samonegaciji - prek Ncl udejanjajo RLH, ki postane zaradi poti udejanjanja vprašljivo, poškodovano, delno. (Kot postanejo Slibci zaradi boja zoper FKČ po letu 1918 pristaši Jfz, glej Lahove drame **Na praznični dan**. Ali marksisti zaradi boja zoper Brž leninisti-stalinisti.) PSt(i) NOB se pridružita tudi oba ameriška Slovenca kot predstavnika zahodnega RLH, socialista Molek in Kristan z dramama **Z vero v vstajenje** in **Za nov svet**. Če se je hotelo Slov ohraniti, je moralo v Ncl in v NOB; ker pa so bili tedanji Sl oblastniki - Brž-Kpl in KC - na strani okupatorja in zoper Rad Slov, že od **Turškega križa** in **Junaških Blejk** le za lokalno etnično Slov, je bila potrebna tudi LVR, da bi nastala SND. V takšnih zaostritvah, ki jih je diktirala HKD in protislovena realiteta - Zg, okolje -, je moral Vilov RLH izviseti.

»V-jevo najpomembnejše polit. dejanje je bilo izdajanje lista Naprej, v katerem je slov. nar. in demokratično misel dosledno uveljavljal dejanski ur. Levstik.« Omenjena razlika med njima je razlika med **Ivanko** in **Tugomerjem**, čeprav je tudi Koblarjeva opredelitev žal PNP. Iz podrobnih analiz **Tugomerja** - analize so že dozdej v treh knjigah, sledila jim bo vsaj še ena - je razvidno, kaj pomeni za Levstika v **Tugomerju** »slov. narodna in demokratična misel«. Prvič: gre res za slovensko in ne za slovansko misel-platformo? Ni Levstik v **Tugomerju**, ki je kot PD kotPO, bližje Inf Slovanstvu, RR kot obuditev Praslovanstva, PS iz konca prvega tisočletja, kot pa moderni NL? Odgovor je pritrdilen. Drugič: je demokratičnost v **Tugomerju** bližja idejam francoske revolucije, RLH in PUH, ali pa idealnemu umetelnemu konstrukt-fantazmi - blodni želji - po paradizialni utemeljitvi akcije Slova, utemeljitvi, ki v drugi polovici 19-ega stoletja na Slovenskem nima tako rekoč nobene stvarne Db osnove, ima pa ogromno motivacijsko, mobilizacijsko, ideološko moč, saj zamenjuje stvarnost s projektom in to ne na način Vilove kulturne variante RLH, ampak na način Rad militaristične rešitve nemškega-pruskega in italijanskega-piemontskega (še bolj NL Garibaldijevega in Mazzinijevega) tipa? Tudi tu je odgovor nedvoumen. Koblarjeva oznaka demokratizma zavaja, kot zavaja vsak Red obrazec PNP tipa.

LTugomer in **Ivanka** sta med sabo v Rad nasprotju; PSt **Ivanke** je za **LTugomerja** zvita amoralna metoda zlih tujcev, da Slovence zblodijo, pomirijo, zapeljejo v SSL, da je mogoče sožitje med Sl vitezi in nemškim Pl. Za Levstika je sodelovanje Slcev v avstrijskih vojnah zoper muslimanske Osmane prevara; jasno jo je razkrinkal v **Krpanu**, v katerem Sl Km reši Dunaj, cesarja, Dž, ta pa ga za nagrado opehari in vrne na izhodiščni položaj izkoriščenega podložnika. Med **Krpanom-Tugomerjem** (**Tugomer** je radikalizacija **Krpana**) na eni in **Ivanko-Andrejem Turjaškim** na drugi strani je čisto nasprotje. In vendar SD mediira med obema skrajnostma. SD je kot HKD celota oboje in še več drugih točk-drž obenem. Naloga **RSD** - OZn - je, da te točke smiselno poveže in RR. To je micelij kot mreža, ki se osmišlja v izstopih kot PO iz mreže-ječe v prehodih v Dt.

»V. je Levstika vsestransko podpiral (na sodni obravnavi ni izdal pisca spornega članka, zaradi katerega je moral V. v zapor; javno je zavrnil časopisno vest, da bi bil prosil za novo obravnavo in pomilostitev.« Podatek kaže, da je blagi Vil prestajal zapor, vojščaško napadalni Levstik pa ne, zaporu se je ognil, namesto njega je bil zaprt prijatelj, ki ga je ščitil. Podatek govori veliko o obeh; ugodnejši je za Vilharja kot za Levstika.

Za leto 1848 oz. za PZS je značilen še naslednji Koblarjev zapis: »1869 je predlagal in organiziral notranjski tabor na Kalcu, kjer so govorniki Jos. Nolli« - praded dramatika in LZgarja Kmecla -, »Ant. Domicelj in K. Lavrič zahtevali ustan. Zedinjene Slovenije, obrambo slov. zemlje, uporabo slovenščine v šolah in uradih.« Morda bi o RR, ki se je dogodila v VILD, pričevala Vilova drama **Danila** (v **SBL** jo piše Koblar **Daniela**, izvorna žaloigra v 3. dejanjih, v **SD I Danila**) »iz rimskih časov na Notranjskem«. Koblar v **SD I** dodaja, da se **Dani(e)la** ni ohranila; se bo - se je - vendar našla?

Še dodaten omen je tale Koblarjev zapis v **SBL**: »V Postojni so mu na glavnem trgu 1906 postavili spomenik (osnutek I. Jager, kip A. Repič), ki pa so ga Ital. po 1. svet. vojni poškodovali, 1926 prenesli za cerkev in 1941 uničili.« Tako so ravnali Italijani istega leta, ko se je šla Mussoliniju v Rim delegacija slov. predvojnih oblastnikov zahvaljevat za njegovo naklonjenost in kulturnost v ravnanju s Slovenci. Levstik je imel v **Tugomerju** bolj prav od **Ivanke**, v tem ko je presojal ravnanje Nemcev-tujcev kot Sž; Vil jih je v **Ivanki** in **Kdor** blago sprejemal, ti pa so hoteli uničiti celo spomin nanj. Skazalo se je, da je Bevkova analiza v **Kajnu** točnejša od celo navduševanja nad Ifz, ki ga je kazalo Kfz krilo SKC iz leta 1941, kot to uprizarja SPED(rama) Jože J. Lovrenčiča **Izdajalec**, glej lik bogoslovca Breznika.

In kaj pravi o Vilu in **Ivanki** drugo SLZ? Kos v **Pregledu slovenskega slovstva**, 1975, niti besede; razumljivo, Kos je predstavnik PNP Zn. Slodnjak v **Slovenskem slovstvu**, 1968, Vila vsestransko odklanja kot pesnika; pravi, da se je Vil »okrog 1845 v notranjskem narodnem okolju navdušil za slovenski narodni prerod«. Da je list Naprej kot »radikalni tednik pisal skoraj ves tekst od uvodnika do listka Levstik. Z odločnim protestom zoper birokratsko samovoljo in z obnovo boja za Zedinjeno Slovenijo, ki jo je staroslovenska stranka skoraj čisto izpustila iz misli...« Dozdajšnji podatki kažejo, da Vil ni bil le kasneje, v 60-ih letih, pristaš PZS, ampak da je deloval v duhu tedanjega SMeša že leta 1848, če je leta 1848 ustanovil v Senožečah narodno stražo. Med to ustanovitvijo in **Ivanko** je gotovo notranja zveza, verjetno celo

direktna; ni podatka, ki bi to povezavo spodbijal. - Slodnjak omenja v tej knjigi Vilharja kot dramatika le posredno; njegova generalna sodba je: »Kljub Linhartovemu mnogo obetajočemu začetku in Prešernovemu osnutku ter Levstikovim in Jurčičevim dramatskim poskusom, kljub sorazmerno gostim čitalniškim odrom, na katerih so posebno po 1860 uprizarjali Vilharjeve domoljubne igrice ter prireditve čeških, a tudi nemških burk, ni prišlo do nobenega pomembnejšega dramatskega teksta.« Slodnjak je Rad kritičen: niti **MM** niti obeh **Tugomerjev** in Jurčičeve **Veronike Deseniške** niti **Zorana**, tega sploh ne omenja, nima za zares uspešno, estetsko ali kakor koli drugače pomembno delo. Po eni plati ima prav; nobeno od teh del ne dosega Shakespeara ali Schillerja; pa dosega to normo sploh kaka SD? S stališča OZn je takšna sodba kot delno resnična v okviru HKD vprašljiva. To poudarjam, ker je ravno Slodnjak pristaš za SLZ maksimalne HKD metode, upošteva, kar drugi ne; tudi Koblar. Res pa je, da Slodnjaka SD manj zanima od proze in poezije; jo tudi manj pozna.

V **Obrazih in delih slovenskega slovstva**, 1975, Slodnjak le omenja Vilharja, seveda v zvezi z Levstikom. V najobsežnejši analizi-knjigi, v Matičini **Zgodovini slovenskega slovstva II**, 1959, sodi Slodnjak o Vilju takole: »Zato pa je prodril na diletantске odre po vsej Sloveniji s prevedenimi in izvirnimi igricama Levstikov nekdanji gospodar in lastnik Naprej Miroslav Vilhar, ki je izdal od 1875 do 1866 šest zveščičev takega blaga. Njegove izvirne stvari so površno dramaturgirane anekdote z narodno prebudno tendenco. V bistvu so samo poučni zgledi, da se človek s tujim jezikom smeši in da mu daje le materinščina pravo veljavo in zadovoljstvo. Zato nimajo nobene umetnostne vrednosti, temveč so bile samo svojevrstna pomagala v narodnostnem boju.« Sodba je vzvišena, posmehljiva, uničujoča; a kot že prej navedena drži le po eni strani. Je takšna, kot če bi jo izrazili Stritar, Vidmar, Inkret. Analiza **Ivanke**, ki je Slodnjak niti ne omenja, bo pokazala - že kaže - drugačno podobo, saj obravnavam **Ivanke** kot PD, kot kotPO, s tem kot HKD HM. Estetska vrednost je znotraj OZn le en vidik; če je izražen tako enostransko, kot sem pravkar navajal Slodnjaka, zavaja. Pravilnost sodbe se RR v PNP obrazec, v samoumevno izražanje IdM, s tem modela - IS - ObDb; čeprav se Slodnjak (Inkret itn.) tega ne zaveda in bi mojo sodbo ogorčeno odklonil. V romanu **Tujec** jo je sam nemalo spodbil ali vsaj omejil; a **Tujec** je roman, tj. literatura. OZn pa je Zn, tudi LZ. Tu pa Slodnjak preboja ni bil zmožen.

2

Prehajam k podrobni konkretni singularni (PKS) analizi **Jamske Ivanke**. - Uvodna pripomba: tekst bom navajal v izvirniku, se pravi v Vilharjevem jeziku; le tam, kjer bom ocenil, da današnjemu bravcu ni razumljiv, bom podal »prevod« v današnjo slovenščino. Razlike med izvirnikom in prirejanjem za današnji jezikovni okus bi bile tolikšne, da bi se izgubil pomemben del duha - fSt - **Ivanke**. Bi bilo tudi zelo negotovo in samovoljno odločati, koliko, kje, kdaj naj popravljam-prirejam.

Drama - spevoigro imenujem drama, ker sodi v žanr dramatike za razliko z liriko in epiko - **Ivanka** se deli v tri dejanja; Vil piše: »djanje«. Deli se tudi v prizore, Vil jih imenuje »nastope«. V 1. Nastopu - Vil ga piše z veliko začetnico - nastopijo »lovci«. Lovci so temeljna značilnost **Ivanke**. Ko avtor navaja na začetku teksta osebe, navede poleg posameznih oseb tudi tri kategorije kolektiva-grup: »Vitezi. Lovci. Vojščaki.« Vojš(č)aki so prav tako bojovníki kot vitezi, le da so moštvo, medtem ko so vitezi vodje, več kot oficirji. Oficir je le višji vodja, medtem ko so vitezi Pl. In le Pl je v **Ivanki** pravi NaROD. Vil je v tem povsem usklajen s FP. Kdor ni ud Pl, je le štafaža, okolje, snov, moštvo, ki nima osebne individualitete, ni PO. Nima lastnega glasu in izraza. Nima pravice do njega; dramatik ga sploh ne vidi kot PO, kot človeka, ki bi imel lasten življenjski svet. Zato more nastopiti le kot Kol, kot Zbor.

Opazanje ima temeljno posledico za razumevanje NL. Leto 1848 naj bi bilo po prepričanju LZ in splošnega zgodovinskega leta €m - avtonomizacije - Meš(a). Bistvo Meša je individualizacija; če Meš ni pojmovano kot okvir za nastajanje PO in nato SAPO, je brez osnovne vrednote-poteze. Dokler ga Vil razume kot Kol - SAKO -, ga še ne razume kot pristno Meš. Tudi ta poteza, ki jo omenjam na začetku, dokazuje, da je ne le Vilovo Meš, ampak verjetno SMeš v avtopercepciji leta 1848 še tako neřad, še tako nesvoje, da se še gleda skoz IS FD-FP.

Prihaja do zanimivega - Tip(ičnega) - obrata. Pl nastopa kot PO, čeprav je vsak od teh vitezov še daleč od ustrezne individualizacije oz. tega, kar pomeni v **RSD** (za OZn) (SA)PO. Pl - posamezni vitezi - je v **Ivanki** kar se da Konv, vitezi se med sabo razlikujejo predvsem, če ne izključno po zunanjih potezah: da je Vladimir - Jamski vitez - star, kot zvest soprog goji Dn blaga solidarnostna čustva, tako pristoji njegovi vlogi, medtem ko sta Rovanski vitez in Kalski vitez mlada, zato gojita živ Eros; med sabo se razlikujeta le po še bolj zunanjih, naključnih potezah: da se prvi vrača iz križarske - Vil piše »križarske« (torej je Kociprov Janez Križan, **Zasad**, dejansko Križar, kar je v skladu s Kociprovo ideologijo DNcz in KfKC, z obnovo SV) vojne, drugi odhaja vanjo. Kot tekmeča za Ivanko sta Id; kot konkurentska Id prehajata v Dč, a se v poštenem - idealnem - dvoboju razideta kot prijatelja, dvoboj ne preide v Bm. Oba sta enako idealna, ljubeča, požrtvovalna; sta isti človek v dveh telesih. Le Maligrajski - Vil piše Maligradski - vitez Marko, »črni vitez«, je Raz od njiju oz. od vseh treh: v tem, da hoče in dela Zlo. Zato ni pravi vitez; je črni vitez, medtem ko so ostali trije dejansko beli vitezi, čeprav jih Vil ne imenuje tako. Kot bele jih je treba gledati s stališča že omenjene Turnškove drame **Potujoči križ belih menihov**, v kateri je temeljna barva cistercijanov, duhovnikov-menihov, analogna beli barvi **Ivanke**, Pl. Pl in kler sta Id, tako v **Križu** (ko bom mislil na Turnškovo dramo, bom pisal zgolj **Križ**, ko bom meril na Krekovo, bom pisal **TKriž**) kot v **Zoranu**, v prvi samoumevno Poz, v drugi kritično. Oba v FD vladajoča razreda vladata po milosti božji - boga kot malika FK-FD -, zato sta v temelju (Strno) kot angela, kot duhov(n)a, idealna. Za Turnška kot ideologa regresa v FK - na poti oblikovanja KfKC, drama je nastala leta 1936 -, je to normalno; povsem neusklajeno z duhom evropskega Meša pa je Vilovo početje. Nemalo realne figure **Matička**, tudi obe Poz, Matiček in Nežka, se v **Ivanki** reidealizirajo v duhu FK.

Medtem ko nastopa Pl vsaj kot idealizirani Konv vitezi z Rel(ativno) singularnostjo, nastopajo - bodoči - Meši le kot Zbor-Kol. Najbrž se leta 1848

tako doživljajo. Le kot SAKO imajo-dobivajo samozavest nasproti obema vladajočima razredoma. Točneje: razdelijo se med Zbor - Lovce - in Pl; na eni strani so kot lovci realni Meši, na drugi so kot vitezi idealni. Prav taki hočejo biti: realni, a idealizirani. Popolnejši od Pl, a tako, da ohranijo vse, kar je v Pl Poz, obenem pa to prenesejo v stvarnost, ki jo pred sabo tolmačijo le kot lovski Už. Prava samoprevara. Sicer pa, ali ni poskušal sto let kasneje isto Prol, celo leninistični marksizem: ohraniti vse Poz iz tradicije, od Meša kot NKNM in PrM? Se ni Partija gledala kot realna sinteza vsega Poz Izročila? Ni bil to cilj tudi NOBD?

Petja je v **Ivanki** kar precej. S petjem začne Zbor lovcev. Nato pojejo zaporedoma Bogomil in Ivanka, duet, mati Ljudmila, spet Bogomil, v 2. dejanju zli Marko, nato njegovi »oboroženi vojšaki«, nato Ivanka, Miroslav, nato Poz vojšaki, Miroslav in vitezi, ki jih je v 3. dejanju v gradu v Jami vse polno, Bogomil, ko se vrne s križarske vojne, nato Bogomil in Miroslav v duetu pred dvobojem, v sklepu drame pa srečna zaročenca Ivanka in Bogomil in vsi - seveda le vsi Poz - skupaj poročno pesem. S Kol pesmijo se drama začne in konča.

Posebnost je v tem, da nastopijo pojoči lovci le na začetku. Sporočilo je simbolično in jasno: drama se dogaja kot igra na veselici po uspešnem lovu. Kasnejši vojš(č)aki so le preoblečeni lovci. Vil se niti ne potruži, da bi zakril dramo kot lovsko zgodbo; v tem ravna Mirko Mahnič v **Večeru** korektno in v duhu **Ivanke** oz. Bleiweisove priredbe Linhartove **Micke**, v katero je, po Koblarjevih besedah - sam nameravam to priredbo čim prej podrobno analizirati - »vpletel tudi toliko svojega, da je igra dobila povsem drug značaj ter postala zabavna igrača s petjem«. Po Koblarju je bil Bleiweisov namen: »prebuditi meščansko družbo k narodni zavednosti, obenem pa izobraziti kmečki stan. V čitalniških besedah je oživil program iz leta 1848, ki je obstajal v spodbudnih deklamacijah, petju in glasbi, pa tudi v dramskih igrinah.« Mutatis mutandis se da to reči ne le za Vilovo ČD, ampak tudi za **Ivanko**.

Vošnjak napiše kasneje igro **Pred sto leti**, ki dramatizira okoliščine nastanka **Micke**, podaja dogajanje pred predstavo **Micke** in po nji v Zoisovi hiši in tako še dodatno derealizira samo **Micko**, jo naredi za teater, za Sim. Vošnjakovo zamisel uporabi nato Govekar, nazadnje Kreft v **Kranjskih komedijantih**. (**Pred sto leti** podrobno analiziram v knjigi z naslovom **Mesto Ljubljana v SD**; knjiga je napisana šele delno.) Začetni pevski nastop Lovcev je v zamisli že takšen okvir, kot ga razvije leta 1889 Vošnjak, s čimer sodi drama **Pred sto leti** na eni strani še v ČD, na drugi pa se vidi, da sodi **Ivanka** že v RMg-PM, v zavestno igro kot takšno, le da še prikrivano.

Najbrž je prav to, kar tako moti Koblarja v **SD I**. O ČD misli slabo: »Tako je čitalniška dramatika dobila slab sloves: gledalo jo je predvsem mestno občinstvo in mu ni povedala skoraj ničesar tistega, kar je bil od nekdaj pravi namen dramatike: bila naj bi nravno ogledalo družbe in nezmotljiva sodnica in razsodnica v najintimnejših stvareh človeškega srca in uma. To ogledalo je bilo vegasto, in če ni bilo zveženo, je bilo motno in skoraj slepo. Med domačim in tujim blagom je bilo malo zdravega zrnja za nove kali. Raziskava motivike sicer pove, da je marsikak motiv vplival v prihodnosti, ta ali oni zaplet, zlasti razmerja med mestom in podeželjem, gospodo in kmetom so v poznejših letih dobila globljo in estetsko boljšo obdelavo.«

Merila - IS - **RSD**-OZn so bistveno Raz od Koblarjevih, tudi od pravkar navedenega. Za OZn ne more biti ne dramatika ne kdor - kar - koli (ne KC ne Partija, nobeno sodišče, noben kritik) nezmotljiv (raz)sodnik in v ničemer. SD - kot vsaka dramatika - marsikdaj poskuša biti sodnik, a je prav tako podložna SSL, ki je neizločljiv moment v vsaki RR, kot vse ostalo človekovo mišljenjearvanje. Človek je po bistvu bitje SSL; RR ne more obstajati brez SSL, ker je človek tudi iz nič, Bog kot Dt pa je »dosegljiv« na komaj mogoče, nenavadne, čudne, zamotane, Trf načine. O vsakem predmetu je veliko Raz presojo. SD je enako zbirka pomot kot zbirka resnic. Je res Jančarjev **Halštat**, ki ga elitna kritika postavlja estetsko in sploh visoko, tudi Inkret, »boljši«, »resničnejši«, »pomembnejši« od **Ivanke**? Dvomim. Sam s svojo RR berem **Ivanke** kot Rad zanimivo dramo. Človek je dolžan - ne le, da ima možnost - vsako PD razbirati kot edinstveno, enako kot more videti v neki PO čudovito bitje, vredno lDdr. Estetske presoje, od katerih eno sem navajal kot Slodnjakovo mnenje o ViID, so delane po isti ObDb PSt kot ocenjevanja na lepotnih tekmovanjih: sodijo po tim. objektivnih merilih, ki pa so le samoumevno nekritično sprejeta Konv merila določenega časa in prostora, okolja, te ali one grupe. So teror Db nad PO. OZn presoja drugače: največ je odvisno od RR; vsak predmet je mogoče in ga je treba RR. Velja šele, kar nastane iz tega spajanja: srečevanja predmeta in presoje-branja. Gotovo da je važen tudi sam predmet; Cankarjeva dramatika nudi neprimerno več možnosti kot ViID. Pa vendar je mogoče z ustvarjalnim pristopom - s temeljno RR - brati tudi PD v ViID kot kotPO, videti v njih bistveno več, kot vidijo v PD Cankarjeve dramatike Konv interpreti. Treba je le pogledati, kaj pišejo šolske LZ o Cankarjevih dramah in to primerjati recimo z mojo analizo **Ivanke**, pa je jasno, kaj hočem reči: kako nastaja HKD svet. Zato ni čudno, da je **RSD** s strani Konv Db odklanjana: podira poenostavljeni, varni samoumevni sistem PNP.

Koblar daje v prvi plan Db; dramatiko pojmuje kot nravno ogledalo Db. Tudi človeškega srca in uma, kar pomeni poosebljenost človeka; a v zvezi z Db. Tudi za OZn je Db pomembna, čeprav na drugačen način kot za Koblara in za kritike ČD. Tudi jaz sem do ČD kritičen, vendar drugače; merila razlikovanja so za OZn zelo druga(čna) kot za Koblara, Slodnjaka, tudi Filipa Kalana in Inkreta. Pričujoča razprava bo pokazala, da imam sam tudi **Ivanke** za nravno ogledalo Db. Še mnogo več: v nji vidim konstrukt, s katerim je tedanje SMeš oblikovalo predstavo o sebi in svetu; ta predstava je bila poudarjeno moralna. Bila je tudi lahkotna v pomenu Sim-PM; vendar te lahkotnosti nimam za površno v pomenu SoM Koblarjevega tipa. S Koblarjevega in Slodnjakovega stališča je - bilo - treba odkloniti PM SD morda že od Javorškove **Zgodbe** naprej, vsekakor Rudolfovo, Ruplovo, Jesihovo itn. dramatiko. A tudi kako Shakespearovo komedijo, recimo **Troilusa in Cresido**. Kaj je zdravo zrnje, je odprto vprašanje. Odpor, ki ga je pri estetik-moralistih starejše generacije zbujala od srede 50-ih let naprej Božičeva dramatika, kaže na omejenost Nr(avnosti) v merilih te GG. Ta odpor je le sledil odporu zoper Ionescovo, Beckettovo itn. dramatiko. Brž ko pa interpret pritegne v svoja merila Ionescovo PSt, se spremeni tudi njegov odnos do PM in s tem do ČD.

OZn je v osnovi HKD, temelji na človeku kot na SAPOEV in HM. HM pomeni Raz €(ksistence) in V(loge). Če kdo, je to dobro razumel Shakespeare, ki je obravnaval z načeloma isto pozornostjo tako tragedijo **Hamleta** kot absurdizem **Sna kresne noči** ali posmeh SoM(i) v komediji **Kar hočete**. Skratka, OZn - **RSD**

- ne more prevzeti od Koblarja njegove sodbe o ViLD: »V vsej poučnosti in zabavnosti je bila vendar tista čitalniška preproščina, ki je bolj ustrezala okusu in obzorju estetsko nezahtevnega gledalca, kot bi blažila nravi ali pospeševala zdravo narodno zavednost.« Gotovo da ima Koblar prav, ko opisuje čitalniško preproščino in estetsko nezahtevnost tedanjega gledavca-bravca ČD. Da so že drame kot **Tugomerja** in **Zoran** nekaj drugega kot **Ivanka**; da ne govorim o **Kralju** in **Hlapcih**. A ta ugotovitev ne podpira Koblarjeve sodbe o tem, kaj je naloga gledališča in dramatike: da blaži človekove nravi ali da pospešuje zdravo narodno zavednost; sploh pa, katera narodna zavednost je zdrava in katera ne? Danes bi bili prav veseli, če bi mogli odkriti SD, ki bi nastopila v drugi polovici 19. stoletja zoper narodno zavednost na podoben način, kot nastopa Rudolfova drama **Na možganih rado spodrsne**, ki je Rad posmeh SI desetdnevni vojni leta 1991, s tem tudi PZS kot samoumevni vrednoti.

V ČD je najslabše ravno to, da je preveč samoumevna Kld; da v nji ni ARF in AK, kaj šele AD. AD(e) SZ ni prenesla še niti v 20-ih letih; tako jo je odklanjala, da Grum svojih - genialnih - **Zastorov** niti objavil ni; še strokovnjak za Gruma Kralj jih ni uvrstil med Grumova zrela dela. SoM kot Reda je mnogo močnejša, kot se zdi. **RSD** postavlja veliko stvari - dram, razmerij, ocen - na glavo. Govekarjev **Šarivari**, ki ga Koblar v **SD I** samo omenja kot »kabaretno gledališko besedilo«, je zame vsaj tako pomembna drama kot Finžgarjeve drame, ki jim posveča Koblar več strani opisov, ali kot recimo Detelove pa Medvedove, ki jih isti avtor prav tako obširno obravnava. Ti trije - značilno: katoliški - dramatik so Koblarju skladni z njegovo osnovno zahtevo po blaženju nravi in nraavnem ogledalu Db, medtem ko mu je - značilno: Lib - Govekar neresen, površen, v bistvu nenraven, zato estetsko in umetniško slab. Koblarjeve sodbe nikakor niso le njegove; v SLZ so splošno sprejete, tudi pri mlajšem LZ, ki upošteva PM dramatiko svoje generacije; v oceni-analizi SSD ostaja Konv. Najbrž tudi zato, ker SSD ne pozna; ker je tako vzvišeno nad SSD, da se z njo sploh ne ukvarja. So pa izjeme, kot Hladnik ipd. Ti so kot izjeme mogoči zato, ker ne sodijo več s stališča sinteze med NNM in FKC. Hladnik sicer Rad sociologizira - jemlje za merilo Db -, a počne to tako dosledno, da mu omogoči povsem funkcionalizirana Db mnogo širši pristop k SD - k SILiti -, kot ga ima Konv SLZ. Prav ČD je preizkusni kamen za primerjavo med Raz LZ.

Vrnimo se k I. Nastopu v **Ivanki**. Najprej je oder prazen, le »velika lipa« je v njegovi sredini. Lipa je simbol slovanstva, ne le Slova. Kasneje bom primerjal **Ivanko** z **Ljubislavo**, vsaj z njenim prvim delom, s časom-prostorom, v katerem živijo Slovani še srečno, kot v raju; videlo se bo, da je Vilov namen isti: podati začetni paradiz. Vendar so med dramama razlike. Prostor okrog lipe je obenem prostor »pred Jamo«, tj. pred Jamskim gradom. Od **Ljubislave** in/ali **Tugomerjev** se je SDb razvila. Zdaj ni več le AVS kot kup koč-hiš-bivališč PS, kar je želel podčrtati Levstik, ki se je vračal k rodovnosti. Levstik se gleda kot človeka, ki je doma na vasi, Vil kot človeka, ki je doma na gradu. Višja oblika Slova-paradiža je spoj travnika in gradu, jase pred-pod gradom, ki sodi h gradu. SMEš se gleda kot enakopravno z nemškim PI-Mešom kot vladajočim-zgornjim razredom. Ni bistvo, da je Slov - čim bolj - drugačno od Nemštva, da je preprost NL zoper nemške PI. Ravno nasprotno: SI mora biti - postati - čim bolj Id z Nemci, torej s PI; torej tudi samo zastopati Grad kot mesto najvišje Kulture-Bogastva. Bogastvo leta 1848 še ni znamenje nečesa Neg, kot v procesu plebejzicije od **Tugomerjev** k **Zoranu**, ta linija doseže vrh v Cankarjevi

dramatiki, v likih Kalandra in Prola, **Hlapci, Kralj**; bogastvo je še Poz, še znak Pravega, kot je za NNM in PrM, posebno za kalvinistično ameriško, kjer je znak božje naklonjenosti človeku-obogatelemu. Ta Vilova linija ne vodi k NOBD; že v Vošnjakovi dramatiki se ustavi, problematizira. Vošnjak je na eni strani pristaš bogastva, bogati trgovec Kogej v **Vidi** je Poz, enako premožni dr. Lednik, **Pene**, tudi veleposestnik Pilkovič, **Svoji k svojim**, trgovec Grabec, **Ženska zmaga**; v najbolj zrelih dramah pa se razmerje do bogastva že obrne, v **Draganu** je posledica korupcije, v **Premogarju** Zl (zatiranja-izkoriščanja). NOBD izhaja iz **Blagra** in **Kralja**; Poz Krim in Nina, **Rojstvo**, sta kot delavca brez sredstev. Kdor nima nič, bo imel-dobil - v LR - vse.

Lovci pojejo:

*Od hriba do hriba,
čez svobodne tla,
neutrudniga lovca
veselje pelja.*

*Okrog se ozira,
povsod mu lepe,
rumene, zelene
cvetlice cvete.*

Vrednote te prve kitice so: Nv, Sv, Lepota, Lov. Vse štiri vrednote sestavljajo PSt NNM kot KNM. Temeljna je Nv. Kasneje bomo videli, da je ta Nv ne le omejena po FKC bogu, ampak da jo tak bog celo vodi, uravnava, vlada. Vendar je na več mestih mogoče razumeti zvezo Nv-bog tudi kot spoj med obojim in Nvo kot boga. Vse tri možnosti prehajajo druga v drugo. Prav to prehajanje - prepletanje kot Inf - je značilno za začetno SMeš. Pravo Meš se v **Ivanki** - v PSt tega Meša - šele izvija iz nerazločljivosti s FKC in FP.

Bistvo te Nve je, da je lepa in Sv(na). Lepota je ena od temeljnih kategorij IdM: v RKPLEL(epoti) se kaže urejenost-skladnost sveta. Lepota je zato obenem Harmonija. SPrM je harmonično. V njem še ni sledu o bistvu Brž-Meša, ki nastaja iz Kpl, iz zakonov Trga, iz konfliktov med tekmeci - kot pravilo iz naključja, iz kaosa ponudbe in povpraševanja. O tej osnovni značilnosti Meša v **Ivanki** ni niti govora. PSt **Ivanke** izhaja iz FP predpostavke Skladnega sveta, ki ga je takšnega ustvaril bog, bog, ki ljubi ljudi, tj. Slovence kot premožne, plemenite, srečne, dobre, samozadovoljne Meše. Nv je okvir, ki je dan; človek nastopa v njem kot v sceni, ki je že pripravljena zanj. FP bog poskrbi, da je Nv lepa, da je v nji vse polno živali, ki jih bo lahko plemeniti (= Pl, poplemeniteni, plemiški) Meš nato lovil in streljal. Živali so ustvarjene v njegovo *veselje*.

Vse štiri vrednote se osmišljajo v peti, ki je temeljna, obsega vse: v Už(itk)u. Ta Už je plemenit, kultiviran, blag. Vil se še ne zaveda - in se ne bo do smrti -, kaj pomeni ta plemeniti Už; kaj se skriva v njem; kam bo (pri)peljal: skoz Rad Hed **Šarivarija** - ta Hed kritično uprizarjajo že Gangl v **Sinu** in **Sadu greha**, Aškerc v **Izmajlovu**, Kraigher v **Školjki**, Cankar v likih Strnena, **Duše**, Broša, **Jakob Ruda** itn. - v Rad demoralizirani, amoralni svet po prvi svetovni vojni, glej Remčevu **Kirke**, do NOBD, do Iris v Miheličeve **Ognju in pepelu**; dokler se vrednotenje ne bo zaobrnilo za 180 stopinj in začelo ocenjevati Už kot Poz, glej RMg, karnizem v Rudolfovi itn. dramatiki. V **Ivanki**

ni v Užu nič temnega, nasprotno, človek-lovec uživa, ko opazuje lepo Nv in ko pleni živali, ki komaj čakajo, da pridejo pred lovčevu puško in so zadete; dobri bog je tako ustvaril svet, da živali uživajo v tem, da so odstreljene, človek v tem, da jih strelja; ravno dopolnjevanje obeh daje temeljno Harmonijo tega srečnega SPrM.

Brez dvoma se da brati Nv Sv tudi kot okvir za Sv SNL. Le da, kot bomo videli, **Ivanka** niti enkrat bolj natančno ne opredeljuje SNL. Dosledno, kar ni naključje, ostaja v splošnih pojmih-predstavah o SI-Slovanstvu-Domovini, ki je morda le drugo ime za lepo Nv Sv teh blaženih lovcev. Ne gre pozabiti na to, da je lov ostanek PS in FD obreda-obrednosti, le da je v **Ivanki** - znotraj tega samoprikrivajočega se Meša - povsem Igra in vsebinsko prav nič obred. O St se veliko govori; a St v **Ivanki** je le še retorični ludizem. V tej točki med Rad načelno naivno, idealno idilistično **Ivanko** in Rad ciničnimi Rudolfovimi **Možgani** kot kritično resnico PZS iz leta 1848 ni temeljne razlike. To Trf ne izvajam z nikakršnim nasiljem; ta(kšna) RR se ponuja sama od sebe. Točka konverzije je **Šarivari**; vse bolj se mi potrjuje domneva o izjemni pomembnosti te drame, dozdej v SLZ neopažene. Ni osnovni ton - rdeča nit, lajtmotiv - **Ivanke** beseda, sestavljena iz štirih zlogov, ki končuje obe začetni lovski kitici: *Tralalala?* Bistvo **Ivanke** je: Tralalala.

Druga kitica je še bolj povedna:

*Jelenčike, serne
ob sonci lovi,
ob luni pa sladko
pri svoji zaspi.*

*Mi vinca imamo
in plesov in žen:
svet svoboden samo
za nas je storjen!*

Prav neverjetna prostodušnost, odkritost: ključ za celotno PSt **Ivanke**. Prejšnjim vrednotam je dodan še Eros. V sami drami se Eros steka v zakonski stan, v legalno Dn. V tej okvirni pesmi pa *žena* ne pomeni soproge, ampak žensko-ljubico. Zveza-prehod med soprogo in ljubico so plesi, praznovanja, veselja grupnega tipa. Graščaki v gradovih izrabijo sleherno priložnost, da se veselijo na družben način. Ne bežijo v samoto ali v svojo jedrsko Dn. Odprti so, radodarni; zdi se, da je bil Vil tak. Vsekakor je bil tak Andrej Smole; poučna bi bila primerjava **Ivanke** s Kmeclovo (mono)dramo **Andrej Smole**, v kateri je podana ravno ARF tega veselega družbovanja in tedanjega SPrM. Kot da se šele v **Smoletu Ivanka** zaključijo, osmisli.

Už ni le plemenit - nraven; je tudi estetski: sladek. Harmonija - ideologija tega PrM kot Har(monizem) - je *sladko* življenje. Vil ne vidi v tej sladkosti nič slabega. Zlo, kot bomo videli, prihaja od zunaj, v liku Maligrajskega Črnega viteza, a je kot prehodno pokončano. Ostajajo sicer še neverniki-muslimani, a ti so daleč. Križarske vojne so enako sladka kulisa kot lipa pod gradom; služijo temu, da se na njih vitezi potrjujejo kot junaki. So nekak okrepljeni lov; muslimani so zveri, recimo medvedje ali volcje, ki pa ravno tako sodijo med divjad, namenjeno za lov. Vitez ne bi mogel postati pravi Junak, če se ne bi kalil v SV zoper nevernike-krivoverce. Tudi v tem primeru je bog ravnal smotno,

umno: SV - celo same muslimane - je ustvaril enako kot jelenčike in serne, da bi - kot vesoljni svet - služili samopotrjevanju in Užu vitezov, tj. SMeša iz leta 1848. - Se ideologi, ki leta 1998 potrjujejo PZS, zavedajo, kaj je bila živa resničnost tedanjih SMeš(čanov)? Da so vsaj toliko, kot so stremeli k zadnji (?) SI SV, k desetdnevni vojni za SND, gojili Hed, katerega resnico je razkril že Govekar v **Šarivariju** leta 1911?

Vrh obeh kitic pa sta zadnja verza samoumevne izjave o tem, da je svet ustvarjen - storjen - le za Už iščoče SMeše: samo za nas! Tu **Ivanka** bistveno prehaja FP-FKC. FKC človeka omejuje z disciplinsko pravdnostjo; Ora et labora! se dogaja trdo, zahtevno, samoodrekajoče se. Človek mora služiti bogu, tj. Cerkvi. Njegova Sv je z vseh strani omejevana. Bistvo njegovega življenja je trpljenje; glej Romualdov **Pasijon**, tudi Bilčevo **Tarbulo**. V **Ivanki** trpljenje sicer nastopa, a je prehodno. Najprej je skrb za ljubljeno bitje - za Bogomila, ki je odšel na križarsko vojno -, nato ali ob tem pa erotično trpljenje; do tega prihaja v primeru, da ljubljeno bitje ljubečemu ne vrača čustev ali mu je kakor koli nedostopno. Človek trpi, če ne more dobiti tistega, kar bi rad. A se da to trpljenje kompenzirati: z Junaštvom. Heroizem je močnejši - vrednejši - od trpljenja. Miroslav sicer ne dobi Ivanke, se pa bo vrnil iz SV ozaljšan s slavo srčnega junaka. SPrM se gleda kot sinteza Miroslava in Bogomila; ta sinteza je že sam Bogomil, ki se vrne s križarske vojne kot junak, za nagrado dobi pa še ljubljeno devo za ženo. Tak je, ker je mil bogu, tj. Bogomil. SPrM so mili bogu. Če ne gredo na križarsko vojno, leta 1848 jih ni, pa uplenijo neresca in risa kot drugo obliko kletega neverca. Ko se bo Miroslav vrnil iz Svete dežele, bo tudi zanj čakala pripravljena - dorasla - Deklica, ki bo v svoji Abs nedolžnosti in milini lep plen zalega in navnega junaka. Vsak SPrM mora zadeti glavni dobitek, imeti srečo. To je eno glavnih sporočil ČD, temelj, na katerem počiva SPrM v dobi Sprave-Spravaštva-Slogaštva, dobi, katere vrhunski in pristni glasnik je ravno ViID. PSt Sreče je osnova komedije **Kdor**, tudi Vošnjakove **Svoji k svojim**, Alešovčeve **Zakonske sreče**, Milčinskega **Brata Sokola** itn. **Kdor** je v tem pogledu še posebej izrazit, v njem igra osrednjo vlogo prav srečelov: loterija.

Treba se je vprašati: v čem je razlika med tako pojmovanim Poz človekom v **Ivanki** in Neg človekom kot članom FD-PI, kakor se kaže v **MM**? V **Micki** je glavna Neg poteza Tulpenheima - in njegovega pomagača Monkofa - zapeljevanje, varanje, izrabljanje, vendar so vse tri poteze le sredstva namenacilja: Uža, ki ga namerava-želi imeti Zapeljivec v spolnem stiku z zapeljevanim dekletom, z Micko. Vrhovni cilj je torej Už. Linhart v **Micki** ni zoper Už; le da mora biti Už tak, da je pravno in nvnno sankcioniran, torej v zakonu med možem in ženo, ki terja določene Db obveznosti med enim in drugim partnerjem. Anže je pripravljen izpolnjevati te obveznosti, Tulpenheim ne. Isto je v **Matičku**: odnos med Matičkom in Nežko ima za cilj zakon med njima, medtem ko si želi baron Naletel od Nežke le spolnega Už, v Db in Nr pogledu je vezan na soprogo Rozalko. Z varanjem krši dogovorjene norme, na katere je Sv(no) pristal, se z njimi zavezal v odnosu do sočloveka, do žene. Oba človeka, on sam in žena Rozalka, sta samostojna, sta tako rekoč SAPO, enako kot Matiček in Nežka. Kot SAPO lahko ljudje varajo, saj avtonomno Sv(no) z voljo odločajo, kako bodo ravnali; ali se bodo držali obvez(nosti). Ravnanja jim ne določa gospodar, kot velja to v primeru tlačanov. Matiček in Nežka prehajata iz stopnje-vloge tlačanov, kakršni so kmetje v **Zoranu**, v vlogo SAPO,

kakršna je značilna za fevdalce-Pl (barona itn., tudi Heringtona in Sandwella itn. v **Love**). Pl v **Matičku** že dopušča služabnikom, da se ravna po lastni Sv volji, tj. naravi; že jim pripisuje isto, kar omogoča sebi, svojemu stanu, kar dovoljuje baron ženi. Baron ne terja od Nežke ius primae noctis, zapeljati jo hoče kot odgovorno (SA)PO, po tihem, ji prebuditi slo-strast-ljubezen, od nje terja Sv pristanek, kajti šele ta mu da pravi Už, medtem ko bi nasilje spreminjalo deklet v predmet-sužnjo, v fizično sredstvo spolne zadovoljitve, kar bi morda ustrezalo baronu, če bi bil sadist; a to ni.

Medtem ko je model SAPO v **Micki** manj razvit, manj viden (Anže in Jaka delujeta predvsem kot uda AVS, torej kot naravna izraza Db grupe, znotraj SAKO, Km je s strani Linharta v **Micki** priznana kot SAKO, gre torej za konstitucijo NNK, v tem je poseben pomen te Linhartove drame), je v **Matičku** potegnjena v prvi plan. Pride do dveh parov, ki sta oba sestavljena iz dveh SAPO; to vsakemu od njih omogoča, da bi mogel Sv(no) sestavljati tudi drugačen par, baron z Nežko, Matiček z baronico. Razlika med obema paroma ni majhna. Baron hoče Nežko zapeljati, ravna enako kot Tulpenheim v **Micki**. Nežka je umnejša od Micke, ne naseda. Ker je že SAPO - vsaj v bistvu, po svoji naravi, ki je obenem Nv kot takšna, Linhart kot predstavnik Meša postavlja Nv kot vrednoto v središče SAPO - se zmore Nežka baronu upirati sama; ne potrebuje, kot Micka, pomoči Anžeta in Jake, zaročenca in očeta, ki kot predstavnika AVS-Km pomenita pomoč Kol(a) PO(i). Bistvo novega razreda - Meša - je v nasprotju s Km v tem, da je človek Meš le v primeru, če je SAPO; kolektivu - SAKO(i) - pripada le, če mu ne pripada kot nadrejeni vrednoti, kot BT(u); paradoks, a pogoj za nastanek Meša. Nad Nežko in Matičkom ni nihče. Nad Micko in obema moškima je AVS kot močna kmetija, kot institucija Dn, ki so ji njeni udje podrejeni; ta model se kaže v Km tudi kasneje, ko dramatika utrjuje AVS, recimo v Krekovih **Treh sestrah** in/ali **Ciganučarovniku**, tudi v Finžgarjevi dramatici od **Divjega lovca** do **Verige**. Nad štirimi osebami v **Matičku** pa sta takšna dva razreda, ki ju nobeden od njih ne doživlja kot BT, kot višjo moč, kot SAKO. Vsak od njih ravna, kot da je vir vsega - sveta - le on sam. Le od njega je odvisno, ali bo ravnal v duhu Nr - solidarnosti do žene ali dekleta, ki mu je obljubil zakon (Matičkov oče Žužek je kriv, ker ni držal besede, ker je zapeljal Matičkovo mater, Smrekarico, ker je ravnal kot Tulpenheim), ali pa bo kršil Nr, obveze, dogovor in se enostransko spremenil v subjekt Uža, Dr človeka pa naredil za trpni predmet svoje samovolje in Zl akcije.

V čem je še razlika med baronom in gartnerjem, med Naletelom in Matičkom? Da je prvi bogat, graščak, v duhu razreda-sloja plemenit, drugi pa zaenkrat še reven, služabnik, plebejec. Vendar je ta razlika le začasna, relativna. Čutimo, da je Matiček sposoben, stremljiv, spreten; da si bo kmalu opomogel, saj je zvit. Kmalu bo obogatel, ker je marljiv, dober gospodar, medtem ko bo baron, ki se predaja predvsem zapeljevanju, kmalu skrahiral kot Tulpenheim, ki zdaj išče bogate vdove, Šternfeldovko, da bi ga gmotno podprle, rešile Pl stan propada, ker noče delati, ker se predaja predvsem Už. Merilo uspeha, s tem vrednosti je Delo, a takšno, ki vodi do bogastva in s tem do moči; ne zgolj proizvodno delo, kakršno je značilno za Prol, ki si z njim ne opomore in ostaja povsem v podrejenem položaju, glej delavce v **Kralju** ali **Zvestobi**. Delo je vredno, a cilj ni Delo kot takšno, ampak Uspeh, ki ga z delom doseže bistro delujoči, ne le delavni. Cilj je bogastvo-moč, kakršno dobi

v teku desetletja ali dveh Kantor, **Kralj**, ko iz služabnika, iz komija, postane lastnik, gospodar, tovarnar, poslanec, kapitalist. Sprememba med razredoma je ta, da je prišel baron do bogastva-moči po rojstvu-rodu, Matiček pa bo prišel do istega z lastno sposobnostjo, umom, osebnostjo, marljivostjo. **Matiček** kaže, da se avstrijska - s tem tudi kranjska ali SI - Db v 18-em stoletju v temelju spreminja; da pod cesarjema Marijo Terezijo in Jožefom II. prehaja iz FD - Jožef bistveno omejuje moč-bogastvo FKC - v prve oblike Meša, zaenkrat skoz modele razsvetljen(sk)e absolut(istič)ne monarhije, ko moč Dž(e) začenja nadomeščati moč Pla. Če bi bil Matiček še tlačan, ne bi mogel ravnati, kot ravna. V tem je velik pomen leta 1848: v odpravi tlačanstva. (O čem takšnem **Ivanka** niti od daleč ne govori; dela se, da so ali vsi Sv(ni), vsi vitezi, ali pa da so kot grupa - vojšaki - srečni, ker so podrejeni. **Ivanka** je v tem daleč za Meš zavestjo **Matička**. Kot da je SMeš v teku pol stoletja od **Matička** do **Ivanke**, od Linharta do Vila, od Jožefa II. do Metternicha, naredilo silovit regres, Refe.)

Ker je razredno že Sv(en), more Matiček z baronom že tekrovati. Bogastvo-moč se ne pridobiva več le z rojstvom, ampak z osebno sposobnostjo; vir uspeha ni v dedovanju, ampak v tem, koliko sposoben je človek kot SAPO. Pl se bo obdržalo, če bodo njegovi člani posta(ja)li uspešne SAPO. Tulpenheim propade, ker ni uspešna SAPO; je le osmešen, ponesrečen zapeljivec. Baron se še reši, ampak bolj po zaslugi žene kot po lastni; njega (za)vtirijo vsi trije ostali, baron jih skuša varati, oni mu vrnejo mero za mero. Nazadnje se ga usmilijo, ga ne ponižajo ali vsaj ne preveč; dajo mu lekcijo, a mu dopustijo, da spet zavzame svoj prejšnji položaj. Dajo mu šanso, da se poboljša, tj. da postane SAPO. Kakšen bo postal, je težko reči. SD uprizarja vrsto možnih poti-reakcij. Prehod v despotizem, graščak iz Skofičevega **Gospoda s Preseka**, Volk v Končanovem **Županu**, nesposobnost in vezava na goljufe, pl. Braunhof v Vošnjakovih **Penah**, prehod v politiko kot Dž oblast: minister grof Bering v Vošnjakovem **Draganu**. Ne pravim, da ni nič odvisno od okolja; a Meš predpostavlja, tak je njegov IS, da je bistvo odvisno od človeka kot SAPO: ali bo v svojem prizadevanju za bogastvo-moč uspešen ali ne; ali je ali ni sposoben za to.

Tako gledano kažeta **MM** že dejanski notranji - PSt(ni) - zlom FD-Pl. Na zunaj se Pl še drži kot vladajoči razred, a to je videz. Ta videz je v primeru Tulpenheima povsem lažen; v primeru barona pa dobi Pl še eno možnost: smelo bo ostati bogato-močno-vplivno, če bo postalo kot Meš; angleški primer. Recimo tudi primer grofov v Meškovi **Materi**, kjer postanejo kot lastniki obsežnih gozdov veleposestniki, s tem trgovci v okviru Kpl. Tedaj so le še na zunaj Pl, dejansko pa že Brž. Pl. Braunhof je prav tako že Brž, le da ponesrečena. Linhartovo pojmovanje Meš Db je široko; vključuje vse stanove, če se prilagodijo tipu, ki je v osnovi že Kpl, že tekma na Trgu. Matiček s svojo organizacijsko-trgovsko zmožnostjo - s praktičnim umom kot zdravim razumom, kot razumom, ki je obenem naraven, Um=Nv - daje model, merilo za vse. SNL bo uspelo, če bo iz tlačanstva in podložništva prešlo v SAPO, torej v Meš kot univerzalen razred umne akcije pridobivanja bogastva-moči na Sv odprtem trgu z organizacijo in produkcijo. Kdor tega ne bo sposoben, bo ostal tlačan, čeprav v Sv razmerah Kpl trga.

Takšnemu novemu tlačanu se bo sredi naslednjega stoletja reklo Prolec. V SD tedaj še ne bo viden, spoznan, ekspliciran, tematiziran. Se pa bo v vsej

jasnosti pojavil proti koncu stoletja: v **Premogarju**, **Zvestobi**, Medvedovem **Sreče kolesu**. Bistveno zanj je, da človek-Prolec ne more postati SAPO. Je v takšnem objektivnem - razrednem - razmerju z lastniki kapitala, s Kantorjem, Glavačem, Lanerjem, da more Sv(no) prodajati le svojo delovno silo, sebe kot reduciranega na delovno silo. Razlika med Prolcem in tlačanom je le v tem, da delavec Sv(no) prodaja sebe kot delovno silo, gospodar - Kantor - ga ne kaznuje fizično, če ne dela, kot ga je kaznoval še Grof v **Zoranu**; zdaj ga le odpusti, kot Kantor lužaričinega moža, če stavka. Z enega vidika se je s tem položaj človeka poslabšal: človek je dobil - prav leta 1848 - Sv, a z njo ne more početi drugega, kot da po svoji Sv volji vstopa v razmerje sužnja do gospodarja. Ironija je tolikšna, da presega stanje v FD; delavec bolj gara kot je pod graščaki, zdaj delajo celo otroci in po 14 ur na dan. Meš kot razred človekovih svoboščin, kot Db zastopnik-garant PUH, se je kot Brž spremenilo v despota, ki le še stopnjuje Zl. Razumljivo je, da se delavci kot zlorabljeni - IZ - ljudje uprejo temu novemu despotizmu, ki je karikatura Meš idealov; da v nekaj desetletjih vzpostavijo LR, kot kažeta NOBD in **Rojstvo**.

Matiček tega razvoja ne predvideva, **Ivanka** ga - ker se je že začel - prikriva, predvsem pred sabo. **Matiček** živi še iz tedaj znotraj Meša veljavnega prepričanja, da sta delavec in gospodar ista oseba; ta oseba se kaže kot rokodelc. **Matiček** je vrtnar, a vse bolj postaja baronov poslovodja, oskrbnik njegovega posestva, usmerjevalec njegovih akcij, nekak direktor ali menedžer ante rem. Anže ima le to možnost, da ponavlja, kar je bil njegov oče ali kar je njegov tast župan Jaka. Km kot AVS je nenehna reprodukcija istega. Zato Linhart v **Micki** ne vidi razvoja. Vidi temelj zvestobe zemlji-domu, vidi trdnost tal, ne pa tiste linije, ki obeta razmah človekovih Sv sil, uma, darov. Ta razmah je mogoč le znotraj **Matička**. Po tem, kdo forsira v naslednjem stoletju katero od obeh dram, se vidi, kaj je, kaj zastopa; KC obnavlja **Micko**, Meš **Matička**. Točneje: realno SMeš, ki izhaja iz **Ivanke**, obnavlja duha - PSt - **Matička** pod dvema maskama: pod masko Km-AVS **Micke** in celo pod masko-Pl **Ivanke**. To počne umni, prilagodljivi Polik Bleiweis v že omenjenih dramah: v obnovi-posodobljenju **Micke** utrjuje Km-AVS, v **Vdovi in vdovcu** Sl graščastvo in SPI, v **Bobu iz Kranja** rokodelstvo, vzdig pomočnika v mojstra prek poroke z mojstrovo hčerjo. Bleiweis tako sintetizira vse tri linije, ki niso le maske-sredstva, ampak so tri realne podobe SMeša. SMeš hoče biti utemeljeno v Zemlji, v AVS, glej Ogrinčevo veseloigro **V Ljubljano jo dajmo!**, spoj vaškega mogotca Srebrina z mestnim odvetnikom dr. Snojem, skoz razširjajočo se orbit postajati Kpl-Brž, Kogej kot (vele)trgovec v Vošnjakovi **Vidi**, kot graščaško plemeniteno uradništvu pa postajati po imidžu enako - Id - s Trad(icionalnim) Pl, glej lik sodnika in veleposestnika pl. Pilkoviča v Vošnjakovih **Svojih**.

ČD noče videti nastajajočega Prola, ker mu Prol kot izraz ekonomske in Db realitete podira ideološko podobo sveta, predstavo, da zastopa Meš ves in pravi človeški rod; da je Meš nosivec PUH, da je zato Nv in Nr Poz. Prol je v tej sliki odveč, moteč. Če gre za vaški Prol, je to še razumljivo, saj je Km zaostal Db model-sloj. Km posli, dékle, hlapci, recimo Pavle in Neža, glej **V Ljubljano!**, so zato obstranske komične figure, prijazne, a nepomembne, komparzarija, ki predstavlja okolje bistvenemu dogajanju: poroki bogatega kmečkega dekleta z advokatom. A naj se je ČD - njena PSt - še tako dolgo

delala, kot da je vse v redu oz. kot da je edini problem narodno odpadništvo, **Svoji**, nenravnost posameznih meščanov, **Dr. Dragan**, in zlo delovanje Sžev, Nemcev, oba **Tugomerja**, prej ko prej je morala popustiti. Naj se je še tako upirala analizi, ki jo je naredil v svojih dramah Cankar, Zg stvarnost je dala prav Cankarju in ne idilizatorjem. Šele z vidika **Blagra** in **Kralja** se je videlo SSL **Ivanke**. KMg je skušala rešiti stari sistem, z zunanjim prilagajanjem, glej **Sreče kolo**, ki prenaša Har(monizem)-idilizem v Kpl-Brž, lik Leviniča in Lanerjeve hčere Angele, a zaman, tudi Medved je moral priznati poraz. Oz. KMg poraza ni naglas priznala, ga je pa potihem tako, da ni zastopala Meša, ampak je regredirala v obrambo FD-FKC; celo v več variantah, v Trad, glej Debevčevega **Žida**, v smeri KfKC, glej **Turški križ**.

To pa je razvoj, ki se ga Vil v **Ivanki** ni niti v sanjah zavedal; posebnost **Ivanke** je samoumevno prikrivanje vsake ostrejšje resnice. Šele v 60-ih letih se je MešSD zavedela Raz poti; recimo tedaj, ko je Bilc objavil **Tarbulo**. Med **Tarbulo** in **Bobom** tako rekoč ni bilo zveze-spoja; obe PSt sta se izključevali. Bleiweis tega sicer ni hotel priznati, vzdrževal je videz slogaštva - Sprave - do smrti. A **Zoran**, **Tugomerja** in podobne drame so njegov Har ne le načele, ampak podrle. Cankar je moral potegniti le še konsekvence iz razvalin predpostavljene hipoteze. Maska, ki si jo je obesilo na obraz-dušo SMeš leta 1848 z **Ivanko** in v katero je verjelo kot v svojo pristno Nv, je odpadla. Naj se je Meš še dvakrat rešilo, po letu 1918 in po letu 1990, moči, kakršno je kazalo v **Matičku**, in zaslepljenosti, kakršno je kazalo v **Ivanki**, ni več premoglo, niti v obliki Jfz, glej Komanove **Krst Jugovičev**, niti v obliki RMg. RMg je po bistvu PSt AD(e). Meš se je kot Nr začelo regenerirati v civilizizmu 80-ih let, vezano na etizem in personalizem, glej Goljevščkove **Vido 86**, Petanove **Votle cekine**, Partljičevo dramo **Kakor pečat na srce**, Poniževega **Škofa Hrena** in **Štifterje**; a to je bil le prehoden pojav. Vsi štirje dramatikci so se hitro ozavestili, da Meš kot Nr nima več iste moči, kot jo je imelo - kot jo je želelo imeti - pred sto in dvesto leti, recimo v **Smerekarju** in drami **Pred sto leti**. V 80-ih letih je pomenilo le Db alternativo zoper Stl, a SAPO je morala najti smisel drugje, ne v Db usmeritvi, kot je značilna za **Matička**: v usmeritvi k Nr-Nv bogastvu-uspehu; ta smer je vodila v ReBrž (reburžoaziranje). Trije dramatikci od omenjenih so zato, ker niso našli izhoda na ravni etičnega civilizizma kot Huma, prenehali pisati drame, četrti, Partljič, pa je postal glasnogovornik vitalističnega, ljubeznivega, AK Lib(a), ki se je rešil kot površna koncepcija samoobvladovanega Uža in Hed(a), kot Zabava, kot olajševanje konfliktov LD. Kot Db naprava ventilacije.

Partljičeva dramatika je edina preostala Poz ideologija-karneologija današnjega Liba in LD. Pa še ta njena Poz je hudo relativna. Je svetla v primerjavi s karnizmom lumpenRMg, podajane v Pograjčevih uprizoritvah, v ultrakarneologiji DaSD; a se zdi, da je vse bolj maska surove stvarnosti, ki jo izraža lumkarnizem. Filipčičev **Veselja dom** je resnica Partljičevih komedij **Pesnikova žena prihaja** ali **Politika, bolezen moja**. OZn ve, da je SAPO, ki se ne utemeljuje kot BSAPOEV v DtBogu, le ideološka maska lumLiba. Da pa bi spet nastala kakšna Dt drama, kot so bile Mrakov **Proces**, Smoletova **Antigona** ipd., bo treba počakati, da bo kaos nepričakovano in nenadno naredil sredi svoje entropizacije okno za Dt, belo liso znotraj središčnega kvadrata v režnju Ktš. Z vidika tega okna - belih lis - bo mogoča osmislitev človeka in življenja,

obenem pa tudi periodizacija kot klasifikacija-RKPLEL znotraj KZ, VS. Vendar periodizacija - odkrivanje reda, logosa - ne zadošča; je že sama na sebi redukcija Dt na Id. - A o tem teološko-metodološkem vidiku več na drugih mestih.

1998

JAMSKI ČLOVEK IZ GRADA I

(ob Jurčičevi **Veroniki Deseniški**)

1

Tretjo knjigo podniza **KoC** nameravam posvetiti obravnavi velikih SD na temo CG; prvi dve knjigi podniza kot da sta le uvod v tretjo. S tem ne presojam pomena svojih analiz, ampak dram, ki jih obravnavam. Jurčičeva in Župova **Ver(onik)a**, Novačanov **Herm(an)** in Kreftovi **CG** so vse Dgče velike drame kot Funtkovi **Teharski plemiči (Piči)** ali Kokaljov **Mlinarjev Janez (MJan)**. A po čem so omenjene štiri drame velike?

Predvsem so tragedije; s tem sem le opredelil žanr. Recimo da je tragedija večji žanr od komedije, kot je junak večji lik - celo večji Č! - od osmešenca ali posmehljivca; tako je vsaj v FD, kjer heroja še presega Snik (svetnik), SŽ. A tudi HMg marsikaj deduje od KMg, ima svojega boga - Zg, Nv, Kozmos, Življenjsko silo, Nравnost -, medtem ko AMg, ki je predvsem žanr komedije, posmehljivke, AD razkrojenke, ne pozna več nobenega boga kot višjega načela. Tudi Boga - UnBDra - ne. Le igro med Id in Dv, ki se končuje z ReAv, le melanholično ARF nad tem regresom, katere sporočilo je SpS Nih. Kratic, tudi novih - v glavnem - ne tolmačim. Knjigo **KoC 3**, naslovljeno **Čarovnica-angel Veronika (ČaV)**, je treba brati kot nadaljevanje knjige **KoC 2**, naslovljene **Junak Janez in svetnik Anton (JJSa)**.

Tudi odgovor na vprašanje, kaj je tragedija, kaj komedija, kakšno je razmerje med njima, ne zadošča; takšna tipologija je potrebna, če je umna-inovativna in ne Konv, kot je pri NGG, vendar je lahko le pripomoček pri raziskovanju, kakršno sem si izbral za cilj. Zame - za DgZn - je (naj bi bila) vsaka analiza, vsak pojem v nji ES; dokler je le SpS, je PNP, je stereotip, s kakršnim operira epigonska UZn, ki ravna samoumevno in formalistično, predvsem pa ne išče smisla. Sam temeljim na THM in ČHM, a mi ne zadoščata, dokler vsakega s(ub)modela, ki je v njiju - AgrId, Ideald, EDč, HarDč itn. - oz. celo s(ub)s(ub)modela ne opredelim ES konkretno, glede na Konto, ki je v vsakem primeru Raz in Dgč.

Motiv CG je dvojen: M(linarjev)Jan(ez) in CG v ožjem pomenu; v motivu MJan gre le za enega CG, za Ulrika-Urha. KoC kot okvir zajema več motivov, predvsem motiv blaženega knezoškofa Slom(šk)a, moža iz celjske okolice, iz Ponikve, ob njem motiv Nov(ačan)a, Ipavcev, St Heme itn. Ti motivi so vzporedni, dodatni, služijo kot okvir za bolj HKD razumevanje Tem dveh motivov, MJana in CG. Ta dva motiva se da raziskovati posebej, historiografsko, v duhu Pol Zg in LZ, glej Kreftov uvod v dramo **CG** in Hartmanovo študijo o dramski obdelavi CG. Že ta dva teksta, razprava in knjiga, sta HKD; kako HKD mora biti šele vidik, ki ga izbira DgZn! DgZn ni le tematizacija (po)Isa Dra (UnBDra), ampak je prav tako specifikacija motiva v

Raz smereh, pod vidikom Ide, Dč in Dv. Dv kot retorika terja Mak diferenciacijo pojmov in pojavov. Bolj ko Anln ostaja pri Id, bliže je PNP-Av modelu; takšna je NGG s teorijo žanrov, ki jo potem Psspecificira v esejizmu LK (literarne kritike), recimo Lukan, Id in EDč kombinira recimo Mrk, Zihelr, medtem ko Kat ideologija, recimo Ušeničnik, EDč prikriva pod masivno KlD. Zvez med Tem tremi arhimodeli - Id, Dč in Dv - je veliko, med ssmodeli tako rekoč nešteto.

Če je mogoč stik z Dt v vsaki točki sveta, je načeloma vseeno, ali je to najbolj splošna ali najbolj posebno Pos točka. Vsak Znik tudi abstrahira in konkretizira, posplošuje in sintetizira; tako ravna tudi DgZnik, ki se ne odreka nobene že narejene metode, vendar pa subsumiranje, univerzaliziranje itn. za DgZn niso bistveni prijemi. Mikroskopiranje, s tem individualiziranje je zelo važno, sicer ostaja Znik v SpS, a bistvo DgZni ni niti to. Poleg tega, da išče Dt in da skuša vse presojati glede na Dt (na ČHM), je za DgZn odločilno, da ima vsako točko Tsa za K-PO. PO ni niti Ž, niti ustvarjena po bogu, niti subjekt. Je konstrukt, sestavljen iz Dt na eni in iz THM (Id, Dč in Dv) na drugi strani. Idi ustreza-pripada enotnost-moč presoje-analize; Dču ustreza krvava stvarnost, Trp duše in telesa, Ponot boja in zla; Dvu ustreza IVJ, ki koherenco Ža in krutost umiranja, Ponot-ARF obojega in vsega artikulira oz. artikulacijo-lingvizacijo omogoča; zato teži Dv k RMg. Tako bi lahko še in še navajal, opredeljeval, z vsakega vidika bi dodal novo opredelitev, ki kot dodatna večja HKD slehernega pojava in misli.

Za DgZn je v motivu Mjana in CG tako HKD svet, da je v njem moj posmeh - ne le - celjskemu krilu JOGSSKov kot Slomovih epigonov, Ocvirku in Stresu, Turnšku in Burnšku; ne le analiza DaSl Pole, ki se dogaja tudi kot realizacija Hermove »velike misli«, kakor se o Hermovi Dž Poli izraža v **JVeri** Deseničar. Zupan je točno zadel, ko je isto »veliko misel« pripisal Hermovemu legitimnemu dediču, živečemu pred II. svetovno vojno, Trajbasu, glej **Stvar** in mojo analizo v **Letu 1940**. Trajbas je le še BržKpl despot, podjetnik, ki širi svoje kraljestvo v PsLD s Strno enakimi zločini kot Herm (ali Urh, glej Medovega **Friderika**) svoje, razlika med njima je le v tem, da živi Herm v FD in je grof (Urh knez), njegova Pola je Džna, širi se v Avstrijo, na Hrvaško, na Madžarsko, v Bosno, medtem ko je Traj(bas) le notar, le lokalna veličina, enako kot državni poslanec gostilničar Grdun v Kociprovem **Zasadu**. Vsi trije ubijajo, IZ, preganjajo, mučijo, deprivirajo, vsak v okviru, ki mu je dostopen. Nekateri preganjajo, mučijo, stiskajo, SM pobijajo v Min okviru Pvt intime, glej drame Potočnjakove, recimo **Metuljev ples**. V tem minisvetu, ki ustreza DaSlskemu Mizmu - NGG -, je tudi ubijanje minimalizirano, ni več »velika misel«; a je kljub temu največja misel, ki jo ti miniljudje spravijo skupaj. Kolikor je sploh še misel.

Da je v drugi polovici 19-ega stoletja, v dobi tim. drugega Pomeš(čanjanja), približno med 1860 in 1890, med Kočevarjevo povestjo **Mlinarjev Janez**, 1858, in Funtkovim libretom **Piči**, 1890, en dramski tekst komedija in drugi tragedija - **Jvera** je tragedija, recimo da je nastajala do 1881 -, ni le stvar dramatikovega izbora, za kateri žanr se odloči, ampak PSte, ki jo namerava izdelati oz. jo izdelati. Žanr kot FSt izhaja iz PSt, ta pa je v sebi HKD; moja analiza PD je eno samo HKD opredeljevanje, navajanje in opisovanje »tisoč« vidikov, kar pomeni čim večjega števila ravni, prerezo, modelov, dejstev, RR. Preden pride DgZnik do HKD podrobnosti, a če se odloči izhajati iz žanra in iz formalnega tipa drame, iz razločevanja komedije od tragedije in narobe, mora

preiti celo - HKD - vrsto nivojev. Jasno je, da noben Znik kot Psk ne zmore podati-zaobseči vseh; komaj kak delček. Člova zavest je še zmerom infinitezimalno majhna, nevedna, s šibko ARF, čeprav se da tudi znotraj te zavesti odkriti nemajhne razlike med poenostavljanjem kakega Karola Šeme na eni in podrobnim poznavanjem LZ, ki ga kaže recimo Slodnjak, na drugi strani. Zato lahko vsakdo moje analize oceni kot presplošne - očitali so mi predalčkanje - ali/in kot prepodrobne, očitali so mi izgubljanje v empiriji, zato nepreglednost, asociativizem. Oba očitka sta najbolj Rad izrazila dva TeVe ščurka, PNP pesnik De Cleve in PNP Znik dr. Schmit(ek). Obe kritiki sprejemam.

Med Pomeš in dramatiko o CG je Not zveza; ni naključna. Naključne so lahko te ali one pobude, da se je motivike CG lotil ravno Jurč in ne Levs(tik), Mjana ravno Funtek in ne Pesjakova; tudi preučevanje te Konte je pomembno, dogaja se v biografijah; v **RSD** je le obrobno, redko, razen pri avtorjih, ki jih dobro osebno poznam in vem za njihov življenjepis, recimo, zakaj se je Smole lotil ravno teme **Potovanja v Koromandijo**, zgodbe, da zapusti univ. asistent službo itn. Lotil se je zato, ker je opazoval moje muke že v prvem mesecu službe univ. asistenta, ker sem ga jaz zalagal s podatki o svojih mukah, o ravnanju mojega Predstojnika (Ziherla) itn. Ali zakaj je Kozak ravno 1959 napisal **Afero**, lika Kristijana in Simona, sebe in Puč(nik)a itn. O vsem tem govorim često in podrobno, za te dramatike, tudi za Šela, Zajca, Rožanca, Božiča itn. sem strokovnjak, tudi njihov biograf, o Funtku vem pa malo, o Lendovšku skoraj nič, o Kokalju čisto nič.

S tega vidika bi bilo treba raziskati, koliko naključna je bila Jurčeva pobuda napisati **Vero**. Pobude Župa, Nova in Krefta so precej bolj znane; Žup je menda hotel z **Vero** začeti niz dram-tragedij iz SZg - jugoslovanske Zg? - in je v zvezi Friderik Celjski (Fric) in Veronika Deseniška videl skladje, zraščenje, poroko dveh Narov-bratov, brata in sestre; jugoslovenizacija je bila Župov Int Not projekt, DbZg osmislitev njegovega Ža. Jurč gleda na isti predmet zelo Dgč. Je tudi za povezavo Slcev in Hrvatov, a Fric (Herm) mu ni pravi Slc. Pravi Slc - ali prava Silka - ni niti Vera. Pravi Slc je Janko, ki pa je Hrvat. Kot da Jurč v **JVeri** ni razločeval med Slci in Hrvati, Slov je izražal skoz Hrvata Janka, čigar ime je enako kot ime Jurčevega prijatelja Kersnika in je dejansko srbsko (hajduk Janko, Janko Veselinović, Jankovići), medtem ko so Hrvatje Ivani (Ivan Mažuranić, Iveti, Ive Tijardović, Ivačići). Skoz krstno ime Janko dela Jurč načelno Inf med Slci, Hrvati in Srbi, med južnimi Slovani, h katerim verjetno tedaj prišteva še Bolgare.

Žup preneha s pisanjem dramske sage v več delih tudi zato, ker 20. leta niso uresničevanje vidovdanskega sna - vizije zbirke **V zarje Vidove** -, ampak se vidovdanska ustava razkrije kot velikosrbska, kraljevanje Karadjordjevičev kot posrbljanje Slcev, jugoLD kot lumLD balkanskega tipa, kot roparsko militaristična Db, ne pa kot vrnitev v IdeakId-PS, kakršno sta konstruirala Jurč in Levs v **Tugih**. 20. leta so se skazala za svet, katerega ustrezna Krit podoba so Grumove in Cerkvjenikove drame, ne pa obnova mita CG. Db stvarnost je bila za Župa v 20-ih letih poškozujoča. Sanjo o CG je obnovil šele 1941, vendar tako zelo RR, da ni šlo več za Herma in Friderika, ampak za vzdig NLa kot v **Tugih**, sicer pod vodstvom velikih osebnosti, ki imajo »velike misli« (Stalin, Tito, Kidrič), a izhajajo te osebnosti iz NLa, ne iz Pla. V **Veri** je bil Žup še bliže **Pičem** - zamisli Hare med NL-PI(emstvom), kakršna sta Zoran in njegov oče v **Zoranu**, na eni in samim SNL na drugi strani; ko je Žup z **ŽVero**

jugosloveniziral, ni toliko hrvatiziral, hrvaško PI je bilo fevdalno, ampak je po ovinku srbiziral, srbsko PI je veljalo za Narljudsko, vojvode so bili Km svobodnjaki, ne dunajski hlapci. Da je Žup prešel k držbi l. 1941-49, se je moral zgoditi vmes Kom. Župovo držbo iz l. 1941 realizira NOBD.

Tudi Novova odločitev, da uprizori motiv CG, ni bila naključna. Nov se je imel za nezakonskega potomca CGov, v sebi je videl Herma, zato ga je šel napisat kot dramo. Imel se je za veliko osebnost, za Vodjo SNLa, SDže, za ideologa, preroka, pesnika in Džnika. Trilogije o CG ni zmožel, a ne iz istih vzrokov kot Žup. Župu se je podrla predvsem predstava o Db, v kateri živi; ko so se pojavile Db sile, ki so DbZg obnovile (Ptja z LR-NOB), se je Žup v hipu revitaliziral, z **Zimzelenom pod snegom**, ki je pomembnejša zbirka, kot se je mislilo do danes, tudi sam je nisem kaj prida cenil. Nov pa se od 1941 do smrti - par let za Župovo - ni niti osvežil, kaj šele prerodil. Razkrojil se je sam v sebi. Žup je postal med obema vojnama nemalo jalov, predvsem pa trpen modrec, medtem ko se je Nov prodal, prepričujoč sebe in ostale, da je naredil kraljevsko pogodbo. Ni se umaknil, čakajoč na pravo priložnost, da se ponudi Naru za Vodjo, kot se je opisal v **Amfah** kot stric Fenomen; ne vem, če je to hotel - morda niti slutil ni -, a v resnici se je naslikal v Janezu Goliglebu, šemi, ki se poda v visoko Polo, čeprav je za njo povsem nesposoben; a nazadnje le nekaj iztrži, postane senator. Nov ni postal niti to. Obe njegovi zadnji drami, **Nadžlovek (Nač)** in **Amfiktionije (Amfe)**, obe tikpredvojni, podrobno ju analiziram v **KoC 1** in **2**, sta klavni delci, ki izpričujeta le dramatikovo Not izpuhtelost, jalovost, nezmožnost za kakršno koli Not obnovo v Župovem duhu. Žup se je mogel priključiti NOB, Nov ne, taktiziral je na sredi med obema EDč, med Prti in Dmbci, nazadnje pa se odločil za SPE in se potopil. Na ta potop kaže njegova ustvarjalna - pisateljska, Umet - nemoč. Ni postal Herm, ampak ena od stranskih figur v drami, eden od dvorjanov, ki ima o sebi najvišje mnenje, a se to mnenje niti najmanj ne sklada s stvarnostjo njegove osebnosti.

CG so bili za Nova v 20-ih letih Int Not projekt-problem. S **Hermom** je hotel dokazati Župovo jalovost, njegovo nesposobnost, da bi postal, kar je SNar od njega pričakoval: Mojzes; kot upravnik SI gledališča je postal le nekak svečenik v enem od Nar Stš, kar je mnogo manj, kot si je želel biti Nov: Abs despot, Kralj kot tak, prvi SI Mojzes. A že izbira CG za temo dramskega projekta je bila napačna. Silaku očetu Hermu sledi slabič sin Fric, temu sicer pokneženi grof Urh, a Urh je zadnji svojega rodu, ne postane cesar, ne vzpostavi prve Jugoslavije, ni predhodnik kraljev Petra I. in Aleksandra I. Karadjordjevičev. Tema CG se konča Trag, s katastrofo, z izumrtjem. Morda je Nov videl v Urhu sebe, ni imel potomcev, a tudi če nek kralj konča Trag in mu je pobit rod, je lahko največji. Cezarja je nasledil njegov posinovljenec, Aleksander Veliki ni imel otrok, Napoleonov edini otrok-sin je umrl v rosnih letih, pa so kljub temu ravno te VelOse postali največji Džniki, stvarniki imperijev.

Nov bi moral drame od **Herma** stopnjevati, od Herma h Kidriču-Titu-Kardelju, ki so ustvarili SI republiko z Jugo in udejanjili Župov sen. (Župov sen bi se, če bi Žup živel še 10 let, razpršil, kot se je v 50-ih letih Kocev. Ptja je zaprla Župu zeta - tudi hčer? -, ga menda izolirala na Goli otok. Zadnje leto Župovega Ža baje ni bilo veselo: 1948-49, čas Kominforma, spora med HarDč Titom in Stalinom.) Urh je postal znan in znamenit v SIZ kot babjek, odtod motiv **MJana**. Herm po tem, da je zlomil voljo sina Frica in dal - verjetno -

ubiti snaho Vero. Fric po tem, da je bil slabič. So to primerne figure, s katerimi bi Nov dosegel svoj namen: uprizoriti - vsaj v Umeti pokazati - Her Vodjo, če že ne Napoleona, pa vsaj Mussa, ta je bil sredi 20-ih let, ko je Nov pisal **Herma**, v vzponu? Nov se je sam SZ (samozavrl), kot je Župa zavrlo Db okolje, se je pa tudi sam, ker je stavil na nevredno Db, na Srbe in na srbsko Jugo. (Moj oče ni, čeprav je izhajal iz Rad filojugoslovanske Dn. Je pa njegov oče, Župov vrstnik.)

Kreft ni imel manj Not, s tem ne naključnih razlogov, da napiše **CG**. Za Krefta sta bila Kom in Mrk Not resnica. Kot Komst je moral dokaz(ov)ati, da je celoten projekt CG napačen; Kreft se nemalo vrača k **JVeri**, njegov Pravdač je dedič Janka, važno mu je NL, ne Pl. V Pravdaču vidi Kreft sebe. Ker je zelo stremljiv in hoče uspeti tudi v dani Db, poveže LR kot kritiko dane Db na eni in delovanje v dani Db na drugi strani; poveže ju tako, da vzame za temo zgodbo, ki je konstitutivna za dano Db, za Jugo - za jugoslovansko Sljo -, tj. CG, a jo Krit RR s stališča LR. **CG** mu uprizorijo v ljubljanski Drami, kjer sta bili uprizorjeni že drami **Herm** in **ŽVera** oz. celo že **JVera**, če vzamemo Deželno gledališče kot legitimnega predhodnika Drame SNG. (Ta naslov je dobila Drama šele po II. vojni.) Jurč prvi spodbije CG, Žup in Nov jih skušata utrditi, Kreft jih spodbije vdrugo; kar naredita s CG po vojni Rudolf in Kmecl, je Tot likvidacija v duhu RMg. Aluj(ević) skuša obnoviti Župa in Nova, a naredi to v duhu PNP NA, MO demonizacije, trivialne Lite, ki je ravno toliko šibka kot Mag ideološka misel osamosvojenega SND, HUH in NoR etično-filozofsko-socialna misel, raje zapišem: podmisel, misel iz Kul rubrike časnika Delo. Vera postane v tej zadnji drami na temo CG kot sinteza Alenke Puhar in Ženje Lajler.

Zdi se, da je med štirimi velikimi predvojnimi dramami na temo CG Jurč najmanj Not int posegel po temi; naključno ne, ker je šlo za znano temo Slske - v Slji dogajajoče se - Zge, Jurčev pisateljski namen pa je bil v Liti čim bolj HKD naslikati SZg. A če bi se CG lotil Levs, bi se jim Jurč morda odpovedal. Herm mu je bil blizu kot Neg despot, zoper te se je Jurč kot ideolog NKNM (naravno kulturno nravnega meščanstva) boril, imel jih je za enega glavnih Neg tipov. Še bližja mu je bila Vera s svojim darom za ĆrS, z željo po vzdigu na Db lestvici. A oba takšna lika bi mogel Jurč uprizoriti v katerem koli motivu.

Ob problemu te večje ali manjše (ne)naključnosti izbora motiva CG za Pos dramatike je mnogo pomembnejša raziskava, kaj je mogoče sporočiti s komedi(zaci)jo ali tragedi(zaci)jo motiva. Žanra ali dramski formi določata okvir sporočila. Res so mogoče tudi vmesne - Inf - oblike med obema skrajnostma, med črno Trago in burko, med **LTugom** in Štokovimi **Tremi tički**; Shakespeare se poigrava s temi kombinacijami: tragikomedija in njene izvedenke. A tudi vmesnim oblikam je mogoče določiti sporočilnost. Povojne CG drame so ravno vmesne; RMg se odloča za Inf, ker vse kaotizira, anarhizira, Rudolf še posebno rad, posmehuje se zažigu Jana Husa ali umoru Vere.

Kokov **Jan** je tretje sporočilo ob sporočilu **Pičev** in **JVere**. **Jan** v prvi polovici sledi **Pičem**, ki jih ima za Konv zgodbo, v drugi polovici drame pa doda, kar je zanj bistveno: drama, ki oznanja Har med Pl in NL (celo med Nemci in Slci, to je PSt **Pičev**, v tem so nemalo v duhu UH, ki ni in ne sme biti Ncl šovinistična, zgolj Slska in Annemška), RR v Kat Kl agitko za SV v duhu tretje Refe, ki se dogaja tik pred II. vojno. Očitno je v motivu CG tudi to sporočilo, vsaj kot Pot. Mar je v vsakem motivu kot Pot vse? Najbrž je v enem več možnosti za to, v drugem za Dgč RR. Vsak dramatik ima pravico (da mu jo Dv

- Umet je že po svoji naravi Dv), da motiv tako RR, kot ima za primerno in pravilno. Zakaj l. 1939 ne videti v Janu vojščaka - »božjega vojnika«, kot mu pravi Med v **Fridu** - StKC? Fun(tek) jasno pove, da postane Jan - vojaški - vodja Teharcev kot poPl(emenitenih) Sl svobodnjakov, njegova četa mora biti pripravljena na SV z mohamedanskimi Turki bodisi kot obramba doma na Štajerskem, bodisi kot vojaška formacija, ki jo pošlje cesar v tujino vojskovat se za St Kat vero in za AvsDž. Vojskovanje za Beograd, kamor gre Kok(aljev)Jan, pa je še posebej pomembno in Poz, saj jemjeta cesar in KC nevernikom bodoče stolno mesto Juge. KokJan s tem ni le borec za KC in KatAvstrijo, ampak enako za karadjordjevičevsko Jugo. Tikpredvojni SKfz lepo spaja Trad(icijo) - zvestobo AvsFD - in dano sodobnost: zvestobo trenutni dinastiji. Kajti vsaka dinastija je od boga, pravi Med v **Fridu**, če je bogu vdana, kot je habsburška oz. sam presvitli cesar fric.

A **KokJan** je drama iz drugega časa; najprej bi bilo treba ugotoviti PSt časa med 1860-90 oz. strategije SMeša kot tiste Db grupe, ki je najzavedneje oblikovala zamisel Slje kot SAKO. SD, ki jo pišeta Jurč in Fun in ki je vsaj po eni in ne nepomembni plati udejanjanje »velike misli« Slova, je enako resnica-projekt Meša kot Slcev in ljudi, MešSlcev kot ljudi, ljudi kot udov UHe. Skoz obe drami, ki v okviru motivike CG izražata Slce, se Slci projektirajo, gledajo, a tudi z ARF ocenjujejo. Dramatika ni le estetski posel; to je tudi, a le na eni ravni. Na drugi, za DgZn pomembnejši, je izražanje Čla in Kola (kot Id, Ideald, Agrld itn.), določanje Sža, opis boja z njim (EDč, Bm, SV), izdelovanje VISov, projektov, produkcija sanj in blodenj, oblikovanje jezika, v katerem se nek Kol - Kld - sploh dojema (Dv).

Kar navajam, nikakor ni le sociologija, čeprav govorim o Mešu, o Poli, o Dž-Db; in ni le ideo-logija oz. raziskava ideologij. In ne historiografija, ne sociopsihologija itn. Vse to je, a DgZn prehaja vse te omejene Zni, ki postajajo danes PNP UZni. Ko bom v naslednjem poglavju razprave o **JVeri** govoril o dveh strategijah SMeša med leti 1860 in 90, s tem ne bom problema reducirjal na sociologizem, ampak bom skušal skoz ti dve strategiji podati Stro moje, tj. DgZni.

2

V analizi **Pičev** že govorim o tem, tu naj le ponovim za izhodišče. Kasnejša bolj Rev SIZ je presojala Polo SMeša med 1860-90 - v dobi II. Pomeš - kot Pol majhnih korakov, taktizerstva, Kons, Trad, strahopetno, utilitarno, kot Pol kompromisov, Bleiweisovo. V **Pičih** je razvidno, za kaj gre; **Piči** so sicer napisani na koncu tega obdobja, a so Tip. S stališča DgZn gre za uveljavljanje Pole Harld, tudi HarDč. Not tekme, spore, nesoglasja, razlike v Slovu in v Mešu naj bi razrešili s pomiritvijo-spravo - slogaška Pola - med vsemi ekstremi. Ideal SDbe je vsesplošna Hara. Dči ne postanejo EDči, ne preidejo v SV med LDč in DDč, med LR in DR, kot med 1941-45, NOB(D)-SPE(D), ampak se oba Dča oz. vsi Dči, ki se pojavijo, lahko jih je več, med sabo tako uskladijo, da zavlada Harld. To je mogoče, če se Db razresniči; če nastopi že nemajhna LD, celo v obliki PM. ČD je takšna prva izrazita oblika Dvov. Svet postane teater-odrske

deske, scena: prizorišče, na katerem se odvijajo prizori v Čitavnici. **Večer v čitavnici**, kot je obnovo treh Vilharjevih komedij (**Detelja** itn.) naslovil 1953 MMahnič. Deloma sem ES PSt ČDe analiziral ob **Pičih**, deloma pa jo še bom v posebni knjigi - ali podnizu - o ČD. ČD je brez dvoma izjemno pomembna, saj predstavlja Ideamodel SMeša, njegovo predstavo o tem, kakšna Db je prava; ne vsakega Meša, ne I. Pomeš, Linovega, ne III. in ne IV. Ampak II., ki pa je na poseben način osrednje v SZg in za SIZ.

Harld ideologija je komedična; je projekcija sveta, v kateri se spori uravna(va)jo in končajo srečno. Sreča - med Pski in v Db-Kolu - je osrednji Mor pojem-vrednota tega II. Pomeša. Sreča prinaša radost-veselje, premožnost, ugodje, zadovoljstvo, mir, celo ljezen tipa ErS. Ne velikih strasti. V II. Pomešu ČI sicer ni MČ (mali ČI), kot v enem krilu Prola 20-ih let, še do 30-50-ih let 20-ega stoletja, še manj je Veliki, kot je v drugem, dopolnilnem krilu Prola: v Kom Ptji, z vrhom v NOBD, v kateri se MČ in V(eliki)Č sintetizirata, glej lika Krima in Nine v **Rojstvu**. ČI v ČD je nekakšne srednje mere. Je lastnik-posestnik, ki pa se zaveda, da ni dobro biti prepohlepen (Agrld). Skromen je, zadovoljen z malim, vendar s tolikšnim, da ni ne duševnega ne telesnega pomanjkanja. Srednji svet TaMM (malomeščanstva). Lik, ki ga je najbolj zaničeval Can, simboliziral ga je v Bernotu, **Kralj**. CanD je že odgovor ne le na ČD, ampak že na II. Refe, na **Žida** in na MedD, tudi na **Frida** in dramo **Krivica in dobrota**.

Kaj v tem sklopu odloča: žanr ali ideologija? Ali je ideologija terjala tak žanr: lahkotno, blago komedijo, ki je dejansko družabna veseloigra, spevoigra, omiljena opereta z nemalo narodopobudno naravo - od **Ivanke** do **Pičev**? Ali pa so za TaSMM odločilne forme, gleda TaSMeš na svet in nase skoz formo-žanr, ki mu jo vsili prehodna doba iztekajoče se FD in nastajajoče LD, SMeš to formo le Ponot, sprejme za svojo, ta forma pa je komedija-spevoigra ČD tipa? Je TaSMeš sebe videlo in oblikovalo glede na modele, ki jih je posredovala takšna veseloigra? Bleiweis se je videl v županu Pengarju, kot zastopnik-vodja staroslovencev; Zarnik v MJanu, kot zastopnik-vodja mladoslovencev. Oba moška je vezalo deklet - med moškimi so posredovala dekleta -, ki je bilo referenčna in komunikacijska točka dveh ljezni: očetovske-starševske-Dn (razmerje Pengar-Marjetica oz. Mara) in ErS (razmerje Mara-MJan). Ob teh treh bistvenih figurah je še Db oz. tovariši, Valentin, Zbor fantov in deklet, zoper to skupino, ki je svet, pa Sž (grof Urh s pajdaši), a ga pomirjevalna, čeprav odločna Pola složnih Scev prisili v popuščanje, v kompromis, v odstopanje v korist SNL. Svet postane HarKld, v katero se Sž utopi, izgubi poteze EDča. EDč ostane zunaj Klde, ne več kot Dč, ampak kot golo zlo: kot nevernik in tujec, tj. kot muslimanski Turek.

Tu je točka, kjer SMeš - svet - izgubi poteze Harlde. V **Pičih** ne pride do eksplikacije te točke, pač pa v **KokJanu**; do začetka tega razpada Harlde, RR Harlde v EDč, že v **Fridu**. **Frid**, ki je izraz II. Refe, 1898, napove SV med cesarjem (Habsburgom) in dediči CG, med Urhovo vdovo Katarino (Vitovcem), torej med **Lamberg(arj)em in Pegamom**, glej Rudolfovo dramo, v kateri se SV RR v IrDv (ironična dvojnika), v RMg. **Frid** - II. Refe - upa, da ne bo prišlo do DžV-SV oz. le do kratkotrajne, v kateri bo hitro zmagal Cesar, tj. PČ (KC, Ideald). **KokJan**, enako kot Lavt(ižarj)ev **Adam Ravbar**, pa pokaže bitko-vojno z zlom, čeprav na način, ki je Har optimističen, nikomur od nastopajočih se nič ne zgodi, Jan in Mara se vrneta iz vojne, čeprav sta padla v ujetništvo, še

več, vojna je zanju sreča, saj se izkažeta za Kat vojaka, za »božja vojnika«; nagradi ju sam papež, enako kot Ravba, ki ga iz graščaka poplemeniti v barona, analogno kot Urh Teharce v nekakšne Pl svobodnjake. Še tikpredvojna SRefe - v **KokJanu** - se ne zaveda nevarnosti-stvarnosti, ki tiči v EDč modelu. Naj je Jeločnikova **Krvava Španija** še tako krvava, Alcasar je rešen, trdnjava vzdrži, DR zmaga. Šele realiteta med 1941-45 pokaže dejansko naravo EDč. Ne le da zmaga LR-LDč - hudič -, ampak ta demon tudi Mas pobija-likvidira prave Slce, ude KC, naredi PVD-Holo. Ta vidik uprizori SPED kot šele povojna refleksija tega, kar se je dogajalo med vojno.

Med vojno se KC in Dmb očitno ne zavedata dovolj jasno, kaj se dogaja, čeprav tožita nad pomori svojih, Ehrlicha, Natlačena itn. Kljub vsemu mislita, da gre le za Pos nesreče, za Pos smrti-žrtve, ki so glede na Strno nujno zmago Dmba le naključne, postranske, hude le glede na tiste, ki so pobiti oz. glede na njihove Dn, na Toneta Brulca, ki so mu Prti ubili očeta, na Marka Kremžarja, ki so mu ubili brata (enega so mu četniki), na Zorka Simčiča, ki so mu ubili dva brata. Šele po vojni se polno ozavestita, kaj je model EDč. S stališča povojnega izkustva se KokJan ne bi vrnil iz turške - Kom - ječe, morda tudi Mara ne, bila bi ubita kot Stotnik in Vera v **Napadu**. Harld bi se raztrgala, ostala raztrgana do 1990-91, pa še do 2000, še do danes, ko je na oblasti DSD, a je s stališča terjatev in vrednot DSD ta oblast komaj kakšna. Zavest, ki vlada v DaSDb kot uradna, je pretežno le(va)zavest, DaSDž temelji na vrednotah NOB(D) in ne Dmba. Dokler bo tako, bo za DaKokJana Turek (Kontinuiteta) ne le pri Beogradu, ampak na oblasti v Lj(ubljan)i, in ne le kot predsednik SND, kleti Kučan. **JVstajenje** še ni uresničeno, **kralj Matjaž** se še ni prebudil, StJustin ima s tega vidika prav.

II. Refe res ni mogla prikazati Rad EDč, saj tudi v času II. Pomeša KC ni bila preganjana, le sapo je izgubila, sama od sebe se je začela defevdalizirati, se s tem - s stališča FKC - dezorientirati, razkrajati, AD. Duhovniki kot Bilc so kombinirali oboje: pravično KMg, **Tarbulo**, 1868, in slavljenje RLH, ki je bilo tedaj Not povezano s SNcl, glej dramski prizor **Slovenija oživljena**, 1861. Fin(žgar) je bil še l. 1891 v dramskem prizoru **Na Gosposvetskem polju** povsem na strani Ncl SMeša. Fin se tu zaveda, da je prenaivno samoumevno verjeti v Harkld Zge, v PSt **Pičev**; da je potrebno Rad ozaveščanje, s tem tudi Db akcija, ki ne bi smela biti le Polna, ampak bo morala preiti v vojaško, glej militaristični poudarek - tudi dramatisirane - povesti **Pod svobodnim soncem**, ki je Tip AgrKld, celo MilitKld. A **Pod soncem** nastane že v 20-em stoletju, že v novem VISu, ki ga propagira II. Refe, Krek s SV v **T(urškem)Križu**; ta VIS se veže, čeprav z RR, na Rad Ncl SMeša iz dobe II. Pomeša, na oba **Tuga**, in je paralelen Kris(tan)ovi **Ljubi(slavi)**. Če hoče KC uspeti s svojim aggiornamentom, mora narediti iste korake kot Rad Meš: sprejeti Ncl, celo Milittipa, kar je platforma obeh **Tugov** in **Ljube**, že Remčevega **Sama** in Klemenčičevih **Zetov carja Lazarja**. (Pocarjeni srbski knez Lazar postaja tako močan - je pravoslavac! -, da mu more na KC strani parirati le Avscesar - Frid -, ki dejansko ni Avs cesar, Avstrija dobi cesarja šele v začetku 19-ega stoletja, po koncu St rimskega cesarstva nemške narodnosti.) Med in KC vesta, kaj hočeta s **fridom**. Urh kot knez je paralela ali sinteza s knezom-carjem Lazarjem. CG se (po)istijo s pravoslavnim Jugom, ki je sicer Poz, če ga bo osvobodila Kat AvsDž kot NSS, ne pa, da bi nam pravoslavni bratje Srbi zavlada. Če bi skušali narediti to, bo SKC reagirala, kot je 1914 z

gorečo propagando, z oznanjanjem SV zoper razkolnike pravoslavce, ki da so le nova oblika mohamedanskih Turkov. Šele zmaga Srbov je KC - knezoškofa Jegliča - prisilila v aggiornamento, ki je trajalo celo v SPE daleč v drugo polovico 20-ega stoletja, še v orientaciji obeh zadnjih vodij SPE pred Kremžarjem: Stareta in Smersuja.

Vidimo, kaj je micelij. Naj se PSt **Tarbule** (KMg) še tako izključuje s PSt **Sama**, drami sta napisani ob istem času, sredi 60-ih let, se duhovnik Bilc s **Slovenijo oživljeno** veže na NKNM, naredi predlogo za Voš(njak)ovo dramo **Pred sto leti**, 1889. **LTugo** je Rad AnKC drama; duhovnik Fin se s **Soncem** veže nanjo, le da jo ReKC, kar se očitno da. Ni PSt, ki se je ne bi dalo RR, postaviti celo na glavo, vzeti od hudiča tisto, kar mi kot DČu ustreza. SoD voditelj Kris napiše z **Ljubo** ultraNcl dramo, čeprav je SoD Tem zoper Ncl, vsaj še v 1. desetletju 20-ega stoletja, ko **Ljuba** nastane, 1906. **KokJan** jemlje bojevitost od **Tugov**, enako **TKriž**. Zveze so takšne, da na prvi pogled niso mogoče, ne dopustne. Dv dopušča vsakršno povezavo, ker je vsaka Sim. EDč terja posnemanje enega Dč po drugem Dč; torej se Dč posnemata v dobrem in zlem, (J)Elko, **GiM**, Kostja-Vanja v **ŠpK**. Vse to je mogoče, ker je izhodiščna predstava - predpostavka - Ide v tem, da mora Id zajeti vse, vse si podrediti, posvojiti, narediti vse za ude-dele NSSi. ES so zaenkrat še razlike v TSu, celo nasprotja in vojne, a namen-bistvo SV je v tem, da se bodo nasprotja ukinila, da bomo spet vsi Eno, kot uči KC in njen blazi ideolog StGrilj (svetnik Janez, za katerega pa bi Med zapisal, aludirajoč na Šlika v **Fridu**, da bo za zmerom ostal le svetnik in ne svetnik, svetnik bo le Anton: po Slomcu ŠviliŠtrk, tj. sinteza Antona Šviligoja in Antona Štruklja).

Da je EDč - Bm, DŽV - za KC v II. Refe le začasna, modelna, bolj opozorilo na zlo možnost kot stvarnost, se vidi iz vrste Tadram. V **TKrižu** je Slc Jožek le začasno skrit pod muslimanom-janičarjem Juzufom, kot Slc je pravi brat Kat heroine Uršule. Enako je v Jurčevi povesti **Jurij Kozjak, slovenski janičar**, 1864, ki je večkrat dramatizirana, 1936 jo je Kur(et), 1963 Miran Petrovčič. (Kur jo je povsem RR v duhu II. Refe, ki je že Refa.) Biti LDč je s stališča KC vse do 1941-45 le videz, le začasna zmotna V(loga). KC dejansko ne pristane na EDč. Strno se ima sama za edino Ideald; kar ji nasprotuje, je v najslabšem primeru le hudič, tj. podrejena zla sila. Je pa ES razlika med ZČ, kakršna sta Dihur v **TKrižu** in Peter v **Kozjaku** na eni in Črt v **Človeku, ki je umoril Boga** in Komisarka v **Napadu** na drugi strani. Ta dva se ne poboljšata, ne pokažeta se, da bi bila - le začasno zblojena - brat in sestra NSSi. Sta tako Tem zla, da ju je treba pobiti-likvidirati kot Rdečo zver v **JVstajenju**, kot Hudiča v **TKrižu** in **K(ur)Kozjaku**, kjer je pravi hudič mohamedanec. Obračun z muslimani še sledi. DaSKC je sicer ekumenska, a to pomeni le aggiornamento-prilagajanje Zeitgeistu oz. zbiranje vseh Krš Cerkev za dokončen obračun s hudičem, ki ni več protestant, Peter Kupljenik, glej Budalovo povest **Križev pot Petra Kupljenika**, 1911, niti pravoslavac, ampak musliman. **TKriž** in **KurK(ozj)ak** sta vizionarski drami. - Naj se bravec, ki bi hotel vzeti pred mano v obrambo Jurča, ne zgraža; Kur piše v didaskaliji, da v svojem **KurKaku** ni vzel od Jurča tako rekoč niti ene besede, tako ga je RR, naredil - za resnico, za KC, za Refe - sprejemljivega; Tip Tot početje. Kurovo izjavo bom temeljito preveril v podrobni analizi **KurKaka**.

KIC je 1910 - glej **Hlapce** in **Grčo**, oba Župnika v njiju - Abs prepričana, da je bila njena - II. - Refe uspešna; da mora vsakdo, ki se ji upre, ali v Not (Goličava, Jerman) ali Zun (tujina, dr. Grča) izgnanstvo. Enako je prepričana še tik pred začetkom II. vojne, v Kurovi dramatiki (KurD), glej **Igro o Antikristu (AnKr)**, ki jo podrobno analiziram v **Olju (DaSD 3)**. V IV. Refe pa je KC že precej bolj skromna, ponižna, izučena, mestoma celo demoralizirana. Kremžar se dela v **Razpravi**, 1999, kot da je tega leta ista situacija kot maja 1945. Stališče SPE do Slje je bilo ves čas - ne le do 1990, ampak je do 2000 - enako kot maja 1945. Knjiga Andreja Rota **Druga vrsta** je tudi zaradi citatov izjemno dragocena. SPE nima niti pojma o tem, kaj se dogaja v domovini recimo sredi 50-ih let, o prodoru InH, ADHa, RMg, s tem LD-Dv itn. Teh ZgDb sprememb noče ne videti ne priznati, da bi lahko (v **Razpravi**) ostala pri isti presoji kot v **JVstajenju** I. 1951. SPE se je zaprla v svoj geto - eho celico -, ki je še bolj kot DDč postala KAv. Tudi s tega vidika je DSKC prešla v fazo PM, v paradokсно zvezo-obliko med Refe in PM, med FD in PM. Tudi to je mogoče. Vse je mogoče - z vidika Dv, vidik Dv pa je zmerom Strno mogoč-obnovljiv, ker je ČI zmerom Strno tudi v THM.

Morda je tudi zato nastop nove - DSD - vlade ideološko in socialnoPol tako zadržan, skromen; morda to ni le taktika-masko - priprava na dejansko ReTot -, ampak realnost DSD, katere samozavest je bila le napihnjena - Dv-PM - retorika in ne stvarna praksa, analogna Ptjski I. 1941, niti ne praksi tikpredvojne KC, kakor se je kazala v **AnKru** in sorodnih dramah. Bomo videli, tega niti DSD sama ne ve, kako velik in kakšen je njen Pot, kakšne so Kont okoliščine, ki ji nimalo preusmerjajo voljo. Tip je, da DSD ni sposobna proizvajati dram, **Razprava** kot da je ponovitev BRozmanovega **Človeka**, seveda šibkejša, manj pristna, bolj Zun ideološka oz. kot da je le alibizatorska maska. DSD se reducira na Kuntnerjevo piskanje o Materi kot St Kruhu v peči; o Očetu v raufnku, glej Mikelново komedijo **Miklavžev večer**, v kateri se Dmbci skrivajo v dimniku. Je tudi DaSI vlada skrita v dimniku, RR v trdnjavo, v Alcasar, v novi Turjak, ki ga Rode s St trojico Bajukom-Janšo-Peterletom blagoslavlja kot novi Escorial Filipovega potomca I., SI kralja Frica Habsburškega? Kakšen bo uradni jezik v tem SIEscorialu? Latinsčina? Jo blaženi Grilj obvlada? Se ne bodo v dvorcu pogovarjali v kuhinjski latinsčini, recimo: Pax tibi in tvoji ribi? Če bo kdo rekel Lex romana, bodo razumeli, da misli Romano logar? O finance, o novci! Nas ni učil profesor latinsčine in šef Mladcev Ernest Tomec, kaj pomeni Pecunia? Ta beseda vendar nima zveze s tisto, ki jo poje Marjan Lipovšek v Gaunodovi ali Schubertovi **Ave Marii**: »nobis peccatoribus«? Gre za venetski koren »pek«, iz katerega nastane potem konjski glagol peketati, ritni glagol pukati - a šele s Toppanonsko palatinizacijo -, sitni glagol pikati in Agrld praksa: popokati, tj. požreti, vzeti, (de)nacionalizirati, se polastiti, narediti za NSS. Bo uradni jezik v Tur(ja)škem dvorcu venetščina, uradni pisatelj Lev Detela? Ali pa bo Capi nahitro napisal še boljši venetomanski roman - morda dramo? - od **Jantarske zveze**? Kje si, Sibila, da bi nam resnico spregovorila in bodočnost odkrila?!

Ta moja asociativika izhaja iz Govekarjeve burke **Šarivari**, 1911, ki je RMg resnica **KurKaka** in **KokJana**. V **Šarivariju** so glavni liki iz Jurčevih povesti. Mirne duše bi lahko nastopala tudi trojka Herm-Fric-Vera. AlujVera je kot Čar(ovnic)a jasnovidka. Naša rešitev je NA. Mesiček in Ravnjak, na pomoč!

Rev - posebej Mrk - SIZ seveda ni reducirala vsega SMeša na ČD Harld ideologijo. Ob tej je ugotavljala navzočnost tudi prave Alt, simbolizirane v Levsu. Kidrič, Zihelr, tudi Dušan Kermavner ipd. so delali predvsem Pol analizo SMeša iz dobe II. Pomeš. Že Prijatelj je Lito nemalo utemeljeval - reduciral? - na PolZg, v knjigi, ki ima upravičeno naslov ne le **Janko Kersnik, njega delo**, ampak tudi **in doba**; precej več se je ukvarjal z dobo na historiografski način PolDbZg kot s Kersnikom in njegovo Lito. **RSD** deluje Dgč: naj še tako upoštevam Db in Zg momente, kar naprej jih vežem na Lit dela, na PD. - S SD - s SSD - pa se je ukvarjal komaj kdo. Moravec bolj z gledališčem, pa še s tem bolj ravno od 1890 naprej, glej njegovo knjigo **Slovensko gledališče Cankarjeve dobe**; njegova knjiga **Meščani v slovenski drami** je bolj esejistični uvod kot monografija, vsaj ne takšna na HKD - micelijski - način.

Naj že kar spočetka postavim tezo: ob ČD, ki je komedi(zaci)ja Slova, obstaja še močna SD Tem Dgč tipa: tragedi(zaci)ja Slova. Moment v nji - naj jo imenujem kar TragD, ali bolje tragiška dramatika - je gotovo tudi tisto Rad Rev Meš, ki ga je želela brati in imeti Mrk SIZ posebno v 30-ih letih; a kakšen je ta moment, je treba šele odkriti s podrobnim Ćmp raziskovanjem, z mikroskopiranjem. Tega posla sem se že lotil, oba **Tuga** precej natančno obdelal v treh knjigah podniza **SPJ-Tugomer**, Vrhovčevega **Zorana** v knjigi **Upornik-človekoljub (UČ)**; analiza drame niti še ni končana, tudi obeh **Tugov** ne. Obravnava **JVere** je obravnava četrte drame iz kompleksa TragD.

Bravec opazi premik poudarka: Mrk SIZ je hotela Her držo, Rev Alt, optimistično platformo v Rad levem SMešu; ker je v ĆS analizah - PD - ni našla, je ostala pri Pol presoji. Takšna metoda je za DgZn povsem neprimerna. Moja raziskava ni primarno DbPol narave, ampak je DbPol le ena od ravni, izjemno pomembna sicer, a ne glavna. Glavno je odkrivanje PSt v PD. Če sem to Alt smer v SSD med 1860-1890 imenoval TragD, sem že vnaprej opozoril, da ne gre za HerD, za NOBD ante rem, ampak za nekaj zelo Dgč, če ne - v odločilnih točkah - celo nasprotnega. **Zoran**, ki je nastal v istem času kot **Tuga**, večina TragD je iz 70-ih let, ne podaja le Rad LR - Km upor - zoper PIK, ampak že ARF in AK tega upora, LRe, kar je nenavadno, izjemno; Vr(hove)c je s tem segel daleč naprej, Ponot izkustvo, ki se je razvilo v SD šele od srede 50-ih let, razen pri redkih, glej pri Mraku njegovega medvojnega **Marata**. Vrčev **Zoran** niti ni napisan v duhu SeH, kamor sili Kodrova **Pavlina**, v ganljivko, s katero Koder napoveduje Tor(karj)a. Je trezno, stvarno, Mak ARF delo nenavadne intelektualne lucidnosti in zrelega izkustva. Delano pod vplivi umnih svetovnih dramatikov, ki so že imeli zadevna izkustva, posebno Schillerja - Koblar bolj malo razume, ker veže vpliv Schillerja predvsem na MedD, tu je vpliv Zun; a kateri dramatik ni pod kakim vplivom? Naj je Can še tako zabavjal čez Ibsena, brez Ibsena ne bi bilo ne **Kralja** ne **Blagra** ne **Hlapcev**; in ne brez Hauptmanna ipd.

Zoran je izjemna drama; ne le da poda najprej Her Alt ČDi, naredi še en korak, vzpostavi ARF-AK te Her Alte. **Tuga** ne gresta tako daleč. **JTugo** ostaja v Ideald HerD (herojski dramatiki), **LTugo** ob HerD poudarja predvsem Trago, vendar ne kot ARF-AK, **Zoran**, ampak kot Rad kritiko Zlih, tujcev, Nemcev, KC. Oba **Tuga** sta Rad SNcl, le da je Jurčev bolj spor med Pvt strastjo in zvestobo

Naru-PS, medtem ko Levsev zaostruje RPP kot maščevalnost, kot nujo poboja-likvidacije Sža, s tem uvaja in vnaprej alibizira PVD, tisto, kar Debeljakova **Črna maša** 1948 objokuje. **LTugo** prenaša ČB model iz KMg v HMg, s tem RLH regredira v Ncl. **Zoran** dodaja SNcl upor, tudi Db-razredni upor, kar je glede na **Tuga** novo, bolj pristno v duhu RLH, a nazadnje tudi RB spodbije z ustrežno-prepričljivo ARF-AK; o tem se Levsu in Jurču še niti ne sanja, Skofič v **Gospodu s Preseka** ta problem tako romantizira v Pvt usodnost, da mu vzame razvidnost in moč.

V čem je SSD, ki ni ČD, v skladu z Mrk tezo o LeRev Rad platformi enega krila SMeša? Ncl **LTuga** je tako šovinističen, da je bližji celo Fzu-Nczu, seveda Sfzu-SNczu; da se ga tolmačiti kot Lfz v nasprotju recimo s Hauptmannovim Dfz; nemški dramatik zagovarja nemško Pl kot Avt(onomno) zoper FKc, medtem ko so vojvodi v **LTugu** Pl »srbskega« tipa, demokratično izvoljeni na NL večah-skupščinah, le prvi med enakimi, le voji, kakršen je Jan v **Pičih**; Ravno Pl FD tipa niso; Pl FD tipa sta grof Geron in (knezo)škof Hildebert. **LTugo** je tudi s te strani jasna dilema-Alt med FD in PS. A ostajati pri - vračati se k - PS pomeni ob možnosti Kom opcije tudi možnost Lfz opcije. Ena sestavina Fza je zmerom - Strno - tudi lastni NL kot Rod-PS, kot pristni izvir Dbenosti v Krvnem občestvu. Iz **Tugov** - tudi **JTugo** je v tem soroden **LTugu** - vodi pot skoz NOB(D) lahko tako v Ncz kot v Kom. LD je od obeh zelo - Strno - daleč. Je Mrk SIZ zamenjevala LeMeš Rad pogled z Lfz? Je tako že vnaprej ob ProlKomu izdelovala tudi Lfz kot konstitutivni moment NOB(D)? Se tega zavedajo tisti, ki danes NOB-LR reducirajo le na NOB, s tem vse preveč na Lfz? Zdi se, da je RLH vsaj toliko navzoč v LR kot v Lfz. V obeh je navzoč na RR način.

Če beremo SD - PD - podrobno, pridemo do bistveno Dgč ugotovitev, kot pa so tiste, ki prehajajo v SpS SIZ iz splošne historiografije. **ASD** je tudi zato tako nesprejeta: ker prihaja do Rad Raz pogledov na SZg, ko mikroskopira PD. Verjamem, da TragD Slcem ni bila vseč, saj jih ni Nar motivirala; Nar je zamenjala s Pski na poti v SAPO, kar je nekaj povsem drugega od NOBD (in SPED). **Jvera** je nazoren primer tega. Analiza **Jvere** bistveno dopolnjuje analize obeh **Tugov** in **Zorana**. Tudi v tem pogledu je **Jvera** izjemno pomembna drama, ne manj od omenjenih treh - že podrobno obravnavanih - dram.

Morda je ugotovitev, ki jo bom zapisal, na prvi pogled sociologistična, je pa izjemno pomembna; treba je odkriti prave razloge za ugotovljeno stanje. ČD komedije so bile v glavnem vse uprizorjene in celo natisnjene, čeprav je med njimi veliko muh enodnevnih; vse Dgč je bila usoda tim. velikih tekstov TragD. Sociološko pojasnilo sicer ima svojo utemeljenost: da ČD veseloigre niso terjale profesionalnih igravcev, da so v Čitalnicah nastopali amaterji, da so imele komedije manjše zasedbe, bile krajše, da je občinstvo mnogo lažje sprejemalo kratkočasnice kot resnobne tekste, posebno še, če so bili ti v verzih itn. Vse to drži, SLZ je dozdej navajala v glavnem t(akšn)e razloge. A če TragD že niso bile uprizorjene, zakaj niso bile niti natisnjene? Zakaj je bil kot Jurčev znan Levsev **Tugo**, Jurčev pa je ostal - skoraj vsem - neznan, je zanimalo že nekaj preučevalcev, prihajali so do Raz sklepov, nihče pa ni poudarjal - niti opazil - tega, da so bile TragD TaSlcem neprijetne, neprimerne, odveč, v napoto. Tudi to, da je bil **LTugo** natisnjen, ne pa uprizorjen, ima svoje posebne vzroke: Rad Krit odnos do Nemcev, do KC, do Pl ipd. A zakaj je ostal **JTugo** v rokopisu, neznan? Tudi **Jvera** je bila natisnjena šele pet let po avtorjevi smrti; res so z njo odprli Deželno gledališče 1892, a to je bil tako

rekoč edinstven primer za TragD, morda v Jurčev spomin, zaradi pietete. **Zoran** je ostal v tipkopisu, do danes; enako Klemenčičeva **Zeta**, Kodrova **Pavlina**; tudi Skofičev **Gospod** je izšel šele 1886 leta, čeprav je bil napisan konec 70-ih let. Vilharjeva **Daniela** pa je sploh izgubljena; kot še nekaj analognih dram. Penn ni bil priznan za SI dramatika, tudi njegov **Ilija Gregorič** ostaja v tipkopisu. ltn.

Da bi bila TragD estetsko slabša od malih ČD veseloiger? Takšna sodba bi dokazovala SI SZ, celo Maz(ohizem), željo po dokazovanju, da Slci niso sposobni za večja - velikopoteznejša - dela, češ, če Preš(eren) ni zmogetl drame in je celo njegov **Krst pri Savici** vprašljiv, kdo ima potem pravico trditi, da je zmožen napisati TragD? Ni bila to drža tako Levsa kot Stritarja, kar je nazadnje rezultiralo v Levsovi SZ, ki je vodila v AD, pisal je le še pesmice za otroke; da je (za)blokirala Jurča; da si Stritar ni upal napisati TragD, čeprav bi imel morda največ posluha za veliko tragedijo v verzih, zapisal se je liti za otroke in napisal otročjo-senilno spominsko dramo **Logarjevi**, 1899, nekaj domotožno-folklornega v času, ko sta že nastali Krisova **Zvestoba** in Canove **Duše!**

Zame je jasno, da je ČD praksa, s katero določena Db konstruira pogled-formo - ideologijo, VIS -, v kateri se hoče prepoznati, dela jo za obvezno, za SpS, jo propagira prek MO, tudi prek oblik teatra, ki jih ima; to so v obravnavanem času čitavnice, Deželno gledališče, ki polagama postaja profesionalna ustanova, nastane šele 1892. Takšna strategija vladajočega razreda v TaSDb se je sklicevala na recepcijsko sposobnost občinstva, da bi lahko občinstvo držala na uzdah, v formi, ki jo je hotela imeti sama za edino pravilno, s tem za edino obstojno. Ker je že tedaj nastajala LD, se je gotovo govorilo, čeprav v Tajejziku, o »pluralizaciji medijev« kot o potrebi pluralizacije še ne dovolj razvite Dbe. Namen tega govora je bil isti kot danes: pod lepo frazo uveljaviti svoje medije oz. svoj VIS kot edini, edino pravi; tako je ravnala Ptja. Vodilna plast TaSMeša je zmogla in hotela le IdeaHarld ideologijo, podajano v umerjeni Her kratkočasni obliki. To je Slov, kot vršiči prav danes v MO, na TeVe, v piksni Miške Molek. To je ne le načrtno poneumljanje ljudi, ki so že brez tega dovolj neumni; to je sistematična indoktrinacija ljudi, da regredirajo k Idealdi, ki je bistveno bolj Red(ucirana) od KMg, od Romualdovega in Drabosnjakovega **Pasijona**, teh v Čitalnicah seveda niso uprizarjali. KMg podaja Trp, EDč, Pror, Prado, čeprav na svoj RR način. SMeš se je trudilo, da bi premagalo-odrinilo KC tako, da bi njeno nemalo obvezno podobo trdega-težkega sveta, posebno v janzenistični varianti, zamenjalo z blago Har sliko, z iluzijo Strne Sreče, z Ž, ki je polno Uža in Veselja, čeprav obenem tudi Mor(alno). Prebrisana vaba. Jasno je, da je takšno vabo TragD razkrinkovala, trgala. Torej proč s TragD!

Mrk Pol analiza LD - Bleiweisove Pole - je poudarjala njen Kons, celo reakcionarnost. Ne pravim, da ČD ni bila Kons, a za DgZn je njena Kons le ena poteza, celo le posledica nečesa bolj bistvenega. Dalib je v določenih točkah Raz od Liba izpred 130-ih let, je bolj Lum tipa, bolj cinično posmehljiv, bolj skeptično Nih, pa vendar v osnovi Strno enak svojemu predniku. Har DaSDb je bolj fragmentarna, bolj kozmopolitska, bolj tehnološka, a jedro je isto, le da nastopajo Miške (Movklje) v bolj surrealistično-dadaistični obliki, z ritjo namesto glave in s kupčki silikona v grudih. A vsa ta blatnost DaLD-PM, ki jo parodiram s svojim Pspornografskim besednjakom, je Zun maska istega:

Už v samem sebi, tj. v IdAv. Medtem ko je bilo I. Pomeš bojno, Krit, osebnostno močno, pristen podvig začetkov Kpl, merkantilizma, LD, glej **Mata**, je bilo to krilo II. faze Pomeša, ki mu pravim ČD, že prva Reid kot ReAv. DaReAv je le stopnjevanje te ReAv izpred 130 let. Je prav za prav ustrežnejša, ker je tako Rad, da se gleda DaSS (srednji sloj) v zrcalu, ki deluje Krit in morda v perspektivi pretresujoče, spreobrnjujoče. Vilčnik napiše **To-maša** tako, da bravec-gledavec, ki ni povsem zapreden v Av, vendarle nekaj začuti in se morda zgrozi, se vpraša: mar sem to jaz? In če sem to jaz, ali nisem duševni bolnik, popolnoma zavožena eksistenca? Ni način Ža, ki sem si ga izbral - HedLib, žižkizem - eno samo zlo, SSL, napaka, AD?

Čas 1860-90, ki je po eni strani tako pomemben za Slov, saj nastane tedaj največ odločilnih Tem SDb institucij, razmahne oz. zares utemelji se tudi šele SD, je obenem čas, ko je Slov že zavozilo, deviiralo iz močnega, trdega, resnega, osebnostno odgovornega Kpla, ustvarjalnega in vitalnega delovno trgovskega ekspanzionizma, simboliziranega v Matu, kakršnega je RR nadaljna Sl recepcija, v mehko, gnilo, narcisoidno, blago, Morkoruptno, na srečo se zanašajočo, Ankalvinistično obliko SS-MM, kakršno simbolizira Vilharjeva komedija **Kdor prej pride, ta prej melje** in podobne. TaMeš ve, da bi bil Rad upor zoper Nemce in PIK katastrofa, SSL, nemogoč; Avstrija ni bila Osmansko cesarstvo 19-ega stoletja, zoper katero se je upirala Srbija, tudi Grčija, Bolgarija, Romunija. Da bi se Slci uveljavili kot Slov, je bilo treba ubrati Dgč pot, ne slediti **Djordju in Milošu**, kot je obe veliki srbski uporniški osebnosti-kneza dramtiziral sto let kasneje Mrak. Je Levs mislil resno, ko je napisal **Tuga** in predlagal Rad SV zoper Nemce in PIK? Se ni skrnil za Jurča in za Zg Polabskih Slovenov ravno zato, ker je pisal nekaj nemogočega, sanjo, željo, obenem pa jo je že doganjal kot Rad Trag, saj se njegov **Tugo** konča z AD Sicev, s popolno katastrofo? Levs je verjetno vedel, da je ustvaril Rad SZ držo-formo, in je tudi zato umolknil. Pri **LTugo** se ni dalo vzdržati. A tudi ne pri **JTugo**, ki je konstruiral odhod poštenih plemenitih Pog Sicev v gozdove, v Prte. Na to dejanje je bilo treba počakati še tričetrt stoletja. Za Nar niti ne tako dolgo. Za Pska pa zelo dolgo, čeprav je l. 1941 še živelo nekaj Sicev, ki bi mogli l. 1876 brati **JTuga**. Če ne bi bil tako prizadet in neučakan, bi mogel postati Ivan Hribar predsednik OF; pa je skočil v Ljubljano ter s tem sporočil, da je imel Levs prav, da so bile Vrzine vizije le blodnje zmešane in nemočne Čare. Da ni prišel Dan maščevanja, Dan Slovanstva, ampak dan Abs poraza Čla. SMeš iz leta 1876-80 se je bala, da je **JTugo** - odhod kneginje Zorislave v Prte - le pravljica, spomin na Pog čase PS, **LTugo** pa kvečjemu opomin, kakšne strategije Slci ne smejo izbrati: Rad SV, Nar Militld. Da morajo - svoj - svet RR v ČD, v Harld.

Velika TragD ne obravnava TaSl sodobnosti; dramska teorija je tako terjala: da morajo vzeti tragedije za snov velike dogodke iz preteklosti. Druga plat te teorije, tudi Freytagove o dramaturgiji, je bila v tem, da nastajajoča LD ni več živela iz velikih dogodkov, iz vojaške Zge. Če je in kolikor je, je RLH RR v Ncl, glej prusko-francosko vojno, lt osvobodilne vojne zoper Avstrijo. Razumljivo je, da se je pojavil Ibsen s psihološko dramo; med **Stebri družbe**, 1881, in Hugojevim **Cromwellom** je Rad razlika, prelom. Prva slovenska realistična psihološka drama iz sodobnosti nastane šele v začetku 90-ih let, z Voševim **Dr. Draganom**, 1894, tj. po koncu obdobja 1860-90. Vendar bi bilo abotno misliti, da se je TragD ukvarjala s preteklostjo, da je bila historiografsko

razpoložena. Historiografizem je nastal pri Slcih kasneje oz. je bil sploh zelo šibek, ker se ni imel na kaj sklicevati; za Slce je bila Zg konstrukt prihodnosti, ne spomin na - realno veliko - preteklost. V TragD, ki je obravnavala veliko Sl preteklost - vojne Polabskih Slovenov, CG, Km punte, spore s Pl -, je SMEš konstruiralo svoj VIS. Trdim, da ga je konstruiralo Tem Dgč kot v ČD. Da gre za ne le dve krili Pol samorazumevanja SMEša, ampak za dve Tem Raz razumevanji-dogajanji sveta in Čla.

V analizah obeh **Tugov** in **Zorana** sem razbiral PSt dram kot konstrukte vseh treh dramatikov, ki pojasnjujejo in oblikujejo TaSIZ in to od Dbne do eksistencialne, od presoje Slcev do presoje Čla kot takšnega. Vse tri zavračajo KMg-KC. Tudi ČD zavrača KMg oz. KC kot Tot silo, vendar na način, da se dela, kot da KC ni. Velika TragD pa jemlje KC za predmet Rad kritike. Vendar Jurč manj od Levs in Vrca, **JVera** manj od **JTuga**. **JVera** je mogla biti najbrž tudi zato izbrana za otvoritveno predstavo Deželnega gledališča, ker v nji ni kritike KC, CG - Pl - pa je podano tako, da niti ni Rad odklonjeno, saj je dopuščena možnost, da bi CG imeli »veliko misel«, tj. južnoslovansko Dž; Jurč le trdi, da ta Dž ne more nastati tako, kot si jo je zamišljal Herm, z nasiljem in despotizmom. Če bi se Herm povezal z Jankom, s Sv intelektualci, z malimi Pl, ki simbolizirajo ozaveščene LeMeše, bi naredil nekaj takšnega, kot kasneje Urh, le prenešen iz ErS območja lokalne Avt v DžPol območje. Sprava med CG Urhom in Teharci bi prešla iz folklorno-etnijske, iz Hare, Tip za ČD, v splošno Db idejno. V **Pičih** ostaja na oblasti Pl kot FD, le Slov kot etnija in lokaliteta dobi v FD Rel Avt. Vse Dgč bi moglo biti v **JVeri**, če bi, teh bijev je seveda več, prvič, Herm dovolj zgodaj umrl, drugič, umrla tudi Friceva žena Elizabeta (Beta) Frankopanka, tretjič, če Fric ne bi bil le ErS strastni InH ljubimec, ampak umen Džnik, ki bi družil »veliko misel« SIDže z demokratizmom SNL Letipa iz 1870 ali vsaj kot Goethejev **Egmont**. Ne v stvarnosti ne v Jurčevi dramati ti pogoji niso izpolnjeni. Janko mora zato Trag propasti.

Jurč še daleč ni bil tako Rad kot Vrc; Vrc je od Jurča skoraj desetletje mlajši; sledil je Pennu in **Gregoriču**, zamisli Km upora kot Rad plebejske države, kot upora najnižjih, najbolj IZ slojev, tlačanov, pritiskanih od Pl in klera, od Grofa in Župnika. Teror, ki ga zganja Herm nad ljudmi, v **JVeri** ni toliko nasilje nad Km-tlačani, ni toliko razredni teror-IZ, ampak je prenesen na Pvt-Int območje. **Zoran** združuje oboje: Int-Pvt območje - ErS med Zoranom in Adelo - in RB, torej Rad Db območje. V tem je **Zoran** kompletnejši od **JVere**. V **JVeri** se CGom ne upirajo plebejci; le deloma se jim postavljajo po robu - celjski - meščani, Predsednik sodišča oz. sodniki, a ne dovolj vztrajno in dosledno, Herm raztrga njihovo sodbo in z zamahom roke despotsko uveljavi svojo. Janko ne zbira Km-tlačanov za napad na celjske gradove, za udejanjenje Rad RLH Dbreda kot Zoran. Janko ostaja pri idejah in pri zgladni PO.

Naj že zdaj podčrtam, da prenos Db teme k ErS ni v neskladju z RLH, z Mešom. Če bi šlo le za RB, za Dbne odnose, kot gre skoraj izključno v **LTugu**, je to enostransko oz. v skladu z **LTugom**, ki vrača PS, ta se z Ncl-Gentom po tej strani Rad upira nastanku LD-RLH; nenavadno, a točno. Levs je le po eni strani veliki ideolog RLH; po drugi strani pa veliki nasprotnik; tudi kot ideolog Kma je regresiven, Km je zanj ostanek PS-Kola-Klde, ki mu je Poz. ErS mu je Pvt, s tem deHer, skoraj izdaja Človega poslanstva, ki je Dbno. V tem je Levs blizu Komstom in NOBD.

Medtem ko Jurč ve, da če ni RLH Čl tudi Pvt PO, kar pa je najbolj v ErS odnosih, vse prehitro postane ud in vernik Kola, torej brez osebne Avt in Sve. ErS res pomeni privatizacijo, kar je Tip za LD, a Pvtz je treba vzeti kot sredstvo-pot do prave osebnosti, ki je PO in naj bi posta(ja)la SAPO. Jurč poudarja drugo - dopolnilno - plat, Levs prvo. Šele skupaj dasta kompletno Poz figuro, žal pa sta obe njuni delni Poz figuri, Janko in Tugo, neuspešna. Hočeta sporočiti, da ideje-vrednote RLH niso uresničljive? Oba izhajata pri tem iz lastnih Per izkušenj, obema se ni posrečil ErS zakon, a tudi njuno DbKol delo je bilo vse prej kot bleščeče, Jurč je prišel le do mestnega odbornika v Ljubljani, ostal je reven časnikar, da o Levsovi usodi ne govorimo. Nista postala ne Toman ne Zarnik, kaj šele Bleiweis, ostala sta - posebno Levs - obrobna. Levs v 60-ih letih tisti intelektualec, ki je bil bolj podoben Ščuki in Maksu, **Blagor** in **Kralj**, kot Janku, kaj šele likom intelektualcev iz ČD. Zato ni čudno, da so se Komsti poistili z Levsom iz 60-ih let.

4

Že na začetku - petdejsanske - drame slišimo, v pogovoru med dvema stražarjema, nekaj, kar je imelo za Slce Jurčevega časa večji in Dgč pomen kot za nas l. 2000. Stražarja informirata bravca, kdo da so CG; sta v službi na Desenicah, gradu blizu slovensko-hrvaške meje, blizu Podčetrtna. Njun gospod Deseničar, »hrvaški plemenitaš«, sodi sicer v nižje Pl in ni premožen, a če si Čl ogleda danes deseniški grad, dela impozanten vtis velike utrdbe; to nikakor ni le nekoliko večja kmetija.

Slišimo: »Celjski grofje? To so ti strašno imenitna gospoda! Naš gospod Deseničar je pravi berač proti njim. Kraljem dajejo hčere v možitve« - ogrskemu hčer Barbaro -, »cesarjem denar posojujejo in gradove kupujejo vrh gradov po Hrvatskem, Kranjskem, Štajerskem in Koroškem ... Imajo ... na mernike zlata.«

Kljub temu, da je danes veliko filmov z Zg vsebino in da so razkošni, si najbrž ne moremo predstavljati, kaj je pomenila nekoč mogočnost, ker si, tudi kljub TeVe slikam o bedi po Dasvetu, ne predstavljamo Tarevščine. DaTeVe slike - Manhattan in Kalkuta, Beverly Hills in slumi - se zdijo (in so, ker je v Dv-PM zdeti se in biti isto) kot videz, kot sanjske slike, dejansko nekaj neresničnega; tudi revščina in veliko bogastvo K-da sta Sim. Vsaj Slci - verjetno pa večina vsaj SrednjeZah Evrcev, razen SrbAlcev (Srbov in Albancev, ki so kot rodna EDč sprijeti v smrtni objem, oboji so točka strašne zaostalosti, PS, omejenosti v Evri) - so Ponot način Ža, kakršno živijo že dve stoletji, vsekakor od časa **MicMata**; zanje je model SS (srednjih slojev), malo gor malo dol, K-edini Nven, stvaren. Ko Slci čutijo-gledajo-presojajo svet, jemljejo za merilo sebe; če opazujejo Nemce, Italijane, Avstrijce, so ti premožnejši od njih, nemška mesta so kot torte, a so v osnovi ista, pač boljše počiščena in obnavljana, kot lepše napravljena in profesionalno naličena ženska, sicer pa ista. Revni kraji v Evri so folklor; toliko bolj so zato učinkovale podobe razrušenih vasi po Bosni in Kosovu. Šele te TeVe podobe so dosegle, da se je Zahod zavedel, kaj počno Srbi, kaj pomeni dejanska Arh(aičnost). Srbom zatrepeta srce v prsih ob pogledu na do tal podrte hiše, na posiljene ženske in na poklane moške. In to ni srbska posebnost; to je verjetno bistvo Arh

sveta, tiste PS, ki sta si jo želela obnoviti Jurč in Levs v **Tugih**, Klemenčič v **Zetih** in še Kris v **Ljubi** pa po II. vojni zapozneli Ncl Rehar v **Karantanski** in **Panonski tragediji**.

Bil sem eden redkih, ki je v drugi polovici 80-ih let opozarjal, kaj pomeni ReGent, Narojenost, SV zoper Sže; v Tem razpravi o **GiM**, v kateri sem izdelal pojem-izraz EDč - (J)Elko -, sem teoretično-modelno kazal, da je stvarnost, ki pripada Dč modelu, ČB tipa, da temelji na dilemi: ali zmaga ali smrt, ali vse ali nič; in ima zato Strno nujno Rad konsekvence, takšne, kot jih je genialno podal Snój v omenjeni drami: poboj vseh, posilstvo žensk, zemlja podkletena z nepokopanimi mrtveci, z grobovi-trupli brez obredov, tisti pa, ki ostanejo, so ali norci-znorijo ali zločinci lum tipa, Elko in Turk. Snój je vnaprej orisal, kar se je niti desetletje kasneje zgodilo po Arh Jugi. Žal sam ni uvidel-razumel tega, kar je napisal; če bi, se ne bi priključil Sl različici ReAr, ki je bila sicer blažja, a Strno ista kot balkanska. Slci so imeli srečo, da jih okoliščine niso prisilile v to, da bi Bučarji in Janše, STHi in Snóji v realnosti pokazali, kaj je ReGent: EDč, svet **GiMa**. **GiM** prav za prav manj ustreza podobi Prtz kot podobi srbske ReAr.

Ker se mehanizem, ki je v sleherniku - slehernik živi v THM -, v Slji po 1990 ni sprožil, je Slja nadaljevala svoje srednjestvo, ki se mu je priličila tudi Sl Ptja, kmalu po ekscesih prvega povojnega desetletja, tipa **Rdeče klasje**, mislim na Potrčev filmski scenarij. V 60-ih letih so bili Km v Slji že Strno spet isti kot v **Micki** ali v LD komedijah **Kdor**, **Detelji** in **Županu**, v Vil(harjevi)D. Nekaj ropov, pobojev že, ne pa Vseklanje, Tip za Bm, za Srbe. Sl Km postajajo prav dolgočasni, ker se pri njih nič ne zgodi, ljudje le delajo-garajo, nabavljajo, obilno in dobro žrejo, gledajo TeVe in so vse bolj prazni, tako da se morajo že najbolj neizobraženi podeželani krmiti z novo religijo, ki vse bolj nadomešča vse bolj jalovo KC. Mislim na NA, ki prodira v zadnje pore SDb. Da je tako, mi sugerira - me potrjuje - tudi dramatik Ravnjak, ki v TeVe scenariju **Črna vrtnica** uprizarja in raziskuje zločin na Km. To je NA zločin, NA vas, vmes med filmsko grozljivko in Sl TeVe nadaljevanko, nekaj neprebavljivega, abotnega, na ta način Mag, da je Rav(njak)ov scenarij par z **A**(lujevičevo)**Grofico**. S Čaro.

Verjetno se je izpraznjevanje smisla začelo že precej prej, vsekakor v 18-em stoletju, sicer ne bi nastale prve SD, **Belin** in **MicMat**, vsekakor pa v drugi polovici 19-ega, kajti za LD je Tip prav to: da se v nji izpraznijo Trad religije, KC pri Slcih, se suši občutek pripadnosti Kolu, zato nastaja ReGent-Ncl in zanimanje za čarovnije. Najprej na K-Zn način za čaravnice, glej Tavčarjevo **Visoško kroniko**, kot za žrtve neprosvetljenega Kata, nato pa začnejo ljudje sami čarati, obnavljati čarovništvo. Do 1945 zadoščajo svoji potrebi po Magi s Ponot Mrka-Koma in Ncla, kar da skupaj NOB in LR, v tem pogledu je obdobje 1941-45 vrhunec Maga, nato pa, predvsem od srede 60-ih let naprej, od ponovnega, čeprav le duhovnega in Pol neartikuliranega prodora Meša-LD, z izdelavo NA projektov, fantazem, pojasnjevalnih obrazcev. Glej Šelov **Triptih**, ki obnavlja in radikalizira - v smeri PM - Tavčarjevo **Visoško**; Šel sproži gibanje Maga, magizem kot prvino RMg.

Ne pravim, da podatek o Veri kot obtoženi za čarovništvo ni Zg točen; njegove Zg točnosti ne raziskujem, ne preverjam, **RSD** ima drug predmet preučevanja. Ugotavljam le, kaj pomeni v obdobju 1860-90 tema Čar(ovniš)tva. Jurč kot predstavnik NKNM obdolžitev Vere kot Čare odkloni; a kot bister Umet

začuti pomen teme. Premlad umre, da bi temo razvil, razvije jo njegov mlajši kolega Tavčar, ki jo tudi odkloni, a se ji že bolj Ponot posveti. Tema je tu, prodira v SIŽ. Dolgo ne more prodreti, ker dobiva Zn-umsko formo oz. ostaja prikrita v KC teologiji. A kaj je drugega **CanVida** kot eno samo Čartvo? Če ne bi LR ustrezala nuji, da pade FKČ kot sistem FD legitimitete in da nastane SI Nar kot SAKO, bi bil Mrk Rad Čartvo. Obljuba Mil Koma o nebesih na zemlji je takšno Čartvo, ki ga nobena Čara iz 17-ega stoletja ni zmogla. Ncl in še bolj Kom - Fz je sinteza obojega - sta Čartvi, ki napolnujeta v LD izpraznjeno potrebo Čla po smislu. S stališča DgT more dati smisel Člu le Dt, IsUnBDra. To iskanje se v Ncl-ReGent in v Kom-Fzu deformira na strahotne načine. Večja kot je pristnost tega Isa, hujši so zločini, ki jih počne. Navsezadnje ne vemo, ali je bila v potrebi po Vseklanju - v Bm - sploh še kaka sled IsDra. Srbska Bm v Jugi v 90-ih letih 20-ega stoletja je celo močna Red in ReBar »normalne«
ReAr.

Potreba po Čartvu je bila v 15-em stoletju - v FD - povsem Dgč, kot je v 20-em. SD ne daje podatkov o tem, kakšno - iz česa je izviralo, kakšen namen je zasledovalo - je bilo TaČartvo. Zakaj ljudem ni zadoščala FKČ, ki je - še danes - v Tem Mag. Zakaj je prišlo naslednje stoletje do Mag mističnih pojavov sekt, kakršne so bili bičarji, skakači. Nekaj je o tem pisal Tavč(ar), glej RR povesti v filmski scenarij **Amandus**, stoletje kasneje Po(ni)ž, glej dramo **Štifterji**; a obe sta iz LD časov, sta RR in ne podatek iz prve roke.

Jurča je privlačevala FD, Zg, časi, ki so bili na meji Arhmitskih, vojne s Turki, **Kozjak** in **Domen**; a Tem namen njegove Umeti je bil gotovo v tem, da tudi z njeno pomočjo izdela umen, nadzorljiv NKNM sistem, držo Janka iz **JVere**; slepa čezmerna strast JTuga ga je privlačevala, tudi romantična usoda Domna in **Desetega brata** Martinka Spaka, a ji ni popustil. Jurčev zadnji roman **Slovenski svetec in učitelj** je med vsemi Jurčevimi povestmi najmanj znan, najmanj uspel, a zakaj? Ker je ostal nedokončan, ker se v njem kaže usihanje pisateljevega Umet navdiha, ker je uvedel v RLH svet mladoslovencev KC temo, Ideapar - HarDč - bratov Cirila in Metoda? Je hotel dati v njem sintezo religioznosti (svetec-Snik) in RLH (učitelj-prosvetar), kar se je bilo z Mahničevim ekskluzivizmom, katerega izbruh - ločitev duhov - se je prav tedaj pripravljaj?

Jurč je imel izjemno imaginacijo. Najbrž si je živo predstavljal razliko med imenitnostjo, mogočnostjo na eni in revščino-nepomembnostjo na drugi strani, med CG in tlačani. (Podobno Tavč. Oba sta bila iz Km revščine, v kateri je bila še sled nekdanjih hudih ne le Db razlik.) Naj so Km v **Desetem bratu** še tako trapasti, Krjavelj in družina v gostilni pri Obrščaku, razlika med njimi in graščaki na Slemenicah ni tolikšna, da bi iz nje nastala LR; moral je priti šele Kpl - **Kralj, Zvestoba** -, da so se razlike zarezale v meso in (za)vest neposedujočih, ki pa so posedovali RLH predstavo-vrednoto o enakosti ljudi. Niti graščak Piškav-Kaves ni analogen CGom, še Deseničarju ne. Oba graščaka nista Pl, sta le obogatela Meša, po izvoru Km. Po tej liniji Slci niso mogli priti do veličine-imenitnosti-mogočnosti. Ker pa so to želeli, vsaj najstremljivejši med njimi, predvsem Levs, vsakdo si to želi, kajti slehernik živi v THM in je zato Agrld, so obujali veličino naših prednikov, oba **Tuga**, tudi **Ljuba**, Finževo **Sonce**. To je bila smer, ki je Srbe pripeljala do lumReAr, do bosansko KosAlskega Vseklanja. To bi bila pot Sfza, ki jo je - nevede (tudi nehote?) - obujal še po II. vojni Pol kaznjenec Rehar v obeh **Tragedijah**. Ker je v Inf sintezi NOB zmagal RLH, glej Kocov **Večer pod Hmeljnikom**, tudi **Rojstvo** in

BSSvet, in ne Ncl šovinizem Novovega tipa, glej analize **Nača** v **KoC I**, se Slici konec 20-ega stoletja niso utemeljili na Zg poraza, kot Srbi, na **LTugu**, ki je analogen kosovski bitki (**Zetoma**), s tem ne na perverznom SM zločinstvu, tega obnavlja StJustin (nevede - tudi nehote?). Zadošča jim srednja mera med tlačani in grofi. Veličino so doživeli med 1941-45, zadošča jim. Danes je v Kpl-LD mogočnost le še v Kap(ital)u, vse bolj v umskem. Slicem zadošča mali Kap, male finance, mali um. Bajuk posnema Drnovška, oba sta predstavnika malega uma, nemalo zvitega, a ne odisejskega, manjka jima Grkov Her. Da bi bil Bajuk ovčja maska na obrazu volčjega StJustina, tega ideologa ReHer in SŽ?

Ugotavljam, da Jurč - in večina TaSlicev z njim - odklanja mogočnost FD tipa; hotel bi Sl (južno slovansko) Dž, a ne takšno, kot si jo je zamišljal Milošević-Tudjman (gre za EĐč, celo za IdeaDčpar), ampak LD, kakršna bi bila današnja SLD, če bi bila za kanec bolj intelektualna, če bi dala več na Um(ski)Kap kot na Kpl kot Mizem v duhu NGG.

Strežaja sta predstavnika ljudstva, bolj plebsa kot Nara v pomenu SNara. Preveliko bogastvo povezujeta s hudičem, po ovinku torej s Čartvom; kar očita CG Herm Veri, velja torej zanj. Prvi strežaj: »Tedad imajo denarja kakor tisti šepavi mož na gori v pripovedi, ki mu je vrag na strehi tak lonec z zlatom polnil, kateremu je bilo dno utrto.« Bogastvo grofov je bilo v FD isto, kot je v LD posest Kapa; obliki sta bili Raz, bistvo isto: neomejeno razširjajoča se last (AgrEkzld). Kap se predvsem plodi, z delom in vse bolj z Zn-Umom, a če je treba, pokliče na pomoč orožje, da se zavaruje, da utrdi svoje trge, kamor se plasira. Bogastvo v FD je temeljilo predvsem na osvajanju, a prav tako na delu Km in obrtnikov, rudarjev in spretnih uradnikov, na trgovanju, na diplomaciji. Cilja Jurč s kritiko CG že na Kpl »barone«, na Kantorje? Je kot ideolog NKNM zoper vsakršne oblastnike-despote? To bi se dalo sklepati iz konteksta, iz Jankovih nazorov. Herm je predvsem po Jurčevi zaslugi postal eden Tem likov v SD oz. lik brezobzirnega despota, Absld, ki se ne meni za ljudi - Dre -, ampak zasleduje svoj cilj in ga nasilno izvaja. Jurč je ravno s Hermom ustvaril ES prepričljivo, zanimivo, pitoreskno, pol Pl pol domačo podobo, posebno še zato, ker so isti lik ponavljali še trije za Jurčem, še Žup, Nov in Kreft. (Žal si drame **Veronika Deseniška** Marice Gregoričeve, 1911, še nisem ogledal.)

Potrebna bo primerjava med Hermom in Kantorjem ter liki, ki izhajajo iz tega, Trajbasom, **Stvar**, Bešnarjem, Mrakovo **Razsulo Rimljanovine** itn. Je med njimi - med Kpl Brž in FD Pl - sploh kaka bistvena (Strna) razlika? Vsi akumulirajo, so brezobzirni, so izjemno močne osebnosti, preganjajo, IZ, ubijajo; vsi so brezmejno pohlepni, trdi, mogočni. Vsem se prej ko prej zamaje pridobljeno kraljestvo, a nadomestijo jih novi, nazadnje celo Kom Revlar, ki postane iz Hera, Krma, oblastnik, Vincent, **Kongres**; ni že kot Komisar, **Afera**, skoraj ld s Hermom, le s to razliko, da je še upornik? A nekaj upornikov v FD zmaga, cesar presodi, da mu je koristneje, če jih prizna, če se da z njimi, ko zmaga, sporazumeti. Papež se s Herikom VIII. ni mogel, se je pa z mnogimi drugimi, še hujšimi razbojniki, odločalo je, ali - da - so ostali v KC. Se ni Rožman spentljal z Rösenerjem, posredno s Himmlerjem in Hitlerjem, se z SS generalom enako dogovarjal za skupne akcije-interese kot Župnik s Kantorjem v **Kralju** in z Grofom v **Zoranu**? Ni ravno KC največji ime(ni)tnik Zahoda že 2 tisočletji, z največ posestev, blaga, dragocenosti, oblasti, vpliva, kar si je vse pridobila na iste načine kot Herm in Komisar? Ni meril Levs ravno z likom

škofa Hildeberta, **LTugo**, na samo KC, ne le na njeno nemško različico? DSKC se rešuje s tem, da se pretvarja v Kpl moč. Bo sposobna sprejeti vase tudi UmKap in narediti še en aggiornamento, kakor jih je že nešteto, povezujoč se z vsemi oblastmi sveta, takorekoč s hudičem? Ni njena SV zoper Hudiča prav zato tako trajna in silovita, ker mora zakrivati svoj pakt z zlom, ki je (ob)last?

Člud je bitje, ki predvsem prikriva (svoj Pror, svojo Prado), zato se nenehoma - Strno - maskira, se dela za to, kar ni, igra na dialektiko med bitjo in ničem, med S in Ž. KC je morda tudi zato tako trajna, ker je tako Tip za IdČla. Vsaka Cerkev-konfesija dozdej je ubijala in Unič (ne le Judje in Kajfa), kajti vsaka je temeljila na SŽ, na Ideald, na odstranjevanju Dra-Dti; kolikor je imela stika z Dtjo, ga je perverzno RR v SM bolestnost. Enak enačaj, kot je med Škofom-Župnikom in Grofom v **LTugu** in **Zoranu**, je med Papežem in Cesarjem. Izvedel ga je Rudolf v **Veroniki - RVeri** -, le da na lr način. Sardu se ni posrečilo pokazati papeža - Leona XIII. - kot Ideald; podrobnejše branje hitro odkrije, da je ostareli (90-letni) papež vampir, ki živi od krvi mladih NeČi devic, glej **Pet modrih devic**. Celu bistveno hujši - Zločinec, Ubijavec, IZ, despot itn. - je od Herma in Komisarja. Rodeur je ravnal po instinktu, ko je odklonil **Kralja** in **Hlapce**, z njim **Grčo**. Can je kot malokdo razumel Not povezavo med Abs despotijo Kpl-Brž, Pla in KC.

Če so cesarji najmogočnejši - tudi najbogatejši - ljudje na zemlji in če so to po milosti božji, kot pravita KC in Med v **Fridu**, glej **KoC 2**, kdo je potem tisti, ki jim polni brezdanji lonec z zlatom? Vrag ali bog? Na dlani je sodba, da KC zato tako napada Čare, jih išče z lampo ob belem dnevu, jih preganja, da bi z njimi prikrila sebe. Čare so le babe, ženska pa je v KC - že od Pavla - nižje bitje, primerna je le za pomočnico. Tudi vrag. A kaj, ko je vrag sam bog! Vrag je le maska, je nihče, ki si ga bog naveša na obraz, da ne bi bil spoznan. Pravi čarodej ni Čara, ampak Duhovnik (Župnik, Škof, Papež); mar ni nenavadno, da je KC preganjala v glavnem ženske-Čare? Čarovniki so se v FD očitno skrivali v klerikih. Rad Lemisel je to razumela, zato vzela Čartvo nase, se poistila s hudičem, tako Goethe kot Byron, raziskovala Ponot hudiča, odkrila, da je maska, s tem le videz-nič. Tu se je začela pot, po kateri je potoval UnBDra iščoči Čl skoz nič. Treba je bilo skoz masko hudiča - sprejeti nase obtožbo-obsodbo Cerkve, da je vsakdo, ki se ji ne podreja, hudič ali hudičev hlapec -, kajti šele onkraj tega videza-niča je bilo mogoče (po)ls Boga. Kat bog kot AbsIdeald je le EDč - DDč -, ki pobija-likvidira LDča, proglašnega za hudiča. Perverzen, a Strno nenavadno učinkovit mehanizem, ki se ga je KC posluževala dve tisočletji; v LD-PM pa je začel razpadati, ker so se LumNihLibci v RMg igrivo poistili s hudičem in odkrili, da je mehanizem potegavščina in maskirna Maga. Ko postane nekaj igra, izgubi resnobnost-strašnost Sti. Zato je odločilno, da pade - da je razkrinkana - St. KC se ne zaveda, kdo je njen največji zaveznik: STH.

5

V 2. prizoru I. dejanja se pogovarjata Deseničar in Janko. Prizor je pomemben zaradi Janka, ki razloži nekaj svojih načel. Nekatera sem že

obravnaval v analizi **Frida**, na koncu **KoC 2**, analize ne bom ponavljal. Gre za »veliko misel«, za zamisel južnoslovanske Dž, ki naj bi nadaljevala Samovo, Zvonimirjevo, spojila Karantanijo s kraljevsko Hrvaško, povezala 7., 11. in 15. stoletje, prostor upora ljudevita Posavskega. Janko je za tak projekt, a ne verjame, da so ga zmožni uresničiti CG, ker so »presamogoltni, presebični«; delajo zase, za PvtDn Celjskih, ki so Pl rodbina, ne pa za NL. Janko uvaja v 15. stoletje vrednote 19-ega; kot za njim Žup, Nov in Kreft, medtem ko uvedeta Rudolf in Kmecl vrednote RMg, Kmecl morda tako Rad InH, da skoz Hed preide v seksizem RMg.

Janko ljubi Vero, ona pa se tega ne zaveda oz. noče zavedati; Janko ni pravi moški-ljubimec zanjo; o tem več kasneje. Janko rad zahaja na Desenice, graščak mu je nekak stric, čuti se v Dn, De(seni)čarjeva rodbina je ravno pravšnja zanj: malo Pl, ki pomeni v okviru **JVere** svobodnjake, Sv ljudi, se pravi Meše; ne višje Pl, to so Gosi, ne Km-tlačane, ti so neizobraženi, raja. Jurč jih ne zaničuje, a izmed njih ne more konstruirati pravega dramskega akterja kot nosivca pravih UH - s tem Meš - idej-vrednot. To se ne posreči niti Kreftu; Kreftov rezoner Pravdač je prav tako (Le)Meš. Niti Vrc ne zmore narediti Km-tlačana za junaka, Zoran je sin srbskega vojvode. Šele Kreft v **Puntariji** vzpostavi pristne plebejske tlačansko-Km-ljudske junake-vodje, Gubca, Gregoriča itn. oz. to naredi že Penn, a Penna kompletna SIZ izloči, kot da ga ni bilo. Strategija Zamol je uporabljiva pri vseh, pri oblastnikih in upornikih, ki skušajo postati novi oblastniki.

Tip je, kako se Janko predstavi: »Odjezdil bi za nekoliko dni v Zagreb. Tam dobim neko knjigo, ki bi jo rad.« Dečar mu ubrani pot, zavrne ga, da se vse preveč ukvarja s knjigami. Mnogo važnejše kot stik s knjigami je za Dečarja »znanje z visoko gospodo. Ti premoreš tako malo imenja po svojih ljudeh, da je skoro nič, jaz tudi nimam mnogo«. Zato si je treba pomagati z diplomacijo, se družiti z mogočnimi, morda kaj kane od njihove prepolne mize tudi nam. Janku takšno razmišljanje seveda ni povšeči.

Podatek je jasen: Janko je reven nižji Pl, obenem pa »študent«, ta naziv se večkrat ponovi. Zdaj je še študent, a ker je umen in marljiv, bo jutri dokončal študije in postal nekdo, ki zastopa v 15-em stoletju intelektualce. Točneje: Jurč interpolira v 15-stoletje intelektualca, Tip za 19-stoletje. Potrebuje ga. Ne tako Žup, ki zida na Ideaparuru Fri(deri)k-Vera. Ni mogoče sicer trditi, da Žup ne bi bil intelektualec; pa vendar ni bil istega tipa kot Can. Vodje-kralji so mu bili blizu, če so izhajali iz SNL, kot St Jurij, iz SI Nv, iz St Zemlje. Na robu Dbe se ni dobro počutil oz. vse manj; od 1918 še posebej ne. Uporniki, ki so združevali Pvt bohemo in Leupor - Mrk -, si postavljali nekako od strani načelo Prola, kot Maks in Jerman, so mu bili tuji; Žup ni mogel pisati drame, kot so **Blagor, Kralj, Hlapci**, čeprav ga ni motil njihov AnKI, AnKC. Naj je bil Can še tak Mrk ideolog Prola, ostal je v Tem intelektualec, rezoner, Kr(itik). Vedel je, da Knjiga ne zadošča; a Prol brez Knjige - Kule Krit tipa - ni tisto pravo, hitro ga dobijo v roke predvsem Lfz demagogi, ki jih napoveduje časnikar Pravica - tudi Musso je bil časnikar, socialist! - v Krisovem **Katu Vrankoviću**.

Stalna Strna dilema: ali ostati pri Knjigi, tj. pri Krit analizi, ki je sama na sebi Dbno neoperativna in vodi v svet Grumovih **Trudnih zastorov**, v eskapizem, v esteticizem, v Hed, v AD in v PAV; ali se poslužiti Db materialnih sil, tudi Prola, vojske, upora in priti na oblast, pri tem pa izgubiti Sv distanco, preiti v službo (Ob)lasti, ali Kapa ali Dže, tudi NDe. (Kot je distanco izgubil

Capi, ko je postal minister za Kulo - jo je kdaj sploh imel razen do Koma? Kako se bo izkazal Šel na istem mestu?) Tako Žup kot Vidmar sta se 1941 odločila za Upor in nato za novo Oblast, za DbZg silo. Enako vsa NoR 1990; jaz ne, jaz sledim Mraku. A Janko in Jurč? Jurč ostaja vmes, se še ne udejanji-eksplicira, ker v dobi 1860-90 to še ni bilo treba, umre premlad; Tavč in Kersnik že vse bolj prehajata k logiki-moči oblasti. Janka ubijejo tako rekoč 20-letnega. Poln je idej, a nima možnosti, da bi jih razvil in da bi se povezal s kako Db silo, ki bi mu jih pomagala udejanjiti. Zoran jih udejanji, a s plebejsko LR, pred katere dejanji se nato zgrozi; **Zoran** je drama, ki pokaže stvarnost upora. **Jvera** ne; preden pride do česa Dbno relevantnega, že prve klice tega despot Herm zaduši. Drama ostaja strogo v okviru InH in ErS. Kar pa ni bežanje pred resnično problematiko Meša, ampak podrobna izdelava ene njene ravni-teme. Drugo izdelata Vrc z **Zoranom** in Skofič z **Gospodom**.

Levs je Jurča kritiziral, ker je bil po njegovem študent Lovro Kvas mnogo preveč Pvt, mnogo premalo DbPol akter, da bi zastopal ideje-interese-platforno Rad SMeša. Z Jankom je naredil Jurč premik od **DBrata** k liku, kakršen je želel biti Levs v SDb, a premik je bil premajhen. Sicer pa, celo samemu Levsu se ni posrečilo biti, kar bi bil rad: Mazzini, Beaumarchais, Diderot. Zakaj ne? Ker je bil preveč vezan na Km kot na Arh plast? Premalo Rad filozofski enciklopedist, ki bi povezoval Rousseauja z Robespierrom? Je Harkld dobe 1860-90 res tako otežkočala - onemogočala - LR, Mrk, drže Marxa, Proudhona, Lassalla, Garibaldija, celo Hugoja? Razumljivo, da Can z Levsom ni bil zadovoljen, nanj ni mogel navezati kot na Rad pozicijo. Can je imel srečo, da se je rodil v času »ločitve duhov«, v nastajajočem modelu EDč, Mahnič-Tavč, glej pamflet **4000**; Jurč je imel smolo, da je tik pred omenjeno ločitvijo umrl. Stritar jo je preživel, a tako, da se je zmeščal do abotnega senilnega pisca za skoraj Kat mladino, do Rad SeH filantropa, živaloljubca, ki je objokoval ranjene muhe, glej Ušeničnikov pamflet nanj, dramo **Sentimentalec**, 1889.

Janko je kot mladenič lik Čla, pred katerim je še vse Ž, ki je torej možnost kot takšna. Nadarjen je, Sv, odprt, pošten, ravno pravšnjega rodu, ne tako reven, da bi se moral za preživetje prodajati. V Janku je uprizorjena velika možnost SI Meš intelektualca 70-ih let, ki ... tu je poanta: ki ga onemogočijo, preden postane tisto, kar bi moral in znal postati. Je Jurč namigoval, da je to njegov problem? Jurč ni doštudiral; kot časnikar, kot pisec in urednik Slovenskega naroda je sicer opravil izjemno pomembno delo; a to delo bi nazadnje zmogel še kdo drug, biti pisatelj take izjemne nadarjenosti, kot je bil on, pa ne več pisati, čela leta posvetiti le časnikarskemu poslu - ni bila to strahotna blokada, dejansko SZ, saj jo je Jurč sam izbral? V liku Janka se je heroiziral, namesto SZ je naslikal Her smrt-umor. Rad LeSMeš v dobi 1860-90 se je na podoben način heroiziralo, tudi v obeh **Tugih**, **Zoranu**, se romantiziralo, v **Gospodu**. V banalni stvarnosti se je nahajalo med Lovrom Kvasom in stricem Dolefom, med umno-interesno-preudarno-premišljeno potjo navzgor (arivizmom) in zapitostjo, padcem v maskirani OIS. Ravno s skoraj Nih Trag koncem **LTuga** je Levs izražal, a obenem maskiral svoj Rad OIS. Jurču se je posrečilo ta OIS omeščati, zmanjšati, ne pasti vanj. Rad Prešernovega OISa si ni med TaS intelektualci nihče upal ponoviti. Šele Can v naslednjem obdobju. In Grum v 20-ih letih. Kdor pa se ni soočil z OISom neposredno, ni imel možnosti, da bi odprl pravo pot IsUnBDra.

Jurč piše sistematično, mirno, trezno, trdno, premišljeno, suvereno, a nekam poenostavljeno, vsekakor pa brez očarljivega navdiha, ki ga je imel v **Kaku**, skoraj utrujeno, kot da po dolžnosti; kot da je vanj preniknil duh novinarstva in ga posušil, Janko ne dela vtisa zanosnega borca, vidca, Čla velikih obzorij in veličastnih dejanj. Svojo smrt povzroči sam, kot da bi jo hotel; kot da bi naredil prikrit Sm. Torej je že v OIS, O(samljen), I(zgubljen), v S(m). Je Jurč umrl zaradi zadevne utrujenosti, tik preden bi padel v OIS? Romana o **Svetcu-Učitelju** ni več zmogel, **JVera** je njegov predsmrtni tekst. Kot da si je napisal epitaf: umrl mlad, neuresničen. A kdo od ljudi je uresničen? Kogar uporabi DbZg? Mahniča in Kreka je, Jurča (še) ne, Levsa je uporabila šele MrkPtja in ga naredila za dokončen lik.

Janko je jasen: »Ti Celjski niso po mojem srcu. Ošaben rod je to, jaz se ne klanjam rad... Ne spoštujem vse celjske hiše skupaj.« Kar NNM odklanja, je pokorščina, ki jo terjata PIK. NNM izdeluje tako sebe kot razred kakor sebe kot Nar v SAKO; SAKO pa regredira v Kld (LD v PS), če je ne tvorijo Pski, ki postajajo vsak svoja SAPO. Nv v NNM je Avt, je - Kantova itn. - avtodeterminacija, avtonomna Mor-osebnost. ČI-SAPO priznava vrednote, a zanje se odloča sam, Svno. S(v) in A(vt) gresta z roko v roki in dajeta vsebino PO. V tem je **JVera** - ne le skoz Janka - jasna platforma, povsem Raz od Medove v **Fridu**. **Frid** je regres in obenem polemika zoper II. Pomeš, ki pa je bilo - za razliko od prvega - uspešno, uspešno znotraj okvira SI stvarnosti, uspešno ravno zato, ker je SMeš izbralo PSt ČD, ne pa PSt TragDe.

Janko se je sicer držal svojega projekta SA-PO, a na nemalo Abst način, preveč je popustil Pvt-ÉrS, ko je nastopil na koncu drame v obrambo Vere. Ni bil dovolj preudaren; ni upošteval zvitosti uma, ki je bila konstitutiven element v RLH od začetka, od Bacona in Descartesa, od Huma do Hegla. Condorcet je vedel, da je treba organizirati realno Meš, enako je vedel Franklin in še kdo. 1444 se to ni dalo, jasno. A Jurčev problem ni bil odgovoriti na vprašanje, zakaj se to ni dalo 1444, ampak zakaj ostaja SMeš še 1880 vse preveč pokorno cesarju in PIKu. Medved konec stoletja samoumevno trdi, da se vse, kar se zgodi, zgodi le po volji - sicer blagega in velikodušnega - cesarja: **Frid**. V KplMešu zamenja Cesarja sposoben podjetnik, v **Kolesu** Levinič. Ta pomiri stavkajoči Prol, ga bolje plača, ga motivira, zaščiti, ga prepriča, da se počuti kot čreda ovac, ki jo varuje Kpl Lastnik-Direktor. Varuh - cesar-podjetnik - ne izkorišča kot LibKpl Kantor, zato mu ni treba lomiti stavek s silo; le v MeP, ko Prol nahujskajo Kom anarhistični demagogi tipa Ščuka, **Blagor**, in Maks, **Kralj**. Zato je treba t(akšn)e Mrk upornike odstraniti, pač v imenu Čla, Čloštva, Dobrega.

Janko sam se ne more odločiti, kaj bi; je bilo to Tip za Jurča? Janko Celjskih ne mara, a na Dečarjevo trezno modrost, ki pa ni v skladu z NNM, da »pred mogočnostjo nosi svet hrbet kriv«, odgovarja: »Jaz ga tudi krivim, kadar moram, ali kadar ni treba, ne!« Vse je odvisno od ÉS ocene, kdaj ga je treba kriviti. Je obramba ženske - Vere -, ki je le Psk, vredna (zadosten razlog), da se NNM ČI upre despotu, pa čeprav ve, da se upira brez upa zmage in da bo ubit? Je dejanje, ki je že vnaprej zapisano polomu, pravno ali nesmiselno, le Rom(antična) gesta? Je bilo Levsovo vnemanje za vrnitev Abs Tot odpora Slovanov PIK Germanom takšna Rom gesta ali realen projekt? Ni vršičila takšna Ncl-Gent zamisel nazadnje v Hitlerjevem NNczu in v SI LR? A Kom in Fz sta nastala šele po ARF-AK Meša, ki sta bili Tip za ZahÉvr misel šele po Ponot

Meš Zge, po izkustvih poloma Meš idealov, vrednot francoske Revo, medtem ko je bilo 1880 SMeš še nerazvito, predvsem še nezmagovito, ni šlo še skoz nobeno Revo, le kako bi moglo priti do Mrka? Do Mrka je prišel šele Can dve desetletji kasneje, ko mu je utrl pot Mahnič - tudi Krek, Debevec - s svojim ekskluzivizmom. Ncl-fz pa se je razvijal še počasneje, kajti Mrk je stavil na Prol, na RB, Ncl pa bi moral motivirati Meš razred za DR, za SV, v duhu RR **LTuga**. Tega do nastanka Dmba 1943 ni bil zmožen nihče, pa še Dmb je imelo močnejši Kfz in Km naboj od meščanskega. Rupnik je bil filoPl vojak-general, Rožman knezoškof, Kociper ideolog ArhKma. Meš Jeločnik ni deloval kot Meš, ampak kot propagator FK (PIK) v **Španiji** in SNLa v **Vstajenju**.

Kdaj ukriviti hrbet pred Silo je trajno ČI vprašanje. SDeMeš 1941 je presodilo, da ga je pred zmagovitim - izjemno močnim - okupatorjem treba ukriviti, upor zoper Mussa in Hitlerja da bi bil aboten, Sm. Ptja je presodila Dgč in zmagala. Mnogo več je bilo ubitih tistih, ki so se odločili za upognitev hrba pred okupatorji - torej za vstop v nemško vojsko in v Dmb - kot Prtov. A kdo je mogel z gotovostjo vedeti 1.1941, kaj se bo zgodilo 1945? Za ene je odločala vera (v Kom), drugi so se ravnali po pameti. Paradoks: od maja 1945 je pametnim ostala le vera, ker se je skazalo, da so ravnali neumno, verujoči pa so teror polagoma inficirali s pametjo in se začeli prilagajati stvarnosti - Kom aggiornamento -, dokler se 1990 niso povsem prilagodili. Danes so Komsti kot bivši predsednik Kom SI Skupščine Potrč itn. (Ribičič mlajši...) zgledni praktiki LD; najbrž iskreni. Kot so bili 1990 iskreni praktiki LD tudi udje DSD, Peterle, Kremžar, ki v **Razpravi** 1999 obnavlja EDč Tot DžV.

Smola Janka je, da je ekscentriran. Vera, ki jo ljubi, ljubi drugega: Frica. Janko zaigra vlogo Rom heroja, zato ga pobijejo. Je Jurč v tem Raz od Janka, ker se ni odločil igrati vloge Rom junaka, pač pa je napisal knjigo - niz sijajnih knjig -, tudi zgodbo o **Veri**? Jaz, ki sem veliko bolj za Knjigo (Kulo) od Kidriča in Janše, dam precej več na Jurča kot na Janka. Je pa spet res, da brez Janka ne bi bilo **JVere**. Ne bi bil rad ciničen in dejal, da so Janki in Vere potrebni le za to, da jih potem kak Jurč spravi v knjigo, kak TK - in stotnija kritikov pred njim - pa analizira in komentira. Janko bi bil Puč(nik), če se ta ne bi 1990 vrnil v Sljo in hotel EV (eksistenco-vlogo) Janka, ki jo je izbral 1958, dopolniti z EV Džnika, Polika, oblastnika; iz **JVere** je direktno prestopil v Vomb(ergarj)evo **Vodo** ali v Ingoličeve **Krape**. Tudi to se zgodi: da se SŽ potopi v močvirje, da se tragedija komedizira. Pučeva se je.

SMeš se je med 1860 in 90 gledalo skoz like ČD, obeh **Tugov**, tudi Janka. Vsakdo je imel svoj konstrukt-masko, s katero se je ldn; vsakdo je kombiniral več mask, ki jih je tudi Ponot in RR v EV. Kaj in kako je kdo ravnal, je ES zadeva, odvisna od Konte. Liki - EV -, ki jih odkrivam, analiziram in z RR sokonstruiram v SD-**RSD**, pa niso Tip le za SMeš izpred 130 let, ampak so Strno trajni. Puč, o katerem govorim, je ČI iz druge polovice 20-ega stoletja. ČI Knjige in še bolj Dejanja, pod Ptjo je bilo namreč napisati nedovoljeno Knjigo - članek - isto kot narediti Sžno dejanje, za knjige-tekste, celo za zabavljice-epigrame in vice se je šlo v zapor (Zupan, Pirjevec). Vprašanje o krivljenju hrba je trajno, posebej izrazito-eksplicirano se oglasi v **Hlapcih**, v **Rojstvu**, v **SAnt**. V LD je močno zabrisano (RR), saj se LD v PM izogiba MePom in Morupor od znotraj spodbija kot ReAr. LD v PM ravno zato odpravlja Mor rigorizem, da bi ukinila EDč-Bm, s tem SV. NKNM je v LD-PM samospodbito. A to je tema, Tip za DaSD, recimo za Muckov **Portimao**, ne pa za PrM, ne za

NKNM, torej ne za temo, ki jo analiziram v **KoC 3**, ob prvih štirih dramah o CG. Vse Dgč bo v analizi Rudolfovih RMg parodij na CG.

Moja predpostavka raziskovanja je, da lit dramski liki niso le neke estetske Umet vrednosti, Kul Uži, Mor resnice, funkcije nekega posebnega področja, ki se mu reče dramatika (SD), problem žanrov in artističnih Strur (kot za NGG). Na like in PD gledam kot na forme samoldn, kot na modele, brez katerih Čl sploh ne more delovati, razumeti, gledati, niti ne čustvovati, ljubiti itn. Čl ni nekaj - nekdo - sam po sebi oz. po tem, za kar ga je ustvaril bog - to je Linnéjev in StJustina pogled, danes stališče Arhdogmatizma -, ni bit, niti ni (presojam s stališča DgT) vitalna sila, kakor vse bolj menita DSKC in STH, ko propagirata StŽ, ampak je bitje, sestavljeno iz THM in Dti (ČHM). Znotraj THM je vitalen (Ž), je stvaren, deluje v Zgi in Dbi, ljubi NSS, se ReAv, pobija in se izgublja v blodnjah. Vse to počne, ker je visoko razvil ldB, prišlo je do HKD, a se kljub Raz v sebi vrti v krogu med ekspanzivno Agrlđ in regresom v Av. Šele Dt - lsUnBDra - mu daje smer, smisel, Abs trdnost, ki ni ne v ldi ne v zgolj veri (v tega ali onega boga ld tipa), ampak v ARF zavesti, da je na sledi (po)lsa UnBDra. Da pa bi zmogel to ARF in (po)ls Dra, se mora prej, v THM, artikulirati. ld mora dobiti oblike refleksije-konstrukta, se pogledati s stališča Dv, da se vidi v razliki do sebe, tj. kot vsaj dva Dča. Torej morajo sodelovati vsi trije modeli - ld, Dč in Dv -, da bi moglo priti do artikulacije EV. To artikulacijo namreč raziskujem: preučujem, kako se vidi-fiksira Čl, skoz kakšne modele - pojasnjevalne obrazce -, pojme, vrednote, ldn (identifikacije). Kakšne like potrebuje, navzema, od kod jih dobi, da bi se lahko skoznje odkril-določil. Velik del teh likov prihaja iz lite kot posebnega območja Kule; znotraj lite sem se odločil za raziskovanje SD.

Janko, oba Tuga, Zorislava, J Vera, Herm, Zoran itn. so liki, skoz katere se SMeš - ne le - v dobi 1860-90 ldn, ob tem ko se ldn tudi z liki ČD, a na Dgč način; o tem podrobno NDM. Liki ČD so SpS liki, Kol stereotipi, Meš jih živi, a se v njih ne prepozna, raje se gleda v Her figurah, po katerih pa se stvarno ne ravna. Nastaja dvojnost, Tip za Čla, saj je Čl kot ldČl v Tem dvoumen, prav za prav Stren lažnivec. Kot dedič Prora, ki si ga zakriva, si nenehoma naveša maske, ki mu govorijo, da je nekdo drug od tistega, kar-kdor je, a ta drugi ni Dr, kakor ga razumem v DgT, ampak je le premik, nadomeščanje, zamenjava, skrivanje, nenehno odrivanje vsake EV kot začasne naprej in vstran, dejansko po krogu, ki ga določa Označevalec. Nenehen beg pred Dt, pred resnico, pred ARF-AK, ki terja (po)lsDra. Liki, o katerih govorim, Janko itn., so takšne maske, vendar pa ne zgolj maske-laži, kajti Čl jih je tudi zmožen udejanjiti, vzeti zares, igrati Hera tako, da postane Her, da živi Hera. Živeti Hera s stališča DgT ni rešitev, saj Ž sám na sebi ni izhod iz kroga, iz VS, iz ldB. Odloča, kakšno je razmerje do Dt-Dr, ali obstaja ldDr, se dogaja Dg. Analiza SD odkriva, koliko je v Heru zločinca, recimo v Komisarju iz **Afere**, že v Zoranu, ki sodeluje v napadu na grad, pri zažigu gradu, pri pobijanju Grofovih; **Zoran** je Rad ARF-AK. Micelij **RSD** je tudi to: prikaz-izpostavljanje številnih likov-modelov, ki jih Čl nenehoma Svno RR, jih dela za svoje maske, oči, zavest: modele, brez katerih ga sploh ni. Ti modeli so njegova Tem ld; ld je v Tem modelna, tj. Dv.

Pogovor med Desarjem in Jankom šele uvede problem. Desar je pristaš enega krila-strategije SMeša druge polovice 19-ega stoletja, Janko drugega krila. Desar računa, da bodo CG naredili Tem pomembno DžDb dejanje: »naj nas le oni državno zedinijo«. Nas, tj. Slce (in Hrvate, južne Slovane). Ko bodo

to storili od zgoraj, kot visoko Pl, ki ima Db in materialno-vojaško moč, bodo »tisti, ki za nami pridejo«, že »sami svobodo izvili iz rok« celjskih despotov. Gre za dve fazi, tako narekuje umen interes. CG bi bili uporabljeni za Poz namen, ker tega namena brez sile ni mogoče udejanjiti; kar je v DbZg, je podložno sili, Zg spremembe se podrejajo le sili.

Fazi torej nista LeRad/MešReva in nato ProlReva, to je zamisel Mrka, tudi Kidriča 1941, ampak Džno zedinjenje s pomočjo kneza-kralja, pa čeprav je despot - ni bilo to vnaprejšnje utemeljevanje Petra I. Osvoboditelja in Aleksandra I. Zedinitelja? -, nato pa demokratizacija oz. celo MešRev, ki bo dala SND pravo - UH - vsebino. Se ni to uresničilo v drugi polovici 20-ega stoletja? Ni Ptja opravila večji del zedinjenja, že samih Slcev, priključitve Primorske, ustanovitve SI republike 1945, nato pa jo je bilo treba le še obraniti pred Sži (tokrat Srbi) in na volitvah udejanjiti LD, 1990?

6

V četrtem prizoru I. dejanja se odkrije še Verin značaj, v pogovoru z Jankom; osnovna razmerja v drami so zdaj jasna. Herm in Fric vstopita v PSt, ki je dana s tremi najprej glavnimi figurami, posebno z Jankom in Vero. Desar kasneje ne igra več vidne vloge, pred koncem drame, verjetno od žalosti ali celo OISa, umre. Janko in Vera sta ena os drame, Vera in Fric druga, Vera in Herm tretja.

Jurč ne odlaša, svoje osebe hitro karakterizira. Janko dozda Vere še ni poznal, vsaj njene prave podobe ne. Ljubil jo je, to mu je zadoščalo; najbrž jo je samoumevno idealiziral. Šele v pogovoru o CG pokaže Vera poteze, ki niso prijetne oz. so takšne, da so jo kmalu pripeljale v past in v smrt.

Tip za NNM, ki je SAKO, je samozadostnost. NNM je prepričano, da nima imperialne AgrKld narave; da je takšna narava Tip le za FD, za PIK. NNM začena kot Ideald, ki živi v ravnotežju s svetom. Preprost model: Meš Db - LD - naj bi bila IdeaKld, sestavljena iz Pskov, ki so vsak zase IdeaPld. Torej Harld. Bistvenih problemov ni oz. ne bi smelo biti, dokler bi bil ostal vsak Psk samozadosten, z malim - razumnim, skromnim - zadovoljen, delaven in umen, svoj Gos in izvajalec. Če bi se torej znal premagati, zavreti svoje čezmerne apetite: lakomnost. Janko: »Ali se - Celjski - brigajo zame ali ne, ali so bogati ali ne, to mi je vseeno. Če imam jaz zase to, kar mi je treba, ne pogrešam celjskih grofov in ne iščem jih.« To je pomembna izjava glede Mor in prakse Ža NNM.

Delil bi jo tudi Maks, tako se izraža, če ne bi videl bedo in IZ ljudi; ker je solidaren s trpečimi, se zanje postavi. Ne gre v Agrld, ampak le brani, kar je po krivici ogroženo. Tako postaja upornik, enako kot Zoran; **Kralj** izhaja iz **Zorana**, le da Can Zorana ni razumel, ni vzel dovolj resno; utvarjal si je, da se lahko ogne Zoranovi usodi. Da industrijski Prol, ki ga vodi Zn utemeljena Ptja - SoD -, ne bo ponavljal napak puntarskih tlačanov, ki so delovali kot Bari, ampak bo postal urejeni in odgovorni subjekt Zge-Dbe, ker bo Kul(tiviran). Prol naj bi bil to, kar je Meš obetal, da bo - KNM -, a ni postalo. Kantor namreč niti od daleč ne spada v KNM, je komaj prikrit bandit, nasilnik, surovina, enako kot Herm. Tudi Kula Pol veljakov - prvakov - SDbe v **Blagru** je Zun, je

etiketa, je hinavska politura, pokvarjena retorika. Biti Kulen pomeni za Cana sočutiti z IZ Prolom in izdelovati Db, ki bo šele zares IdeaKld. Prol naj bi uresničil, kar je hotelo Meš, a se mu ni posrečilo, ker je ponovilo PIK, FD. **Blagor** in **Kralja** je treba brati torej sočasno z **JVero** skozi **Zorana**. Šele t(ak)o je ustrezno micelijsko branje.

Vero moti Jankovo izražanje; očita mu: »To je ponos, ali -« hoče nadaljevati, da tak ponos ni v redu, Janko jo prekine in pribije: »Ponos beraški, hočeš reči.« Janko sam tega ne bi izrekel, a ko izreče to sodbo Vera, spozna, da ima prav. Naenkrat je imenovana zveza med Jankom in Ščuko-Maksom. Se je Can zavedal, da je ponovil Jurčevo izjavo, ko je dal v usta svojih junakov samozavestno trditev o ponosu berača-potepuha? Je Can gledal **JVero** v Deželnem gledališču? Lahko bi jo, tedaj je hodil v ljubljansko realko. Najbrž se je kot sin IZ, skoraj tlačanov, že zavedal, kaj manjka Janku, da bi premagal Herma in CG, PIK: stik s plebsom. Morda je Jurču očital, da se heroizira, ko daje Janka ubiti, sam pa ostaja živ. Se ni zgodilo njemu isto? Maksa je dal ubiti, sam pa je šel prav tako po Pol poti kot Jurč, čeprav je tudi on uspel šele po smrti, šele s svojim veličastnim in tako rekoč protestnim pogrebom; ljubljanski župan Tavč - Canov EDč v LD - ga ni dopustil kot uradnega, vztrajal je pri tem, da je Can Mor vprašljiv bohem in Prol hujskač, ob tem pa slab pisatelj. Jurč in Can sta imela zelo sorodno življenjsko in posmrtno usodo.

Can je vzel Verino skorajžaljivko za izhodišče, opredelitev še okrepil z rožo v gumbnici siromaka itn. Can se je znal poniževati, če je hotel, a če je hotel izraziti ponos, je šel čez dotodaj dovoljene okvire; postal je upornik, kakršen bi bil rad Levs, a se je ta zlomil oz. prikril. Brez zadevnega ponosa LR ne more biti. Prolu je bila potrebna Ptja tudi zato, da mu je dala ponos, samozavest, védenje, da je določen za subjekt Zge. Can je to držo Historičnega subjekta izražal še močnejše kot Jurč. Oba **Tuga** delata za subjekt Zge Arh SPS; kar je regres in očitna ideološka Rom sanja. Can še ne ve, da je tudi Prol kot predpostavljeni Historični subjekt sanja, celo blodnja. NOB-LR je res uspela z ideologijo obeh Zg subjektov, SPS in Prola, združenih v Lfz, a kar je udejanjila, je bilo nekaj drugega: SAKO Slova, kakršno je bilo 1941-45, in despotizem Ptje, ki je v liku Komisarja - Kidriča in Mačka - sintetizirala Pl Herma, KplBrž Kantorja in KC Župnika, vse tri kot Mag ideološke in samosilniške like vključila v IdeaPld komisarja Jeremije, **Afera**. V tem pogledu je **Afera** vrh in začetek konca despotov.

NKNM res nima posluha za Zun DbDž mogočnost, vsaj prepričano je, da ga nima, da mogočnosti noče. Je bilo SNKNM res tako Tem Raz od recimo ameriškega, ki je že v času-likih Washingtona težilo v veliko posest? Je francosko Meš, ki se je analogno kot kasnejše Slsko imelo za skromno, ljudsko, enakostno in bratovsko - solidarno(stno) z vsemi ljudmi, za UH -, posta(ja)lo mogočno, pohlepno, koruptno, ekspanzivna AgrKld šele v času Reve, glej najprej lik Dantona, nato pa šefov v Direktoriju itn.? In nato brez uzd v Db »meščanskega kralja« Ludovika Filipa? SMeš je živelo v manjših razmerah, ni prišlo gor v Revi, ampak v okviru Avs Kpl Dbe - v LD -, Strno pa je sledilo isti težnji, ki se je kar naenkrat pojavila v njem. Janko je 1880 še ideolog in praktik nastajajoče SAPO, skromen in Moren, prvaki v **Blagru** dve desetletji kasneje pa že AgrKzld. Vmes je odločilna SD, ki pokaže prehod od Janka h Kantorju-Grozdu: **Dr. Dragan**. Napisan 1894, a zgodba, ki jo uprizarja, sodi že v konec 60-ih let, 1870 Toman namreč že umre. Ne Voš ne Jurč se l. 1880 še

ne upata uprizoriti prehoda - Mor zloma - SMeša od Janka k Draganu. Najbrž je bila res potrebna Mahničeva osorna, brezobzirna, jasna, Rad Krit beseda o SMešu, da je to Meš spoznalo, kaj je. Ni sledilo Mahnič, - da bi se odreklo sebi in se podredilo Cerкви; to so storili redki, Šuklje, in kasneje. Obrnilo se je vase, z ARF-AK, vsaj Voš, tudi v **Premogarju**, 1894, v Kersnikovi - kasneje dramatisirani - **Jari gospodi**, 1893. Dlje ni zmoglo; Govekar ga je niti ne razkril, ampak že toleriral kot HedMeš, torej v Rad nasprotju z vrednotami NKNM, kakršno prehaja sto let kasneje v LumLib seksizma, glej Rudolfovo **Vero**. Govekarjev v tem pomenu prelomni roman **V krvi** je izšel 1896; bil je le konsekvenc **Dragana**. Dragan se je zlomil zaradi svojega pohlepa in poželjivosti, tj. spolne sle. Skazalo se je, da je imel Mahnič v svoji Rad kritiki prav. Govekar je kasneje skušal svojo sodbo popraviti oz. dopolniti, z **Grčo** 1910, a ni učinkovala in ni ustrezala stvarnosti. Pričakovanja IdeaKlde so se od Meša preselila k Prolu. Zmagala je Canova vizija, ki pa se je razkrila kot blodnja kmalu po zmagi ProlPtje 1945. Rupel uprizarja Komste v **Mrzlih viharjih**, 1974, že kot pristne dediče **Dragana** in Kraigherjeve **Školjke**. (Je pa mogoče, da je bil **Dragan** že prej napisan; vsekakor prej ni izšel in ni učinkoval.)

V pogovoru med Jankom in Vera gre za Tem odnos do Mor vrednot. Vera: »Ali povej mi prav po pravici, da li ga res ne zavidaš, celjskega grofa, za njegovo bogastvo, ime, časti, sijajnost in slavo.« Janko iskreno pove, kar - tedaj - misli: »Ne.« Vera enako iskreno - otroško naivno - doda: »Jaz pa!« Janko jo obsodi, reagira v duhu NNM: »Zavist je greh, slabost, neplemenita lastnost, a ti jo priznavaš z nekakim ponosom.« Smo v srčiki problematike.

Kaj pomeni v tej zvezi zavidati? Hoteti biti kot tisti, ki mu zavidam; imeti toliko kot on, posestev, imetja, a tudi slave, blišča, časti, imidža, če se izražam z Daizrazi, ki pa ustrezajo. Slava in čast sta izraza FD, namenjena sta bogu in cesarju; v LD-PM ju nadomestijo izrazi kot popularnost, občudovanost, fascinacija itn. Gre za biti Prvi, uživati čez vse mere, imeti čim več mōči, tj. čim več možnosti; Nv Sv se je RR v posedovanje možnosti, v oblast, ki je celo nad Sim in virtualnim. Imeti vse možnosti pa se, paradokсно, nazadnje skaže kot posedovati-imeti-gojiti vse želje, uživati svoje fantazme, Sv narediti za samoUž. Točka regresa v Av. Rad Agrčkd se konča v Rad PAvu, Kavčičev **Aleksander Veliki** v Vilčnikovem **Tomašu**. Id v Av. Krog THM.

Če je Čl sestavljen iz THM, je slehernik podložen opisani zgodbi med Agrld in Av, pohlepu in nazadnje skrčenju pohlepa v onanijo, ekspanziji in nazadnje umiku v želje-predstave, dosepane z drogo. ES je eden bolj podvržen tej sli, drugi manj, enemu se načrti bolje posrečijo, drugi dlje vzdrži v zmagoslavju, odstopanja so Ćmp, a model drži. Janko je umrl prekmalu, da bi odkril v sebi slo, kakršno priznava J Vera, ki je skoraj še otrok; tudi Dragan dolgo ni vedel, da je njegov boj za čast in slavo Slova predvsem maska njegove Pvt sle po uveljavljanju, bogastvu, imidžu. Da bi to dosegel, je celo svoje ideje - svoj Nar - izdal, se poročil s Pl tujko, si kupil grad. Tavč je postal iz revnega študenta ne le Pol prvak, župan glavnega kranjskega mesta, ampak tudi lastnik posestva, skoraj graščine, hiše v Ljubljani.

Se je Jurč vendarle bolje zavedal, kaj je v SMešu, a je pripisal Neg poteze Veri, jih povezal s Poz tako, da je naredil spoj, ki ni ČB; ki dela Vera za Trag lik, ker se more bravec z njo poistiti, a obenem ve, da ravna Vera narobe? Je ravno ta kombinacija bistvo Vere in bistvo tega Trag v Mešu, ki ga je Jurč opisoval? Prvo varianto Vere je napisal že z **Lepo Vido**, 1877, ki jo Voš

predela 1893. Vida se preda ErS s tolikšno strastjo, da potepta vse Mor ozire, ne le Dn-sopraga, ampak se odpove celo otroku. Jurč s tem Rom(antiziranjem) ni le regrediral v PsFP čustvovanje, pokazal je tudi, da so močne strasti v sleherniku, tudi v Mešu. (Le v LD-PM se deformirajo v patološke SM oblike, glej drame od Rudolfovega **Kserksa** do frančičeve **Manj kot nič.**) Jurč strasti ni imel le za Neg, kaj šele ErS strast. ErS strast Zorislave do pokojnega - ubitega - moža Čeligoja, **JTugo**, je velika in Morna.

Manica iz **DBrata** pa je idilizirana in trpna. Se Jurču ni posrečilo podati Poz velike ErS v Mešu, ker TaMeš ženski ni dopuščal razmaha, Sve? V Veri je skoraj gotovo razkril več kot le nasprotja v Taženski; šlo je za Not nasprotje bistva TaMeša. Dimenzioniral je problem, kako združiti NKNM in ErS strast. ErS je bila za Meš namreč bistvena in Poz. V obeh tipih Meša - v NNM in v KNM, pomeni en N Nv=naravo-naravnost. Nv je nekaj, kar je Raz od nraavnosti in od Kule, je vitalnost. A kaj naj bi bila vitalnost drugega kot Agrld, celo - upravičena - EDč (recimo obramba Domovine), če ne Eros, ki teži v seksus? Antiteza Cerкви je ravno v tem, da Čl sme ljubiti soČla tudi čutno, duševno-telesno, ne le požrtvovalno-duhovno, kar ga obrača stran od ES Čla, od konkretnega Dra in ga podreja le bogu znotraj KC; to sugerira Med v **Fridu**, ko razveže ljezen Žige Lamberga do Ane Hertenfels, njega pošlje v duhovniški stan, njo v ženski samostan. Če kje, je mogla-morala zmagati Meš ideologija - VIS - v območju ErS, kajti ravno ErS je območje Nv-telesa, ki jo RLH postavlja zoper milost-Duha, duha cerkvenega in St tipa. Ldb(oga) Čla dePer, LdDr pa nastaja skoz razmerje med dvema PO, hoče biti polna, iti skoz THM, a ne zaostati v njem. ErS je ravno na sredi med telesom, ki vleče k Užu (telo je kompaktna, slastna Id), in slo po Dr, ki pa se manifestira skoz slo po telesu Dra, po Užu v spoju mojega (Id) in drugega (Dč) telesa, kar pripelje lahko do HarDč - srečni zakon moškega in ženske -, lahko pa do nesrečne ljezni, kjer eden poželi, drugi pa ne oz. ta drugi poželi tretjega. Prav to se zgodi v **JVeri**, kjer poželi Janko - seveda v okviru Rad nraavnosti - Vero, Vera pa mu čustvasle ne vrača, ampak kmalu poželi Frica. Ker poželi Fric Vero, ne pa Elizabeto, s katero je poročen, pride do problemov-sporov; ti so v FD - med Pl - še posebej težki in zamotani, saj zakon med Fricem in (Eliza)Beto ni bil zakon iz ErS, na osnovi Pvt Int sle, ampak Džna kupčija-pogodba-račun med CG Hermom in Frankopani. V Mešu naj ta moment ne bi vplival, čeprav marsikje vpliva, vsaj med velepodjetniki, med Kpl baroni, ki vodijo Dn podjetja in združujejo Kap analogno FD-Plu.

Idealna zamisel NKNM, da bo vsakdo kot Meš svoj Gos in delavec, je bila zelo lepa, a nerealna; kot je bila nerealna kasnejša zamisel Mrk Ptje o tem, da bodo vsi ljudje delavci, Gos pa Delovno ljudstvo ali Db. THM pove, da je Čl kot Id Strno tudi Agrčkzld, tudi EDč itn., da ga čakajo Stre kot ekspanzija, sla, vojne, tekme, pobegi v drogantne želje ipd. Janko je Veri neprivlačen tudi zato, ker v njem pogreša pristno neposredno Nv kot slo. Janko čuti slo po Veri, a jo zaradi svoje Mor narave tako zadržuje, da se zdi skoraj asketski, skoraj kot Žiga Lamberg, kasnejši prvi ljubljanski škof. Vera pravi o njem, ko odide: »Dober človek, ta naš bratranec Janko, ali grozno dolgočasen! Dober mož, pošten, mehkega srca, moder, vse res, ali dolgočasen!« Vera ni poklicana za nuno, kot Ana. Ana in Žiga sta IdeaPl, medtem ko je Vera - z Jurčevega stališča - realen Čl, ki mu ravno Meš - RLH - odpre Sv, sprostí željo po kompletnem razmerju s soČl-Dr, tudi po strastni ErS. Janko tega ne razume oz.

Veri tistega, kar si ona želi, niti ne more polno omogočiti, saj ima premalo slave, ugleda, časti, imena, bogastva. Janko bi bil idealen za žensko, ki je pripravljena z nekom solidarno boriti se, vztrajati, udejanjati težko uresničljive cilje: ustvarjati. Takšni sta obe Lojzki, iz **Hlapcev** in **Zvestobe**; takšna je tudi Slavka iz **Kata**. Morda bi mogla biti takšna tudi Pepina iz **Školjke**, če je ne bi soprog in moški uporabili za predmet spolne sle, če bi jo potrebovali kot sodelavko; a je niso, Kraigher kaže že takšno Meš Dn, v kateri Meš ni več NKNM, ampak Hed po vzoru FPLa.

Kar sta Lojzki in Slavka, pripisujem Čl težnji po IsDra: LdDr. Tako sklepam, ker dosejajo ta tri dekleta samopotrditev s tem, da sodelujejo z Drim, da ga soustvarjajo, sokrepijo, se z njim vred predajajo uresničevanju nekega cilja, ki je zunaj obeh in nad obema ali drugje od obeh; ki torej ni Id. Zaradi realitete THM pa postane ta cilj tak, da ga morajo udejanjevalci udejanjati le skoz upor danosti, despotu, sili-nasilju, ki preprečuje nastajanje Čla kot SAPO. Tak upor - prizadevanje po uresničevanju nadPvt ciljev - je ponavadi LR, s tem postaja borec LDČ; s tem potrjuje Stro Dč-THM. Janko je na tej poti, saj ga ubijejo, ker se zavzema ne le za Vero, ampak za RPP, protestira, da bi bila Vera Čara, bori se za ES Čla, ki mu dela despot (Herm) zlo. Takšni uporniki so tudi Zorislava v **Jtugu**, Ltugo, Zoran, Maks, Ščuka in Jerman, Ivan Gorjanec iz **Zvestobe**, vršičijo v NOBD, Krim in Nina iz **Rojstva**, Špelca iz **Sveta**, a se ponovijo še v SPD, Simon v **Aferi** itn. Čeprav se avtorjem, razen zadnjemu, Kozaku, zdi, da so to pravi ljudje - PČ - pa se skaže, da je tudi z njimi nekaj narobe, v teku zmagovanja postajajo despoti, Komisar in Vincent; če so pobiti, jih njihova grupa naredi za SŽ, s čimer potrjujejo VIS FD-KC. Nazadnje iščejo rešitev v razresničenju sveta, v Dv, a dosežejo Sim virtualnost, ki vodi v Av. Ta zadnja točka je celo najmanj vredna, glej Vilčnikov **To** (ali **To-maša**).

Vere ne smemo brati kot lahkomiselne, površne, celo zle, čeprav je takšno branje mogoče, celo privlačno. Vera res pravi: »Dolgočasno življenje! Vendar bi bilo bolje, ko bi prišel pome kak lep, bogat, vesel. In kak veljaven med svetom!« Vera si želi razburljivo, veliko, močno, tvegano Ž. Ne ve, da bi ji tega omogočil ravno Janko, če bi se sistematično in premišljeno odločil za boj s CG kot despoti; takšno Ž imata Krim in Nina, vsi NOBD junaki. Res ga majhne razmere SDbe ne omogočajo, Maksa in Jermana pospravita Brž in kler, še preden se jima posreči zanetiti Revo. Emancipiranke se pojavljajo tedaj šele v velikem svetu pri Nemcih, Angležih; Slovenka Kvedrova mora v tujino, če se hoče profilirati. Jurč živi še eno Gen(eracij)o prej, tedaj ni v SPol in SKul Žu niti ene ženske, Kobilca nastopi kasneje, tudi Lojzka Štebijeve. Kvedrovi se žal v nobeni drami ne posreči podati emancipiranke, ki bi zastopala avtoričino držo. Kved(rov)a piše pod ravnijo lastnega realnega in pogumnega, tveganega Ža. **Pravica do življenja** in **Amerikanci** sta zanimivi drami, a nista to, o čemer govorim. Ko je Jurč pisal **Vero**, se je Kveda komaj rodila.

Vera odgovarja Janku, čigar besede razume kot »strog odgovor«: »Moja zavist ni pregrešna, vsaj jaz ne čutim čisto nič slabe vesti zaradi nje. Jaz namreč nikomur ne zavidam sreče tako, da bi mu jo vzela in sebi pridržala. Naj bodo drugi srečni, kakor jim bog da, samo jaz bi tudi rada bila. Drugi naj imajo bogastvo, a jaz bi ga tudi rada imela. Da je ubožnost sreča, bogastvo pa nepotrebno, tega ne morem verjeti, jaz ne.« Ko je bila v Zagrebu, je opazila, da »hodila sva z očetom peš iz cerkve, drugi plemenitaši so se v lepih vozeh vozili. Jaz sem imela med mladimi najslabšo obleko, druge so bile

polne zlata. Vidiš, in to je neprijeten čut, naj vidva z gospodom patrom Tiburcijem rečeta, kar hočeta. Zakaj bi si jaz ne smela želeli, kar vidim, da drugi imajo?»

Jasno, inteligentno, to dekle se zaveda sebe in svojega položaja v svetu. Nanj ima svoj - jasen - odgovor. Dolžnost Anlna je ta odgovor - to njeno stališče - podrobno preučiti, predvsem z vidika More, zoper katero se postavlja (KC More, s stališča Meša, ki ga promovira, in UHe, ki naj bi jo Meš zastopalo. Vse te vidike pa bom presojal pod vidikom ČHM).

7

Kaj je dolgčas, dolgočasno? Kat Mora, ki se v NKNM le prilagodi novim razmeram, v bistvu pa se ne spremeni; vsaj z Verinega vidika ne. Kat Moro zastopa Ana iz **Frida**, ki odklanja, da bi se sploh ozirala za moškimi ali da bi uživala, če jo gledajo; ki si želi slabe obleke - nunske uniforme -, hodi peš v opankah ali bosa, ji ni nič ne za bogastvo ne za ime, sijajnost, slavo, čast - vsaj naj ji ne bi bilo, če misli in ravna iskreno - oz. do slave, časti, sijaja in imena ji je veliko, le da ne do njenega, ampak do božjega, FKristovega. Temu bogu vse, sebi kot PO nič. Če pa je mogoče, si želi takšna ženska, ki noče biti ženska, ampak brezspolno bitje, nuna Ana, Ž, ki bi bilo žrtev za Gosa. Par let za **Medom-fri-dom** napiše Sard(enko), ki je izjemno pomemben mejnik vrnivše se KMg v II. Refe, **Pet modrih devic**, 1903. Pet deklet se svobodno odloči za veliko žrtev: da da vsaka od njih po leto Ža za papeža, da bi on, 90-letnik, dlje živel in kot modri Vodja še naprej regiral KC-svet. Žrtve za boga niso le takšne, kot jih doprinaša **Tarbula**, to pobijejo Pog cesarji, in Vera iz **Napada**, Mojca iz **JVstajenja**, žrtve nasilnežev, Komstov. Sard prikaže bolj sladko, a enako Tot in zaslužno obliko žrtve, ki prav tako postaja SŽ. Vera-Mojca-Tarbula iz SPED in iz Zgodnje danice utemeljujejo KC, s tem svet, kajti brez KC sveta ni oz. je podložen hudiču. Bilc trdi, da tudi Slja v drugi polovici 19-ega stoletja ne more obstati, breztemeljna se zgrudi v prepad pekla, če ne obnavlja SŽ. Ker je v Dbi, v kateri je KC na oblasti in jo varujeta Cesar (Franc Jožef I.) in Pl, to težko, je treba toliko bolj pobožno opravljati cerkvene obrede, se spominjati SŽ našega Gosa FKrista oz. svetnic-mučenic, ki so umrle zanj; Tarbula je ena med njimi, druga je **Sveta Lucija**, drama o moči njene priprošnje uprizori Krek 1913, tretja **Sv. Uršula**, ki jo Silvester objavi prav tako v Zgodnji danici 1873 itn.

S tega vidika je prišla LR kot naročena. KC je začela v dobi-sistemu LD vse preveč prehajati v Dv-Sim, zato ji je bila osvežitev potrebna. LR je prinesla znova resničnost. Grum je vse že razresničil, tudi Sl svet, razresničen se zdi kot mrtev-zasmrten, en sam videz, **Goga**. Kako doseči, da ne bi Grumovi liki, tudi iz **Zastorov**, izginjali v nič(es) kot onanisti, sanjači, duševni bolniki, igravci? Katbog se je poslužil hudiča, kot že tolikokrat, že v Stari zavezi, dovolil organiziranje Komstov, njihovo akcijo, ki je postala med 1941-45 sistematično mučenje in pobijanje Kanov; zgled za takšno žrtev je Grozde, pred nedavnim jih je St Rodeur razglasil čez sto za pričevalce vere, analogne Tarbuli. Zdaj je Kan spet mogel dokazati svojo Mor in versko moč: kljubovati satanu, vztrajati

pri svoji veri tudi za ceno Si. Kar je obnavljal Kur tik pred vojno kot III. Refe, je mogoče na izkustvu LR v IV. Refe na prelomu tisočletja uporabiti kot eksempl. Po zgledu ni treba več v srednji vek in v stari Rim; zgledi Snikov-mučencev (Snmcev) so iz najnovejšega časa. ZSimčič je to razumel in uprizoril že med vojno: v liku Gojmirja, Simčičev **Krst pri Savici**, je sintetiziral SŽ, ki jo pobijejo pogani in Komsti hkrati.

Petere device se odločijo za žrtev same, kar je še bolj boguvšečno. L. 1903 v KatAvstriji ni hudičev, ki bi kot oblast pobijali Kane; so le Pos anarhisti, kot tisti, ki se je lotil blage cesarice Elizabete in ji poslal dušico v nebesa, Komsti pa se šele oblikujejo. Zaenkrat je blok PIK + KplBrž (Grof, Župnik in Kantor, **Kralj** in Medova drama **Posestrimi**, v kateri zastopa PI-Grofa blaga baronica Grevnova) še tako močan, da prepreči Maksu organizacijo LRe, upornika pobije kot starozavezni bog tolíkere Filistejce; ali pa upornika, Jermána, izolira v puščavo, na Goličavo. Ker vlada v AvsDb Kat bog in je hudič zvezan, morajo petere device same iznajti način, kako bi darovale za Gosa Ž. To se jim posreči z molitvijo. Molitev zmore skrajšati molivcu Ž, če je zares pristna in goreča; bog je neskončno usmiljen, zato se prosivca usmili in mu pobere tisto leto, ki bi ga ta rad poklonil beteznemu papežu. Res dober bog. S stališča DgT je tak bog Rad perverzen; NDM.

Čudim se, zakaj IV. Refe Slskih dramatikov ne vzpodbuja, da bi pisali nove **Tarbule** in **Uršule**. Janč(ar) se v **Halštatu** le norčuje oz. spenjeno napada preostale-preživele oznovce, dr. Habilise, bivše Komste. Jančevo Sš je veliko, vera komaj kakšna. Izkustvo kaže, da KC ne bi obstala, če bi se prepuščala le Sšu, tj. danes le AnKu. Kolikor poznam JOGSŠKe, nekoliko jih poznam, sodim, da živijo le iz uradništva, ambicioznosti, pollaščanja in Sša do Komstov; to je za obstoj KC premalo. Poznam tudi nekaj gorečih vernic; to so recimo Loyoline sestre, ki pa jih je zbegal preveč Her klerik, prefascinantni jezuit Marko Rupnik. Koncilija se zdi kot pristen goreč vernik, ki pa je obenem Rad-Agrld - zagrizen za uspeh-promocijo KC, s tem bolj aktivist kot ponižna trpna žrtev; rad bi združil SV za KC in milo pobožnost FD tipa, za katero si JOGSŠKi zaman prizadevajo. (Kdo bo porekel: kako moreš soditi o njih, saj jim ne vidiš v duše. Vidim, vidim, odgovarjam. V Dv je vsak Čl bog, ki vse vidi; če ni nič več resnično, nima nič ne teže ne mase, skoz vse se vidi, virtualnost je kot steklo. Glaževnati ljudje. Le da ohranjajo svoje glavne grehe: slo, pohoto, napuh, zavist.) Ehrlich in Tomec sta iskreno verovala, nista le sovražila. Kako naj bi prišla DSKC do takšne vere? Histerija je eno, vera drugo. Ideološka reklama, kakršno zganja PNP St trojica Grilj, oče urednik Bule in Juhec, od St Familije do radia Šporhet in TeVe 3, je prazna, jalova, Zun. V takšno KC se bodo zatekali šibki, nebogljeni, varstva potrebni, narkomani in starčki, seveda ob interesnih, ki bodo v nji videli pot na oblast. To je pot za Toplaka in ToJerovška, a ta dva ne bosta dala papežu niti enega dneva svojega Ža. Kadar je Ptja na oblasti, se ji tadva ne ponujata kot Snmca, kot SŽ, ampak kot njena člana, na strani rabljev in ne žrtev.

Je DaKC res prišla do meje, ko se ne more več regenerirati, saj v LD-Dv to ni več mogoče, vračati EDč-FD, da bi se spet pojavile SŽ, pa je za DaČla vendar preveč očitno perverzno. To vračanje so hoteli Srbi. Prepričali so se, da KosAlci posiljujejo srbske device, srbskim kmetom zabadajo flaše v danke, srbskim popom režejo spolovila. T(akšn)e predstave so ves Nar dvignile v obrambo - pravoslavnega - boga, Srbstva, Čla kot takšnega, UHe. In rezultat?

Rodeur je le prepameten, da bi se šel kaj takega; kaj pa StJustin, ki živi iz Si in za S? Bo nadaljna KC le še ali karitativnost ali ukvarjanje s S? Duhovniki ne bodo več podeljevali zakramentov, ko bodo spremljali mrtvece v grobove, ampak bodo le še grobarji, kajti v zakrament je treba verovati, ali pa postane le NA Psritual, kakršen je tudi Vsepogreb, ki ga dan na dan, noč za nočjo, vodi St Spomenka - STH -, pol Slcev slavi pod rušo, pol pa je tistih, ki ostalo polovico slavijo. Perverzno zbiranje NA Ncl-Gent vernikov, ki dobesedno živijo od Si.

Sinoči sem slišal po radiu, da se je prôkleti Kučan odpravil na Rog, k breznu Pod Krenom in tam kot hudič s tremi glavami, obe ostali sta bili njegova žena Štefka in blažena Sponka (aludiram na troglavega hudiča Pegama, glej dramo na temo CG: **Pegam in Lambergar**), spregovoril navzočim. Kar je govoril (sodim po radijskem poročilu), je, kot da bi pravkar opravil sprejemni izpit pri prof. Hribarjevi. No končno, sem si dejal. Kučana sem cenil, in ga še cenim, zaradi razumnega RLH predsednikovanja, strpnega, bistrega, nadarjen Polik. A očital sem mu, to sem mu tudi napisal v Pvt pismu, da mu manjka vizija, projekt, ki bi segal čez pragmatizem bivših Komstov, ti so postali pristni SoD. Če ustrezne vizije ne bo dobil, bo Čl v LD padal v PM, se izpraznjeval. Resda Džnik ni nujno vizionar, Dž-Db naj bi bila instrument. A mora Džnik povedati, javno razkriti, kaj je njegova Per zamisel sveta, €kP Not videnje. Kot Džnik-predsednik je najbolj vsem na očeh, prav on mora dati zgled Čla, ki ni le ali sredstvo ali za sredstvom skrivajoči se polaščevalec, kar je običajno, odvisno od tega, kako dobro-hinavsko prikriva svojo slo; Janša je ne zmore prikrivati, Kučan je v tem spretnější. Slja pod Kučanovim - več kot le reprezentativnim - vodstvom prehaja v LD-PM, se prazni, s tem prehajajo ljudje kot Pski v Av(tiste). Saldo Kučanove vlade je Vilč(nik)ov **To**-maš.

Slišal sem, da je zdaj najbližja Kučanu SH. Verjamem, a nisem si mogel predstavljati, da ga bo tako očarala-začarala; pa je vendar še manjši, kot se zdi. Vem, da Sponko privlačuje oblast-moč-vpliv-imidž; marginalnosti ne prenese, iz vsake malenkosti naredi zase reklamo. Če bi bila v KC, bi se že napihnila v SŽ, Hribarca ni Virantka, Hribarca je bistra kot hudič in močna osebnost, pokonci je ne drži le Sš, ima ambicijo Aleksandre Velike. A da bi postal Kučan le mičken učenček opatinje Sponke (Javoršek jo je dobro pogruntal, bil je estetsko izjemno nadarjen), si le nisem mogel misliti. A je logično. V praznini LD-PM - Hrvatina in Matjaža Bergerja - niti Kučan ne more živeti. Hrvatini dajejo Sim sliko sveta, uživajo v igri (RMg), predsednik Dže pa se ne more zadovoljiti le s Hedom estetskega ali demoničnega tipa. SH mu je prišla prav kot naročena. Njena ideja Sprave omogoča, da živi-oblastniki nenehoma manipulirajo z mrtvimi, jih pokopavajo, prekopavajo, slavijo, objokujejo, praznujejo, živijo na njihov račun. Ne pustijo jih v miru; ne storijo tega, kar svetuje DgT: da je Čl po Si nič; da je možnost (po)lsUnBDra le v stiku med dvema živima SAPO.

To je pravilno čutil tudi Jurč v **JVeri**, le da je ostal pri začetni stopnji, pri €rS, pa še ta se mu je končala Trag. Kot se Ana v **Fridu** odreka €rS, s tem poti k (po)lsDra, zaradi KC, se odreka €rS Sponka, le da nadomešča KC s SND, s Sl Gent občestvom mrtvih in živih, s krogom, v katerem se držijo mrtvi in živi za roke in skupaj rajajo. Kaj sledi iz tega objema, je jasno: mrtvi vlečejo žive v grob, živi se dičijo z mrtvimi, dokler niso potegnjeni v brezno-Smš. Kot da bi v spominu gledal igro, ki smo jo igrali v detinstvu: kako za kavelj vlečeta St

Peter in St Pavel. A otroci smo bili optimisti; v naših očeh je bil konec vleke zmerom en sam: St Peter izpusti, St Pavel odleti (v resnici se v drek zavali). Za nas je bila rešitev očitna, zanesljiva. Padec na rit, a kaj je to, mala izkušnja. Sponkina vleka je hujša. Sponka zaklepa vsako roko - Čla - v spono, ki ne popuste. Zdaj pomaga še Kučan, ne bom mu več rekel: prôkleti Kučan, kar je bil izraz moje simpatije, ampak le še blazi Kučan, ki vleče več kot pet devic pod sedalo Starca-Hudiča. Sponka si je izmislila mehanizem, učinkovito ga je izdelala, ki kot škripec potiska ped za pedjo živo Čloštvo v smetnjak, na katerem je svečano napisano: SND. Makaber predstava, a stvarna. Pred mesecem dni je vlekkel na dno brezna vse žive Slce StJustin, zdaj jih golta StMemoria. Prôkleta memoria. Kaj res ne zmore ta babnica izpod Slivnice razumeti, da je v LD spomin Dv-Sim-virtualen, razresničen? Da naj služi spomin obujanju vednosti o tem, kakšne strahote so se dogajale v času - v FD -, ko je bil svet resničen na način Ide in EDč? Kdor vrača FD in EDč, je s stališča Dg€ zločinec. Predlagam, da se oba Snika, Justin in Memoria, dobita v Rogu na robu brezna, se objameta, plešeta ob luknji, ki jo tako ljubita, in se, če v tem res tako uživata, zadegata vanjo, da bo enkrat gmah!

Kar sem zapisal, predlagam resno. Trag igro, ki bi jo IdeaHarEDč par Justin-Memoria uprizoril in natura, bi si prišli ogledat izbranci, najbolj Umet močni Slci: Janč, Tomšič-Norček, Capi, Janez Janez Švajn, Metuzalem Torkar, Margareta Kajzerca HojaleroLajlerca, ob njih žirija, na njenem čelu ĆirZlc, z vijolčno pobarvano brado - za 75. letnico -, ob njegovem boku brata Wirka; dokler bi trajal junaški mejdan, bi igrala vojaška godba ljubljanske škofije in pel zbor v sto duplikatov pomnožene basistke St Apolonije izpod Dobrajca, že ponunjene, že prve Sl Snice. Ta St maša, ki bi bila obenem St teatarska igra - sveta igra svetf - bi omogočila izbrancem, honorirani bi bili že vnaprej, vsakemu hišo v Murglah, da bi kot stari Grki tekmovali med sabo, vsak od njih bi napisal svoj pogled na temo: Sveta pravičnika toneta v spomin. Toneta na krilih Snika-angela Toneta iz Sloma, ki se ga držita vsak za eno perutnico Tone iz Stresa in Tone iz Štruklja. Če bi novi predsednik komisije za šolske knjige iz slovenske književnosti akademik prof. dr. Janko Kos (nima nič zveze z Jankom iz **JVere**) vnesel teh 7 Sniško-martiričnih dram v učne programe (najprej mora seveda svoje šolske knjige kot Mrkvzgojnice poskriti), ni vrag, da ne bi v nekaj generacijah Slci znova zadobili tla pod nogami, začutili živo stvarnost, utemeljeno na SŽ paru DDč-LDč, ki sta postala St Ciril in Metoda. Blazi Kutjan in še bolj blazi Bajuk bi si padla v objem, solze bi jima za vrat zlivala še oba Janeza, Mlinarjev Jan-ša in Goligleb Drnovšek - pa to ni res, slika je, kot da bi jo naslikal Perko mlajši. To bi bila šele zares prava in dokončna (Po)sprava vseh problemov in ljudi: prdec v nič. S stališča PM je takšna celotna Čl Zg.

8

Ne Jurču ne JVeri takšen VIS ni všeč; o tej točki perverznega SM mortualističnega spravaštva, ki ga uvajata Ana iz **Frida** in **Tarbula**, mislita JVeri in Jurč enako odklonilno. In misli enako NKNM, ki je toliko višja Db formacija od FD, ker odpravlja SŽ oz. jih ne potrebuje, da bi se utemeljila na njih. Žal pa Jurč - kaj šele JVeri - ni zmožen (po)ls prave poti; zaplete se v

tematiziranju problematike med Jankom in Vero, med Mor idejami PrMa in njegovo usmerjenostjo k ErS. Ta - problematični, nerazrešljivi - stik je treba podrobneje analizirati-komentirati.

RLH nastane prav iz tega vzroka: da bi se ČI posvetil Dru kot Člu in ne Dru kot bogu. Gre za dvakrat dve možnosti: bog in ČI kot Dr; bog in ČI kot Id. Kadar prehajata ČI in bog iz Ide v Dr, ČI ni več le ud NSSi, le stvar sama na sebi, le bit, ampak postaja mesto, v katerem se pojavlja Dt. Zato se pojavlja-nastaja Bog šele tedaj in tam, kjer se nehuje bog kot Gos NSSi, kot Vsemogočni, kot Kat bog.

Katbog, ki se mu posvetita-žrtvujeta Ana in Žiga, je AbsIdeald; v njem je navzoč tudi BogDr, kajti Ana in Žiga sta vsak svoj Psk, ki se tedaj, če se namenja NSSi, namenja nekemu-nečemu, kar je zunaj njega, ne le njegovo - šele pravo, kot trdi KC - bistvo. Razlika je tudi v tem, kako se posveča ČI: nečemu ali nekemu. KC je lahko stvar - NSS -, lahko pa je personificirana v vsakem Pos duhovniku, še posebej v škofih in v papežu, najvišje v bogu, ki ga razglša Kat dogma za osebo, v drugi božji osebi - v FKristu - celo za PO. A FKrist je PO le kot ČI, v ČI delu svoje dvojne - BČ - narave. Ta ČI-oseba je lahko spet despot, ki se mu posvečujoči žrtvuje, recimo dobri despot papež Leon XIII., ki mu darujejo NeČi dekleta svoja Ž; lahko pa je neposredni konkretni Dr-PO, ki mu ČI pomaga v nesreči, zanj kaj stori, kot recimo Simon iz Cirene za Jezusa, da mu pomaga nositi križ, ali Veronika, da mu otre potno čelo. Možnosti in zvez je veliko, nekaj jih bom v **RSD** - v opisih KMg in vpliva KMg na HMg - tudi podrobno opisal.

RLH je natančna in zavestna Krit analiza teh zvez in odnosov. Ž duhovnika, še posebej pa Ž redovnika-ce je za RLH vprašljivo, ker se ČI v njem daje predvsem bogu in še to bogu kot IdeaKldi (Cerkvi), šele na drugem mestu soČlu, a tudi temu glede - zaradi - boga. V NNM nadomesti Kat pobožnost Meš filantropizem, posebno pri starejšem Strit(arj)u, ki se bliža protestantizmu in SeHu; prav to je pri Stritu najbolj zavračal Mahnič. Če redovnica zgolj moli, če ni šolska sestra ali usmiljenka, v duhu Vincencijevega reda, je za RLH njena žrtev odveč, nekoristna, celo perverzna; RLH ima v tem nemalo prav. Molitev takšne nune, Ane - tendenca **frida** in KMg -, je zapravljanje ČI energije, dela, dragocenih čustev za nekaj, česar ali ni (boga ni) ali pa je tak Gos le nadomestno ime za dejanskega despota, ki se prikriva izza njega in vlada TSu, za Cesarja ali Papeža ali celotni hierarhični sistem takšne despotije. KC je organizirana po vertikali. Strogo omejuje in kanalizira razmerje med Pos duhovniki (nunami), da bi bilo čim manj horizontalnih povezav, prijateljstev, čustev, čustvenih navezav (nevarnost homoseksualstva, stika med kleriki in nunami); da bi vsa klerikova čustva - vso gorečnost njegove duševnosti - kanalizirala navzgor, ali do papeža, predvsem pa do same KC, ki da je St telo FKrista, torej FKrist sam. Načeloma - posebno po Drugem Vatikanumu - so to telo vsi verniki, a ti imajo v KC komaj kakšno besedo; laikat se ne more razviti kot sila v KC, tudi zato ne, ker ni posvečen. KC še zmerom Strno temelji na Sti.

S stališča RLH je takšna Stra KC zoperČI, reifikatorna, pervertirana, alienativna, saj dela za cilj ljezni ali despota ali stvar ali idejo, vsekakor pa Kld; bog je le AbsIdeald kot osmišljevalno jedro Cerkve kot Ide. RLH je v Tem LR: podreti hoče in mora dani-vladajoči sistem KC, kakor ga zagovarja Med v **Fridu** ali Debevec v **Židu**, 1897. Sredstva podiranja-Reve so Raz. So Polna,

celo vojaški punt, **Zoran, Puntarija, Gregorič**. So pa tudi ideološka, **Tuga**, duševna-duhovna, **Grča**, ne nazadnje je takšno sredstvo ErS. ErS ima - tudi v tej nalogi - izjemen pomen.

KC ve, kaj je Nv; Nv ima za Poz in za Neg, kakor kdaj. Govori o Nvni religioznosti, to poudarja posebno danes, ko se veže na - po svoje razumljene - ČIP; opozarja pa tudi na Nv kot na zlo, kot na torišče hudiča, takšna je predvsem v FD, glej Lenardovo **Deklo božjo**. Nv je za KC primerna, kadar je pojmovana tako, kakor je pogodu Cerkvi; tedaj pravi KC, da je prava, zares Nvna. Ker pa je ČI nagnjen tudi k zlu in nastopa Nv nemalokrat kot zla, kot neskladna z nauki KC, jo je treba kanalizirati, obsekavati, trebiti, vzgajati, RR na vse načine, ki so potrebni. Temu se reče KC etična vzgoja. KC se ima za od boga - FKrista - poklicano (Rode je pred nedavnim izjavil, da ji je dal FKrist to oblast, torej je Abs, ker je od boga), da določa, kaj je etično in kaj ne; kaj je skladno s pravo ČI Nv - tudi s ČIP - in kaj ne. Zadevo usklajujejo šolniki, uradniki, starši, tudi Db-Dž skoz sistem šolstva in izobraževanja; Emp izvedba ni stvar KC, kot ni stvar KC konkretna izvedba Pole, tu je šla SKC v II. Refe - vsaj s stališča DSKC - predaleč, ne bi bilo treba, da so bili glavni Kat Poliki duhovniki, Krek, Korošec itn. (A je bilo treba, ker so bili poleg Libne duhovniki edina Kul elita v TaSlji; Slja kot majhna in še izobrazbeno neprebujena dežela je imela le malo elit.) Dolžnost KC je, da bdi nad izvedbo Nvne, tj. cerkvene, tj. božje etike. KC ni le supervizor, ampak je Abs oblast, ki deluje kot Zakon, DbDž pa deluje kot izvajavka Zakona, kot PP, vojska, sistem vazalov, urejajočih maso-čredo, tj. konkretne ljudi. Ti konkretni ljudje so za KC takšni, kot za Debevca v **Židu** in **Blejakah**, za Lenarda v **Dekli**, za Kreka v **Luciji**.

ErS je v FKC pogojno dovoljena: kolikor služi biološki reprodukciji, spolnim aktom, ti so namreč potrebni, da bi se mogla KC obnavljati in širiti, da bi se porajali njeni vojaki, glej eksplicitno izjavo o tem v **KokJanu**. Vendar ima ErS tudi med zakoncema mejo. Mora biti nežno nagnjenje med obema, ki pa je v zavestni službi edinega zares zapovedanega in pravega Poz čustvenega nagnjenja: čaščanja (v terminologiji RLH: oboževanja, malikovanja) boga. ČI ljubi drugega Čla, ker je v drugem Člu bog, ker ga je ustvaril bog, ker ljubi božje stvarstvo, ker bog zapoveduje ljubiti bližnjega. Ljubljeni soČI ni pravi Dr, ampak je le nekdo, ki ga je ustvaril bog kot sredstvo, skozi katero ljubi ČI boga kot svojega Stvarnika. Vsaka ljezen se mora prej ko prej odkriti kot Ldb. LdDr je s tega vidika le prehodna faza, ker smo pač ljudje na eni ravni fizični - tudi psihološki - Pski in smo v tem pomenu Dr za Dra Dr. A ne v duhu DgT. V KC je ta izraz - Dr - Rad omejen. Najmočnejši je, ko pomeni Dr=Sž. Če pa je Dr ud NSSi - Cerkve -, potem je le navidez Dr, dejansko pa del Enote - da bi bili čim prej spet vsi Eno! -, pri kateri Strno že vnaprej participira. ČI ravno ne sme biti SA (SvAvt) PO.

RLH obrne usmeritev: od boga, ki ga ima za malika, k Člu; v tem je H(umanizem), religija Čla. R(azsvetljenstvo) naj bi razsvetlilo Čla in mu pokazalo, da je vsega koren on in ne sila, ki je zunaj njega: bog. L(iberalizem) priznava Člu načelno in Strno Sv, da sme raziskovati svojo naravo in naravo vsega in priti tudi do sklepa, da cilj Čla ni bog, ampak ČI.

Iz te predpostavke izhaja **Jvera**, zanjo je že skoraj samoumevna. Jurč je odvrigel KC teologijo - VIS - že v mladosti, enako kot Levs, Tavč, Kers(nik), Strit itn., ker so se duhovno prebujali-vzgajali v času II. Pomeš, to se je začelo v

Avstriji, kjer so študirali, že precej prej in močnejše; v AvsDb je Lib v šolstvu, Kuli itn. prevladoval že mnogo prej, že Jožefove reforme so bile tam mnogo globlje kot na Slskem. Kat šola, kakršno skuša vrniti DSKC in jo je vračala Mahničeva-Krekova II. Refe, je bila že reakcija na Lib duh okolja, ki je vladal celo v Slji med 1860-90; nazoren primer za to so Canovi **Hlapci**. Iz obnašanja učiteljic (in Učev) pred zmago KC na volitvah in po nji (prej so jih zanimale pečene piške, nato so se napravile v črno, si nabavile roženkranc, začele povešati oči in dajati svoja spolovila na razpolago le preverjenim in zanesljivim ideološkim istomišljenikom, najbrž ne Župniku, ta ne kaže popuščanja HedErSu, pač pa kakemu kaplanu, recimo kaplanu Kregulju v **Krišu**) je mogoče sklepati, kakšna je bila šola v času II. Pomeš in kakšna po zmagi II. Refe; kaj so imeli v šolski knjižnici prej, Tavčarja, in kaj so iz nje po zmagi črne oblasti zmetali, tudi Cana. (Index librorum prohibitorum, ki ga je sestavila Ptja 1945, je imel nazoren zgled v ravnanju KC skoz stoletja, tudi v I. 1908.)

Drame, ki jih navajam kot KMg - obe Debevčevi, **Žid** in **Blejke**, Lenardovo **Deklo**, Krekovo **Lucijo** in **TKriž**, Sardove **Device**, Medovega **Frida** in **Krivico in dobroto** itn., so iz 90-ih let in kasnejše, sledijo **Zoranu**, **Tugoma**, **Gospodu**, **JVeri**. Predstava, da je RLH (HMg) mehanično kronološko sledil(a) dobi KMg (FKC), je Emp napačna, izhaja iz PNP poenostavljanj. KC se je zares mo(go)čno uveljavila na Slskem po velikem prodoru RLH-Meša, po velikih imenih SLite Levsu, Jurču, Stritu, Kersu, Tavču. Debevec, Krek, Sard itn. so vsi mlajši, tudi za nekaj desetletij. Zato govorim o Refe, o ReKI, o ReKC. **JVera** odgovarja na **Tarbulo**, na **JVero** pa odgovarja **Frid** in v III. Refe **KokJan**.

ErS je do neke mere prodrla v II. Pomeš - do neke mere, poudarjam -, a je dobila v II. Refe močno kritiko, **Frid** terja povsem Dgč odnos do telesa kot **JVera**. Nadaljna stopnja RLH radikalizira telo, glej 20. leta 20-ega stoletja, a ob tem radikalizira tudi vprašljivost telesa in ErS, ki je Tip že za II. Pomeš in posebej za **JVero**; o tem bom še podrobno govoril v pričujoči razpravi. Telo, Sv razpolaganje s telesom, narava ErS itn. se v SD 20-ih let bližajo celo AD, glej Cerkvnikovo trilogijo **Greh**, **V vrtincu**, **Očiščenje**, že Remčevo **Kirke**. Na to AD - OIS - odgovarja še bolj polemično in fanatično, kar je zaradi stopnjevane OIS razumljivo, III. Refe, ki je zato že Refa. To je položaj, ko izbruhne II. svetovna vojna oz. LR, ki spodbudi DR, obe skupaj zanetita Bm-DžV, vrneta trdo, krepko, močno, krvavo, ubijavsko stvarnost; kajti stvarnost, če hoče biti »prava«, mora biti vseubijavska, tako terja model (€)Dč.

Jurč sam se ne znajde. Ve-sluti-čuti, da je ErS prava strategija, da bi se Č odvrnil od malikovanja Mag reči (NSSi) in se obrnil h Konk(retnemu) sočlu, ki je PO; da je prav telo tisti medij - srednik -, ki poveže dve PO, ki sta si Dr za Dra Dr, pa se vendar spojita. KC je dobro vedela, zakaj prepoveduje ali omejuje komunikacijo med ljudmi skoz ErS telesa; če se je postavila na mejomitnico med dve PO-telesi, ju je imela obe v rokah, pod nadzorom, kot poverjenica boga jima je smela - celo morala - vladati. Da bi se mogli dve PO srečati neposredno, je bil pogoj, da ima vsaka od njiju Sv; da jima je Sv priznana s strani DžDb. Da pa bi bila priznana, jo je bilo treba najprej izbojevati. Skoz drame kot so **Zoran**, **JVera**, **Gospod** se je to izbojevanje dogajalo. Dogajalo mukoma, trudoma, skoz Raz in tudi zbegana iskanja, pomote, celo skoz OIS, v katerega padata v **JVeri** tako Vera kot Fric, v **Gospodu** tako Žar kot Mina, v **Zoranu** tako Zoran kot Adela. ErS ni rešen problem niti do danes; je sploh rešljiv?

Janko je preblizu KC etiki, čeprav jo RR; preblizu skoraj askezi, vsekakor se silno obvlada, zatajuje. Tak Čl je lik za Hera, za Krima (in Špelco), za NOBD, ne za InH, ki ga terja NNM. A tudi J Vera ni lik za InH. InH je preveč vezan na MČa (malega Čl), na samozadostnega, ki se omejuje tudi tako, da ne ekspandira. A Meš ne bi prodrlo, če se ne bi povežalo s Kplom, bistvo Kapa pa je ekspanzija - AgrKld; to je točno ugotovil že Marx, od tedaj njegova ugotovitev velja, le da se Kpl iz industrijsko mehanskega RR v elektronsko digitalno itn. scientiziranega, v UmKap; NDM. Ekspanzija Agrlde, s tem tudi Čla, se je obrnila od planeta, kjer je divjala v 19-em stoletju in v prvi polovici 20-ega, v kozmos. TH, Marnikov itn. kozmocentrizem je le Mag maska za to ekspanzijo, ki se le deloma prikriva pod ekologizmom. Nekateri se tega že zavedajo, recimo Rav(njak) s svojo RegTero (glej **Feniksov let**, obravnaval sem ga v podnizu **DaSD**, knjiga **Let na dno**), ti se obračajo navznoter, v mikrokozmos, a s tem v PAv, katerega resnica je Vilčnikov **To**. Krog brez izhoda.

Jvero vleče v ekspanzijo. Kot ženska se ne izraža v Pol pojmih širjenja Dž meja, še Tip tudi za Brž-Meš v drugi polovici 19-ega stoletja; še manj v Zn pojmih, ki so v Jurčevem času šele polagoma prodirali v splošno zavest kot Tem vrednote. Pasteur, Cuvier, Koch itn. so šele ustvarjali VIS, ki se je zares razbohotil v 2. polovici 20-ega stoletja. Šele prodor v vesolje, šele predstava o atomski energiji, šele praktične posledice iznajdb najlona, penicilina itn. so odprle Džam oči, kje jih čaka prava možnost ekspanzije in s tem obvladovanje Tsa. Kdor bo imel v rokah Zn, bo lahko igral vlogo boga. V takem svetu, ki se sklada tudi z razresničenjem v PM, FKc s svojim omejevanjem telesa in duha, Sve in osebe ne more več ne vladati ne učinkovati. Ko se nateza kot Pol sila - DSKC -, je odbijajoča in klavrna. Rodeur je lik iz **Amf**. Ni NČ (nadčlovek), **NaČ**, ampak lutka, ki blebete vsak dan bolj bedaste fraze. V **Fridu** bi igral Rodeur le vlogo strežaja; resda zelo glasnega, a napihnjene in praznega, važnega - važečega se - le med služinčadjo.

Če Jvero dolgočasi »dober mož, pošten, mehkega srca, moder«, hoče s tem reči, da noče biti mirna soproga mirnega MM v bidermajerju, da pa tudi ni sposobna biti požrtvovalno uporniško suverena žena Revarja, kot sta Lojzki v **Hlapcih** in **Zvestobi**. J Vera sama ne ve, vsaj natančno ne, kaj hoče; želi nekaj velikega. Ne ve še, da je veliko le poveličana, razširjena Agrld. Ne ve še, da je prava pot Dt-Dr, ne pa Véliki (Aleksander oz. Friderik, ki naj bi postal enako močen kot despot Herm). Čuti le, da je potrebno veliko ali Dgč Ž, če hoče dati duška - sprostiti - svojo duševnost, darove, čustva, strasti. Kaj more ženska sredi 19-ega stoletja drugega kot postati navdihovalka velikega soproga za velika Pol Db Zg dela? Vera nima še niti časa, da bi razvila ta vidik-vizijo-slo. Zaenkrat razvija le tisto, kar se zdi, da je v nji najbolj neposredno Nvno, čeprav je bilo, kot sem poudarjal, treba tudi temu Nvnemu čustvu šele utreti pot, mu dati domovinsko pravico, saj ga je FKc prepovedovala ali otežkočala. Kako se je v tej dilemi med oltarjem in lbn premetaval Med, kot riba na suhem, kažejo njegove - tudi zaradi nesposobnosti, da jasno postavi to dilemo - klavrne, SZ drame, glej **Na odru življenja**.

J Vera misli z zgledom moža, ki naj bi prišel ponjo »lep, bogat, vesel, veljaven med svetom«, na Čla, ki bi deloval kot ekspanzivna Agrld, kot samopotrjevanje Ža, kot vitalnost sama po sebi. PrM - in Jurčevo je na Slskem

dejansko PrM, tisto iz Linovega časa se ni razvilo, **Mat** ni imel dedičev vse do 60-ih let 19-ega stoletja, **Lahkoverni**, 1845, **Ivanka** ipd. veseloigre ne zastopajo pristnega Meša, tako so SZ - ne bi moglo uspeti, če ne bi bilo Agrld, če ne bi sprejelo Kpla. Ni Janko le naknadno Her(oizirana) RR blagega knjigararja Serčeta iz Smoletovega **Varha**, 1840. Čla, ki je tako SZ, tako spodobno samoomejujoč se, tako Kul in nič vitalna zver, nič biološka sla, da bi moral biti komična figura iz komedije dell'arte, ne pa iz drame, ki naj bi bila zgled za nastanek SMeša. BTomšič je bolje uvidel, da je spodobni kulturnež komična figura, da ga kot lahkoverneža sleparji izkoriščajo in varajo; da ne more postati Meš zgled. Take figure kasneje - upravičeno - padejo v burko, glej Štokove **Tri tičke**, 1905.

Veri »sijajnost, slava« itn. ne pomenijo le videza-imidža, to je verjetno, tako jo razumem, šele sekundarno. Sijajnost in čast se moreta kazati v nastopaštvu ali v velikih delih. Že med imidžem, ki je povsem prevladal v lumMO-PM (na Molkasti TeVe), in veličino Hera in pomembnih dejanj bodisi Pol ali Zn značaja, je ogromen razkorak; NOBD nadomešča predvojni Mizem miniljudi, glej recimo Jožeta Kranjca komedijo **Direktor Čampa** (ta Mizem obnavlja danes NGG), z Mor in EkP mogočnimi Heri, ki so pristni v svoji veličini. Kam vodi ta veličina, je pokazala SPD: v Velezlo(čin), v Holo, **Črna maša**. Odrešenjska pot je drugje, vodi drugam: v Dt skoz Dr. To védenje pa se Jurču komaj svita; če se mu.

9

Prav neverjetno je, v kaj se je RR VIS Fr(ancoske)Reve: SvAvt. Strpnost, ki je sicer bolj vrednota angloameriškega Meša-RLH, razume Vera tako, da naj bodo vsi enaki, vsi bogati; točneje in praktično: če so bogati že nekateri, ki niso jaz, zakaj potem ne bi bila bogata ali vsaj premožna tudi ona? Bogati naj kar ohranijo svoje bogastvo, k njim pa se bo prištela zdaj še Vera. In bo zadeva urejena.

Ravno takšno rezoniranje je šlo na živce - je pobujalo Mor ogorčenje - Čana in Mrk ideologov IZ Prola, Maksa. Je mislil Kantor kaj Dgč kot Vera? Vsak Čl izhaja iz neke ES situacije, nastale Kont. Vera je hči malega Pl, Kantor pa je bil še mnogo večji revež, iz ničeta je postal komi; tak bi ostal skoraj na dnu Db lestvice, če ne bi v njem delovala izjemna ambicija, sposobnost, sla, moč, če ne bi bil obenem brezobziren, če ne bi do svojega cilja stopal naravnost, ne ozirajo se na žrtve, ki jih je na tej poti zakrivil. Veri se je kazala le ena možnost priti iz malega Ža v veliko: poroka s Fricom. Poroka z Jankom je ni zanimala, Janko bi ji pridigal o Mor poštenosti, o gmotni skromnosti, o samoomejevanju, silil bi jo brati knjige, a ne romane, niti ne Walterja Scotta, ampak Rousseauja in Lessinga. Arduš bi bilo to pust! Zveza s Fricem pa ji nudi Už v skrivnostnosti, tekmo z Beto, ki je kot Frankopanka članica visokega Pla, možnost zapeljevanja grofa, ki ga mora dobiti podse, očarati. Mar ni takšna zamisel očar(ov)anja, fascinacije in zapeljevanja dejansko začar(ov)anje, s tem Mag? Ni Vera, če tako ravna, zares že Čara? Kajti s stališča FKC kot Mor asketske (to je seveda ena stran FKC, druga je hud razvrat, od klera do

papeža, vse do papeškega Rima - celo Med je bodočega papeža Pija, ki je v **Fridu** še Picco(lomini), podal kot veseljaka, s tem na robu kot Hed esteta, lika Ane-Žige in Picca se dopolnjujeta, sta analogna dvojnosti Nvne etike in Nve kot hudičevske) je ErS zapeljivanje, kakršno prakticira Vera, res čarovnija, AMor, zlo. Zlo je kot takšno čarovnija, Hudič je vrhovni Čarovnik. KC se ne zaveda, da je prav ona tista, ki kot Kid najbolj maskira Pror in Prado in prikriva, da je Pravec njen bog: Moloh. Samo premeščanje in prikrivanje. Delovanje Označevalca, ki je Vrhovni Zapeljivec!

Janko je Čl, ki je nagnjen k pristni pravičnosti, zares bi hotel, da bi bili vsi ljudje enaki, kot je to hotel Rousseau in Levs v **Tugu**. Ta enakost je rekonstrukt PS s stališča NNM. Ker je Kom Ptja vzela enakost skrajno zares, je naredila toliko zločinov ravno v njenem imenu, klala vse vprek kulake in oštirje, izrabila dejstvo, da so se mnogi povezovali s okupatorjem, za njihovo iztrebljanje, glej **KloMater**; če pa so se povezali s Prti, jih je deposedirala po vojni, glej Remčevo **Delavnico oblakov**. Ideja enakosti vodi v Unič. Pri tem pa je Tip še to, da je Ptja vračala neenakost, le da je zamenjala vodilno plast - Brž in kler, Kantorja in Župnika - s sabo, s Komisarji. Nazadnje pa so se ti RR v novo - rdečo - Bržo, glej Ruplove **Mrzle viharje**, se 1990 proklamirali za SoD, za male podjetnike, za SS, in postali tako ekonomski -tudi Pol - Gosi nove LD Slje. Glede tega je kritika, ki jo uperja DSD na Kutjanovo Sljo, upravičena. Ptji se je posrečila velika sleparija, ki pa je civilizacijsko Poz. Ž znotraj THM ne more ne biti sleparija.

Vera čuti, kam bo neslo Janka; smer je ne mika. Zakaj delati Revo, v Db vse razmajati, nato pa priti do I. 1794, do Vladavine Matere Giljotine in perverznh moralistov Saint-Justovega tipa, ki so tako rekoč direktni dediči FK asketov, župnika iz **Blejk**, ta sovraži jakobince le zato, ker so njegovi tekmeči, njegov EDč-LDč? Vera razmišlja v anglosaksonskem duhu. Živi in daj živeti! Ne pa: ukinjaj Ž, ki je napačno, oblikuj novo, ki pa je golob oz. bolj vrabec na strehi. Vera je pragmatična realista in v tem dosledna, nazadnje se mora poslužiti celo umora, da bi prišla do cilja, ki si ga je zastavila in brez katerega ne more živeti.

Hopla! To pa ni konsekvencen JVeri, še manj ŽVere; Vera kot sodelavka v umoru Bete se razvije šele kasneje z vrhom v Al(ujevičevi)Veri. JVeri se še ustavlja pred takšnimi konsekvencami, ker je Jurč še prepričan, da je mogoče NNM, le da se JVeri ni posrečilo. JVeri muči vest, ker slutiti, da je Fric spraval Beto s sveta; zelo je vesela, ko ugotovi, da to ni res, da ni sokriva. Žup gre glede tega še veliko dlje, oba ljubimca heroizira v NeČi bitji. Žup se je prav tu zapletel; sredi 20-ih let 20-ega stoletja tako ekskulpirati Meš - celo Slov Pl - je res anahronizem, SSL, Mag ideološki konstrukt, ki nekoliko bolj zavestnega občinstva ni mogel prepričati. **ŽVera** se je nalomila in v tej točki celo potopila svojega avtorja.

Jurč zaustavi pot JVeri v zločinko; a možnost zločina - umora Bete - je dana, je Strna. Dalo bi se reči: celo nujnost. Da bi kdo, ki obogati, pride do (ob)lasti, ne ubijal, je prej ES Kont kot pravilo. Da je postalo Pl vodilna plast v FD, je posledica njegovega Strnega morivstva. Isto velja za KC; v tem je Levsov Krit prikaz knezoškofa Hildeberta točen. Can tu le sledi **LTugu**, ko pokaže, da Kantor mori, najprej bratranca, Nininega očeta, nato še Maksa; vsakogar, ki ga ovira na njegovi poti do (ob)lasti. Župnik za oba zločina ve, a se dela, kot da ne ve in da ju ni. KC temelji na Zamolu.

Jurč se zaustavi pred konsekvencami, ki so Mešu kot Kpl grupi inherentne. Poišče lažji izhod, ne naredi dovoljšne ARF-AK: zločin pripiše (velikemu) Plu-Hermu. Beta umre od bolezni, edini ubijavec je CG Herm. Kriv je Sž-Dr. Udov Meša, ki postaja tako NSS, ne zanese v zločin, nasprotno, sami postanejo žrtve zločina, J Vera Hermovega. Jurč še noče videti, kar ugleda Can. Izjemnost Cana je tudi v tem, da razkrije Not mehanizem - Pravilo - (S)Meša: Kantorja kot morivca. SD 20-ih let izhaja tudi v tej točki iz CanD. Smerodavno in temeljno ni le **Poh(ujšanje)**, to predvsem za prehod v Dv-PM, ampak enako **Kralj**; in seveda **Hlapci** v še bolj Rad in jasni kritiki KC.

Kantor noče nič drugega kot J Vera; zlahka bi rekel: »Drugi naj imajo bogastvo, a jaz bi ga tudi rad imel.« Cerkvi še sam pomaga večati bogastvo, ker mu tako ustreza, ker ga KC podpira na poti do (ob)lasti. Ne vidimo, da bi Kantor komu »zavidal srečo tako, da bi mu jo vzel(a) in sebi pridržal(a)«. V tem je Kantor velik: Maksu ne zavida nobene sreče, nasprotno, pripravljen ga je štipendirati, da bi doštudiral, hčeri - francki - ne brani, da se vzameta. Hoče le to, kar je razumljivo, da mu Maks ne spodkopava tal pod nogami, ne postavlja na pot ovir; če bi bile te majhne, bi še prenesel, v rit bi ga sunil, pa bi bil problem rešen. A Maks ni le retor, kot bi se moglo zdeti; res da veliko govori, obljublja, sanjari, pesni, a obenem to tudi udejanja. Kot bohem bi bil zlahka obvladljiv. Če bi bil kot J Vera in bi ostalim puščal (ob)last, samo da bi jo dobil-imel tudi sam, bi bilo vse v redu; Kantor bi mu dal Kap za začetek poslovanja, zagonska sredstva, da bi tudi Maks postavil fabriko. Ko bi Kantorjeva fanta odrasla, bi bilo to veliko Dn podjetje, kot so ga vzpostavljali Pogačniki-Pogačarji iz Podnarta, glej Jalnovo **Srenjo**. Za Slov bi bilo to odlično, saj je bilo Slov toliko močno kot njegov Kap. A kaj, ko Maks ni pripravljen sprejeti Verinega VISa. Hoče enakost vseh ljudi, gre celo tako daleč, da bi se mu moglo pripisati prepričanje, »da je ubožnost sreča, bogastvo pa nepotrebno«. Leta sem od znotraj preučeval svojega očeta, predvojnega Komsta; omenjeno vrednotenje mu je bilo kot na dušo pisano. Prišlo je od - enega krila - FKC; FKC je res dopuščala bogastvo tudi Plu, ker Dgč ni šlo, via facti. Pl so ga uživali kot Pski, sama pa je težila k temu, da bi bila bogata kot Cerkev boga, kot božje Telo, Pski v nji pa naj bi bili Pvt brez slehernega imetja. Praktično so res deležili na bogastvu KC, a kot Pski so bili revni celo najvišji Poliki, Krek, Korošec, Rožman, Jeglič.

Maks se ne da korumpirati. Maks je Mrk ideolog in praktik. Bogastva drugim sicer ne zavida, a meni, da je pridobljeno krivično, z zločini - v tem se ne moti -, zato terja, da ga dajo despoti iz rok. Enako terja Ščuka od Grozda in Pol prvakov; **Blagor** ima v tem enako PSt kot **Kralj**. LR potegne le praktične konsekvence iz Ščukove in Maksove More. Ker zločinski oblastniki (ob)lasti ne dajo prostovoljno iz rok, jim jo predstavnik RPP - Ptja v LR - izpuli; pri tem gre tako daleč, kot je treba. Kdor prinese svojo (ob)last sam Ptji na pladnju in se obveže, da bo izpolnjeval njene naloge do zadnje podrobnosti - le tako dokaže svojo pripadnost RPP -, verjetno ne bo eksekutiran, nasprotno, Ptja je take potrebovala, podeljevala jim je celo visoke položaje, da bi dokazovala ostalim, kako je pravična, celo usmiljena. Tudi v tem je posnemala KC. Atentat na Praprotnika - likvidacija zločinskega (ob)lastnika - je za Ptjo le justifikacija, Strno Abs pravilna in pravična. Partljič je upravičeno prikazal t(akšn)e atentate z naslovom NOB kriminalke kot **Justifikacijo**.

Anglosaški, a tudi Zahévr Kpl je nastajal kot Kantorjev; je Ibsenova podoba EvrMeša kaj Dgč od Canove? Bolj je psihološko pretanjena, zločini Ibsenovih likov so bolj Not, a Stra je ista. Je pa Gorki rekel bobu bob, glej **Jegorja Buličova**. In Krleža, glej **Gospodo Glembajeve**, ki kažejo že razkroj despotov, zraslih na banalnem - roparskem - zločinu. Krleža je sledil **Kralju**. Je Kat dramatik Alojzij Remec kaj Dgč od Cana podajal nastanek SlumKpl-Brže - v **Kirke**? Komaj kaj. Ferdo Kozak je prišel iz RLH, a je ugotavljal - v **Vidi Grantovi** in v **Punčki** - isto. Kreft je prav tako iz RLH Dn, a njegove **Kreature** povsem potrjujejo **Kralja**.

2000

KMEČKI ČLOVEK SE GRE MEŠČANA I

(ob Stritarjevih Logarjevih)

1

V Pnizu **ČD** ne raziskujem le same ČD, v ožjem in širšem pomenu (ožji: 1861-1867, širši 1840-1890 ali celo 1789-1889), ampak tudi to, kako ČD izzveneva, v kaj prehaja, kako se veže z ostalimi MaPSt, se pravi, v Pniz in v njegove analize uvrščam tudi drame, ki ne sodijo več v ČD, a so kot meja ČD(ramatike) potrebne za razumevanje ČD PSt. Ena od takih dram je bila napisana celo 1944, NOBD **Tri zaostale ure (ZUre)**. Ob tej Zupanovi sem posebno pozornost namenil nekaterim s PrSa, če smem v to obdobje uvrstiti že Finžgarjevo o reševanju **Delavskega vprašanja (Vpranje)**, 1893, že **Na Gosposvetskem polju**, 1891, istega avtorja, le da sem analizo te drame objavil v drugem Pnizu, v **Porajanje levice-desnice (PLD)**, v knjigi **Širjenje svetega narodnega prostora (ŠSNP)**. **ŠSNP** je izraz Rad SNcl, **Vpranje** sodi v Rad ReFe, a vnaša pomembno novost: ideološko Krito tedaj uveljavljajočega se Mrka, SoDe oz. Prola, ki se opredeljuje zanjo. **Vpranje** je z estetskega vidika, tudi jezikovno-stilno in dramaturško (torej obrtno) kar se da slaba drama, komaj-drama, skoraj povsem le dialogizirana ideološko-verska razprava, a je prva svoje vrste, tj. Krit in strastno - pristransko - soočenje med KC in Ptjo; rezultat tega soočanja je čez pol Stola spor NOB(D)-SPE(D).

Vpranje sem upošteval, ker je kar najmočnejša meja-konec ČD kot MaPSt in bloka. Medvedova **Na ogledih** je le oslabitev, epigonsko ponavljanje ČD. Čeprav sta Fin(žgar) in Med(ved) PriSo, oba duhovnika, iz iste Gene, sta Razna. Niti ne bi bila tako Razna, če bi vzel od Fina njegovo Nar igro **Divji lovec**, ta je bližja **Ogledom**, od Meda pa **Sreče kolo**, ta je bližja **Vpranju**. **Kolo** sem že podrobno obravnaval, v knjigah **Temelji (GR 2)** in **Kil, Lovca** pa bi morda veljalo uvrstiti v Pniz **ČD**, tudi zato, ker bi se ga dalo primerjati s Pes(ja)kove **Gorenjskim slavčkom**, dogaja se v bližini Bleda, Fin je doma nedaleč od Preševega, Jalnovega, Jegličevega rojstnega kraja. Jegliča in Jalna omenjam zato, ker njuni drami, na kateri mislim, nista povsem tuji ČD PSti. Jalnov **Dom**, 1915, je sicer Km RealD, vendar tudi Mota (moraliteta) in ReFe, ki polemično odgovarja na NKNM oz. njegov ČD projekt; Jegličeva **Slavija**, 1870, pa je primer Rad Ncl, ta pa že v času razcveta ČD od znotraj razbija ČD slogaštvo-spravaštvo-sintetizem, glej tudi Jurč(ič)evega **Omikanega nemškutarja (Oma)**.

Kot je šel Fin prvi tako daleč v Krit analizi Mrka, je šel Jeglič prvi tako daleč v upodobitvi-zagovoru SNcl. FRemec dve leti prej je prenesel SNcl v daljno preteklost, **Samo**, 1867, medtem ko je **Slavija** alegorija tako rekoč VeStrnega boja kot SV med Slavi in Germani-Tevtoni, med Kani in protestanti. **Slavija** povezuje KC in Ncl. Če bi mislil Jegličev naslednik na mestu

predstojnika ljubljanske škofije Rožman I. 1941, kot je mislil Jeglič 1870, bi prevzela pobudo v Anokupatorskem - tudi Voj - boju KC in ne Ptja. A MV-KC je v SZ, kot nazorno dokumentira ultraDedramatik Kociper s tik predvojnima dramama **Zasad** in **Šentjurjevski provizor**. **Zasad** je Rad Krita Liba (RLHa), zato onemogoča skupno SNar platformo-držo zoper okupatorje, vse stavi le na SNcz, medtem ko je **Provizor** zagovor Trpa, SŽ, nemoči kot takšne, Krš mazohistično-viktimističnega odrekanja kakršni koli uporabi sile. Oba glavna junaka se imenujeta Križan in Trpin. Skupaj pomenita Trp FKra, kar povsem onemogoča PSt-držo **Slavije**. Ta problematika je že povsem drugje kot ČD. (Morda pa bi v Pnizu ČD upošteval Finovega **Lovca**, zaradi ravnotežja z **Ogli**. Da bi pokazal, kako prehaja Fin od Rad SNcla, **Polje**, in Rad AnKa, **Vpranje**, k obnovi ČD, vsaj nekaterih njenih momentov, skoz RR Gov(ekarj)eve Nar igre, **Desbrata** ipd.)

Tretji dramatik, ki sem ga upošteval v ČD, je Kris(tan), a s Kodo **Kdo je blazen?**, ki kot Koda žanrsko ustreza **Oglom**, ne **Vpranju**. **Blazen** naj bi pokazal stopnjevanje Mimkrize-vrtinca, ki vodi v AD, medtem ko **Ogli** vsakršno zaostritev blokirajo; **Ogli** so zato kot - bleda - sinteza na liniji ČD, medtem ko **Blazen** to linijo-držo razstreli. **Vpranju** (in **Kolesu**) ustreza v KrisD **Zvestoba**, 1897, kot enoumen zagovor SoD-Mrk-Prola, stavke. **Zvestobo** sem podrobno analiziral v knjigah **GR 2** in **PiE**. Omembe teh dram kažejo, da je **RSD** zajela že veliko ključnih dram in to s podrobnimi analizami. Na osnovi tolikerih dram in analiz more Anln odkrivati že generalne linije v SD, dajati že hipoteze o pravih v SD, o njeni najširši in obenem kapilarni HKD Stri. Ker so nekatere od omenjenih dram analizirane v drugih Pnizih, to še dodatno pomeni, da je treba brati **RSD** kot micelij.

Poseben tip izzvenevanja ČD so Strit(arj)evi **Log(arjev)i**. (Čeprav nastopa v njih Matija Logar, je Idealik, nima ne ta drama ne ta lik nobene zveze z Matijo Logarjem, Umet vodjem Celjskega Gleda, s katerim sva pred časom veliko sodelovala, kazal je tudi posluš za moj pristop k SD, skupaj sva spravila na oder Kranjskega Gleda nekaj prezrtih tekstov iz SSD, Govovega **Grčo**, Voševoga **Dragana** ipd., a se je kasneje Logar vse bolj odmikal od tega projekta obujanja SSD. Slediti je moral pač željam publike, če je hotel ostati v Gledu in ne povzročati fiaska - praznine - v blagajni. Verjetno je tudi zdvomil v mojo vizijo, popustil je trendom v DaSD, najbolj lahkotnemu tipu Kode, kakor ga vse bolj - na Partljičevi liniji - goji Mōd(erndorfer). Uprizoril ni niti Rad Kode, Fritzeve **Lipicanije**, čeprav je Fritz skoraj Celjan, iz celjske regije, iz Savinjske doline. Kot Umet vodja se drži omiljene Krite DaSLD, preferira takšne Kode, ki so celo bolj kot EtDb Kriti namenjeni zabavi. Takšen repertoar pač želi večinska publika, ta pa sodi v S(podnje)SS; sebi se je pripravljena smejati, a le takšni podobi sebe, ki je ne čuti kot nevarne. V tem pomenu se Mōd izneverja svoji vsaj težnji, da bi nekako - od daleč - sledil Canu, **Blagru** in **Hlapcem** itn., glej **Truth Story**. Analogno kot Partljič vse bolj leze v cenenost.

Partljič je začel s tehtn(ejš)imi satirami, celo grenke vsebine, **Ribe na plitvini**, **Ščuke**, **Oskubite jastreba**, končuje kot kabaretist v duhu Mikeln in Petana. Zvezo - in Matijo Logarja, ki se skupaj z Mōdom reducira na olajševanje napetosti in sporov, ne na Rad soočanje s problemi - odkrivam zato, ker govori o ČD. Morda bi bilo dobro vzeti kako od teh Mōdovih Kod in

pokazati, v čem je sorodna ČD, točneje: na videz sorodna. Kajti medtem ko ima ČD kot izraz SNKNMeša veliki projekt Slova kot uresničenja IdeaHarKlde, je EtPolKrita v MödD skoraj že Žurtrivialna, blizu ti. raziskovalnemu novinarstvu. Naj se zdi na vrhnjem planu še tako ostrina in odklonilna do DaSLD, to SDb - LD - dejansko potrjuje in utrjuje, saj jo rahlja, da je bolj prilagodljiva, in je ne spodkopava, kot jo je ob svojem času Can. Can je imel več grandioznih projektov, vsaj OC in Mrk, Möd nima nobenega več, le še bolj znosno LD-PM, takšno, ki dovoljuje vse, najbolj pa posmeh sami sebi. LD-PM v Mödovi izvedbi sebe spodnaša tako, da se utrjuje. MödD nima drugega horizonta kot LumLD. V začetku 90-let je še kazalo, da ga išče, na PrS se zave, da ga nima in da ga ni. Torej se zabavajmo! Ljubiti svojo - nizko - zabavo kot preprost provincialno predmestni Už - Rca Žižk(izm)a. ZLSD je našla v MödD svojo točko AD na način poulične zabave. Nekdanje Deljud se je zreduciralo na lumdno, na Borisa Kobala.

Med LDS in ZLSD v tej točki ni več razlike, in ne med Partljičem in Mödom. Sama SoD je prešla v LeLib, oba pa v službo LD-PM kot izraza nadNacKapa. Vendar: tisti, ki se v ZLSD borijo zoper nadNacKap - zoper globalizem -, PePKo in takšni, so še manj ustrezni; so don Kihoti v lutkovnem teatru, kot je Janša Satan med marionetami. PePKo skrbi za Etmasko LumLiba, logar je ravnatelj cirkusa, ki prodaja iluzijo, o kateri obiskovalci vedo, da je ni več. Kaj dela v tej združbi Dovjak? V nji je kot pomota, kot tujek. Vendar, ne bi bil tujek povsod? Nisem jaz - z Alo - tujek povsod? Ne pišem esejčkov za Celjski Gled list, ne sodelujem s tem v istem pogonu cenenih fantazem in alibizacije? Priznam, ni me sram, ni mi žal. Nočem biti NeČi - anima candida - zunaj realnega TSa. Skušal sem biti zunaj, a ni šlo; cepnil sem v KC švindela, kot sta v njem blagi MMahnič in poročena Psnuna Pička-Jerička, kot sem jo imenoval. To je še slabše. Zdaj sem v dreku, z omenjenima Snikom-Snico pa bi bil v torti, ki ne zaudarja, ker je aseptična; a je strupena. Zdaj sem v Smsu, z njima bi bil v Stšu, kamor je odložilo tudi MBP exkapucina Gržana; Gržan je pristal skoraj Rebu(li) v naročju, v PSti **Jutranjic za Slovenijo**.

Ni lahek položaj Člu, ki ne bi rad živel ne v blatu ne v blodnji (sladoledu, cockti). Če opazujem Möd Kodo in jo primerjam z **Omom** in **Zorkom**, mi je skoraj žal, da nisem brat svojega pradeda Valentina Kermavnerja, Stritovega sošolca v Lj Gimni in Finovega Profa. A kaj, Čl mora vzeti nase svojo usodo, jo skušati RR v K-milost. Saj nisem sam: Ala je z mano. Pa Ajda. Pa Muck (z ženo). Ni napisal Dovjak po **Pipinu Malem**, ki se odpira Dti, **Karuza**, ki je NeČi in je v (po)lsUnBDra? Koliko pa je imel Jez PriSo, ki so bedeli z njim v vrtu Getsemani? Priznam, zanj je bilo teže, Jez je spoznal, da postaja FKr, da gre na križ, medtem ko ni meni na tej ravni nič hudega. Živim v pristni LD-PM, v takšni likvidirajo le teroriste, kar jaz nisem, to so bili v Jezovem času le zeloti. JKr je učil celo nenasilje, pa ga je TaCerkev križala. A Judeja ni bila Rim; bila je niša Arh PS MonKlde sredi rimske LD: Pilat je dal Jeza križati na pritisk fanatičnih Judov. Dafanatični Kani (JOGSŠKi) pa se zame niti ne zmenijo, tako malo sem jim nevaren. Čudovita šansa zame, saj nisem v nevarnosti, da bi postal - da bi me naredili za - SŽ. Nadaljujem Jeza, a v Dgč razmerah. Stres, ki kot papagaj ponavlja vrednoto Ide, se še ne zaveda, kaj pomeni moja - DgZn - Krita Ide. Imam čas, Kajfa spi. Judež ni potreben, nima posla.

Če bom bravcu izdal svoj načrt za pričujočo knjigo **ČD 6** (od načrta večkrat odstopam, ko ga realiziram, a sam na sebi je pomenljiv, saj kaže, kaj hočem storiti, kako komponirati, z določeno kompozicijo določeno zamisel sporočiti), bom dopolnil pravkar zapisane misli. Bilo bi dobro v tej knjigi - ne posebno obsežno, a podrobno analizo MōdD sem naredil v Pnizu **DaSD 4, ZgoLi**, drame **Limonada slovenica** - obravnavati kako novo Mōdovo dramo in to posebej z vidika primerjave med ČD in DaSD, recimo **Oma** in **Zorka s Truth story**. Nato pa upoštevati najbolj pristno izhodišče in temelj za Refe SD, to sta dva teksta: Slomova **BlaNe**, 1842, v njej je nemalo dramatskih momentov, Raz avtorji so tekst dramatizirali, in Bilčevo **Tarbulo**, 1868.

Moja Tem teza za **Loge** je, da v njih Strit, dve desetletji po svojih »malih dramah«, regredira h KMg. Moto ne le ohranja, ampak jo iz NKNM tipa Refr v bližino **BlaNe**. V **Logih** ostajajo nekatere poteze ČD (s tem tudi NKNM), a same PSt **Logov** ni več mogoče imeti za ČD. Medovi **Ogli** so še ČD, čeprav oslabljena, RR v Km vodvilj; v ozadju sicer je Mota, a operetizirana. V **Logih** sicer tudi pojejo kot v spevoigrah, kot v ČD od **Strasti** in **Meje** naprej, a to petje ni ne lahkotno ne Nartvorno; je sam v sebi SZ spomin, žalost, nostalgija. V **Logih** se Strit vrača k bogu in nemalo k FP oz. kombinira momente paternalizma in emancipacije, kar dela iz drame skoraj spaček. Razumljivo je, da je bila za vse neustrezna: za naprednjake (za RealD) premalo Rad v smeri razkrinkavanja stvarnosti, za druge (za Klce) premalo dosledna v Refr. Strit je želel delati sintezo, a se je ujel v SZ.

KC na PrS zaostri svojo platformo v Ncl, **Polje**, v AnK, **Vpranje**, v Refe tipa teološke razprave, **Žid**; RealD odkriva Prol in krivice, ki se mu gode, krivično Db skuša podreti ali vsaj načeti z Mrk ideologijo, **Zvestoba**. Ena linija je Govova, Gov z Nar igrami na svoj način obnavlja in regenerira ČD, jo pa na koncu RR v ludistično Rco RMg, **Šarivari**, 1911, ki tudi še sodi v - na konec - PrS. Bi moral torej v **ČD 6** vzeti pod drobnogled tudi eno Govovih Nariger, kako Jurčevo, **DesBrata** ali **Rokovnjače**, saj do **Šari(vari)ja** ne morem, ne da bi sledil postopni RR Klas-ČD v RMg, v Jesihovo **Afriko**.

Zaostalost - zablokiranost - **Logov** je mogoče razumeti le, če odkrijemo, kaj se je v SD do tedaj - do srede 90-let - že zgodilo: v RealD Kers(nik)ovi teksti (vsi kasneje dramatizirani) od **Ciklamna** prek **Agitatorja** do **Jare gospode**, obenem pa, kaj je prinesla RomD, recimo Tavč(arj)eva **Otok in Struga**. Vseh teh tekstov-dram(atizacij) sem se nameraval lotiti posebej, vsako v njenem Pnizu, kamor spada, v RealD, v RomD, tudi v VelTri, ki jo je prav tako treba tematizirati, saj nastopa - in v polni moči - že na začetku 70-let, glej recimo Iskračevega **Turjaškega**. Vendar je zdaj priložnost, da vzamem iz vsakega od teh blokov in/ali MaPSt po eno dramo kot primer-zastopnika in jo komentiram posebej z vidika primerjave s ČD. Tako bi Pniz **ČD** zares šele postal to, kar si od njega obetam: osnova, od katere se razvija vsa SD na Raz strani, v HKD micelij; od **Micke** ali **MicMata** naprej. S(S)D že toliko poznam, da si upam zastaviti t(akšn)o nalogo; da si zaupam, da ji bom kos. S tem bi postal Pniz **ČD** slika-analiza SSD v malem; vsaj SSD do CanD, ki je najustreznejši in HKD (tudi DgT) odgovor na vse prejšnje dramske bloke in MaPSt, na vse njihove probleme.

Če - ker - podrobne obravnave omenjenih dram ne bi mogle v **ČD 6**, preveč jih je, bi jih prenesel tudi v **ČD 7**. Zdaj je že vseeno, Pniz **ČD** postaja več in

nekaj drugega kot zgolj obravnava ČD oz. postaja ustrezna obravnava ČD, saj je HKD primerjalna. To je tisti komparativizem, ki ga gojim in ki je Tip za DgZn; povsem se razlikuje od komparativizma, ki ga učijo MBP na FF vse bolj kot goli pozitivizem in formalizem-žanrizem, povsem na Zun način kot Rad Red nekdanjega KlasSLZgarstva na šolsko snov, analogno Zun Tehznakom. Mlajši (TWirk itn.) sledijo star(ejš)im, Ladu Kralju, Sr Kosu, Korenu; vir te linije je bil že v Ocvirku. Pir(jeve)c je smer le maskiral z Mag filozofažo PsNA tipa, analogno Šelu od **Triptiha** naprej. Moja DgZn je omenjeni komparativistiki povsem Alt(ernativna). Morda se mi s tako razširjeno zamišljenim Pnizom **ČD** posreči podati zametek svojega projekta-zamisli.

2

V **SD 1** piše Kob o **Logih** takole: »Zadnje in najboljše Stritarjevo dramsko delo so **Logarjevi**. Ta petdejska igra povzema več motivov iz prejšnjih pripovednih in dramskih del in je svojevrstna strnitev kmečke in meščanske dramatike. Zdi se, kakor da je Stritar v rahlem domotožju hotel obnoviti svoja mladostna doživetja, jih prepletel s poučnimi in ganljivimi prizori ter tako ustvaril domačijsko melodramo. V nji se obilno uveljavljata usoda in naključje, vse kot npravstvena podoba nekega minulega časa.« Na eni ravni vse to, kar piše Kob, drži; drži znotraj meril, ciljev, namena - VISa - TradSLZ. Za (po)ls smisla, kar je naloga DgZni, pa omenjene presoje ne zadoščajo. Anln se namreč sprašuje: Kaj je in pomeni usoda, kaj je - in pomeni - naključje; kakšna je ta npravstvena podoba nekega časa in spet: kaj pomeni znotraj DgZn VISa. Kob poskuša nekaj pojasniti znotraj svojega VISa, ki ga od časa do časa omeni in predstavi, a ne preveč, zdi se mu nemalo samoumeven. Ve, da se ne pokriva z Mrkom, a da spet ni povsem Dgčen od mnogih vrednotenj časa, v katerem je Kob živel in v katerem ima nekatera - predvsem svoja - stališča za času primerna, še več, za bitna: za odslikavajoča ČI naravo. ČI »narava« je za DgZn: THM + Dr (= ČHM). Vse, kar sprejema in misli Kob kot svoje - in obenem pravo - stališče, se v ČHM VISu Tem preuredi in preOsm (RR).

Kob nato navaja vsebino **Logov**, navaja jo točno, in sklepa: »Ta prostorni razpon in spoj različnih družbenih stopenj predstavlja skoraj ves tipični Stritarjev svet, njegovo posebno domačnost, v kateri se v poučnost premaknjena resničnost nenehno dopolnjuje s treznostjo, razumnostjo in vzgojnostjo. **Logarjevi** so v Stritarjevi dramatiki isto, kot so v njegovem pripovedništvu **Sodnikovi**, in čeprav jih v nastanku loči približno dvajset let, so novi samo melodramatični vložki, ki dajo igri značaj nekdanje dunajske ljudske igre s petjem.« Tudi ta presoja verjetno drži, a Anlnu ne zadošča. Ker je bil Kob tudi urednik Stritovega **ZD**, si bomo ogledali še njegov Kar o StritD, kakršnega je zabeležil v **Opombah** k **ZD**. Vendar pogledjmo prej Mrca in njegove **Meščane**.

Mrc zaključuje poglavje o StritD (str. 92-95) prav z analizo **Logov**: »**Logarjeve**, svojo edino celovečerno `igro v petih dejanjih`, je zasnoval Stritar zelo kasno, sredi devetdesetih let, vendar podrobnosti o njenem nastanku niso znane. Čeprav se dogajata dve dejanji na Dunaju, je v osnovi to delo kmečka

drama s problemom, zelo živim v bogatejših kmečkih družinah (en sin na kmetiji, drugi v šolah) in z nekaterimi živo očrtanimi kmečkimi podobami (oče Andrej). Drama se po vsem tem le posredno veže z našim problemom«, tj. preučevanjem motivike meščanstva. Veže se »zaradi podobe slovenskega študenta Janka v dunajskem mestu, zaradi drugega dejanja, ki kaže razpoloženje, navade in razvade dunajske dijaške družbe, zaradi nastopa dveh dlakocepskih jezikoslovcev na mestni ulici in tako dalje. Vse te in podobne elemente v **Logarjevih** bi si bilo vredno ogledati поблиže, ko ne bi Stritar že veliko pred to dramo domala vse to ... upodobil v mnogih svojih že opisanih delih od nemškega **Študenta v pekl**u do **Zorka**, pa tudi v pripovedništvu (**Sodnikovi**), v spominskih izpovedih in še drugje. Pa tudi čas sam je moral nujno zmanjševati pomen te drame.«

Mrc pravilno opozarja na idejno-stilno zaostalost StritD in **Logov**; kot TradSLZgarju mu je posebno pomembna presoja glede na RP. Za Mrca - za SLZ - RP ni napredovanje po THM krogu, ki pride nazadnje nazaj do Avlde, ampak je v prihodnost odprto Čl raziskovanje sveta, iznajdevanje novih in novih idej-stilov. Mrc izhaja iz RLH VISa, RR v Mrk Rci, ki pa ni pretirano poudarjena. Čl se v tej zamisli nenehoma razvija in spreminja; Zn raziskuje, kako se spreminja. Medtem ko je za DgZn izhodišče, da je razvoj Čla znotraj THM kroga Strno nujno upognjen v RegP, v regres. Moja analiza SD pokaže, kam je prišla SD-SIZ: skoz GrumD v SPD, kjer se je, od srede 50-let naprej, RR v Dv, v PM-Sim, v RMg, tu pa se opleta med AD v OIS in virtualizacijo v lingvizmu-magizmu; SekTelo (karnizem, KarnErS) se prav tako RR v blodnjo-fantazmo. Že Can je začutil ta model ldbA, ki je ječa-peknel in iz katerega je mogoč, Can je hrepenel po njem, le izstop v Tr-Dt, ne pa na DbZg ravni. Na tej se Mrk, ki se mu je Can zapisal, enako razkroji (AD), kot se Meš in PIK. Vsi Db nosivci se sesuvajo vase, v KAvKldo, fantazme v PAvPldo. Če ne bi bilo verske predpostavke TrDt, bi Čl obtičal v nečem, čemur morem(o) reči: zlo.

Mrc nadaljuje: »Ko so prišli **Logarjevi** na oder ljubljanskega gledališča, se je v njem že uveljavljala nova generacija, ki je napovedovala rojstvo moderne slovenske drame: v istem gledališkem letu kot **Logarjevi** je doživela odrski krst Cankarjeva drama **Jakob Ruda**.« Vse to drži, SLZ je zaslužno, da vse te vidike podrobno in korektno opiše. Tudi sam jih uporabljam, večino ugotovitev TradSLZ sprejemam, upoštevam. Vendar vidim v Canu še nekaj Tem drugega kot to, da je - najbolj Tip in sposoben - predstavnik nove Gene, simbolizma, novoromantike ipd., kar je tako natančno raziskoval povsem v Zun analize usmerjeni Ocvirk. Ko je Pirc analiziral novoromantiko itn., je (po)ls globlji smisel, ta ga je kmalu po tem, ko je napisal-izdal svojo veliko LZ knjigo **Ivan Cankar**, 1964, pripeljal do razmišljanja o - Heideggerjevi - biti, bogu, Kršu, Tem Et in Filproblemih, vse do RR Hlapcev v knjigi **Hlapci, heroji, ljudje**, 1968.

Sam iščem v CanD ustrezno merilo za presojo SD; to merilo je Canov posluš za TrDt, tematiziran že v **Dušah**; v **Rudi** ga je manj. **Ruda** je močno delo, ki sodi v RealD, je Krit analiza prodora Kpla v SDb, analiza mogočnih osebnosti, ki so despoti, vse okrog sebe Unič, tudi lastno Dn (ženo in hčer), nazadnje pa skrahirajo. V **Kralju** in Kantorju je lik Rude Can le razvil, a v Dgč smer: KplBrž zmaga, se okrepi, vse okrog sebe povoz; tako Prol kot Izbe, Lužarja s stavkajočimi delavci in Maksa. Maks sanjari o skoku vere vstran - v TrDt -, a se mu ne posreči, ustavi se v SZ. **Kralj** je v tej točki Nih drža-spoznanje. Prolu ostane le Rad upor: LR MrkKom tipa, ki jo po **Rudi** zasnuje in že začne izvajati

Ščuka v **Blagru**. Canu se prehod v DtDg posreči le na Not vprašljive, mejne, kaotizirane, v OIS vodeče načine: skoz S (Maks), skoz beg v Abst anarhizem (Peter iz **Poha**), v izločitev (Jerman, **Hlapci**) v predsmrtne blodnje-vizije (Poljanec in Dioniz v **Vidi**). Ta - končna - Inf se potrdi tudi v **Podobah iz sanj**, ki se jih da jemati kot dramatizacijo, naredil jo je letos Ivo Svetina, obravnavam jo v **ČD**.

Razlika med **Rudo** in ostalo CanD je prav v tem, da je **Ruda** edina CanD, ki ne (po)IsUnBDra; Dolinar odide v tujino, kjer - kot slikar - uspe. Can v tej točki Slov zanika-odpravi s tujinstvom, kot da bi to zmogel. Celo Strit zmore to bolj, ostane na Dunaju, se poroči z Nemko, vzgoji lastne otroke v Nemce, v Nemduhu, a ne v cepce tipa Johanna Odležiča, **Om**, ampak v strogem Morduhu protestantizma. Za Slce piše, a ne za tiste, ki nastajajo od 80-let naprej v RealD, v EDč sporu med Klci in Libci; čeprav tenko čuti Etprobleme, jih ne more preOsm v (po)IsUnBDra, kot to stori Can. A tisti Can, ki ne le spremlja realni razvoj Slje, čeprav živi na Dunaju (vse do 1910), ampak vpliva na SLZ, posebej z odpiranjem teme BDra. TaSKC, ki že tik pred I. Svetovno zasluti strahotni polom FD-FKC-PIKa, prvi in v SKŽ najmočnejše Canov bratranec Izidor, začuti to Canovo potezo: stik z Bogom; TaSKC - Izidorjeva, Majcnova, Leskovčeva, Pregljeva itn., ne pa Debevčeva, Sardenkova, Lenardova, Medvedova, ne torej II. Refe, ampak tisto Krš, ki mu morem reči EK ali OK - mnogo bolj kot Libci, ti pravzaprav sploh ne, razume BDra, ga v SD tematizira; **Dediči nebeškega kraljestva** itn. izhajajo iz CanD, iz **Duš** itn., le iz **Rude** ne.

Mrc ima prav, ko sooči **Rudo** in **Loge** na stilno-idejni ravni RP, ki vodi od SeHa (Mele) k RealD, k **Školjki** itn. A ta smer se bodisi konča v SD 20-let, tu se RR v ti. ekspresionizem, v tematizacijo problemov, ki so zavestno blizu TrDt, ali pa se radikalizira z nadaljevanjem v 30-ih in 40-ih letih (v NOBD) v Mrk LR; tu se TrDt izgubi, saj NOBD ves smisel potegne v TS, TS naredi za Milutopično rešljiv, RR ga v IdeaDb, imenovano Kom. V **Rudi** ni napovedan, Can v tej drami ne verjame v LR, kot umetnik se Čl - Dolinar, Canov alter ego - umakne iz TSa v svet Umeti. Can hitro ugotovi, da je to SSL, celo Et - EkP - goljufija. Maks se iz tujine vrne in vztraja v Slji-Betajnovi, čeprav ve, da bo ubit. Jerman ubit ni bil, je pa bil izgnan na Goličavo, vendar le s strani Debevčeve KC, **Žida** in **Blejk**. Ne pa s strani Izidorjeve - seveda Ta - SKC; kasneje je tudi Izo popustil TSu, Poli, izdal Ivana, ga sicer umno tolmačil (PV), a od strani, kot modrec-analitik-Prof; sam se ni čutil obvezan, da sledi Ivanu. Postal je minister, Ivan pa je v trenutku, ko bi ga začeli slaviti, umrl; kot da si je ta hip Si izbral sam.

Ruda in **Logi** so srečanje dveh ideologij-stilov, kot točno ugotavlja Mrc in SLZ, a za DgZn to srečanje ni bistveno; ravno to ne. Bistveno je srečanje vse doTaSSD s CanD, ki jo najpristneje zastopajo - še pol Stola in več - neuprizorjene **Duše**, nato pa **Kralj** in **Hlapci**. Za DgZn merilo ni odločilna modernost drame, čeprav jo upoštevam, ampak Canova tematizacija BDra (TrDt). V tem VIS - okviru - bom tudi razlagal **Loge** oz. analiziram-RR vso StritD, vso do TaSD. PSt **Logov** z **Rudo** ni odpravljena, je le začasno presežena. Meško **Loge** obnovi **Pri Hrastovih**, ARemec v **Užitkarjih**, Potrč v **Kreflovi kmetiji**, v SPED Papež v **Krstu ob Srebrni reki** in **Svetinji**; zadevno obnavljanje je Strno trajno, čeprav se dogaja v priredbah-prilagoditvah (aggiornamentu) ES tipa. Pravi razvoj gre od **Rude** kot Nih drame h GrumD, tu

se skaže, kakšno lahkotno SSL je bil Dolinarjev pobeg v tujino; Larsen je v tujini, celo uspeva, a se nazadnje zlomi: zblazni, se RR v blodneža. V **Gogi** živi le še kot mrtvec. Tujina, ki jo je Can na PrS res še jasno ločil od SI domovine, ta je razpadla le na Km **Logov** in Meš **Blagra**, oba PSt-toposa pa sta bila **Dolina šentflorjanska**, se je od srede 50-let naprej preselila v Sljo, v SIZ. Zdaj se ni dalo pobegniti nikamor več razen v fantazme, Andrej v Božičevem **ČvŠ**, in v OIS, Administratorka v Smoletovih **Čeveljčkih**. SPD je sesula vse, kar je sledilo **Logom**, z **Logi** vred. Vrnila se je k **Zorinu**, ki ga je Strit napisal že pred 1870, in k Prešu, k Črtu, ki se na obali Bohinjskega jezera odloča o tem, ali bo živel ali naredil Sm. Preš je sredi 30-let vedel že vse, za kar je nato potrebovala SIZ še več kot Stol, da bi razumela. Vednost o resnici je bila v SIZ že pol Stola pred **Logi** in pred CanD: v **PKrstu**.

Mrc samoumevno predpostavlja, da je najprej neka TradD, nato pa modernaD. Tako se zdi, če vzame AnIn v obzir le en kos celote ali eno zvezo. Krog (THM) je na področju dramatike tako velik, da ga ni mogoče prepoznati kot krog, razdalje na njem se kažejo kot premice, bodisi kot RP, od Trad do Mod(erne)D ali, kar je posebno podčrtovala Mrk estetika po vojni, tudi kot RegP: od pravega modela-norme v njeno deformacijo, izgubo, v Dekstil. Nova SPD, ki je prodrla ravno sredi 50.let, se je kazala kot DekD, kot DekSIZ. Ob Smoletovem **Potovanju v Koromandijo** se je močno angažirala Ptjska ideološka Stra oz. angažirala svoje priganjače, da bi ustavili prodor PSte, ki Ptji ni bila všeč. Oba tedaj glavna litkritika, Lev Modic in Roman Albreht, sta **Potovanju**, Božiču (**ČvŠ** je bil prav tako poslan na natečaj Lj Drame), Javoršku ob **Povečevalnem steklu** (tudi drama za Natečaj), in **Kriminalni zgodbi**, Tor(karj)evi **Pisani žogi** itn. očitala ReMeš, ReBrž, kar je s stališča Mrk-RP pojav Dek(adence), kot je Katkritika očitala CanDi Dek usmeritev, pomanjkanje Zdravja, prave Ideje, etike, prave Dbnosti itn. V čemer vidi Mrc ModSD, napredek, so videli Lenard, Lampe ipd. regres. Po zgolj Zun merilu napredovanja v času (Zeitgeistu) so nekateri že v 50-letih razglasili za edini dve zares ModSD **Poh** in **Gogo**, kar je bilo na zunaj točno, medtem ko je bil za Ptjo **Poh** problematična CanD, v neki uprizoritvi jo je režiser korigiral s tem, da ji je dodal optimistične, vedre, Poz ideološko in čustveno zveneče tone iz Canovih **Zgodb iz doline Šentflorjanske**. Kadar je ideološko ustrezalo, so se smeli tudi Realrežiserji posluževati sicer prepovedanih ali vsaj odsvetovanih prijemov: RR dram-izvirnikov v svojevoljne režiserske predelave. Merilo je bilo namreč v objektivni DbZg resnici, to pa je določala Ptja skoz svoje Raz instrumente: prava resnica **Poha** ni **Poh**, kot ga je napisal Can, ampak kot ga je Can že sam dopolnil v **Zgodbah**, ker je spoznal, da je bil v **Pohu** enostranski, preKrit do SDbe; prav je, da je bil Krit do KplBrž Libcev in Kat Trade, ne pa do Slova kot IdeaHarkIde. To Slov je napredovalo, Ptja pa ga je v LR - MV - uresničila. Potovanje SDb je že v skladu z IdeaHarkIde, ni več Strnih antagonizmov oz. le še kot ostankov PV Razrazmerij. Vdor Deke sredi 50-let je pomenil, da prav ti ostanki dvigajo glavo in ogrožajo IdeaHarkIde-Db.

Skazalo se je, da se je Ptja motila; merilo SPD nista postala dramatika Mikeln in Žmavc, ki ju je forsirala Ptja, ker sta nadaljevala z NOBD oz. s PV do BržKplsistema Kritno RealD (**V pristanu**, **Dež** itn.). Osrednji avtorji SPD - torej nove daljice - v SD-SIZ so postali ravno Smole, Božič, Javoršek, od 70-let naprej pa še mnogo hujši, še bolj Dek: Rudolf, Jesih, Rupel, Filipčič itn.

Mrkmerila so prišla v nasprotje s faktično stvarnostjo SDbZge, dokler ni ista DbZg stvarnost odpravila tudi Ptjo: 1990.

Samoumevni kritik bi zdaj - spet zaradi premajhne distance oz. zato, ker bi jemal spet le eno daljico-kvader iz kontinuuma - sklepal, da je prava ModSD **Čvš**, nato recimo Jesihov **En sam dotik**, ki ga je na Grumovem natečaju nagradila nova Izbelita, ki je zavlada v DaSD-DaSKŽ s svojo samoumevno normo: da je vrh SD-SIZ - Čl misli - v LD-PM, v Sim svetu praznega Označevalca; ko se je tudi ta pokazal kot vprašljiv, pa v materializaciji Jesihove Simzračnosti (Dv blodnjavosti) v snov, ki je v DaSD predvsem ali le še Sek, KarnErS in blato-drek; glej Vihrove **Ljubezenski trikotnik v javnem stranišču**, glej že Filipčičev **Veselja dom**, že Kmečlovega **Friderika z Veroniko**, ki je kmalu sledil Jesihovim **Sadežem**.

In zdaj? Anln ima zdaj možnost videti celoten THM krog, ne le Pos daljice-dele kroga. Anln odkrije, da ne gre za RP in RegP oz. tudi za njiju, a ne le za njiju; obe sta del THM kroga. Sama SD je prekratka, da bi se videl konec RP-RegP (RazRaka). SvetD(ramatika) pa omogoča ta uvid; oz. SvetKula. Po nastanku drame-Trage v grški antiki je prišlo do RegP, do helenizma, do RR vsega stvarnega-blatnega v virtualno-duhovno: do RR Platonove Fije v (neo)platonizem, EvKrša v spiritualizem Kršgnose na osnovi in s pomočjo Janezovega **Skrivnega razodetja**, do zmage in razmahnitve sofizma: do retorike, analogne RMg (JesihoviD ipd.), obenem pa do degradacije, desocializacije, deHuma itn., ki je dramatično RR v Žuresejizem, v Pvt tržno blago, v nekaj, kar ne zmore več odkrivati resnice oz. resnica, ki jo odkriva takšna dramatika-Kula, je le še pogon praznih znakov-fantazem (Žižek), le še blodnje, s katerimi Čl kot PAvPld nadomešča stvarnost; **To**. Tudi Db stvarnost se RR v KAvKld. Svet se vrača po RegP v začetno ldo, le da na način izgube vitalnosti, AgrEkzIde. V takšnem svetu nastopita dve sili, ki ga RR: barbari kot nosivci AgrEkzIde in FKc, ki s Tem RR poveže vse elemente, same na sebi O(samljene)-I(zgubljene)S(amomorivske), v nov smisel. Psihoterapevtski pogoj za vero Čla v ta novi smisel pa je odpoved TradKlas formam Kule in tudi drame. Dramo, ki se sooča z odprto stvarnostjo, FKc nadomesti s strogo določenimi (določa jih KC, njena elita-hierarhija) žanri, z Moto, pasijonom, misterijem, miraklom. Resnica je doktrinarno-dogmatično opredeljena.

V SD poskušam ta model analizirati na primeru **BS** kot nekakšni dramski obliki, na Trubarjevem **Malkatu**, nazadnje na Romualdovem in Drabosnjakovem **Pasijonu**. KC se v drugi polovici 19-Stola prilagaja okolju-času (DbZgi), simulira Raz dramsko-dramaturške forme, tudi RealD, a pod vsemi skuša uveljaviti omenjene obvezne FP žanre-sporočila: pasijon s SŽ, **Tarbula**, Moto (Krekove **Tri sestre**), mirakel (Krekova **Lucija**), misterij (Sardova **Skrivnostna zaroka**). Le kdor uvidi celotni THM krog, more spoznati, kaj pomenijo - kaj predstavljajo - vse 4 ReFe, vse do SPED. Naenkrat odkrije, da ne gre le za RP ali RegP (StritD, tudi **Logi** so za TradSIZ in Mrca samoumevno RegP, zaostala stilno-idejna figura), ampak za model, ki je s stališča HKD celote (THM kroga) enako legitimen kot vsak drugi. Zato se skeptično nasmiham, ko poslušam preproste duhove, ki pa v DaSKŽu vladajo, recimo Požlnka, kako samoumevno presojujejo, da kakšna drama ni estetsko primerna, da je v Zeitgeistu passee. Estetskost je določena po Pos merilih Pos odsekov-daljic, izsekanih iz kroga. Za FKc estetiko je edini - s tem najvišji - primer Umeti kaka moraliteta, za Ptjo Borovi **Raztrganci** ali Miheličeve **Operacija**, za KC na PrS MedD, **Kacijanar**, za Durge-

Dinje v DaSD MatZupov **Pianist**, za Inka Jančev **Halštat**. Za DgZn Anlna je vsako od teh meril le Rel, odvisno od daljice, ki ji pripada. DgZn oz. DgEst pozna tudi Abs merilo, to pa je zunaj THM kroga-daljice: v tem - v presoji -, koliko je v kaki drami-tekstu navzočnosti TrDtí oz. na kak način je navzoča: ali že Red kot dogmatizirana, kar je v FKČ, ali odprta kot (po)lsUnBDra. Kdor razume to moje izvajanje, razume bistvo DgZni in DgEst(etike).

Kobovo najobsežnejše razpravljanje o **Logih** in StritD, ki ga je Kob podal v **Opombah** k Strit **ZD V**, bom prihranil za konec razprave o **Logih**.

Oktober 2001

ZLATO IN KAMEN I

(ob Aškerčevem **Zlatorogu** in Zajčevih **Grmačah**)

1

Motiv, okrog katerega bom nanizal analizo predvsem dveh dram oz. ene poetične drame in druge dramatizirane pesnitve, Zajčevih **Grmač** in Aškerčevega **Zlatoroga**, je Zlatorog. Ne bom se spuščal v primerjavo dramsko umetnostnih in mitskih oz. magičnih vidikov; to bo storila Goljevščkova; najina teksta bosta objavljena skupaj. Mene zanima tisto, kar me zanima v vsej **RSD**. Mitsko magičnih momentov se dotikam, vendar ne na ravni stroke oz. strokovnosti; upoštevam jih kot momente pri sociopsihološki, idejnihistorični, religiozno teološki itn. analizi.

V nadaljevanju moje analize bodo sledili še analiza Baumbachovega **Zlatoroga** - zaradi konteksta, znotraj katerega je ustvarjal svojo pesnitev Aškerc -, Finžgarjevega **Divjega lovca**, narodne igre iz časa Aškerčevega **Zlatoroga**, ki je uspešno tekmovala z Govekarjevimi narodnimi igrami, jih na ljudskih odrih preživela, in Abramove ljudske igre **Zlatorog**, nastale med leti 1901-4, torej pred Aškercem, objavljene 1934. V **Lovcu** Finžgar izoblikuje svet, kakršen se Aškercu ni posrečil. Aškerc sicer na koncu drame uvede arhaično vaško koinonijo kot eno osrednjih vrednot, vendar jo le retorično nakaže - kot nakaže retorično takorekoč vse ostale prvine pesnitve. Ne analizira je ne na realističen način ne na ideološki. Šele na finžgarjevi osnovi se jasno izrazi tisto, kar v analizah zadnjih dveh let izvajam iz Vombergarjeve drame **Vrnitev**, napisane tri desetletja po **Lovcu**: tisto, kar predstavlja enega od polov tudi današnje slovenske zavesti; mislim na slovensko arhaično - še posebej planinsko, gorenjsko - vas, bodisi da je ta bila v 19. stoletju - tudi prej? - takšna, bodisi da jo je SKS (slovenska katoliška skupnost) gledala takšno na način vnaprejšnje ideološke preinterpretacije¹.

Kar so pripravljali Levstik v **Potovanju iz Litije do Čateža**, Jurčič v **Sosedovem sinu**, dramatik kmetiškega žanra, Ogrinec z igro **V Ljubljano jo dajmo!** - mimogrede jo analiziram v knjigi **Blato 1** kot izraz slovenskega socialnega in psihološkega vzpona -, a tudi Krek s svojo ideologijo, udejanjano tudi v svoji kar se da preprosti dramatici za ljudstvo, je optimalno izrazil Finžgar; notranje (avto)kritično, v **Verigi** - upam, da bom tudi analizo te drame uvrstil v sklop **BkB** -, in nacionalno idejno socialno programatsko v **Naši krvi**. A medtem ko je **Naša kri** kazala idejne slabosti že v času nastanka, že nekaj let po **Lovcu** in **Zlatorogu**, te slabosti pa se so poglobile še v času prve in druge Jugoslavije, saj se je Finžgar v **Krvi** odločil za avstrijski okvir in zoper zahodnega (francoskega - Lah s to držo polemizira v **Noči na Hmeljniku**², je

Lovec funkcioniral še do l. 1941. Šele podrobna analiza bi pokazala, koliko sta tako **Kri** kot **Lovec** znova aktualna po l. 1990, seveda le v krilu DSD.

Najbrž sta aktualni, čeprav DSD o tem ne govori; govori pa v glavnem ne, ker je intelektualno kulturno šibka; slabo se artikulira. Osnova SLS (Slovenske ljudske stranke) je več ali manj samozaprta slovenska vas pod germansko nemškim varuštvom³; torej platforma **Vrnitve** in **Lovca**, razširjena od domačije-vasi na slovenski narod (v **Krvi**). Vendar ne na domačijo-vas, kakršno razkrinkava Finžgar v **Verigi** in v **Razvalini življenja**, še bolj Meško **Pri Hrastovih**: vas preprirov, sovraštev, brezumne trme, incestov, nasilij, izdaj, pohlepa itn., kar vse tako rekoč nujno vodi v bratomornost, kakršna je izbruhnila l. 1941 po krivdi-zaslugi obeh nasprotujočih si strani, skrajne levice in skrajne desnice, ideje samozaprte kmečke skupnosti in svetovno odprtega kmečkega delavskega proletariata; kar dramatizira vrsta slovenskih dramatikov od Bora, **Raztrganci**, prek Vasje Ocvirka, **Mati na pogorišču**, Franceta Kosmača, **Gospodar**, do Vombergarja, **Razval**, in Snoja, **Gabrijel**; čeprav gre v **Gabrijelu** za sintezo slovenstva tudi socialno, za kmečko meščanski okvir.

Brati **Zlatoroga** - ves čas bom mislil, ko bom uporabljal ta naziv, na Aškerčevega, razen če bom to posebej omenil, tedaj bo mišljen Baumbachov - pomeni torej brati kompleksno razumljeno SD⁴. Ob drugih temah **Zlatoroga** - in **Grmač** - bom iskal druge zveze, stike z drugimi slovenskimi dramami, deloma s tistimi, iz katerih je **Zlatorog** izhajal, tudi, čeprav polemično, iz Levstikovega **Tugomerja**, še bolj polemično iz obeh tedaj znanih Cankarjevih dram, **Blagra** in **Kralja**, in iz Govekarjevih narodnih iger, katerim postavlja Aškerc nasproti tekst, ki naj bi bil bolj pristen. Te pristnosti - predvsem desna kritika, Lampe, Ušeničnik - ni uvidela in priznala; tudi jaz je ne morem.

Če so Govekarjeve dramatizacije Jurčiča, **Deseti brat**, **Rokovnjači**, pisani za predmestje, kot je trdil Cankar, za tedanje slovensko srednje, nekultivirano meščanstvo, še čitalniško, zato so folklorne, zabavne, psevdoherojsko retorične, tak je še posebej Govekarjev **Martin Krpan** - iz istega časa kot **Zlatorog** -, skuša biti **Zlatorog** filozofsko miselna, ontološko diabolično primarno epska upodobitev najbolj prvobitnega, še predkmečkega, magično mitskega⁵; skuša biti zgodba, ki pojasnjuje nastanek puščave - tiste, ki je glavna tema in skoraj edini okvir **Grmač** in sploh Zajčevega sveta -, tako slovenske zemljepisno zemeljske, kamniti svet okrog gore Bogatina, kot svetovno zgodovinske, tiste, ki jo je prvi zapopadel in izrazil Nietzsche z reklom »Puščava raste« in zadnji opisal Deleuze⁶.

Moja analiza ugotavlja, da se Aškercu namen ni posrečil ali v zelo omejeni meri; da je duh puščave vse drugače pristen v **Grmačah**. Da Aškerc sploh še ni zares uvidel opustošenja, ki prihaja z evropsko moderno in ki ga je de facto kot ponotranjeno resnico sveta izpovedal šele Cankar v izrazito mestnem okvirju⁷. Na kmetiško deželo se je začel ta duh seliti šele z revolucijo 1941 - 45 oz. z naknadno avtorefleksijo te revolucije⁸; recimo v Grabeljškovih romanih. Povsem pristno pa se je udomačil na kmetih - v najbolj oddaljeni gorski vasi - šele z Zajcem; glej **Voranca**.

Aškerc je napisal z **Zlatorogom** moraliteto, ki naj bi skušala preprečiti ponoven - današnji, ontološki, moralni - nastanek puščave. To naj bi se dogodilo z obnovo pristne predzačetne ali začetne narave, ko je bila še vsa sveža, lepa, harmonična, zelena, polna divjadi in sreče; gre za obnovo

naturističnega raja, za liberalno panteistično različico milenarizma⁹. Današnjemu človeku je že na prvi pogled jasno, da so sredstva, ki jih v ta namen uporablja Aškerc, nezadostna; danes učinkujejo nebogljenost - čeprav je avtorjev namen lep. Aškerc se daljnosežnosti in usodnosti problematike še ni zavedal; jo čuti, jo nakaže, a to je tudi vse. - Ta moja sodba velja za celotnega **Zlatoroga**: v njem je obilo nakazanega, a nič dosledno in prepričljivo izpeljanega. Aškercu se je marsikaj zasvitalo, a skoraj v vsem se je zablokiralo. Zakaj in kako, naj odkrije in popiše pričujoča analiza.

Aškerc z **Zlatorogom** ne pride do pristne nekdanje vasi; morda tudi Finžgar - in kasneje Vombergar - ne. Vendar je to metodološko vprašanje. Ali je pristnost nekega preteklega dejstva sploh mogoče obuditi? Verjetno ne. Se pa da obuditi vtis - ne le videz kot simulacijo - preteklega dogodka-stanja; vtis, ki sledi iz pristnega stika umetnika z zamišljenim preteklim. Tako pristen je Levstikov - na pa Govekarjev - **Krpan**; **Lovec** vsekakor precej bolj od **Zlatoroga**. Finžgar je ves živel za svoj program¹⁰. Recimo vrhunsko avtentiziran v zadnjih velikih Finžgarjevih tekstih iz 20. let, v **Stricih**, v **Belem ženinu**; **Strici** so dramatisirani, scenarij za film (**Lucija**, režiser France Kosmač, scenarista ob Kosmaču Grün in Brezovar).

Finžgar je reduciral ves svet na to kmetiškost; tudi zato je njegova redukcija le v določenem pomenu redukcioniistična - ker pač izvaja vse slovenstvo na kmetištvu. Je pa obenem to, kar slika, resnica slovenstva in človeka-sveta kot takega; realnost in tragičnost življenja. Medtem ko ima Aškerc vse drugačne, mnogo večje ambicije. Finžgar odkriva resnico slovenstva kot kmetstva, Aškerc resnico sveta kot predkmetstva, kot mitske zgodbe¹¹. Finžgar vso svojo literaturo omeji na prikaz kmetstva; z redkimi izjemami iz mladostnega časa, ali s strastno priložnostno dramo iz barakarsko predmestnega okolja **Nova zapoved**, 1956¹². Aškerc pa sega z **Izmajlovim** v mondene aristokratsko kozmopolitske sfere, z **Mučeniki**, **Junaki**, **Trubarjem** itn. v herojsko preteklost¹³, ki naj bi bila vse drugače miselno in etično poglobljena kot edini Finžgarjev izlet v zadevno narodno zgodovino: roman **Pod svobodnim soncem**; kot dramatisacijo sem ga že analiziral, a analiza še ni izšla.

Aškerc tekmuje ne toliko z Baumbachom, ta tekma je zunanja, prestižna; Aškerc pač hoče utrditi mnenje, ki ga ima o sebi: da je največji slovenski pesnik, večji od Prešerna. Prava tekma, ki pa se je morebiti niti ne zaveda, vsaj polno ne, je s Cankarjem in Župančičem. V letih pred nastankom **Zlatoroga**, ta je izšel 1904, a bil napisan 1903, se je spor med grupama Aškerc-Govekar (Gangl) in obema predstavnikoma Moderne začel in hitro zaostil. Pričujoča analiza bo pokazala, da sta tisto, kar je želel ustvariti Aškerc, ustvarila - na genialen način - Cankar in Župančič. Eden z avtorefleksijo, ki se je skoz avtoproblematizacijo stopnjevala do avtodestrukcije, kasneje pa je zastopal še držo EK (evangeljskega krščanstva) oz. v začetku ničejanstva. Drugi pa je izdeloval radikalni panteizem, ki se je vsaj nekoliko približal že Nietzscheju, vsekakor pa Hauptmannu, gigantizem, ekspanzionizem in obenem pristnost prvobitne Nature, slovenske in Nature kot take.

Oba sta dosegla to stopnjo skoz izkustvo dekadence; Aškerc se ji je približal, recimo v **Izmajlovu**. (Gangl rahlo v **Sinu** in **Sadu greha**, a se je pred njo v hipu umaknil in se rešil v socialni moralizem. Šele v kasnejši **Sfingi** se je bolj približal recimo Čehovu. A tedaj je bilo v slovenski zavesti že vse

odločeno, Cankar s **Knjigo za lahkomišelnje ljudi** in Župančič s **Čašo opojnosti** sta svoje že opravila.) A jo je hip za tem, tudi v **Zlatorogu**, povsem odklonil. Župančič jo je v zbirki **Čez plan**, izšla je isto leto kot **Zlatorog**, premagal odznotraj: dosegel je neznanstvo svobodo, tako emancipiranega slovenskega subjekta kot narave, te pa kot srčike slovenskega Naroda-zemlje. A kot odgovor na notranjo problematizacijo, medtem ko ostaja problematizacija pri Aškercu zunanja¹⁴.

Kakor ne zmore Aškerc pristno doseči »pristine« Finžgarjeve vasi - od **Lovca do Verige** -, tako ne more doseči panteističnega ekspanzionističnega gigantizma tiste etape meščanstva, ki je sledila folklorizirajoči regresiji v kmetištvo¹⁵ - od **V Ljubljano** prek **Rokovnjačev** do **Vdove Rošlinke** - in prvotnemu meščanskemu socialnemu etizmu pozitivnega kova, tega najreprezentativneje zastopa Vošnjak, **Pene** itn. Ta panteizem - podan kot svoboda strasti, spolnosti, Novačan v **Veleji**, in državno nacionalna moč socialnega subjekta, kakršni bi morali postati Slovenci, Novačan v **Hermanu Celjskem** - se izrazi v dramatikah dveh desetletij kasneje: šele v 20. letih; čas **Zlatoroga** te pomenske strukture kot dramske še ne pozna. Le Cankar jo drammatizira v Kantorju kot - pretežno - negativno; v **Blagru**, Grozd in Gruden, kot nemočno; v **Dušah**, Delak, kot cinično hinavsko; v **Hlapcih**, Župnik, kot prikrito za klerikalizem triumfalistične Z(unanje)KC. Razumela sta jo tudi dramatika prejšnjih generacij, Levstik v **Tugomerju** in Skofič v **Gospodu s Preseka**, le da jo je Skofič odklonil (v liku Presekarja) in problematiziral (v liku kovača Ivana Žara, čeprav je z njo simpatiziral), medtem ko jo je Levstik odklonil v primeru, da se veže na nemštvo, navdušeno pa sprejel, če je slovenska, a tokrat kolektivna - NaROD - moralizirana: pravica ogroženega naroda do samoobrambe.

Značilno je, da do brezobzirnega gigantizma ne pride niti v NOBD(dramatikah); ta je poudarjeno etična, socialno in individualno, Špelca, **Svet brez sovraštva**, Krim in Nina, **Rojstvo v nevihti**. Morda še najpristnejši je gigantizem v Jeločnikovi drami **Vstajenje kralja Matjaža**, v dramah, ki je med vsemi slovenskimi najbolj avtentično nacistična. Z **Zlatorogom** jo veže pristajanje na magično mitsko primarno Naturo, iz katere krila se rojevajo Junaki. Le da je Aškerc junak Bojan junak le na začetku, ko sploh še ni podan kot dramska figura, torej še preden se sooči z negacijo - preizkušnjo - sveta; pred to preizkušnjo, ki je socialnega tipa - razmerje z drugim, ki živi zunaj idealitete, tj. z lepo Vido, gostilničarskim dekletom iz Trente - živi le z Materjo sredi harmonične narave, pod zaščito Belih žen, tj. dobrih naravnih sil. (Tu je Aškerc pendant Finžgarjevi in Vombergarjevi harmonični vaški arhaični koinoniji v bistvu katoliškega tipa, medtem ko je pri Aškercu liberalnega. A Finžgar-Vombergar oblikujeta to z gledno domačijo-vas ne le v skladu s katoliško ideologijo, ampak tudi v skladu z realiteto, ki jo KC vsaj deloma uspešno udejanja na slovenskih kmetih; kot cerkveno versko socialne norme je prisotna v dušah-zavestih slovenskih kmetov; lik deda Primoža v **Verigi**. Medtem ko Aškercove zamisli panteističnega Lovca-Junaka - Bojana - v slovenski vasi okrog l. 1900 ali prej zanesljivo ni, ta zamisel nastane šele z meščanstvom in liberalizmom; recimo najprej z Linhartom, ki pa je ni drammatiziral.

Jeločnik postavi magično mitsko Naturo v konkreten socialno politični kontekst, celo v vojaškega; in niti ne le v kontekst, ta Natura je temelj, ki omogoča, upravičuje, varuje, usmerja, osmišlja Junakovo akcijo, pravilnost te akcije, in nazadnje celo zagotavlja njeno uspešnost. Šele s slovenskim nacizmom, ki pa se je izoblikoval v 40. letih, recimo v Kociprovi drami **Zasad** in dosegel vrh v **Vstajenju** (čeprav so nacistični momenti vidni tudi v NOBD, predvsem v Cajnkarjevi drami **Za svobodo**), dobi primarna herojska magično mitska Natura kot vitalistično ekspanzionistična in obenem previdevna, pravo socialno in ideološko bazo. Pri Aškercu je še(le) na točki, ki je kar se da indifferencirana (kar je še v NOBD). Aškerc eklektično spaja najrazličnejše prvine, ki niti ne gredo skupaj; ne zmore jih prepričljivo povezati in osmisлити stike med njimi, jih kot probleme poglobiti in iz tega izpeljati radikalno akcijo. To je največja slabost **Zlatoroga**.

Ker dramatik to svojo nemoč čuti (seveda je ne prizna, morda niti sebi ne), ne nadaljuje s tako veličastnimi projekti - **Zlatorog** želi biti namreč slovenski **Faust**, Aškerc tekmuje s samim Goethejem. Vse bolj se omejuje na historično določeni heroizem tipa antikatalizma; od **Trubarja** do **Junakov**. Ta drža je socialno politično konkretna, singularna, saj je ideološka baza tedanjega - tudi še zdajšnjega - slovenskega liberalizma; čeprav današnjega manj, saj je DSD toliko šibkejša od ZKC iz **Hlapcev** in **Grče** ali Mrakovega **Aškerca**. Težava liberalne države je drugje: v njeni izhlaplosti, neradikalnosti, kriptoliberalnosti, nezmožnosti, da bi iz etične in gigantistične pa folkloristične - Gaspari, Vesnani - faze prešla v demonično-diabolično. Aškerc zasluti, da je to nujno; zato je osrednji lik **Zlatoroga** demon, Zeleni lovec. Analiza bo pokazala notranja protislovja oz. neskladnosti - zavrtost - Zelenega lovca. (Odzdaj naprej lovca.)

Diabolizma ne razvije niti še Cankar. Določnejši je pri Grumu, v **Zastorih**, a tudi še ne dovoljšen; prevladuje dekadenca, drža nemoči. Razvije se šele pri Bartolu, **Alamut**. (Pa še tu je obenem ironizirana: **Al Araf**, **Empedokles**.) Celó pri Zupanu - **Tretji zaplodek**, **Klement**, **Trajbas** - je problematizirana. In kasneje pri Zajcu, **Medeja**, Šeligu, **Ana** in **Volčji čas ljubezni**, pa Smoletu, **Krst pri Savici**, in Jovanoviću, **Osvoboditev Skopja**. Je izražanje doslej neizpolnjene faze - pomenske strukture -, ki jo pozna vsaka razvita nacija-družba, pripadla šele današnji mladi slovenski dramatik oz. literaturi? Od Svetine - **Šeherezada** - do Matjaža Zupančiča in Moroviča? Je epigonstvo, ki ga že dve desetletji opažam pri mladi slovenski literaturi, posnemajoči Rudolfa, Jesiha, Lužana itn., le posledica objektivne slovenske zgodovine, neizvršene ideologije, nakazane, a v sebi blokirane - celo še pri Rudolfu, **Kserkses** -, posledica ponesrečenja vseh tistih, ki so iskali v to smer, Novačana, Zupana, Bartola, celo Mraka, ta je šel v smeri Nietzscheja, a ga je že na samem začetku obrnil v krščanstvo posebnega magijskega tipa, glej **Obločnico**?

Narod zamudnikov pač plačuje visoko ceno. Današnji slovenski regres v fašizem - DSD - ni le spremni pojav evropskih trendov, ampak še posebna slovenska zgodba: zadoščanje neizpeljani zgodovini, utelesitev med leti 1940 (morda 1935) in 1945 zablokiranega slovenskega nacizma. Da bi se pokazalo, kaj je že bil slovenski nacizem, do kod je intelektualno prišel, so potrebne analize **Zasada** in **Vstajenja** - upam, da jih bom kmalu objavil, so že napisane - in objava **Vstajenja**. Žal DSD niti ZKC tega nočeta storiti, saj prikrivata svoje

vire in resnico. Raje se skrivata v hinavskosti Etizma in Pravičništva, maskirata agresivnost. Vendar vse manj: zamenjava Peterleta in tudi Podobnika z Janšo na čelu DSD kaže, da je desnica spoznala, da s samim hinavstvom - s strategijo tihega prevzemanja oblasti na dolgi rok - ne bo uspela; zato se je odločila za kratkoročne cilje. Ti pa so filonacistični ali nacistoidni - kar analiziram v komentarjih h **Gabrijelu** v knjigah **Od bratovstva k bratomoru**.

Bistvena razlika med **Vstajanjem** in **Zlatorogom** ni le v tem, da izhaja **Vstajenje**, kot sem dejal, iz konkretne socialno politične situacije in izraža akcijo precejšnjega dela Slovencev - domobranstva spomladi 1945 -, je njihova umetnostno idejna platforma, medtem ko izraža **Zlatorog** željo tiste faze slovenskega liberalizma, ki se je sesula (od Grozda in Grudna do Komarja v **Hlapcih** in Hlepuha-Stebelca) v **Grči** in je bilo treba čakati na ponoven vzpon liberalizma v koncu prve svetovne vojne, v Vlevstikovem **Gadjem gnezdu** in Novačanovi **Veleji**, po takojšnjem notranjem zlomu tudi te faze pa na današnjo regeneracijo; ta pa ideološko in nacionalno ni ekspanzionistična, ampak poudarjeno hedonistična - Žižek in njegov Užitek - pa empiristično pozitivistično ekonomistična ter politična v pomenu strankarstva. Torej dogovorna faza, ki obnavlja etizem civilizma Vošnjakove provenience, a ga takoj, ko je dosežena oblast liberalcev, zamenja: držo Goljevščkove **Prešernove glave** in **Zelene doline** pa Novakovih **Vojakov zgodovine** zamenja s simulacijo, s trgovsko pogodbo, z benigno platjo PM (postmoderne), ne z njenim diabolizmom. Zamenja ga z utilitarno državo-družbo, utemeljeno na pravu, ne na etiki, na interesih, ne na vizijah, na banaliteti, ne na heroizmu in avtentičnosti. Liberalizma je v današnji slovenski obnovi nacizma malo; le kot nacionalizem (levi fašizem Jelinčičeve vrste) ali kot iluzija pohlepnih, a naivnih kulturnikov (Draga Bajta itn.), da bo Janševa DSD omogočila ter utrdila libertarni individualizem; hujše pomote - samoslepila - od tega ni.

Fašizem-nacizem sta zmerom tudi gigantizem (Marinetti, Hauptmann) in heroizem. Če ne bi bil Medved tako zavrt, bi morda on prvi dramatisiral gigantizem; **Kacijanar** bi to možnost imel - če bi Medved ta lik razumel v duhu Župančičevega vitalizma in jugoslovanske agresivnosti kot Vlevstik in Novačan. Župnik iz **Hlapcev** kot najbolj odkrita katoliška figura tedanje SD - Župnik iz **Kralja** je skozinsko hinavec - sam pristno blokira gigantizem naroda-družbe; zadržuje ga z Vsemočjo ZKC, ki je bolj statična kot dinamično futuristična institucija. Katoliško pot v klerofašizem je zaviral tudi Krek; po eni strani jo je omogočal, ksenofobija, antijudovstvo, korporativizem, po drugi pa onemogočal, saj jo je ukinjal v pristno razumljenem EK in v neagresivizmu. Fašizem bi zlasti na Slovenskem, kjer je ZKC posebej hinavska, moral črpati iz liberalizma; in to tudi dela. DSD je sinteza klerikalne in liberalne opcije, tipičen je Snaj kot hkratna figura liberalizma in klerikalizma. Sicer pa tvorijo skupno falango župnik Janez Pogačnik in liberalni Niko Grafenauer in zdi se, da oba jemljeta svojo držo zares, kot pristno in socialno nujno, kot lepo in pošteno; oba dajeta skupini, ki je v vrhu - Pučnik, Janša - radikalno manipulativna, žar plemenitosti, kar je seveda nedopustno neavtoreflektirana naivnost. Skupaj korakajo Šeligo in Juhant, Zorn in Stres, Janez Bernik in Rebula, cinični libertinisti in ozkosrčni mežnarji. To se ni posrečilo doseči niti Rupniku - Kocipru, Jeločniku - I. 1944, kaj šele orjunašem - Vladimirju Levstiku - v 20. letih. Se Šeligo res zaveda, v kakšne politično socialne namene je uporabljen njegov panenergetizem **Čarovnice iz Zgornje Davče**?

Ta energetizem je dobesedna izvedba iz **Vstajenja**. Magično mitska Natura pošlje Junaka v sveto vojno. Junak se rodi - Narojenost skupine okrog Nove revije (NoR) - iz nedrij gorskih skal, votlin, veličastij; zakon Nature, simboliziran in utelešen v vilinskih bitjih Gore, pošilja Junaka v boj na življenje in smrt z Rdečo zverjo. Ta sveta vojna, ki jo Zajc v temelju destruiira in poda v **Grmačah** popolnoma drugačno utemeljitev skalnate puščave, pošastne Gore (isti Dane Zajc, ki podpisuje skupaj s Snajem filonacistoidne projanševske izjave - psihološki odmev Zajčeve radikalne avtodestrukcije, drže Megle(nosti), v kateri je vse mogoče, saj je vse le Prikazen) - in ki jo je na strani NOB literature podajal le Miško Kranjec (v knjigi, ki s strani Partije ni bila dobro sprejeta, saj je bila preveč magijsko-mitska, v tikpovojnem romanu **Pesem gora**), bi se morala oglasiti že v **Zlatorogu**; Bojan bi moral izhajati iz demona Lovca in se boriti zoper njega - v dvoumni dvojnosti. Pa je Bojan Lovčeva žrtev in služabnik. Resda se bori zoper Sonce kot zoper Pan, a kot zmedeni slabič, ne kot gigantski Junak, kot orodje, ne kot subjekt.

Ne pravim, da bi morala biti okrog preloma stoletij na Slovenskem kaka močna socialna grupa, ki bi bila - postajala - nosivec idej fašistoidnega ali še sintetističnega, vendar samozavestnega, vase zaverovanega gigantizma. Meščanski razred takšne grupe ni razvil. Huje je, da ni bilo nobene grupe, ki bi artikulirala socialno potrebo po naturističnem gigantizmu. Kapitalistični podjetniki so bili očitno delani po modelu Koritnika iz **Grče**; ko mu župnik Novljan zagrozi, da mu bo ukinil oglase, je tiskarnar, založnik, se ta umakne, odpove svojemu liberalnemu prepričanju. Odloča interes Kapitala, ne Ideje. Aškerc pa je bil izrazit Ideolog: predstavnik svobodne Misli, najlepših Idej, ne Denarja. Zato bi moral, kot mladi Cankar, v imenu liberalno libertinskih Idej kritično odkloniti liberalno stvarnost zavrtih, taktizirajočih, poniglavo utilitarnih. Moral bi se spopasti - nazadnje - celo s Hribarjem, s svojim največjim zaščitnikom, se povsem osamiti oz. se vezati na prihajajoči Proletariat; vsaj idejno. Tega Aškerc ni bil zmožen. V strahotno napornem boju s klerikalizmom se je izčrpal. Ni bil dovolj šolan ali poučen, da bi se lahko priključil novim socialdemokratskim radikalnim idejam.

Cankar je odšel študirat na Dunaj, kjer je ostal več kot desetletje; informacije je dobival iz prvega vira; kot marginec je simpatiziral s socialističnim gibanjem, zato je bral Marxa ipd. Mogel je vzdržati neodvisno svobodno pozicijo. Aškerc pa ni študiral v tujini; kasneje je sicer veliko potoval, a je bilo že prepozno - hodil je po površini zemlje, ni pa vsrkaval novih idej. Njegovi prijatelji - edini, ki so ga ščitili, ko je bil podeželski kaplan in sprt z ZKC, Turner, Vošnjak itn. - so bili liberalci prejšnjega rodu, še ne dovolj avtokritični in avtorefleksivni. Tako se je Aškerc pod Hribarjevim patronatom reduciral v liberalnega propagandista Retorja. Sam se v dnevno politiko sicer ni vključeval; je pa liberalizem »ontološko« in »filozofsko« utemeljeval kot nihče drug; in pesniško »estetsko«. Ker pa je bila skupina, ki ji je tako služil - bil je, žal, spet hlapec, čeprav se tega ni zavedal ali si tega ni priznal, hlapec liberalnih strankarskih vodij -, nedosledna, strankarsko taktizirajoča, pomirljivo dogovorna (z Nemci v Ljubljani), neekspanzivna, čeprav bi morala biti prav nasprotna, saj je bil to čas najbolj sproščene in napredujoče kapitalizacije na Slovenskem (ki pa jo je liberalizmu jemal iz rok korporativistični Krek s svojimi zadrugami in hranilnicami), je Aškerc sam prepeval o nečem, kar ni imelo socialne vsebine; kar za Slovence ni bilo res.

In: biti etično filozofski ideolog Kantorjev skorajda ni mogoče; še manj kot danes, ko se še niso razmahnil. Tedaj je bil nujen prestop v naslednjo fazo liberalizma: v avtorefleksijo, od Zolaja k Maeterlincku, kar je storil Bahr, od Hugoja, ki ga Aškerc nemalo posnema, seveda brez njegovega zanosa in bliskavosti, k Maupassantu, Rimbaudu, že Jarryju; **Kralj Ubu** je napisan nekaj let pred **Zlatorogom!** Model vloge-lutke, ki ga terja tedanja stopnja industrializacije - mehanizacije itn. - in ki dobi že mesto v tedanjem svetovnem postnaturalističnem gledališču, Aškerc zasluži; zato so liki **Zlatoroga** lutke. A ga ne zmore reflektirati na avtokritičen način. Vlogo obrne v zgodovino, se ji odpove kot zoperzgodovinski (na Slovenskem jo dokončno izdelala šele Jesih, glej **Sadeže**, a napove Cankar s **Pohujšanjem**). Regredira k opernim libretom za Bellinijeve, Donizettijeve, Verdijeve herojske opere, ne da bi to tudi razvil; dejansko sta to fazo opravila Jurčič in Tavčar. (**Zlatoroga** uglasbi Parma kot kolektivistično sentimentalno heroično lovsko opero-opereto, povsem brez moči, da bi bila nekaj podobnega kot **Nabucco**, **Norma** itn. za Italijane.) Aškerc izdelava niti ne koturn, ampak pozo, trobenta s potvorjenim glasom. Pristni glas te smeri dobi šele Bor v zbirki **Previharimo viharje**. - Zbirko sem pred nekaj leti - v knjigi o Balantičevi poeziji **Ogenj, ki prečiščuje** - ocenil zgolj z negativne plati, prej ko prej bom dodal še pozitivno. Kajti še nikoli do tedaj - in ne kasneje - Slovenci nismo zmogli tako pristnega agresivizma, vitalizma, militarizma, gigantizma kot tedaj; in v realnem okvirju. Ne kot zasebni trud zapoznelca, ampak kot platformo vsaj polovice nacionalnega kolektiva, ki je Borove ideje konkretno udejanjal z žrtveniškimi smrtmi. Izvršil je, kar so zbirke kot **Junaki**, **Mučeniki**, **Poslednji Celjan** le retorično in neprepričljivo - kot zasebne psihološke kompenzacije - napovedovale.

Novačan se je prodal - kralju, dani oblasti, monarhiji -, Vladimir Levstik je postal žurnalista in prevajavec, prenehal pisati literaturo, Zupan je prešel na linijo nacionalno partijske Revolucije, Bartol je izgubil moralno, Aškerc pa se je izvotlil: pel je o nečem - predstavljal pred občinstvom nekaj -, kar ni bil; kar si je le želel biti, a za to ni bil (več) zmožen. Nietzsche, ki je storil, česar Aškerc ni, je vzel nase radikalno osamitev; kasneje, v drugačni zvezi, Mrak. Kaj je Aškerc počel, je vidno celo iz banalnih podrobnosti. Trento se je odpeljal ogledat; enako slovensko obalo med Barkovljami in Devinom, ko je upesnjeval **Jadranske bisere**. Šel je na ogled Orienta, da bi napisal **Akropolis in piramide**. To so zunanje spodbude. Ne pravim, da bi moral hoditi vsak dan v hribe - kot Ciril Praček. A gore bi morale biti v njegovi Notrini-Duši; kot so bile na pozitivno harmoničen način pri Kugyju in so na demoničen način pri Zajcu - od **Otrok reke**, od **Požgane trave**, kot najbolj intimna tema-resnica pesnikove narave-izkustva-življenja. Zajc čuti v sebi prepadnost - kamnitost, puščavskost, nevarnost, grozljivost - sveta; kot Dante, da je tak svet upesnil v **Božanski komediji**, Doré in Moreau pa ga odslikala, tudi Blake. Aškerc je bil borec-polemik, ki ga je zanašalo v realizem, tj. h Kersniku, ne k Levstiku; k **Agitatorju**, ne k Tugomerju. Le da je Kersnik v **Agitatorju** podal - kar krepko - avtokritiko slovenskega meščanstva, ki je postajalo površno-površno, cinično in uživaško, da ne govorim o **Jari gospodi**, medtem ko je skušal Aškerc obuditi **Uvod h Krstu pri Savici**, tisti **Uvod**, ki ga je Prešeren sam dvakratno preklinal: v samem **Krstu** z držo EK in s tragično razklano romantično zavestjo. - Govekar je našel srednjo pot: heroizem je naredil za lovsko zgodbo - to je bistvo

Rokovnjačev. Ne heroji, ampak marginalci-kriminalci, ki pa so čitalniško ljubeznivi, ker v njih adjunkti in gospice igrajo vloge Schillerjevih **Razbojnikov**. Govekar je scimpral za publiko nadvse užitno lovsko juho-golaž. Aškerc pa se je prenapel. **Zlatorog** in Bojan dejansko nista bila - za publikum - užitna, Lovca pa je bil prej karikatura demona-hudiča, bolj Cankarjev Konkordat iz **Pohujšanja** kot Goethejev Mefisto. Ni izključeno, da se je s Konkordatom Cankar - morda nevede - ponorčeval iz Lovca-Aškerca; polemike na tej relaciji so bile trajne, zato tudi komparacijski liki.

Kot realista je Aškerc neslo v prilagajanje svetu-družbi; kot Heinga v koncu **Osvajavca**, da ne govorim o **Izgubljenem sinu**. Za Heinga so herojske zgodbe le mladostne eskapade, ki se redno končajo s polomom, z vrnitvijo nebogljenca, ki se je napihoval, v naročje družine-doma. (Če nategnemo to primero do skrajnih meja, si z njo razložimo tudi ekskurz slovenske Revolucije. Kljub toliko žrtvam je končala kot parlamentarna stranka ZL, Združene liste; kot med vsemi strankami najbolj konstruktivna, solidna, mirna, zanesljiva, nedemagoška.) Z vrnitvijo v varnost; pri Heingu groteskizirano. (Medtem ko se ZL ne zaveda ne svoje grotesknosti, niti noče priznati svoje kriminalnosti. Ta seveda ni totalna; velja le za del komunizma, za lumpenkomuniste, za lumpenrevolucijo - za tiste, ki jih Zajc na precej cenen način dramatizira kot partijsko lumpenproletarsko trojko iz gošče, Matijo - Mačka - s pomočnikoma.) A heroizem-gigantizem in empirizem banalitete se izključujeta; nacionalizem zapušča okvir liberalizma in prehaja v fašizem, tudi v klerofašizem. (Slovenski klerofašizem je s tem grotesken, saj je nacionalističen le retorično, le zoper Italijane po italijanski kapitulaciji jeseni 1943; z Nemci kot najhujšimi sovražniki slovenstva pa ne le kolaborira, ampak jih kot naciste obožuje, v točki Rupnika in Jeločnika, Javornika in Ljenka Urbančiča.) Banaliteto sprejema Govekar; a na laksno sprenevedav - feljtonistično časnikarski - način; glej roman **V krvi**, ki ne ustreza strašnemu naslovu. V **Grči** banaliteto - govno sveta in LD, liberalne družbe - ukine, zamenja z etičnim Uporom. Tudi Kraigher ne more ostati - radikalno - pri dreku; v **Školjki** se forsira v hrepenenje, v **Kontrolorju Škrobarju** dela nacionalno kritiko; morda je pristnemu naturalizmu še najbližje v romanu **Mlada ljubezen**.

Bliže ko je Aškerc opevanju razumne držbe, sprejemljivejša je njegova literatura; mislim na **Trubarja**. Trubar je upornik, a ni ubit. Pregnan, a ne fizično mučen. Ni osamljen; naredi si močno zaledje, grupo, družino na osebni ravni, Cerkev na socialni. Je politik in državnik, kar Aškerc ni. Zato Aškerca nese v heroizacijo Trubarja, s čimer spet votli ta lik, ga preforsira; v **Junakih** in **Mučenikih** gre čez vse meje. **Zlatorog** je točka, kjer se je za Aškerca vse odločalo. V nji se je že videlo, da nastopa na vseh terenih blokada. A je imel pesnik še toliko okusa ali prisebnosti, da ni naredil nobenega lika iz pesnitve za heroja. (Jeločnik je imel pravico heroizirati. Domobranci so bili deloma heroji - kot vojaki v udarnih bataljonih, predvsem pa kot masovno pobiti; bili so pobiti kot vojaki, ne kot ideološke figure. Torej so storili junaško vojaško smrt, poleg tega še dodatno grozljivo - kar opeva Debeljak v **Veliki črni maši**. Junak iz **Vstajenja** je kvintesenca tega holokavsta, različnega od tistega, ki so ga naredili nacisti nad Judi. Nacisti so ubijali civiliste, Partija vojake plus civiliste.)

Jeločnikov Junak odhaja nazaj osvajat Slovenijo. Ve se, da jo je mogoče osvojiti le z vojsko v sveti vojni; ne predpostavlja se, da bi bil mogoč miren

prehod, kot se je nepričakovano dogodil štiri desetletja kasneje. Junak je čezmerno retoričen. Ne le neuspešen - v boju z Rdečo zverjo -, ampak ves čas boja precej nebogljen; bolj pesniški kot vojaški, bolj mitski kot pobijavski. A njegova pobuda je pristna; pristna tudi v nebogljenosti praktične izvedbe, ki je bolj besedne kot tehnične narave. Slovenski nacizem l. 1950 vendar zmore nekakšno idealiteto. (L. 1994 najbrž ne več. To razpravo pišem junija 94.) SPE je živela na življenje in smrt sprta s komunistično Slovenijo-Jugoslavijo, te svoje drže še danes ne more spremeniti, tako se je zažrla vanjo. Junak se bojuje do smrti; SPE bo (iz)umrla v emigraciji. Bojuje se - l. 50 - z najmočnejšo silo, s tisto, ki je premagala celo nemške naciste; bojuje se s komunistično Partijo. Aškerčev Bojan pa se, nesrečnež, spopade z Zlatorogom. Ta je sicer zastopnik Sonca-Pana-Energije, torej najmočnejša sila, a pozitivna. Po tej poti bi moral preiti Bojan takoj v avtodestrukcijo, k Cankarju, k Zajcu, k **Vorancu** in **Grmačam**, h glavnemu liku **Grmač** Jurju. Aškerc to nakaže, a pri priči opusti, Bojana naredi za žrtev sadistične spletke demoničnega lovca, ki v lahkovernem mladcu vzbudi pohlep in maščevalnost; Bojan je osebnostno šibek, a v bistvu poštenjak. Temo lahkovernosti je natančno izdelal Levstik v **Tugomerju**; Aškerc jo le zariše. Temo maščevalnosti Skofič v **Gospodu**; Aškerc jo le zariše. Pristne žrtve slika Cankar: Nino, Francko, Pavlo, Poljanca, tudi Maksa. Bojan ne more biti niti žrtev a la **Mučenik**.

Zakaj Aškerc Bojana ne obrne zoper lovca? Se zablokira, ker bi rad izrazil tudi držo diabolizma, kot mu ne neupravičeno očita Ušeničnik? Ker se, požrešnež, ne more odločiti ne za eno ne za drugo ne za tretje? Je Aškerčev gigantizem v tem, da hoče Vse? Da hoče zastopati in izraziti vse like in vse drže, v kar teži realizem (Balzac, Zola), a kar se bije z moralizmom in z le eno pravo pozicijo? Aškerc seveda nima ne daru ne dovolj široke osebnosti - je celo izrazito osebnostno ozek -, da bi posnemal Balzaca. (Tega skuša posnemati šele Kranjec; pa še temu vitalistu in prilagodljivcu se ne posreči, ker mora simulirati partijsko edino pravilno stališče in najde kot srednje mero-izhod v humanističnem sentimentalizmu Dobrega človeka. Šele po vojni se oglašajo kandidati za Balzaca: Zidar, Hieng, Beno Župančič; a nobeden ne zmore naloge.) Suvereno zgodbo diabolika dramatizira Cankar v **Pohujšanju**; a še Peter ima čustvene luknje, slabe točke »sentimentalnosti«, ki pa si jo prizna! Če bi se obrnil Bojan zoper lovca kot klavnega diabolusa - magari tudi kot relativno močnega -, bi storil, kar je Župančič; postal bi res **Ptič Samoživ** s **Pesmijo mladine**. Odtod prihajajo nacistični in stalinistični odredi mladih fanatikov, Špelca in Junak. A če bi se odločil za to varianto, se ne bi mogel spogledovati z dekadenco, z Bojanovo avtodestrukcijo. Ta je bila Aškercu še manj dostopna, čeprav je najbrž vse bolj čutil svojo neuspešnost, zlomljenost. Da bi postal Grum, bi bilo res težko terjati od njega; od **Stare pravde** do **Trudnih zastorov**. Fizično pa ne bi bilo nemogoče, v času nastanka **Zastorov** bi bil star petinšestdeset let. Župančič se je od predvojnega **Obupa**, od upesnjevanje nemoči v ciklu-zbirki **Med osternicami** enako star revitaliziral v radikalnega pevca-zagovornika nacionalno socialne svetovne Revolucije, Svete vojne (**Zimzelen pod snegom**, druga polovica zbirke). Kaj vse je izbil Cankar iz svojih avtodestruktivnih junakov, iz Maksa, Mlakarja, Jermana itn.! Se ni spomnil Cankar tudi Aškerčeve lepe Vide iz **Zlatoroga**? A ji je dal neznansko polno - skrivnostno - vsebino, medtem ko ostaja v **Zlatorogu** nedopustno konvencionalna.

O Aškercu sem že precej pisal; ni mi neznanka. Pred dvema desetletjema sem napisal knjigo - **Mesec dni s Cankarjem, Martinom Kačurjem in Tarasom Kermaunerjem**, v kateri sem poleg **Kačurja** obravnaval tudi Aškerčev dramatični ep **Primož Trubar**; žal so ostale zunaj knjige prav zadnje pole rokopisa, ki so obravnavale predvsem **Trubarja**. (Morda jih s komentarjem ponatisnem že v pričujoči knjigi.) Pred nekaj leti sem analiziral **Mučenike in Akropolis in piramide**; posebej v zvezi z Aškerčevim načelnim zoperkrščanstvom; ta analiza še ni izšla. Aškerc me je sploh privlačeval kot literarna figura, kot zgodovinska osebnost, o kateri veljajo hudi stereotipi; ki je vprašljiva, velika in hkrati zaničevana; ki je kljub pametnim pristopom, recimo Boršnikove, slovenska literarna zgodovina še ni razrešila. - Tokrat pa me je k Aškercu - posebej k **Zlatorogu** - napotila Zajčeva drama **Grmače**, ker gre tudi v nji za lik Zlatoroga.

O Zajcu sem pisal še več; napisanega sploh ne bom našteval. Zajc je človek in pesnik ne le moje generacije - po rojstvu nisva narazen niti za dobo ene nosečnosti, enako kot z Veljkom Rusom, Dominikom Smoletom, Primožem Kozakom, Gregorjem Strnišo, Marjanom Rožancem -, ampak tudi grupe, ki sva jo skupaj sestavljala od Revije 57 do Perspektiv. Bil sem prvi, ki je odkril pomen in veličino njegove poezije; pri tem sem moral premagovati hude odpore slovenske kritike in vrednostne zavesti starejših generacij ter drugih elitnih kulturnih grup. Zajčev svet mi je bil zelo blizu: izražal je eno od osi - izkustev - mojega življenja, eksistence. Resda le eno; zato sva se z Zajcem že v 60. letih oddaljila. Zame je ostal preveč zgolj »nihilist«. Globok, a (pre)ozek. Moja naloga ni interpretacija le enega avtorja, le ene drž. **RS** je kompleksni micelij po možnosti vsega - vseh drž, zavesti, konstrukcij, pristopov, razmerij, duhov - slovenskega sveta. Vendar je v **RS** Zajc izjemno pomembna točka-linija; še posebej v **PSD** (v povojni slovenski dramatik). Zajc je vztrajen; navdih mu ne popušča. Zato piše ter objavlja drame že več kot tri desetletja. Sledim jim - do najnovejših **Grmač**, napisanih pred nekaj leti, vsekakor že v 90. letih.

Prav takšne zveze, kot je med Aškercem in Zajcem, med **Zlatorogom** in **Grmačami**, me še posebej zanimajo: ker sta oba avtorja - njuni svetovi - tako različna; tako rekoč vse ju razlikuje. Le volja do izražanja lastnih svetov ne; le vztrajnost ne in tisto poslanstvo, ki ga čuti vsak od Boga navdihnjen umetnik, ne. V tem sta oba pretresljivo zvesta svojima - nelahkima - usodama.

Ideje, ki jih zastopata, so kar se da različne: celo nasprotne. Kot eksistenci sta sicer oba v sporu z dano družbo, Aškerc predvsem z ZKC, Zajc s Partijo, torej z obema totalitarnima sistemoma slovenstva, ki sta obteževali slovenstvo, zavirali njegov razvoj. Zelo različno pa ta spor osmišljujeta. Aškerc nastopa že kmalu kot borec za Svobodno misel, kot direkten polemik; vse bolj se spreminja v oznanjevalca heroičnih vrednot ljudi, ki so konfliktirali tako z ZKC, s klerikalizmom, kot sploh z nasilnimi - tudi tujčevskimi - oblastmi. Zajc ni nič manj radikalen kritik sistema. Vendar ne s stališča novega heroizma. Medtem ko je Aškerc nadaljeval Levstika, **Tugomerja**, in Skofiča, **Gospoda s Preseka**, ker se heroizem na tedanjem Slovenskem - tretja tretjina prejšnjega stoletja in prvo desetletje tega - ni mogel prijeti in ga je bilo treba spodbujati, **Tugomer**

je doživel zgodovinsko strukturalno in pomensko realizacijo v enobeju med 1941 in 45, izhaja Zajc iz te realizacije heroizma, iz njenih banalnih in zločinskih posledic, terorja, totalitarizma, ki ga je na Slovensko vnesel stalinizem kot tedaj veljavna in uspešna različica marksizma. Heroizem naenkrat ni več cilj-sanja, kot je za Aškerca, čeprav se v **Zlatorogu** tudi sam že zaveda njegove problematike, a je ni zmožen tematizirati; po l. 1945 je heroizem postal môra, zla prikazen, najprej telesno zelo otipljiva - direktni teror prvih povojnih let, glej Kozakove **Dialoge**, Remčev **Delavnico oblakov**, Ruplovega **Joba** itn. -, nato pa vse bolj fantazmatična, delujoča v manj zavednem, v skritem, v paradoksnem, v protislovnem, v nejasnem - 70. leta.

Radikalni kritiki so novim oblikam leninizma kazali sicer čisto ogledalo, vendar ni bilo le zmerom več zmede, ampak se je tudi sam sistem v sebi spreminjal, dobival nove oblike terorja in zapeljevanja, vse bolj liberalne in ekonomistične. Podoba slovenske družbe je postajala vse manj razvidna oz. kritična zavest je morala uporabljati nova intelektualna sredstva, da bi položaj razumela. Zato sem si v 70. letih sam začel pomagati z analizami-merili Deleuza, Baudrillarda, Lyotarda, postmoderne; prej že drugi - tudi deloma jaz - Lacana, Derridaja, sploh strukturalizma itn. Iz trdega stalinizma, v katerem sta bili bit in vloga še poisteni, glej **Afero**, enako zgodovina in eksistenca, je nastajal sistem kombinacije stalinizma, ki je deloval še izozad kot okvir in temelj - tudi kult osebnosti, Partija, nadaljujoča se Revolucija -, z zahodnimi izposojami, s prvimi informacijske, kibernetične, funkcionalistične družbe. Kar je izrazila pomenska struktura ludizma-reizma že v drugi polovici 60. let; natančno sem jo opisal - od analize Jovanovičevih **Znamk, nakar še Emilije** - v času nastanka te drame in teh dram.

Zajc je preveč človek medvojne - tedaj ga je mladostnika revolucija usodno opredelila -, da bi mogel postati lahkoten ludist a la Rudolf in Jesih. Reizem je sam sicer napovedal - tudi s koncem prve drame **Otroka reke**, ko se Dan in Reka spremenita v prah, v sprhnjeno reč -, a je v glavnem ostal pri obliki-toposu Žive reči; pri tej ostaja še v **Grmačah**. To pomensko strukturo Zajčevega pesniškega sveta sem prvi odkril v eseju **Svet krvnikov in žrtev**, objavljenem v Perspektivah 1961; rabelj in žrtev drug drugega mrtvita v reč, a ostajata oba živa, da bi lahko še bolj trpela. (Pri razlagi sem uporabljal predvsem pomensko strukturo Genetove dramatike, čeprav tega v eseju nisem omenil; in seveda Sartrove; tedaj mi je bila najbližja Sartrova knjiga **Sveti Genet, komedijant in mučenec**.) V eseju iz l. 1966, objavljenem tedaj v reviji Problemi, sem živo reč - živo stvar - že dobessedno artikularil; naslov razprave **Svet žive smrti**. (Obe razpravi bom ponatisnil v **RSD** kot gradivo k analizi Zajčeve dramatike; vendar še ne vem, na katerem mestu.)

S tega vidika sem l. 1967 napisal tudi esej o **Otrokih reke**; izšel je v knjigi **Trojni ples smrti** skupaj z analizama še dveh poetičnih slovenskih dram tedanjega časa in »moje« grupe-generacije, Smoletove **Antigone** in Strniševega **Samoroga**. S temi teksti sem tudi zakoličil okvir, znotraj katerega se odvija razumevanje teh treh poezij-dram(atik) vse do danes. Drugi kritiki-analitik si temeljili in temeljijo na postavljenem; nekateri razvijajo prejete temelje naprej, večina pa jih, kot je običaj, zajeda, ne da bi, kot je tudi običaj pri pollaševalcih in novinarjih, povedala, odkod jemlje informacije, sodbe in analize. A to spada v nizkotni model tekme za oblast - za mesta v kulturniškem pogonu - in za vpliv v slovenski družbi. Tudi zaradi tega značaja,

še posebej zavestnih delov slovenske družbe, ki ga krepijo slovenski kritiki - kritiki v širokem pomenu besede -, vse do najmlajših kritikov-epigonov, do Virkov in Matevžev Kosov, se mi ta družba in še posebej ta pogon v nji, ki ni bistveno različen od strankarsko političnega, gnusi. Veliko moralne energije moram uporabiti, da me gnus ne zalije; da ostajam pri čisti veri EK.

O t(akšn)em gnusu ne govorim zato, ker rad zapadam v digresije, ampak zato, ker je značilen za Zajčevo držo; oba naju družita, že od tedaj, ko sva se spoznala - sredi 50. let; še posebej pa od tedaj, ko sva začela tesno sodelovati - pri Reviji 57. Oba eksistenciala - kajti ne gre le za privatni čustvi -, ki ju omenjam, gnus in kaos, opredeljujeta Zajčev svet od začetka. Gnus ni le nad drugimi, ampak - posebej pri Zajcu - nad sabo, tj. nad človekom kot takšnim, ki je po historično strukturalni naravi izdajavec, slabič, grešnik, pohotnež, izkoriščevalec, trdosrčnež, zdolgočasen in zaničljiv ter zaničevanja vreden. Prav v tej avtokritiki, ki izhaja iz Zajčeve moralno ontološke avtorefleksije - ontologija je prišla v prvi plan prav v moji grupi-generaciji, tudi prek mojih in Rusovih posredovanj eksistencializma, Sartra in Heideggerja, Marcela in Kierkegaarda, Jaspersa in Hegla kot filozofa, ki je eksistencializem vključil v svoj sistem -, je Zajc tako velik. Menart, Torkar itn. so še predvsem, če ne izključno kritiki drugih; sami sebi se predvsem smilijo. Zajc pa je radikaliziral, kar je nakazal Zupan v **Ladji** in **Aleksandru praznih rok** pa **Tretjem zaplodku** - in seveda Mrak -, čeprav teh dram še ni poznal. Svet pri Zajcu ni več razdeljen na dobrega mene - identitetni jaz - in zlega drugega, kar je model, ki izhaja iz klerikalizma in stalinizma. Dogodi se - eksistencialistični - obrat identifikacije jaza z drugim; to je osnova za avtorefleksijo-avtokritiko. V **Otrokih** nastopa - kot negativna figura - dobesedno Dan(e); zgodba drame je prehod iz idealne maternice matere Reke tj. stanja mita, predzačetka, paradiza, sanj, narave, v ta svet, v pustolovščine tega sveta, v katerih se človek samoizgubi; kot poželjivo bitje - tu tiči Zajčeva moralnost, ki se v **Grmačah** vrača (po tolikrem cinizmu in libertinizmu, glej **Kalevalo**), zato Zajc ne more postati čisti ludist-hedonist - izda svojo božjo (mitsko) naravo, je (od pravične božje mitske vrhovne instance, od Kamnite ptice) kaznovan in konča v samoizničanju trpnega tipa; ni sicer gnil, je pa posušen, spremenjen v prah.

Šele gnus nad sabo je radikalen; je gnus nad svetom kot takšnim, nad človekom kot takšnim; Torkar zmerom izvzema sebe - nedolžni jaz -, ki je brez krivde kriv (Arja v **Pozabljenih ljudeh** itn.). Zajc ni epik; ni realist. Zato mu je pristop k svetu, kakršnega prakticira Aškerc, tuj. Zajc se v dramatiki poetično izpoveduje - od spovedi do krikov, od naricanj do samoobtoževanj, od žalostink do pesmi groze. Njegova dramatika je temeljno subjektivna. Zajcu bi tako Bojan kot Zeleni lovec, lepa Vida in italijanski trgovec-zapeljivec Pietro pri priči postali predmet gnusa. Ker bi se sam poistil z Bojanom - v Zajcu je izjemno močan narcizem, ki pa ga osvetljuje od zunaj, objektivno, prav v tem je Zajčeva velika moralna in osebnostna moč, v njem je tudi nekak trajen juvenilizem, identifikacija z mladostniki, z ljudmi, ki šele vstopajo v izkustva in strahote sveta (vendar prav v **Grmačah** temu liku dodaja tudi identifikacijo z odraslim-star(ejš)im, z (Jurjevim) očetom, faza mladostne zrelosti, Jazon v **Medeji**, torej mineva) -, bi bil do Bojana vse drugače kritičen kot Aškerc. Ne bi ga obžaloval, ampak bi se mu - bi se sam sebi skoz pesniški osebek - gnusil.

Ne motimo se, če ugotovimo, da so Zajčevi junaki od Dana naprej zelo sorodni Bojanu; kot da bi Zajc že tedaj, ko je pisal **Otroka**, poznal Aškerčevega **Zlatoroga**, kar ni verjetno; kar kaže le na notranje sorodnosti literature-dramatike-sveta. Tako Bojan kot Dan - tudi Jazon, saj prihaja iz mita, tudi **Mlada Breda**, ta prihaja iz pravljice, navsezadnje celo Jernej oz. liki iz **Voranca** - izhajata iz primarnega sveta, iz nedolžnega rečnega-gorskega, naravnega, od tam, kamor še ni posegla zgodovina-družba s svojo strukturo, ki je gnusno-zločinska; prav ta narava Dana in Bojana velja tudi za Jurja iz **Grmač**. Ker se hoče Jur vrniti tja, od koder je prišel - o tem sluti; ker hoče v drugačen svet od tega, ki ga živi, v drugi svet kot tak, tja čez - čez smrt na ono stran (kot Uršula iz **Samoroga**, Antigona iz Smoletove drame, Mrakov Valentin iz **Blagra premagancev**, Majcnov **Bogar Meho**, Kociprov Trpin iz **Šentjurjskega provizorja**) -, vnaša v ta svet merilo, ki je z nastopom ludizma-reizma prenehalo veljati. Reizem je potegnil transcendenco v ta svet in ga naredil za idealnega, to je milenarizem reizma, ki se - kot nazorno dramatizira Šeligo v drami **Kdor skak, tisti hlap** - s tem preoblikuje v magizem-misticizem-mitizem; ludizem pa je to transcendenco sčrtal, ni je več opazil; to stori že Rudolf v svojem panironizmu. Kar še ostane od navzoče-nenavzoče vprašljivo-fiktivne transcendence v živi reči, je fantazma ali prikazen. Prav ta pa je bistvo Zajčeve dramatike. Najbolj kaotično dana v **Potohodcu**, poetično tematizirana in ujeta v okvir primarne narave in domačije pa v **Grmačah**.

Prikazenski svet - lahko govorimo o prikazenski, fantazmatičski pomenski strukturi - v **Grmačah** in **Potohodcu**, v bistvu Zajčevega sveta, družijo oboje: svet kot prikazen in moralno-ontološko nezadovoljstvo človeka v tem svetu; to nezadovoljstvo ni čutno užitekarska, še posebej spolna nezadošččenost, kar je tema **Medeje** - in v kar je Zajc prešel pod vplivom časa, okolja, tudi ideologije liberalnega hedonizma Žižkovega tipa -, ampak temeljna prikrajšanost človeka, če je zgolj človek tega sveta, zgolj izgnanec iz raja, zgolj funkcionalno in strastno naravno bitje, ne pa človek, v katerem tiči večn(ostn)a duša. Ta pomenska struktura, ki je Zajca opredelila v njegovem detinstvu skoz družinsko pobožnost in je bistveno druga(čna) od klerikalizma ZKC (gre za svet EK), je v Zajcu zelo vidna na začetku, v **Otrokih**, tudi kot moralna drža, kar je v skladu s svetom Perspektiv, in - po tavanju skoz blodnjake cinizma ter hedonizma - spet na koncu, v **Grmačah**. Z **Grmačami** Zajc sklepa svoj dramatiški svet, s čimer nočem reči, da ne bo več pisal dram; ampak le to, da se je vrnil na začetek; morda bo tu našel nov odhod, bližji **Samorogu** in **Antigoni**, držo EK.

Ko se Jur odloči, da ne bo ubil očeta, kot terja od njega kriminaloidna trojka v duhu lumpenrevolucije; ko ne najde stika z očetom in noče nadaljevati rodu-domačije, ker je izkusil, kakšen je ta rod-družina - sovraštvo med staršema itn. - in ko ne najde rešitve v lastnem zakonu s Polono, ta je malovredna cipa, je pred njim le dvoje: samomor (v kar vodi ena linija, analiziram jo v obeh nizih-sklopih **RSD, Od bratovstva k bratomoru** in **Od bratomora k samomoru**) ali odkritje poti na ono stran, torej nadaljevanje iskanja, vendar v smer, ki je v temelju drugače ustrojena kot smeri-linije tega sveta; ni več premica, ampak nelinearen lik. More biti marsikaj. Mreža, če gre za novo obliko bratovstva-terorja, za takšno, ki izhaja iz PM (postmoderne); za mrežo-past, ki jo meče polaščevalec na svet, pri tem pa trdi, da je sam svoboden, nezainteresiran za

polaščanje, da le simulira pollašanje - kot trdijo kritiki-epigoni - in da svet, ki ga lovi, ni objekt, kot je bil v prejšnjih časih, ampak le sistem znakov. Njegova akcija naj bi bila torej »nedolžna«: igra. V to smer je Zajca neslo, a nikoli zares in povsem; ga je korumpiralo, a ne skvarilo. Tej avtomagizirajoči se ideologizaciji ni verjel, ker je - kot malokdo - avtokritičen; avtokritičen do avtodestruktivnosti. - V tem je temeljna razlika med Zajcem in Filipčičem; glej **Psiho**.

Mrežo je najduhoviteje izdelal Jesih v **Sadežih**; pripravil jo je že Šeligo v drugem dejanju **Skaka**. Pa variiral lužan v **Trianglu**, Wudler v **Perpetuum mobile**. Prvi v tej zvezi je bil gotovo Božič z **Vojakom Joštom**, že v začetku 60. let. V **Sadežih** je ta mreža samoironizirana; v **Ekonomistu Petru** itn. se natrga, a je zanesljiva, trdna, čeprav je simulirana-simulacijska. Znaki - igra označevalcev - niso nič manj usodna past kot grška usoda, ki preganja **Kralja** Ojdipa ali Oresta v **Oresteji**. Literatura je v bližini EK tako dolgo, dokler ne postane propaganda za diabolizem; dokler ni mreža prikazovana - na tržišču ponujana - kot edina stvarnost, celo kot rešitev. (Recimo v drogi in kriminalu; glej Moroviča, roman **Bomba la petroli**.) Pa še tedaj se da takšne literarne stvaritve tolmačiti kot protest, kot radikalno obliko pohujšanja, ki naj v brezobzirnem zrcalu pokaže strahotno resnico. (Mizernost diabolizma je pristna šele zunaj umetnosti - v diskurzu kritike, recimo pri kritikih-epigonih najmlajše slovenske generacije in grupe, ki obvladuje današnjo revijo Problemi. Fantje in dekleta se morajo človeku smiliti, lahko samo reče: saj ne vedo, kaj delajo.) Vendar v bistvu velja: mreža znakov PM vodi v diabolizem; to so odkrili že Lyotard, Baudrillard itn. Ko postane diabolizem ludističen, neavtorefleksiven, samoumeven, cenen in ideološki, vodi v najslabšo obliko ničā: v konstrukt fantazmatike nad praznino-prepadom ničā, ki se ima za znanost in ki uporablja pri tem um. (Prav to počnejo današnji kritiki-epigoni.) Takšna drža postaja iz umetnosti in kritične analize propaganda zla pod plaščem uma in svobode.

Za **Grmače** je bistveno, da nobena mreža v njih ne drži. Mreža trojke je šibka; trojka je tudi estetsko najmanj vreden del **Grmač**, najbolj znan, konvencionalen - do kraja analiziran že v **Dialogih** itn. pred petintridesetimi leti. Relativno novo na trojki je le njena skrajna lumpenističnost; a so podani tako ceneno, kot da bi jih ustvaril Murnik v burki **Bucek v strahu**, niti ne v **Matejevem Matiju**. V **Grmačah** skoraj motijo; svet **Grmač** vežejo na likvidacijo komunizma, podano na burkaški način. Stalinisti zdaj niso več zli heroji in oblastniki, kakor v **Dialogih**, **Aferi**, **Topli gredi**, **Noči do jutra**, **Jobu**, **Ani**, **Volčjem času**. (Je ta drama zadnja s te linije?) Po l. 1990, ko so bile **Grmače** napisane, se je sesul tudi oblastniški sistem komunizma. Pretepati sesutega - bivšega - gospodarja ne le da ni okusno in moralno, ampak je obnova stalinizma; glej, kako ravna ulica - nanjo se sklicuje DSD - v Mrakovem **Razsulu** z bivšim lastnikom (Kantorjem) Bešnarjem! Linča ga. Zajc podaja v podobnem duhu trojko, kako jo preganja prikazen Jurja, kako v bedni sli po (ob)lasti pada v prepade, se muči, je ponižana in končno klavrno pogine. Maščevanje je tu; a ne zadoščenje. Prav takšno ravnanje avtorja s trojko - z bivšimi oblastniki - povzroča odpor in gnus. Tudi samemu avtorju stopnjuje gnus do tega sveta: do nas, ki tako ravnamo. Zajcu si ni treba očitati, da pljuva po bivših rabljih, ki so zdaj detronizirani, prej pa jim je lezel v zadnjico; Zajc je že ves čas svoje literature radikalen kritik stalinizma-komunizma, tudi revolucije. Bedno ravnanje s trojko, značilno za DSD - tudi za Pučnika, ki hoče »ujeti«

Ribičiča ipd. -, ima Zajc za nagnusnost tega sveta. Ker se s tem svetom isti, vnaša to nevredno prakso tudi v dramo.

Bistvo - in novum - drame je drugje. Trojka se sama ponižuje, Jur je ne preganja; le Jurjeva prikazen. Jur hoče na ono stran, tja, kjer ni le smrt; kjer je tudi vstajenje od smrti, kot sporoča Smoletova **Antigona** in Mrakov **Proces**. Jur ve, da je vstajenje mogoče le onkraj smrti; da je smrt nujna za EK odrešenje. A ker ne prizna razodetega Boga - v **Grmačah** niti ne osebnega, pač pa osebnega v **Otrokih**, čeprav pol poganškega -, ne pozna poti, ki vodi na ono stran. Zato mora Jur - Zajc - nujno o(b)stati v megli; (za)tavati. Postati prikazen, ki je njeno bistvo, da je in ni; to pa je bistvo simulacijskega in sploh nič. Jur ne razloči - ne (z)more razločiti - med tavanjem in odrešenjem, med smrtjo in vstajenjem, med ničem in eksistenco. Vse se mu zmede v megleno prikazen. Odide od doma - s tega sveta -, a kaj postane razen prikazni, ni jasno. Ne vemo, ali doseže onkrajnost. Zdi se nam - ker gledamo in poslušamo Jurjevo prikazen, le ta se je vrnila s potovanja-tavanja -, da je prišel daleč, zelo daleč: nad prepad, ki ločuje ta svet od onega. Sporoča nam - vendar prikazen Jurja, ne Jur, Jurja ni več (kot nič je in ni) -, da ni zmožgal prestopiti prepada; a da ga prepad tudi ni posesal. Če je to res, ne vemo, kajti informacije, ki jih daje prikazen, so po naravi fantazmatične, ne resnice.

S stališča EK je jasen prehod s tega sveta na onega mogoč tedaj, ko človek ravna po božji Besedi, po božjih Zakonih. V to veruje Smoletova Antigona; pa Uršula itn. Merilo je: ljubezen do drugega kot drugega; do Boga in do sočloveka; obe EK zapovedi sta eno. **Provizor**, Snežna v **Mladosti** itn. so jasne figure. A recimo, da je ta jasnost danes težko dosegljiva; da je prišlo v prvi plan bistveno več tega, o čemer piše tudi Rahner po zadnjem koncilu: da je Bog ob domačem in ljubem in dostopnem in očetovskem tudi Nedostopni, Neimenljivi, Skrivnostni, Onkrajni, absolutno Tuji; tako berem v **Tečaju vere**. Ko nastopa Bog preveč jasno in v ideoloških oblekah - kot pri teologih-ideologih, ki so pendant kritikom-epigonom -, nehuje biti Bog in postaja bog oz. izgubljam ga, ker ga poganiziramo in simuliramo, z njim manipuliramo. Če so Slomšek in njegovi z Nežico vred pred poldrugim stoletjem še mogli imeti neposreden stik s tako jasno kanaliziranim - institucionaliziranim, pedagogiziranim, naivno nastopajočim - Bogom, danes to ni mogoče. Zato je Pregarc izbral različico skrajne naivnosti, ko je obnavljal Slomškov življenjepis - v drami **Božji vitez na slovenski zemlji**. Na Slomška-Nežico ni gledal z distanco časa, kaj šele ironije; niti ne z ljubeznivo skrbjo - kot Mirko Mahnič na Vilharja ipd. v **Večeru v čitavnici**. Zgolj citiral je in povezoval citate, vendar ne na PM način, s katerim postane vse simulacija in igra. Zato je **Vitez** igra, ki deluje zoper vsa načela PM in njene estetike. Deluje kot fantom iz nekdanjih dni; v tem pa nedolžno. S paradoksom bi se dalo reči: abotno do nedolžnosti - kot v vizuri učitelja Šviligoja iz **Pohujšanja**. **Vitez** je srečanje s sliko sveta, kakršen je bil. Zato deluje na skeptične kritike smešno. Name ne. Name deluje pretresljivo v svoji nebogljenosti, nemoči poskusa, da bi kar tako - z besedo - vrnili nekdanji svet. Vračanje nekdanjega sveta s silo, s propagando, z »moralno« vzgojo itn., ka(ko)r hoče DSD oz. današnja ZKC, pa pomeni blokiranje stika z Bogom, kakršen se more kazati danes; zamenjava danes živega Boga z lutko, z malikom, ki alibizira novi teror novih bratov-očetov.

Megla, ki je morda glavni eksistencial ali topos **Grmač**, je svet, kakršen nastane, če Bog ni neposredno jasno dostopen kot v Sardenkovih dramah, a

tudi ni odstranjen kot v Rudolfovih oz. Verčevih, glej **Evangelij po Judi**; če ni nadomeščen le z Umom, z Interesom ipd., ali celo z magijo. **Grmače** so blizu magije, pa vendar ne v nji. Zajca je zanašalo v magijo; v **Potohodcu** jo je preizkušal, inoviral, a že pri priči spoznal, da magija tipa PM ni isto kot začetni mit **Otrok**, čiste Nature (tisti, ki ga konstruira tudi Aškerc na začetku **Zlatoroga**). Magijo pokaže kot črno: kot umor - tudi v **Bredi** kot početje zločinske Osojne kraljice. Še bolj jo razkrinka v **Medeji**: kot noro željo starca - kralja Peleasa -, da bi se pomladil, dobil nazaj spolno moč mladeniča, in se pusti zato razsekati ter prekuhati v kropu; Zajc se temu poželenju-pohoti posmehne kot slaboumnosti. Njegovim junakom, s katerimi simpatizira, ni do čaranja; vedo, kam pripelje čaranja: v umor in samomor. V tem pogledu je Zajc ves čas radikalen kritik magizma, daleč hujši od Strniše in Šeliga; ta dva čarovnije privlačujejo, **Driada**, **Mavrična krila**, da ne govorim o **Skaku** in **Čarovnici**, čeprav jih tudi razkrinkujeta in kažeta njihovo nemoč, **Svatba**, **Volčji čas**, **Žabe**, **Ljudožerci**.

Magija se slepi, da odrešuje ali vsaj poraja nove vrednote. Zajc je predvsem avtorefleksivni avtokritik. Jur ne čara. Jur išče - sistematično, krvavo zares. Le da se na poti iskanja izgubi, ker izgubi merila, smerokaze; oz. jih sploh nima, ker ne veruje v EK Boga. Edina rešitev, ki omogoča človeku prestop iz tega sveta v onega, je preskok vere: s premice (daljice) in z mreže, ki je le zakrit sistem množice daljic-premic, le ukrivljenih v prostor, vstran. Vstran v prostor, ki je odprt; Boga je mogoče srečati le v odprtem prostoru in v odprti komunikaciji; vsakršno kanaliziranje Boga v disciplinske postopke prisile pomeni Boga izgubiti; Bog je za človekovo nasilje neujemljiv oz. se daje človeštvu le kot žrtev v odrešilno smrt, ne pa v hlapčevanje. Oziroma: čez Boga je mogoče potegniti masko; to je posel ljudi, ki Boga mučimo. A tisto, čemur rečemo, da je Bog - kot maskiran -, je le naša prikazen Boga. Prikazen nastaja v vmesnem prostoru med Bogom, ki je drugje, in človekom, ki reducira svet na premice-daljice-kroge-pentlje-mreže. V mrežah se Bog izgublja - v PM -, pada v praznem prostoru v prepade nič, ki mu jih podlagamo; na to pristaja, ker je njegova naloga odrešenje nič, zato se nič ne sme umakniti, ga zapustiti; zapuščeni nič je šele nevarni nič - to je nič PM in kritikov-epigonov. Ker je Bog ljubezen (do drugega), je zmerom ob nič kot žrtvujoči se za nič oz. kot Stvarnik. Bog ne izdaja - ne zapušča - svojih stvari(tev), kaj šele otrok-ljudi; nasprotno, zapuščajo ga oni. Skušamo ga utopiti v močvirju govna - **Žabe**, ga iskati v dreku javnih stranišč, Jovanovičeva **Antigona**; a ti drami že razkrinkujeta človekove postopke maltretiranja in poniževanja Boga. (Tak drek je človeška družba. To vesta enako Zajc in Jovanović. Prerokovati iz človeškega dreka prihodnost in sploh resnico je magija: zamenjava vere z magijo; Jovanoviču in Zajcu je to jasno.)

Zajc se v **Grmačah** - a že v **Potohodcu**, ki ga v **Grmačah** svojstveno obnovi - veže na **Voranca**, fantazmatiko na okvir podirajočega se Doma-družine, zapuščene in izgubljene zemlje. Jur - Zajc - trdno zemljo zapušča; ta ni več mogoča. Ni več mogoča obnovitev arhaičnega tipa dedovanja, izročila, starševstva, tj. vaške skupnosti, kakor jo kažeta Finžgar v **Lovcu** in Vombergar v **Vrnitvi** ali Ogrinec v **Ljubljano jo dajmo**. Očetova smrt v koncu **Grmač** je takšno sporočilo: konec Rodu. S tem konec možnosti, da je DSD kaj drugega kot simulacija, kot cinična manipulacija z moralo. Beremo: »Iz roda v rod smrt išče pot«, kar je ironično tragična parafraza znanega Župančičevega verza;

Župančičev »Duh« je zamenjan s »Smrtjo«. Oziroma: duh ostaja tudi v **Grmačah**, le da ne več kot notranja Resnica-Gon-Smer-Smisl-Vrednota Krvi-Rodu. (Linija je levstikova, iz **Tugomerja**, ki je pa sam Župančič v svoji **Veroniki Deseniški** ni zmozel dovolj prepričljivo dramatizirati, odločil se je za Friderika slabiča, ne za Hermana orjaka, kot Novačan, Friderik pa je dedič Bojana in predhodnik Jurja.) Duh postane prikazen: privid. Namesto rodu je le še prikazen; ta - namesto živega Jurja ali Jur kot živa reč - kar traja.

In bo trajala, dokler bo trajala kultura-zavest-literatura. Ta je edina Zajčeva oporna točka v življenju: zlato oko napadenega Zlatoroga, podobno maski boga, kot jo upesni Šalamun v zbirki **Maske**. Ker pa je umetnost le odsev življenja, traja in je le tisto, kar - česar - ni: odsev. Tu se Zajc dobesedno veže na **Tibetansko knjigo mrtvih (TKM)**, kot jo je prevedel Svetina; na eksistenco žarka na vodni gladini. Le da **TKM** vidi v tem žarku-odsevu resnico absolutnega tipa, ki je absolutna praznina-odrešenje, medtem ko je za Zajca le prikazen, relativna, vmes med tostranstvo in onstranskostjo, s tem z eno nogo v absolutnem, a nedosežnem in morda le negacijskem. Za Zajca je prikazen utelešenje Kaosa, Blodnje, iz katere se iščoč človek (Jur) ne more rešiti, medtem ko je za **TKM** jasna prava pot, ki jo uči Učitelj in ki je človeku dosegljiva, čeprav s skrajnimi napori. Bukri kot glavna oseba **TKM** je ne doseže, preveč je vezan na poželenja tega sveta. Jur se tem poželenjem odreče, a Zajčev svet ne pozna Učitelja, ne cerkvenega ne sektnega. V obeh vidi le despote. Zajčev človek je tudi zato izgubljen; recimo v nasprotju z Mrakovim Fedjo, ki je našel učitelja (nabija) v razkolniškem frančiškemu patru Ambroziju, **Rdeča maša**; Pilatova žena v Ješui, **Proces**; Antipater prav tako v Jezusu, **Herodes Magnus**, **Evangelist** Janez in **Apostol** Peter v Bogu-Kristusu. Zajc **TKM** uporabi - neverjetno je, kako ji je podobna že drama **Otroka reke**, ko **TKM** Zajc zanesljivo še ni bral! (Le finski ep **Kalevalo** in črnske pesmi ter pravljice. A je struktura različnih mitov in različnih pravljic tako sorodna, da je mogoče iz ene podoživljati ostale.) Uporabi jo tako, da jo prevede v lasten svet; ta pa je kar se da tuj svetu tibetanskega budizma. Kar koli pride z Vzhoda v Evropo, se bistveno spremeni. Tudi Svetina piše - kot variacije na **TKM** - pesmi, ki so značilno svetinovske, ne pa v duhu **TKM**.

Ko človek zapusti premico-daljico, vedoč, da pelje(ta) naravnost v prepadnič, in ko se odreče večnemu spovračanju, menjavi življenja in smrti, kakor se ta menjava doživlja na Zahodu (prenos **TKM** na Zahod pomeni na eni strani oživljanje mitskih ritualov pomladnega kralja in umora le-tega, stvar je znana iz revolucij, na drugi strani pa, to je model liberalne družbe, se življenje in smrt reducirata na par nič-bit oz. na nič kot tak, na nič, ki je in obenem ni, kar v praksi pomeni, da življenje otrpne v reističnem funkcionalizmu sistema, informacijsko kibernetične semiotike - **Sadeži**), ko se torej odreče informacijsko-sistemski mreži znakov, ki skrivajo morivskost in strast žive nature (zadevo je odkril Pirandello, posebno v **Henriku IV.**, ki je že drama reflektirane fantazmatike, prikazni), se odpravi na iskanje-blodenje selca v praznem prostoru; sam ga imenujem micelij, kaos podgobja, ki nehuje biti mreža in prehaja v simulacijo mreže, prek tega pa v domišljijo. Ta model sem analiziral že pred četrto stoletja - v **Znamkah**, v **Trianglu**, v **Kserksesu** itn. **Grmače** so variacija tega modela, le na poseben način; kot sem že dejal, obnavljajo **Potohodca**.

V megli se vse izgublja, postaja ne-res-nično. Vemo, da je nekega - arhaičnega - sveta konec, ni pa nujno, da je konec vsega. Megla je brez konca. Je sicer slaba resničnost, tudi - romantično - nesrečna. Toda neskončna, v Deleuzovem duhu brezkraina. A more nastati iz brezkrainosti tudi večnost: če meglo presvetli milost. Te v **Grmačah** - še? - ni. Je pa že v Lainščkovem romanu **Ki jo je megla prinesla**, kjer apokalipsi, ki je nobena magija ne more ustaviti, sledi vstajenje, ponovna trdna zemlja. Megla je potrebna, da se ugotovi konec sleherne iluzije trdnosti. Trdnost, ki je onkraj megle-prikazenski, je drugačne narave; je EK; je trdnost vizije in vizionarskega lika a la Zdravnik - Jezus - v Majcnovih **Dedičih nebeškega kraljestva**; v tej drami se oglasi Bog sredi katastrofe-epidemije-vojne-smrti, Bog kot Odrešenik. V nejasnem, ki pa ni megla. V oblaku kot že Bog Mojzesu. Pogoj je EK vera. Šele znotraj te vere postane gora iz kamnite puščave in blodnjave - iz Grmač - gora Horeb oz. Sinaj, gora, na kateri da Bog Mojzesu deset zapovedi; gora, s katere Bog pokliče Mohameda naravnost v nebo; gora, na katero nasede Noetova barka in je s tem rešeno človeštvo.

Jančar ne veruje v t(akšn)o goro. Njegov Klement - v **Padcu** - sanjari-načrtuje, da bo poletel z gore; počne isto, kar uči Bartolov Hasan v **Alamutu**. Le da ta vedoma vara, medtem ko Klement izsiljuje moč levitacije; moč, ki je nekoč že izdala glavnega gnostičnega nasprotnika krščanstva, čarovnika Simona. Klement ne naredi dosti drugega kot to, kar naredi Aškerčev Bojan. Ne napade sicer Zlatoroga; **Padec** je filozofsko racionalistična drama iz intelektualističnega okolja. Napade pa božji zakon, po katerem človek brez vere oz. le z vero vase, v moč svoje moralne volje in uma ne more letati. Leta ali gore prestavlja verujoči, ker mu to omogoča milost, milost pa ni odvisna od težnosti. Le skok čez prepadno smrtno steno, ki v **Grmačah** ločuje ta svet od onega, celo vmesni megleni prostor, nekakšno evropsko Zasmrtje - če smem uporabiti ta izraz iz **TKM** -, se v **Padcu** ponesreči. Bartolov **Empedokles** je delan na temo razkrinkanja čudodelnikove - magove - manipulacije z ljudmi, fascinacije, preprič(ev)anja, da bo Empedokles z zlatimi sandali vred vzletel v nebo; a se zvrne v žrelo vulkana. Skok vere je tako absoluten, da premaga smrt: da vzpostavi svet onkraj smrti; kajti bistvo EK vere je upanje v Vstajenje po smrti.

Aškerc ne pride do takšnih razmišljanj. Njegov svet (v **Zlatorogu**) je svet med predzačetnim paradížem rodovitne Nature - skladja mitskih sil (Belih žen) s človekom (Bojanom), na eni strani in končnim stanjem - kamnito puščavo - na drugi strani. Bojan - nihče v pesnitvi - ne išče paradíža; ta je bil, tega zapuščajo, ko iščejo uspeh, (ob)last; razen kolikor je paradíž v spolnem in siceršnjem Užitku. **Zlatorog** uprizarja polom. Nihče nič ne dobi; ne izdajavska Vida, ne bedasto maščevalni Bojan, ne zavistni Lovec; niti ne Zlatorog, saj je ogrožen, ranjen. Aškerc čuti, da gre vse narazen; le da tega ne zna oblikovati - razumeti -, kot je to razumel Cankar. Jančarjev Klement je intelektualno zahtevnejši od Bojana, a v bistvu iste narave: slabič, človek, ki ni zmožen ponižno pristati na težnostno stvarnost tega sveta, ta svet pa »premagati« s skokom vere in ne s skokom Napuha. Jančar je prav tak liberalec kot Aškerc, le da bolj nihilističen, ker stoji na premici, ki vodi v prepad nič, skoraj stoletje po Aškercu, torej na bolj avtodestruktivni stopnji. A Klementu se ne prikaže, čeprav v megleni prikazni, vizija Drugega sveta, sveta Odrešenja. Klement kalkulira; kot kalkulirata Lovec in Bojan. (In kot kalkulira nazadnje celotna new

age, pa naj je njena maska še tako magična.) Klement se predaja le tveganju, ki naj bi dokazalo njegovo moč nasproti moči EK vere. Takšno tveganje je nesramen izziv maga Simona oz. kozmocentrizma, kakršnega je na prelomu desetletja učil Hribar.

Jur pa ne tvega, da bi premagal težnost in postal njen Mojster - kar je skrito vodilo Evropejcev, ki posnemajo vzhodnjaško indijske praktike premagovanja nature; Klement je le intelektualni alter ego lumpenista Volodje iz **Valčka** in upornika-vernika **Disidenta** Arnoža. Jurja težnost - priklenjenost na usodo, na trpljenjsko Kolo življenja - sicer moti in boli, a ni mu do tega, da bi jo obvladal; obvladanje je stvar vračev in čarodejev. (Od Žižka in Hribarja do Stresa in Toma Virka.) Jur se preda iskanju, čeprav izkuša, da je blodnja. Jur išče Boga. Zajc ugotovi, da ga ne najde. Da je z vsem konec. A s tem ne ukine drame, tak je le njen konec. Nikjer ni rečeno, da nek naslednji Jur, ki ne bo Jur iz narodne pesmi, v bistvu šema-norček, ampak sveti Jurij, ki bo premagal zmaja, tj. lastni dvom v Boga, ne bo znova poskušal z iskanjem najti; šel bo skoz isto meglo, bil dolgo zase in za druge prikazen, nazadnje pa se mu bo morda vendar posrečilo transcendirati se. Kajti odrešenje v vstajenju je človeku obljubljeno; Bog-Kristus ga je obljubil in ga že sam udejanil. Človeku si ni treba izmisliti nič novega; le čakati na milost, le pripravljati se nanjo, le biti odprt, pa čeprav še tako dolgo v blodnji megle(nosti). Z nastopom milosti, ki je čudež, je udejanjena najmanj verjetna možnost tega sveta: Smisel namesto naključja. A za tistega, ki veruje, je ta najmanj verjetna možnost stalno navzoča. Kajti Bog sam je ta najmanj verjetna možnost. In če je On, je z njim vse, kar sporoča: da je ta svet ustvaril On in da ga bo On odrešil; da bo odrešil sam Nič, ki je v svetu in ki je bil že pred začetkom stvarjenja. Ljubezen do drugega je drugo ime za to najmanj verjetno možnost-stvarnost.

Aškerc te ljubezni v **Zlatorogu** ne pozna; tudi drugje mu ni blizu. Trubar si omisli ženo, ker je to zdravo, naravno. Ker je etičen, ji je zvest itn. A med njima ni odnosa kot med dvema drugima, ki sta si v osnovi skoraj absolutno tuja, pa se z ljubeznijo do drugega iščeta in najdeta; ki sta - in njun zakon - podoba iskanja Boga v drugem, ne pa socialna in psihološka varnost, kakor izhaja iz socialnega moralizma Stresa in teologov-ideologov. Aškerc pozna - v **Mučenikih** in **Junakih** - močne osebnosti, zveste, moralne, moške in ženske. Ne pa ljudi, ki bi transcendirali ta svet. V protestantizmu vidi držo svobodne volje in racionalne morale, ne pa Lutrovo geslo Sola fides ali Sola gratia. Aškerc je pač realist, nekdo, ki bi moral biti med Kersnikom in Prežihom; ni verski reformator, ni človek s posluhom za božje. Medtem ko je Zajčev posluh za nič božjemu mnogo bližji, saj je nič osnovni božji protiigravec.

3

Blokado kot temeljno notranjo usodo Aškerčeve pesnitve **Zlatorog**, tipične za samega pesnika, za njegovo življenje, posebej še v tem odločilnem trenutku okrog l. 1903, najdemo povsod, na vseh ravneh drame. Recimo tudi pri dramatikovem razmerju do slovenstva. Urednik Aškerčevega **Zbranega dela**, 3.

knjige, v kateri je objavljen **Zlatorog**, Vlado Novak v opombah navaja iz Aškerčevih pisem. Tu beremo, kako Aškerc poudarja razliko z Baumbachom in to predvsem kot nacionalno: »Zakaj bi mi Slovenci ne imeli svojega Zlatoroga?« In: »Toliko v boljše razumevanje **slovenskega** Zlatoroga«. Ali: »...ravno te stvari...ne bi rad ponudil nemškemu založniku. Preveč slovenska je.«

Kaj pomeni to poudarjanje slovenskosti in ta slovenskost sama, ni pri priči jasno; moglo bi iti predvsem za dramatikovo književno taktiko v javnosti oz. v odnosu do založnikov; tudi za to, da Baumbacha izrine kot Nemca. Tu bi se kolektivno nacionalni razlog pokazal kot pretveza za namene osebno zasebnega značaja; kar se dogaja zelo često. Aškercu je bilo kar največ do tega, da bi dokazal svojo avtonomijo glede na Baumbacha: »Hotel sem napisati **svojega** Zlatoroga in sem ga tudi napisal...Saj vendar vsakdo vidi, da je moj Zlatorog nekaj bistveno drugega nego Baumbachov...Nisem imel poprej miru, dokler pravljice nisem vpesnil po **svoje**.« Vendar podrobna analiza **Zlatoroga** ne more odkriti posebnega slovenskega značaja tega upesnjenja trentarske pravljice. Aškerc očita Baumbachu, da ni bil zvest prvemu zapisu pravljice, ki da je »narodna pravljica«; zapisal jo je Deschmann (Dežman). Narodna ima v tej zvezi pomen ljudska; s tem še ni slovenska v nacionalnem duhu, kakor se je na Slovenskem razvijal od Koseskega in še bolj od Gregorčiča naprej.

Žal Aškerc ne v pismih ne v svojih esejih in zapisih ni bil zmožen globlje analizirati; vsebinski - s tem pa filozofski, idejni - vidik kot analitični manjka; zveden je na osnovna učinkovita gesla časnikarskega in ideološkega značaja, na poenostavitve, ki sicer delujejo v aktualnem kontekstu kot pri priči razvidne opredelitve za to ali ono grupo ali ideologijo, skoraj nič pa ne povedo o ozadju ali globini ali razlogih teh opredelitev. Zapisati izraza slovensko in nemško ali narodno, ki izziva asociacijo nasprotnega izraza, recimo ponarejeno (morda celo buržoazno, pomeščanjeno, vsekakor nepristno), pomeni korakati pod neko zastavo in nič več. Pomeni obračati se na publiko, ki samoumevno ve, kaj je slovensko, kaj nemško. Dejansko pa tega ni vedela niti literarna kritika, ne liberalna ne klerikalna; in slovenstva sploh ni poudarjala, ni ga videla, ni se ji zdelo pomembno. Aškerc deluje torej v celoti in v kontekstu pesnitve kot ideolog, kot skriti politik.

Prav tako ne zadošča volja do osebne umetniške samobitnosti, izvirnosti. Ta volja je pri Aškercu silno razvita, a s šibkimi nasledki. Njegova verzifikacija je konvencionalna. Celo nenaklonjena mu kritika priznava, da so »verzi sami izredno izlikani in izpiljeni«, Lampe v reviji Dom in svet, česar pa danes ne bi mogli potrditi. Kdor je ponotrnil živost ritma Župančičeve, že tedaj vrhunske poezije, mu je Aškerčev ritem v **Zlatorogu** pust, neoseben, trd, mehanski, suh, neznačilen, težko razpoznaven v primerjavi z drugimi verzifikacijami, soroden tedanjemu realističnemu in/ali formalističnemu pesnenju Gestrina, Funtka, Cimpermanov, Opeke itn. Ni ne živo naraven ne izvorno oseben, medtem ko je Župančičev prav to. Aškerc hoče biti, kar ni. Misli, da je, kar ni. To morda čuti, a tega noče priznati ne sebi ne drugim, se ne uvidi avtokritično, kar ima za posledico, da še bolj pada v nastavljeno si past: da postaja še bolj konvencionalen v estetskem pomenu.

Zajc, ki je, kot ves čas podčrtujem, prvenstveno pesnik avtokritične - in avtodestruktivne - avtorefleksije, utemelji **Grmače**, tj. svojega - zelo izvirnega -

Zlatoroga na tistem, kar je bilo tipično za Aškercu v **Zlatorogu**, a česar si ni ne hotel ne mogel priznati: na refleksiji avtoblokade. Kot bomo še videli, je osnovna Zajčeva téma nič; nič v najrazličnejših različicah. Osnovni nič, ki ga odkriva Zajc, je ugotovitev: je, kar ni; ni, kar je; ni-je, je-ni. Ta ugotovitev je splošna - gre za naravo ničā kot takšnega - in posebna, uporabljiva za slovensko zgodovino-strukturo in za Aškercu; nanj je Zajc še najmanj - ali nič - mislil. Na slovenstvo pa je gotovo mislil, čeprav **Grmače** niso ne narodna ne nacionalna pesnitev; s stališča nacionalizma so kar se da dezangažirana, nihilistična, pesimistična, resignativna. (Nacionalizem slovenske kulturniške desnice, vsaj takšne, kakršna se kaže v l. 1994, je torej že precej kultiviran, v sebi dvoumen, s tem pa povsem neuporaben za prakso, kakršno terja vodja DSD Janša. Podpisi Zajca, Tauferja, Draga Bajta, Zorna itn. na DSD manifestih so v tem duhu dvojnosti, samospodbijanja. Ti pesniki že vnaprej simbolizirajo usodo monolitnosti in totalitarizma, ki je avtodestrukcija. V tem pomenu so si z Janšo, Pučnikom, Podobnikom, Janezom Pogačnikom, Ocvirkom itn. temeljno različni, celo nasprotni. Kažejo, kaj bo nastalo iz kolektivno agresivne socialno politične akcije, ki jo podpirajo kot privatniki, kot javne osebe, kot vloge pesnikov in kulturnikov, ne pa s svojim dejanskim delom. Tudi zato DSD nima kaj početi s slovensko kulturo. Tudi zato se slovenska ZKC obnaša, kot da slovenske kulture ni; kot da je le katoliška prosveta. Obnaša se še bolj omejeno in reduktivno kot nekdanj Partija.

Ko sem pred dvema desetletjema napisal - in kmalu zatem izdal - knjigo o Stritarjevi dramatikigrkazih, sem jo naslovil: **Radikalnost in zavrtost**. Njene analize še danes veljajo. Kar sem opažal pri Stritarju, velja enako za Aškercu; kar je navidez presenetljivo, saj velja Stritar, vsaj za čas od srede 70. let naprej - torej ne za čas **Dunajskih sonetov** -, za pomehkuženega, sentimentalnega, nemočnega, filantropskega, s tem nedoslednega ali vsaj nebojevitnega, medtem ko si je Aškerc prav v tem času, predvsem v 80. letih, izgradil imago radikalnega borca, skoraj vojščaka, nepopustljivega, moškega; sam propagira takšno mnenje o značaju svojega dela in sebe. Zato je še posebej pomenljivo, če pri njem odkrijemo zavrtost; resda pri kasnem, ob koncu njegovega življenja-dela. Vse sklicevanje na lastno samobitnost mu ne pomaga. Tudi igranje vloge - poze - mučenika in junaka ne; v **Zlatorogu** ne more skriti, da je mestni arhivar - knjižni molj, kulturnik, človek kulturniške posrednosti -, ne pa dejavnik neposredno iz arene življenja, živ in močan.

Naj je Cankar na prehodu stoletij še tak dekadent, njegova umetnost, tudi v **Ėrotikah**, v **Dunajskih večerih**, je nenavadno samolastna, povsem drugačna od znane slovenske; z neverjetnim pogumom in izzivom - celo izzivaštvom - prebija meje konvencionalnega, dovoljenega, stilno in moralno toleriranega. Po bistvu svoje strukture je Aškerc mnogo bližji Lampetu kot Cankarju. Z Lampetom - ali Ušeničnikom - sta si ideološko nasprotna, njuna svetova pa sta si blizu. (V naslednji fazi se bosta skazala za svetova enojajčnih dvojčkov, ki ne moreta živeti drug brez drugega - DSD kliče staliniste k renesansi, ne more ostati sama, izvirna, samobitna, ker takšna ni. Usodna igra temeljno nesamostojnih dvojčkov doseže vrh v Snojevi drami **Gabrijel in Mihael**, v drami, kjer se dvojčka med sabo pobijeta v le navidez transformirani avtodestrukciji, Snojev prihod na mesto vodje kulturniškega odseka DSD je zato enako sumljiv kot Zajčev podpis pod manifest DSD. Janša najbrž ve, da so Snoj, Zajc, Taufer ipd. le začasno uporabljivi v trenutni fazi boja zoper dano oblast. A mu ta

ugotovitev zadošča. Tako malo je v resnici podrejen samoslepilom Ideologizma, da je do vsega v načelno in praktično manipulacijskem razmerju. Janša je Aškerc, kakršen bi ta rad bil. A že poka tudi Janšev imago, kot Aškerčev je nastopil v določenem času. Če heroizma ne nadaljuje pristno, če pride na oblast - še bolj kot Aškerc -, če spreminja tveganje življenja v strankarsko polemiko vse bolj trivialnega časopisja, se mesec za mescem osipajo z njega pozlačeni listi lovorjeve krone; postaja le zavisten prepirljivec, ki mu gre za prvenstvo, ne pa Junak-Mučenik. Prav tako je percipirala slovenska javnost Aškerc v zadnjem desetletju njegovega življenja. Z vse bolj divjo retoriko ni mogel skriti praznine in neavtentičnosti njene vsebine. Heroizem se je pretvarjal v histerijo. V **Zlatorogu** še ne, **Zlatorog** je prekretnica. Pač pa že v **Mučenikih** in še bolj v **Junakih**. Kot da bi **Premiki** pokazali svoja rebra. Aškerc **Izmajlova** - **Izmajlov** so njegovi **Premiki**, njegova kompenzacija in želja - je potrjeni, fantazmatični Aškerc.

Tudi to razkriva Zajc v **Grmačah**: meglenost bega v fantazme - v vloge-poze, v katere vstopa Aškerc in drugi ljudje, človek kot tak v svoji negativni podobi. Aškerc je izdajal **Izmajlova** in druge svoje drame - **Red sv. Jurija**, **Tujka** - pod psevdonimom; na Češkem so dramo igrali prepričani, da je delo ruskega avtorja; zelo spretna Aškerčeva poteza samoreklamiranja oz. mednarodne uspešnosti. A te drame so ostale brez vpliva na nadaljno SD; šibko - prazno - so govorile. Bile so zunanje. Izgubile so se v megli pozabljenja - kot Zajčev Jur, ki je resnica svetega Jurja, Aškerčevega in Janševega in vseh človeških vlog, ki bi rade predstavljale radikalnost, a se jim ta ne posreči. Če pa se jim posreči - kot se je Dionizu iz Cankarjeve **Lepe Vide**, Levstikovemu končnemu Tugomerju, Kreftovemu Tiberiju **Grakhu**, Krimu in drugim likom NOBD(ramatike) -, preidejo, če niso pravočasno pobiti, v vloge agresivnih totalitaristov, zločincev in despotov, Komisarja in Marcela, **Afera**, **Žlajpe**, **Job**, Aleksandra **praznih rok** itn. Mihaela in **Gabrijela**.

Meglennost - prikazenskost - je druga oz. dopolnilna plat nič. Megla je tisto, kar je, čeprav ni; kar se zdi, da je. Prikazen je votla, v sredini pa je ni; a njena votlost je izražena pozitivno ne le na jezikovno slovničen način. Njena votlost deluje, nemalokrat grozljivo: kot vse sesajoči vse požirajoči nič, kot brezdanji prepad praznine. Socialno psihološka artikulacija - takšnega - nič pa je zavrtost. Mogoče jo je izraziti tudi kot: hoteti biti nekaj, česar človek ni zmožen biti; sanjariti, a sanj ne udejaniti; si sebe predstavljati kot junaka, a biti arhivar (oz. demagoški strankarski voditelj v LD, kjer za takšnega voditelja ni drugih - posebnih - nevarnosti kot tistih, ki ogrožajo vse: avtomobilskih nesreč, raka, izgube energij in motivacije - kot jih je izgubil Novačan že v drugi polovici 20. let in se je kasneje le še retorično razkrajal). Jur iz **Grmač** - Zajčev človek kot tak - se lahko uresniči le kot ponesrečenost; le kot to, kar ni. V megli prikazensnosti, v katero se spreminja ves svet (stalini - trojka - in EK - druga onstranska stran), vse izginja, a obenem vse kar naprej traja. Zajčevi junaki ne naredijo jasnega samomora ali ne znorijo kot Grumovi v **Zastorih**, kot Trajbas. Kar naprej so, čeprav niso. Dan in Reka se scvrkneta v prah, a ta prah se skaže kot neuničljiv. Pride dež - narava ostaja v veljavi -, prah namoči, nastane blato. Če pogledamo to blato pobleže, nas strese gnus: zavohamo, primemo človeško govno (Jovanovičeva **Antigona** kot tragedija, a napovedana že v Murnikovi burki **Matajev Matija**). Dan in Reka sta se od strahu podelala. Začela sta kot narurna junaka - kot Bojan, kot borci za

Slovensko pomlad l. 1988 in 1991 (ni naključje, da se imajo ti borci le nekaj let po svojih dobljenih velikih vojnah že za »veterane«, analogno sovjetskim veteranom domovinske vojne, ostankom večmiljonske množice padlih vojakov - groteska je enako smešna-neokusna v umetnosti kot v življenju), končala kot posranca. Zajc kot avtorefleksivni umetnik njuno propadanje razkrije; ne skriva ga pod lažni patos avtoheroizacije, kateremu zapade Aškerc v **Mučenikih** in **Junakih**.

Ne pa še v **Zlatorogu**. Tudi zato je **Zlatorog** točka blokade: Aškerc ima še možnost, da se ugleda kot Bojana in kot Lovca, kot se je Zajc že od začetka, od **Otrok**. Da v Bojanu in Lovcu zagleda tista lika, ki ju je Zajc nato izdelal v likih **Potohodca**: v likih, ki prehajajo v prikazni, ker jim manjka pristna vera. Naj se ne bojim izreči jasne sodbe: ker jim manjka EK vera; kajti druge - milenaristične - vere so se Zajčevi in moji, tj. današnji slovenski in svetovni generaciji razkrinkale kot utopije in samoslepila; če se še obnavljajo - kot se v DSD -, postajajo iz tragične napačne vizije goljufija. DSD je goljufija, njeni vodje sleparji. Zajc se morda ne zaveda, da jih je podal v trojki. Aškerc jih je odslikal v Pietru - ta jo, ko doseže svoje, užitek, pobriše, ne prevzema odgovornosti za storjena dejanja, za spočetega otroka. (Ni tako storil general Krener, po tem, ko je sovnil domobranske fante sovražniku? Pa Javornik in Puš, ki sta hujskala fante, da so oblekli uniforme, ki so jih pripeljale v brezna smrti? Ni ostal edini heroj od kapi zadeti pisatelj Velikonja, ki je odgovorno pričakal rablje, čeprav je morda računal, da se mu kot težkemu bolniku in vodji dobrodельne organizacije - Zimske pomoči - ne bo nič hujšega zgodilo? Kje je bil škof Rožman, ko bi moral stati s svojo čredo, ki jo je usmerjal v domobranstvo?)

Aškerc je omenjeni lik Sleparja (Jeločnik itn. so svojo krivdo odkupili z življenjem v SPE in z angažmanom, ki ni bil le ideološke vrste, saj so življenjsko osebno trpeli hude preizkušnje, Kociper je bil zaprt na Koroškem pod Angleži leto dni, Jeločnik se je še dolgo v Argentini skrival pod tujim imenom, bila so leta preganjanosti, zelo podobne tisti, ki jo odslikava Zajc v svoji dramatikii od **Potohodca** do **Grmač**) upodobil tudi v Lovcu; skušal mu je dati celo - psihološko - tragično vsebino, opozoriti na njegovo nemoč, ki je kriva za njegov spačeni značaj (bolje razumljen v liku Minskega, **Dialogi**). Globljih razlogov za nemoč in krivdo, za greh in ponesrečenje Aškerc ni zmožen najti; pripisuje jih ali naravi ali mitskim zakonitostim; oboje je kar se da zunanje in povsem neinteligibilno, mehanska razlaga, ne-umna. Aškerc le sluti, da bi moral v analizo nemoči - dekadence, zla -, a se ustavi pri konvencionalnosti: pri ljubosumnem fantu, Bojanu, pri pokvarjenem posvetnem uživaču, Pietru, pri poželjivi ženski, Vidi, pri nekom, ki ga je narava ogoljufala, mu postavila meje, ki jih ne more preseči, Lovcu. Razlagati l. 1900 človeške pomote in zlo z naravo, kot je to delal četrto stoletja prej Moliere in klasična doba, je epigonsko in nebogljeno.

Nekaj let pred **Zlatorogom** je napisal Cankar svojo prvo dramo - **Romantične duše**. Sam je ni cenil, a si je delal krivico. V tej drami je ves nadaljnji Cankar; dramatiizira temeljni spor med transcendenca in imanenco oz. utemelji človekovo hrepenenje iz tega sveta k onemu; čeprav konkretizirano skoz odnos do ženske, Mlakarja do Pavle, Pavle do sanj. Drama sintetizira realizem in fantastiko. Mlakar je advokat, poslanec, vodja stranke, karizmatična figura, kakršna kani postati nekaj let za tem Kato **Vrankovič**. Je normalno

amoralen - toliko, kolikor je za uspešno politično kariero potrebno; ni Kantor, ki uspeva z zločinom. Vse drugače močan in stvaren je v primerjavi z Bojanom. A ker ljubi (ljubljenka ženska, Pavla, gre z drugim, kot Vida s Pietrom), njegova ljubezen pa ni zgolj telesno poželenje oz. iluzija erotične sreče, kot je za Bojana (je Aškerc razumel kakšno višjo obliko ljubezni?), ampak se v nji razodene ljubezen do Drugega, do transcendence, do absolutnosti, doživi skok vere, eksistencialni pretres, milostno razsvetljenje; zato se odpove svoji politični karieri - in to prav tedaj, ko je bila na vrhuncu -, sploh uspehu v družbi, voli sramoto in socialno nemoč (radikalizacija te volje do nemoči je več kot deset let kasneje Cankarjeva zadnja drama **Lepa Vida**.) Takšen Mlakar je zgled moralne in verske zmage, čeprav socialnega - političnega itn. - poraza; a hotenega.

Morda se je zdel Cankarju Mlakar preherojski. Nadaljeval ga je le še s Ščuko, **Blagor**; ne pa več z Maksom, **Kralj**, in sploh ne več z Jermanom, **Hlapci**. Od Maksa do Jermana in Damjana, **Vida**, je odkrival pristno nemoč v srčiki človeka. Ne le voljo do nemoči, ampak preprosto nemoč, nemoč tudi tedaj, ko človek - Maks, Jerman - hoče moč. Damjanu, ki je nemočen zaradi pretežkega življenja, postavlja nasproti Poljanca in Dioniza, prvega, ki uči Moč kot Odrešenje, in drugega, ki jo gre udejanjat. A v njuni projekciji-realizaciji moč ni politična, socialno strankarska, ekonomska, moč ugleda, vloge, oblasti, vpliva. Gre za sintezo, ki ji je mogoče reči EK revolucija; za nevarno sintezo, ki ima lahko zelo različne nasledke: sveto vojno leninističnega tipa, sveto vojno klerofašističnega tipa, prvo udejanja Špelca, **BSSvet**, drugo domobranci iz **Črne maše**; pa čisto EK držo, držo Smoletove Antigone. Vsi omenjeni izhajajo iz Cankarja, konkretno iz Dioniza kot zadnjega dramatskega Cankarjevega sporočila: iz točke, v kateri se je Cankarju zazdelo, da je premagal tako Mlakarjevo tosvetno nemoč kot zgolj socialno razredno revolucijo, ki se je odrekala EK, recimo Komisarjevo v **Aferi**.

Naj je lik Dioniza še tako vprašljiv - sinteza se je skazala za samoslepilo -, v njem je takšna pomenska nabitost, da je iz njega izhajala nadaljna slovenska zgodovina, več linij te zgodovine. Iz **Zlatoroga** ni izšlo nič. Ko si je Grum hotel pojasniti svojo držo nemoči, glej **Zastore**, si ni mogel z **Zlatorogom** prav nič pomagati; njegovo življenje (življenje njegovih junakov v **Zastorih**) je kozmopolitsko, urbano, dekadentno, esteticistično, diabolično, drogantno. Zato je lahko segel k **Dušam**, h **Kralju**, tudi k **Vidi**, vse te pozicije po svoje predelal, radikaliziral v svojo smer; zdrava narava v **Zlatorogu**, razlogi propadov, ki da so razlogi Nature, so bili zanj - za reševanje njegovega, tedaj vrhunškega slovenskega duhovnega problema - popolnoma neuporabljivi. Naj se zdi ta ali oni lik iz **Zastorov** še tako na zunaj podoben lovcu in celo Bojanu pa Vidi, njihove vsebine so vse drugačne. Aškerc bi moral vztrajati pri okolju **Izmajlova**; tega okolja in življenja seveda ni poznal, izmišljal si ga je zaradi uspeha. A od tam bi morda mogel k svetu azila na robu megapolisa.

Medtem ko je moment nemoči in EK razvil - v poglobljeni avtoproblematizaciji - Cankar, nato Grum in po vojni Zajc, Smole itn., je moment osebne samobitnosti razvil že v času **Zlatoroga** Kristan. Kristan je naredil, kar bi moral narediti Aškerc kot realist, pa vendar ne skeptičnega tipa, kakršnemu se je bližal Kersnik in ga je radikaliziral Maupassant. Kristan se zavzame za avtonomijo človeka, za držo moralne volje, odločnosti, osebnostnega zdravja, zoper dekadenco in demonijo. V **Volji** ima za osrednji

motiv preoblikovanje nemočne, odvisne, psihološko negotove mladenke v odločno, svetlo, zdravo, polno osebo; demonijo spodbije, saj pokaže, da nujno teži v avtodestrukcijo, v samomor - zakonolomka in nimfomanka ali vsaj vamp ženska Margita skoči s skalne stene (simbol gore) v morje; sama, iz obupa. Česar ne zmoreta narediti niti Lovec niti Bojan, tega sune v prepad Zlatorog. Pač pa skoči v Sočo obupana Vida, ko zagleda v reki Bojanovo truplo; tik pred tem je gojila željo, da bi se vrnila k Bojanu - z otrokom -, ker jo je Pietro zapustil. (Aškerc o ženskah nima dobrega mnenja.) Obupani in ponesrečeni skačejo v smrt.

Kristan skuša biti uravnotežen. Osebna moralna volja - samobitnost - mu ne zadošča; enako važna mu je socialnost, solidarnost z drugimi, predvsem z ogroženimi; tudi zato je Kristan socialdemokrat. V drami **Samosvoj** odkloni veleposestnika-znanstvenika, ki mu je njegova znanost - znanstvena resnica - več od stisk soljudi; važno mu je odkrivati nova znanstvena dejstva, ne pa pomagati nesrečnim. Za transcendenco Kristan nima posluha; je radikalen imanentist. A znotraj tega sveta išče optimalne modele: združitev osebne moči s pravico mnogih ali vseh. Ta cilj je cilj socialne demokracije in socialne LD; pravica vsebuje tudi varnost, psihološko in gmotno. Kristan piše iz konkretne sodobnosti. In kritično analizira; je pameten dramatik. Zbesnenju narave ne išče vzroka v maniri romantike (kot **Zlatorog**) ali moralizma; Aškerc kar naprej dokazuje, da ni prebolel vloge katoliškega kaplana. Rojstvo puščave pripisuje Bojanovemu - človekovemu - grehu; z **Zlatorogom** (verjetno si je sam tako utvarjal) piše novo in nekrščansko razlago prvega greha, človekovega izгона iz raja, rojstvo zgolj tega sveta, ki je svet trpljenja, neuspehov, naporov. Zlatorog je zastopnik Sonca - Pana, Energije -, ne EK ali klerikalnega Boga. Če človek ne bi grešil - če Vida ne bi bila pohlepna, Pietro pohoten, Bojan slabič, Lovec škodoželjen (same moralne lastnosti in vzroki, povsem v skladu s katoliško moralno tedanjega časa) -, bi svet ostal paradizialen, tako kot je bil na začetku: harmonija med Zlatorogom, Belimi ženami-vilami in človekom.

Vse drugače Kristan. Kristan je že moderen materialist, čeprav z dodatkom Kantove etike. Naravo ima za pomembno; tudi spoštuje jo, nima je za posledico greha, torej človekove akcije. Naj je Aškerc še tako postavljaj Naturo v primus in v središče, na naravo oz. na njeno spremembo je odločilno - usodno - vplival človek, Bojan s svojim napačnim ravnanjem. Za Kristana Natura ni enako sveta kot za Aškerca, Kristan pristaja na človeka in na njegovo etiko, ne na Naravo, pa vendar ima naravo za bolj samobitno od Aškerca. Točneje: za samovoljno, za nepredvidljivo, za naključno. Samobitnost se kot mitska kategorija umika znanstveni: slučaj. Zemeljskega ozračja človek še danes ne more nadzorovati, kaj šele pred sto leti. Tudi nastanka neviht in tornadov in poplav itn. ne more preprečiti; in ti niso posledica Zlatorogove jeze oz. kazni, s katero ljudi kaznujejo mitske sile. Reka ali potok se spremenita v hudournik; to je objektivno dejstvo, ki se dogodi od časa do časa. A na osnovi takšnih dejstev oz. kot umen in etičen, kulturnen in organizacijsko premišljen, suveren odgovor človeka (družbe) na ta dejstva pa je mogoče in celo nujno naravne katastrofe-naključja predvidevati, se nanje pripraviti, zgraditi jezove in kanale (kar dramatizira Majcen v **Prekopu**, v tragediji nosivca razsvetljensko prometejskih idej, inženirja Čopa), utrditi bregove hudourniških rek, delovati ob katastrofah solidarno, povezano, tehnično in suvereno.

Glavni lik **Samosvojega**, učenjak Rome, je kriv zato, ker ni solidaren s kmeti, ki jih je zadela povodenj; ker jim je razril polja in oslabil bregove reke s svojimi arheološkimi izkopavanji. Osredotočen je zgolj nase, na svoj interes, pa čeprav ta ni banalno gospodarski, oblastniški, kot je Kantorjev. V tem je poanta drame: da niti znanstveni interes ne more biti močnejši od interesov ljudstva. Oziroma: dramatik bi interes znanosti visoko cenil, če bi šlo za znanost, ki neposredno pomaga ljudem - za gradbenišvo ali melioracije. Arheologija pa se mu zdi nekam privatna, esteticistična, sekundarna, nebitvena znanost. S tem kaže na znano pomanjkanje poslušna socialdemokratov za globlje zadeve, za filozofijo, za vizije; kaže na njihov prakticizem, ki je kasneje zaznamoval tudi leninske marksiste, ko so izgubljali milenaristično vizijo in reševali kožo z melioracijami družbe (v Kardeljevi epohi). A to za temo, ki jo obdelujem, ni tako važno. Važna je Kristanova analiza konkretnih singularnih dogodkov in njegovi predlogi, kako jih dočakati oz. spremeniti njihove slabe posledice.

Aškerc se je skazal ob tem povsem nemočen. Sprejel je dejstvo nastale puščave kot mitsko dejstvo. Svoj - katoliški - moralizem je dal v službo romantičnega mita. Slovensko meščanstvo si s tem ni moglo l. 1904 prav nič pomagati, Aškerc je obvisel v praznem. Moral bi se radikalizirati do absolutne odklonitve tega sveta v duhu EK, Cankarjevih **Duš** - to je tudi moja današnja drža, pa drža **Samoroga, Meha, Provizorja** itn. - ali pa vsaj temeljne problematizacije tega sveta, kot jo izvaja Zajc, tudi v **Grmačah**. (Cankar je bil mojster v tem, da je ob EK predlagal še vrsto drugih drž: najprej ničejansko moč pa ludistični cinizem, Peter v **Pohujšanju**, suverenost kozmopolitskega uspešneža, Dolinar v **Rudi**, organiziranje in moč proletariata, v **Kralju in Hlapcih**, Kalander, itn.) Cankar in Kristan segata v sredico realitete, socialne in moralne; tudi konkretne slovenske, a obenem splošno človeške. (Katova - **Vranković** - etično eksistencialna skrajna dilema med ljubeznijo, zvestobo, hvaležnostjo do očeta in do resnice. Ta dilema je podana empirično diferencirano znotraj slovensko hrvaške politične in socialno državne stvarnosti.) Aškerc pa je dejansko v tej stvarnosti negotov. Tako jo poenostavlja, da si je ne upa podati neposredno, realistično. Meni, da bo bolje delovala v romantični preobleki historizma in mitizma, kar je počela prva generacija slovenskih realistov, Trdina, Tavčar, Detela. Regredira k Trubarju, v vojne za celjsko dediščino itn. Rearhaizira.

Kristan jasno pove, kaj morajo Slovenci - ljudje - storiti, da ne pride do puščave: se organizirati, upoštevati um, delovati enotno itn. To spoznanje-predlog razširi v **Ljubislavi**, ki je pendant Aškerčevemu antiklerikalizmu, na sveto vojno zoper krščanstvo, ne le zoper KC. (O **Ljubislavi** sem že pisal, a bom moral analize še poglobiti in dopolniti; pred nekaj leti nisem imel dovolj kritičnega vpogleda v KC kot Z(unanjo)KC). Klerikalno-socialdemokratski politični in strankarski boj iz prvega desetletja tega stoletja prenese dramatik v dobo pokristjanjevanja Slovencev. V Ljubislavi, poganski slovanski svečenici, ki podleže fascinaciji krščanskega čarovnika, poda lik fanatične vernice, ki ni zmožna več trezne presoje, se vnema za nekaj, česar ni - v Kristanovi optiki to ni nič, ampak Bog, Bog pa je kot fikcija nič - in kot manipulirano sredstvo tujčevskega vrača neizmerno škodi Slovincem, saj jih pomaga podjarmiti; iz samoslepila, ne iz zle volje; iz najbolj plemenitega prepričanja, le da je to zmotno. V **Ljubislavi** dobi kritika osvajalnega klerikalizma, velikonemštva in EK

objektivnejšo podobo kot pri Aškercu, čeprav še veliko preveč poenostavljeno; zato **Ljubislava** umetniško ne dosega prej omenjenih Kristanovih dram, iz realistične analize postaja alegorija.

Tu se Kristan vrača k Aškercu. Vendar ne povsem. Aškerc nezavedno - in zato blokirano - dramtizira lastno nesposobnost, da bi radikalno sledil Soncu-Panu na način Nietzscheje ali Hauptmanna. Da bi, predpostavljam, legaliziral svoje zveze z žensko ali ženskami; da bi jih javno razkazoval - v izziv in v potrditev svoje suverene svobode. Da bi se odrekel katoliškemu moralizmu in prešel v amoralizem začetnega Župančičevega tipa. Šele tedaj bi se zares osvobodil in avtonomiziral. (Kot sta se Cankar in Župančič v prvem desetletju tega stoletja - tudi na spolni ravni.) **Zlatorog** je prikrita in v sebi blokirana-spačena subjektivna izpoved. Ker je taka, povrh vsega pa še konvencionalizirana, ni ne estetsko očarljiva ali dražljiva, ne etično spodbudna, ne umsko analitična, ne vizionarsko perspektivna, ne politično udarna; nič od tega. V vseh figurah **Zlatoroga** nastopa Aškerčev samozavrti in že razdrobljeni jaz; vendar jaz, ki ne zmore niti sebi priznati te samorazdrobljenosti in ta zato ne preide v estetsko ter umsko kategorijo na način fragmentarizma. Nasprotno - v nadaljnjih tekstih, **Trubar**, **Mučeniki**, **Celjan** itn. - skuša to razdrobljenost ustaviti, skriti, spremeniti; zato krepi svojo redukcijo v paranojo, na eni strani v preganjanost, na drugi v občutek, da stoji v središču sveta. (Fantazma predsednika Schreberja, ki ga je psihoanaliziral Freud in ga razložila kot osnovno nasprotje shicotipu Deleuze-Guattary, je že groteskna resnica Aškerčeve avtoheroizacije, saj čuti predsednik sončni žarek natančno na izhodu - v luknji - svoje danke. To seveda ni ne žarek iz **TKM** ne žarek zen budizma in niti moč sončne Energije iz **Zlatoroga**. To je motiv kot nalašč za Rudolfa.)

Kristan pa **Ljubislave** ne dela za romantično masko lastnih težav. Njegov boj zoper klerikalizem, KC in EK je bistveno manj osebni; je spoj načelnega boja s političnimi koristmi - socialdemokratske - stranke. Ta stranka se tudi s takšno analitiko kaže kot močnejša od liberalne; kar se bo videlo čez leta, posebno tedaj, ko bo radikalni del socialdemokratske stranke prešel v komunizem; ko bo zares zatolkel tako Nemce-okupatorje kot njihove domače pomagače, kot se je Partija rada izražala; tj. potolkel Cerkev. Slabost te države pa je, da je le bojno uspešna - v duhu NOBD -, ne pa tudi umsko dovolj resnicoljubna. **Ljubislava** ne nadaljuje **Samosvojega** in **Vrankovića**, tj. realistične stvarne analize slovenske družbe in sveta, ampak nadomešča analizo z remitizacijo, z obnovo svete vojne. Kot takšna pelje tja, kjer se nazadnje dogaja **Gabrijel**: v avtodestrukcijo sfanatiziranega in samozaslepljenega.

Tako vidimo, da zna postati mit kaj hitro sredstvo blokade, prikrivanja resnice. Zajc sicer ljubi mite in pravljice; vendar ne za samoprikrivanje, ampak za to, da pokaže temeljno človeško svetovno usodo nezmožnosti človeka, da bi odkril jasno resnico. Zajc je izjemen, luciden (avto)analitik, pa vendar z analizo stvarnosti ne odkriva tega, kar sta odkrivala Cankar in Kristan, pa tudi Meško in Finžgar, Kraigher in Detela, Kvedrova in Milčinski. Vsi ti so bili bolj ali manj realisti, takšen je bil čas konca prejšnjega stoletja in prvega desetletja tega stoletja, čas, ki ga v pričujoči razpravi obravnavam. Tedaj se je zdelo, da bo mogoče z realizmom - s trezno skeptično itn. analitiko sveta - narediti največ dobrega: odpraviti samoslepila, ki so reaktivirala mite in fantazme; odpraviti romantične alegorije kot zatočišča človekove nemoči. Prva

svetovna vojna je na zgodovinski ravni pokazala konec realizma: tisto, kar je skrito v človekovi, umskem in moralnem nadzoru nedostopni naravi; kar je iracionalno, strast kot takšna, brezbrežna fantazija, blaznost vizij in sovraštev - kar se je vse pokazalo v dramatiki 20. let, od Gruma do Majcna, od Cerkevnikarja do Krefta, od Leskovca do Mraka.

Zajc uporablja mit in pravljico v duhu 20. let. Z njima analitično poetično odkriva, da se človekove narave ne da analitično razkriti, določiti; da je kot takšne - Narave - sploh ni. Natura sicer je in je največja, a si človek z njo ne more pomagati, ker je zunaj njega; človek po nji le hrepeni (**Otroka**). Realistična analitika odkrije, kaj nekaj ali nekdo je. Obnova mita ugotovi, da nekaj in nekdo je, pa obenem ni; to je model prikazni-privida-niča. Za realiste je nič le prazna beseda, saj je na začetku vsega polna materija; tudi praznina med snovjo ni nič, ampak fizikalna kategorija prostora, razdalje itn. Kot takšna je. Danes znanost ve, da so dejstva hipoteze, kategorije raziskovalnega znanstvenega uma, torej konstrukti; torej nekaj, kar je na način ni. Takšna sta tako praznina kot polnost, tako snov kot človek. Kar odkrijemo o družbi in fizikalno sociološko psiholoških momentih sveta-človeka, je in ni. Je uporabljivo, a le kot simulacija - za namen manipuliranja s svetom, z drugimi. Če hočemo kaj več kot manipulacijo v boju-tekmi za (ob)last in (s)last, moramo iskati drugje, v onem svetu, pri EK Bogu. Ta svet se skaže kot simulacija-prikazen-nič. A ne kot mirna absolutna odsotnost-praznina vsega, strasti, čustev, vezav. Ampak kot groza, ki ostaja. Kot »zasmrtje«. To je glavni topos Zajčeve dramatik, posebej pa še **Potohodca** in **Grmač**. - Na te konsekvence Aškerc ni hotel in ni mogel pristati. Cankar pa. Deloma zato, ker se je zmožni postaviti na stran transcendence, deloma zato, ker je bil zmožen gledati sebe in svet kot privid; do česar pride v **Vidi**, a nakaže že v **Dušah**.

- Naj omenim še eno Aškercovo blokado. **Zlatorog** ni nacionalistična drama v pomenu agresivnega nacionalizma ali manifesta za lastno Nacijo oz. NaROD. (Takšni sta Cajnkarjeva **Za svobodo** in Jeločnikovo **Vstajenje**. Aškerc je bil ponosen, da ni slep šovinst tipa Koseski.) Pa vendar tudi na tem področju Aškerc ni prebil klerikalne tradicije: zamejenosti, samoomejevanja slovenstva znotraj gorske vaške skupnosti. To se kaže predvsem per negationem: skoz lik Laha Pietra. Ta je viziran kar se da konvencionalno: kot tujec - Benečan - je bogat, a je do bogastva očitno prišel z goljufijo, saj je po naravi Goljuf; Vido ogoljufa. Je trgovec, kar spet pomeni: slepar - tako gleda slovenska hlapčevska tradicija socialnih revežev na vsakogar, ki ima več pod palcem, oz. na tiste, ki bogatijo s trgovino. Vendar Krek, Meško - s pozitivnim likom mladega trgovca, **Na smrt obsojeni** - in iz Kreka izhajajoči modernizirajoči se katolicizem že spreminjajo stališče: tudi bogati trgovci so lahko pošteni; predhodnik tej presoji je Vošnjak z likom poštenega trgovca Kogoja v **Lepi Vidi**. Cankar ni mogel sprejeti tega stališča: trgovce ima za najbolj - metafizično - pokvarjena bitja. Kar je razumljivo glede na njegovo EK držo ubogih - glede na držo Jezusovega govora na gori. Aškerc pa izvede identifikacijo: trgovec je slepar; tujec je trgovec, torej slepar.

Tujec je tudi zapeljivec; kar pomeni hudič. Užitek je po Aškercu dovoljen, a to naj bi bil nekak zdravi užitek srečne harmonije s plemenito naravo; konstrukcija deluje le nekaj časa, človek vse prehitro odkrije, kaj se skriva v njegovi - in v drugih - naravi: čezmerna strast, pohlep, sovraštvo itn. Ne da Aškerc tega ne bi videl, saj pripiše te slabosti na začetku pozitivnemu

zdravemu Bojanu; torej tudi sebi in Slovencem. A pri Bojanu-Slovcu izbruhnjejo te strasti na dan, ko smo prevarani; to ni lepo, pa je vendar razumljivo, čeprav ne opravičljivo. Medtem ko je Pietro profesionalen Goljuf in Zapeljivec. On je pravi akter. Kar spet kaže, da Slovenci niso - še? - pravi akterji. Živijo v Harmoniji z naturo, ki je iz časov Raja, ne živijo v realni družbi. Oz. če živijo v družbi razredov, premočevanj itn., so žrtve; ne vodijo igre, ampak se ponesrečijo. Cankar dodaja: hvala Bogu, da dobijo tako možnost prehoda na ono stran; le poistenje z nemočjo - ne le v duhu kenosis - omogoči stik z EK Bogom. Aškerc, ki nemoči ne ceni, je tako spet zapadel blokadi: ceni, kar imajo grdi tujci; ne ceni, kar je značilno za ljubljene Slovence, zanj samega. Kako iz zagate?

Tujec je zločinec. Tudi Bojan je zločinec, saj napade - a po zlem nasvetu lovca - Zlatoroga; vendar Bojan ne stori zločina, saj se v boju z Zlatorogom ubije; in se v srečanju s Pietrom ubije Vida; in umre zaradi Bojanove smrti njegova uboga žalostna mati, to si zlahka zamislimo; in izgubi idealna slovenska gorska vas zelene travnike, po katerih se je pasla in vaščane preživljala živina. Slovenci so poraženci. Zmagovalec je tujec. Ali tedaj, ko vdre na Slovensko in zasede našo zemljo, **Tugomer**, ali tedaj, ko pride le po to ali ono korist. Kako je mogoče iz te osnove izvajati bojevitega vojaškega duha, ki ga je potrebovala NOBD? Aškerc je sicer pisal - pod kraj stoletja - vojaške pesmi oz. opeval boje Bolgarov in Turkov, Bolgarov in Srbov, a očitno to ni bila njegova prava narava. Presenečeni ugotavljamo, da sta bila Gregorčič in Krilan, da ne govorim o Koseskem in Jenku, neprimerno bolj militaristična, agresivna od Aškercu. Aškerc je nagibal celo k svetu užitka, **Izmajlov**, tudi Bojan, ki je ljubimec in ne vojščak. Slovenska suverenizacija in emancipacija je morala iskati drugje, ne pri Aškercu; ali le deloma pri Aškercu. Sprejemljivejši je bil naravno potentni in osvajalski Župančič iz časov **Zlatoroga**.

Tako odkrijemo, da je nacionalizem v **Zlatorogu** najslabše vrste: ksenofobija, avtokastriranje. Če ne bi tujec lah zapeljal Vide, ne bi Bojan izgubil živcev, ne bi napadel Zlatoroga, saj ne bi imel razloga nasesti na zapeljevanje lovca; in vse bi bilo v redu. Če živimo Slovenci sami zase - ni tako učil tudi Krek pa Finžgar v **Krvi** pa Meško v **Obsojenih** in **Materi**? -, smo srečni, skladni s svetom, naravo in sabo; se nadaljuje paradiž, tj. vladavina pozitivno mitskega: Zlatorogovo lepo kraljestvo. Ker pa smo dovolili, da je prišel k nam tujec, trgovec - kaj bo, če bomo odprli vrata Evropski skupnosti? -, smo se sami zaklali. Aškerc s tem prizna, kako smo nemočni; vsako srečanje z drugim kot drugim nas podre. Odprtost, ki je pogoj EK, je po Aškercu in Vombergarju, **Napad**, pa Jeločniku, **Vstajenje**, celo Kremžarju, **Živi in mrtvi bratje** - znotraj SPED le Willenpart z **Zadnjim krajcem** odstopa od te norme - kriva slovenske nesreče. (Kako šokantno je moral delovati v tem času Cankar, ki dela čez vse rad iz tujine se vračajoče za osrednje pozitivne like: Maksa, Petra, Dolinarja iz **Rude**, da ne govorim o likih **Vide**, ki so tujci kot taki!)

Zajc v **Grmačah** ugotavlja dokončni zlom slovenske zamozaprnosti: konec Rodu-Doma(čije), kaotizacijo vsega, kar pomeni: pomešanje tujega in našega v brezoblično Meglenost. Gora - planina - ni več simbol slovenske suverenosti; le v gorah smo se Slovenci ohranili, ker tja tujci niso imeli interesa zahajati, je bila tam prevelika revščina, vendar smo si to dejstvo drugače razlagali: da si v gore tujci niso upali, a v gorah je bogastvo, je Zlatorogov Zaklad! Gora se skaže kot najstrahotnejša beda, kot neživljivo območje neviht, kamenja in skal,

preganjanost in brezpotij. Ostati v takšnem prostoru pomeni izbrati si kolektiven samomor, vendar na način nezavednosti: kot samoizgubitev v neobvladljivem, v nerazločljivem. **Zlatorog** je blokirana podoba slovenske samozadostnosti, **Grmače** razkritje te podobe: slovenska katastrofa.

4

Čas je, da navedem nekaj stavkov obeh dramskih pesnitev, ki sem se ju odločil analizirati. V prvi fazi **RSD** sem navajal nemara preveč. Bilo je razumljivo: najprej je bilo treba zbrati gradivo oz. storiti tisto, kar znotraj mojega sistema-metodologije ustreza tej prvi zahtevi pozitivizma in znanosti: da se odznotraj vživim v vse - v najrazličnejše - drame; da ekspliciram njihovo imanentno pomensko strukturo; da naredim to natančno in s podatki, tj. da citiram in podrobno komentiram citirano; da primerjam pesniške izjave med sabo in dobivam nove sklepe iz teh primerjav; da pridem do splošnejše sodbe šele na osnovi precejšnjega - velikega - števila analiziranih in ekspliciranih imanentnih izjav-drž. Vse to zahteva ogromno potrpežljivosti, ekstenzivno delo, kajti, ponavljam, vsak podatek mora biti odkrivan odznotraj, mora govoriti iz sebe, to pa je mogoče, če ga jaz kot interpret do kraja celo eksistencialno, ne le psihološko ponotranjim: da govori skozme kot del mene, kot jaz.

V naslednji fazi sem prešel na generalizacije: od manjših do najširših, do tistih, ki zadevajo celotno SD, slovenstvo, človeka, svet, Boga, kakor ga dojemam. Na tej stopnji se rodi nova nevarnost. Kakor je na prvi strani in stopnji velika nevarnost empirizma, kaotizacije, izgube smeri, ostajanja pri sami snovi, tj. singulariteti, je nevarnost druge strani-stopnje samoizguba v presplošnem. Tudi zato je potrebno kar naprej analizirati nove drame, nanovo nastale, **Grmače**, in najstarejše, **Zlatoroga**, a še ne komentirane. Nanovo odkriti teksti posredujejo novo empirijo, nova stališča, na nov način osvetljujejo preteklost in zdajšnjost. Prav to mora biti namen tega novega analiziranja: odkrivanje novih vidikov. Le deloma sme komentator subsumirati novo gradivo-predmet pod vidike, do katerih je že prišel in jih je že artikuliral. V osnovi se mora truditi, da bi bila vsaka njegova nova analiza odkritje novega aspekta in nove resnice. Tudi zato je **RSD** nedovršljivo početje.

Poleg povedanega pa je - ustrezno odmerjeno - navajanje dramskih citatov zelo koristno za bravca; da lahko bravec sam primerja gradivo in komentar. S čimer vabi komentator bravca k aktivnemu sodelovanju; **RSD** razumem kot odprt sistem, ki je ena od dejavnih strani v dialogu ali polilogu. Kar ugotavljam, ni dokončna resnica; le spotoma, v tem ko analiziram ta svet in dramatiko, sporočam, do kam sem prišel, kaj sem našel, kakšne so moje hipoteze, kakšen se zdi na tej stopnji raziskave svet in SD. Idealno bi bilo, da bi se bravec, ki ga v to vabim, na tem mestu vmešal, moje ugotovitve korigiral in dopolnjeval, se z mano »prepiral«, s tem moja stališča kritično dimenzioniral v prostor poliloga, intelektualne ali vsaj strokovno elitne javnosti. Žal je takšna predpostavka, ki bi bistveno zvečevala socialno vrednost mojega dela, le sen; cilj, a vsaj zaenkrat neuresničljiv. Niti strokovnjaki, ki so mi osebno naklonjeni - ali vsaj ne preveč vidno nenaklonjeni - niso hoteli reči ob posameznih delih

RSD tako rekoč niti ene besede; ali so molčali ali so **RSD** odklonili kot kaos, kot nezmožno komuniciranja; v bistvu so jo opredelili za čudaštvo. Sam se z njimi seveda ne strinjam. Toliko avtonomen sem, da lahko stojim sam; da presojam take njihove reakcije za podložnost konvencionalizmu. Ker imam vizijo - tako znanstveno kot teološko - in ker se čutim v globljem (neposrednem, umnem in verskem, osebnem in ekstatičnem, vsekakor pomenskem) stiku s svetom in Bogom, me odklanjanja **RSD**, ki jih doživljam vsakodnevno, od najbolj čestega zamolčevanja do napačnega razumevanja, ne prizadevajo na usodnejši način; narobe: s tem ko jih kritično komentiram, odkrivam naravo drž, s katerih me kritiki odklanjajo, pa naj so to teologi-ideologi, kulturniški časnikarji, kritiki-epigoni ali kdor koli.

To je bistveno: nisem tako sam, kot je sam Zajčev Jur. Jur se prebije iz strahotne osamljenosti - te osnovne eksistencialne kategorije, ki je determinirala mojo generacijo že od konca vojne naprej, glej Menarta in Zajca, Smoleta in Minattija - tako, da izgubi občutek za trdne meje tega sveta; za meje med subjektom in objektom. Tako se nekako reši. A preide v indiferenciacijo, v kaos. V njem se pojavlja kot prikazen. Fantazmagorizacija sveta in človeka, najodločneje dramatizirana v **Potohodcu**. (Zaradi te zveze - **Grmač s Potohodcem** - se vse bolj nagibam k temu, da bi analizo **Grmač-Zlatoroga** vključil v niz-sklop **Od bratovstva k bratomoru II**, torej v širši komentar Snojeve drame **Gabrijel in Mihael**. Svoj komentar k tej drami jemljem kot zgledni model, kako bi moral analizirati-komentirati vsako dramo. Ker mi je to fizično nemogoče, nastajalo bi stotisoče strani, naj izdelam le en tak primer; služi naj drugim, če bo koga moj pristop k dramatiki-literaturi-svetu pritegnil.) Nikjer v Zajčevi dramatiki si prikazenska pomenska struktura ni tako sorodna kot med **Grmačami** in **Potohodcem**. Ko sem pred osmimi leti analiziral **Potohodca**, mu še nisem bil kos. Točneje: kos ne morem biti ne **Potohodcu** ne nobeni drugi - še tako preprosti - drami nikoli; ne jaz ne nihče drug; niti sam avtor te drame ne. Lahko pa sem neki drami bolj ali manj oddaljen; ali vsaj presojam, da je tako.

Zdi se mi, da sem danes **Potohodcu** bistveno manj oddaljen, kot sem mu bil l. 1986. Ne da tedaj ne bi razumel, kaj je indiferenciacija in fantazma(tika); o obojem sem emfatično pisal; tudi polemično - zoper gentilizem Hribarjeve. A z leti - in izjemnim in novim življenjskim izkustvom, ki sem ga dobival v zadnjih osmih letih, izkustvom, ki nikakor ni bilo predvsem politično (uveljavitev LD, slovenska ND itn.) in versko (vrnitev v KC), ampak eksistencialno (razočaranje nad KC, spoznanje, kako na Slovenskem danes prevladuje repoganizirana ZKC itn.) se mi je védenje, kaj je Prikazen-Megla, neznansko razširilo in poglobilo. Posebno zato, ker sem uvidel, da so tudi pota do Boga neverjetno težka ob tem, ko so otroško lahka. EK vera kot milost, ki se razkrije verujočemu kot otroško naravno in samoumevno nedolžno sprejemanje Njegove volje, ima tudi drugo stran, neznansko podobno temnemu izkustvu mojega življenja, posebej značilnemu za moje prvo zavestno obdobje, do dobe, ko sem - okrog l. 1950 do 52 - svoj obup in absurdizem rešil z naslonitvijo na Hegla, na njegovo dialektiko, na njegovo umsko in praktično zmago nad kaotično empirijo. To izkustvo se mi je zadnja leta - kot reakcija na spoznanje, kako ideološka, pozunanjena, zgolj politično oblastniška, hinavska, plitva, zgolj tuzemska je ZKC - vrnilo, a na višji stopnji: kot božja »volja«: kot preizkušnja, skoz katero mora iti vsaka vera, da postane zares

trdna. Kot druga plat Boga oz. dodatni, a nujni dostop do Boga skozi svet, ki je sicer Njegova stvaritev, a je obenem perforiran od Niča.

Le kot shicotip je mogoče uskladiti obe izključujoči se drži, preprečiti, da se ne spopadeta na življenje in smrt, kot sta se v Jelku in Elku (**Gabrijel**). Človek ne sme postati ne dvojček ne dvojnik; dvojček - ki nujno zahteva dopolnilo v drugem dvojčku - vodi v umor in samomor, dvojnik naredi za dvojnika tudi tistega, ki ima dvojnika ter ga, s tem tudi sebe, spremeni iz singularne realitete v fantazmo, v prikazen. To je Zajčev primer že v **Potohodcu**. Le z EK vero je mogoče preoblikovati shicotip v otroškega vernika, ki je obenem radikalno (avto)kritičen, ne le avtorefleksiven, ampak celo avtodestruktiven. Šele v točki pristnega EK - ki se izključuje s cerkvenim oblastniškim imanentizmom grupe teologov-ideologov, poimenoval sem jih JOGŠŠi (Juhant, Ocvirk, Gril, Stres, Štuhec - Janez Pogačnik ne sodi sem, on je, kot sem odkril šele zadnje čase, vse predolgo me je vodil žejnega čez vodo, praktik - gre za hinavstvo na še višjo potenco?) - doseže človek točko kenozis, božjega samoizničevanja zaradi odreševanja človeka (tej točki se je zelo približal Pavle Rak, a tudi na tragičen način, zdi pa se, da se ji na Slovenskem, v intelektualni avtorefleksiji, bliža Gorazd Kocijančič). To je točka, ki jo že nekaj let opisujem z različnih plati: v dramah **Meho**, **Brez sveče**, **Antigona**, **Samorog**, **Ljudožerci**, **Blagor premagancev**, **Hlapci**, **Provizor**, **Mladost** itn.

Zajc ne more v držo Snežne ali Trpina; tudi Uršule ne. Da ne bi njegovi junaki propadli v bratomornosti kot Jelko in Elko, **Gabrijel**, in da se ne bi razklali-znoreli v shicofreniji, v kar jih žene v **Potohodcu** (**Potohodca** bom moral prav kmalu še enkrat analizirati in komentirati, prav na osnovi rezultatov, dobljenih iz analize **Grmač**, ta metoda »regresa« ali »retrogarde« ali reanalize, ponovne analize preteklega dejstva na osnovi spoznanja novega dejstva je zame merodajna, nenehno jo uporabljam, ko uporabljam metodo odprte pentlje, reverzibilnosti), najde Zajc problematično - tudi v lastnih očeh problematično - rešitev v pretvorbi človeka v prikazen, trdnega dejstva v privid. To je odkril že v **Potohodcu**, le da tam ta rešitev še ni zafunkcionirala kot avtonomna; zdela se je tako negativ(istič)na, da se je stopila in sta se odzadaj pokazala kot dokončna modela-drži samomor in bratomor (ali umor dvojnika). Dramatik se še ni zavedal razlike med bratomorom in umorom dvojnika; med dvojčkom in dvojnikom. Tudi sam nisem bil dovolj pazljiv ob tej razliki; imenoval sem jo, a ne dovolj razumel.

Moral sem še natančno in poglobljeno odkrivati usodo bratomornosti; in, kar je še važnejše, bratomornosti nisem smel več gledati le kot dejstvo preteklega časa - spora komunizem zoper antikomunizem, **Rojstvo** versus **Napad** in obratno -, čeprav je bil ta čas zame osebno neposredno eksistencialen, živel sem ga odprto in prav od njega temeljno poškodovan. Moral sem odkriti, da se bratomornost - vsaj kot realna možnost, kot ideološka in eksistencialna, s strastmi nabita grožnja, v politiki in družbi vrača; vrača se z nastankom DSD v zadnjih letih: s preoblikovanjem že nemalo evangeljskega slovenskega katolištva - SKC (slovenske katoliške skupnosti) - v obnovo antikomunistične in že nemalo klerofašistoidne. To izkustvo sem doživljal od znotraj, avtentično, saj je tudi mene - najbolj okrog l. 1990 - sililo v to smer. Resda in hvala Bogu le po eni strani; druga se ji je - tudi v tem letu - uspešno upirala in uprla in prvo odklonila. A ko sem se notranje poistil z udi in usodo SPE ter domobranstva ter pristno sledil živi logiki njihovega obrata, sem intelektualno

artikuliral njihovo spremembo, obenem pa zaradi nje neznansko trpel; se lomil, a ne zlomil. Avtokritična avtorefleksija, ki sem jo gojil vse življenje in ki je šla do avtodestruktivizma, me je rešila: mi je omogočila prenesti tako razočaranje nad domobransko opcijo - nad partizansko sem se razočaral že l. 45 - kot oddaljitev od desnice, kamor je silil gros domobranske opcije.

Nisem se pustil zaplesti v ekskluzivizem dvojčkov; tudi zato ne, ker sem ves čas gojil kritično rezervo in ostro distanco do oblastništva-politizma-strankarstva. Rajši sem ostajal sam-osamljen. A ker sem - bil in sem - v milosti, je bila ta osamljenost le psihološko eksistencialno težka, ne pa usodna. S pomočjo **Mladosti** (Snežne, Simčičevih odkritij), Majcnove dramatike (Sergeja, Meha itn.) in drugih, naenkrat razsvetljenih, sem mogel ostati nedolžno pobožen in obenem radikalno skeptično analitično umski (liberalno razsvetljenski); kar sem odkril še posebej močno takoj na začetku svojega drugega bivanja v Argentini, pri SPĖ, ko sem šel raziskovat SPĖD, ob analizi Jeločnikovega **Vstajenja**.

Dvojčka, ki se med sabo pobijeta, sta realna - partizanstvo in domobranstvo, levica in desnica itn. -, čeprav, po Girardovi analizi, ne dovolj realna. Obrnjena sta drug k drugemu, se vse bolj zapletata v mimetično krizo, vse reducirata na njuno intersubjektivnost, ki postaja narcistična, saj drug drugega posnemata; tako postajata v sebi sprt eden; shicoidna znotraj enotnosti paranoičnega tipa, če naj uporabim Deleuzove izraze. Prava realiteta je zunaj človeka, v predmetu ali cilju, h kateremu mora biti človek navzven obrnjen. To je lahko predmet produciranja ali uničevanja; lahko cilj - v zadnji instanci Bog. Ta deluje sintetično, saj se vrača k človeku skoz človekovo dušo, tj. notrino, na subjektivno osebni način, celo z vero, ki je v osnovi objektivno nedokazljiva; tudi vse posledice vere, ki so objektivne, je mogoče tolmačiti na različne načine, tudi povsem zunajversko; čudežev pač ni nujno priznati, novoveški (raz)um vse zvaja na mehaniko, PM na kibernetiko in simulacijo.

A prav simulacija kot osrednja točka PM je v sebi problematična: daje možnost tako za »absolutno« skepso - vse je potvorba, laž in zamenjava, v to smer gredo kritiki-epigoni, vse je kompenzacija, v to smer gredo lacanisti, vse je zato le subjektiven užitek - kot za samorazkroj objektivitete, ki se ima za primarno in materialno, torej za razkroj konsistentnosti materializma (slovenski lacanisti so kar naprej trdili, da so materialisti). Samorazkroj pa omogoča dve izbiri: nič in Boga. Definicija nič, ki jo daje Zajc ne le v **Grmačah**, pravi, da nekaj je, kar ni; to je bistvo simulacije. Nič pa moremo razumeti tudi kot glavnega protiigravca Boga-Stvarnika, kot tisto, kar je zunaj Boga v predzačetku, a kar - česar - ni; sicer bi bilo nekaj in ne nič. Gre za paradoksalno naravo nič; zato se nič kaže kot bit, kot konstrukt nad praznino-prepadom nič, kot iluzije-samoslepila, kot čas itn. Brez nič ni razvoja, kakršnega poznamo; ni dogajanja, ni zgodovine, ni življenja; bistvo življenja je nasprotje s smrtjo, je zamenjava s smrtjo v večnem spovračanju, kar dela tako življenje kot smrt za simulaciji: sta, kar nista; sta vsak svoje nasprotje; oz. to postajata - kar je izrabil Hegel in iz opazovanja ter refleksije opazovanega po Heraklitu in Platonu naredil vsepojasnjevalno dialektiko; ta pomiri nič in bit s pojmom nastajanja, v katerem sta oba predhodna pojma-negaciji nujno vsebovana.

Dvojnik, kot sem analiziral že v knjigi **Kristus in Dioniz**, je derealizacija dvojčka. Nastane tedaj, ko človek ugotovi, kam ga pelje dvojček: v

medsebojno klanje, s tem v vseobčo smrt in nihilizacijo. Dvojniki je sredstvo, da se človek ne zaplete realno v bratomor(nost). Kajti dvojniki je prikazen: je subjektivni privid fantazirajočega. Vendar se hitro skaže, da ta privid ni sredstvo suverenega človeka, ki privid obvlada in ga uporablja za doseganje koristi. Ampak da dobi privid psihološko in magično realnost. Ne le v osebni psihi PO (posamezne osebe), ampak posledično v družbi, sestavljeni iz ljudi, ki imajo privide (del narave new age: astrologizma, krvosestva, klicanja duhov, satanizma, magije itn., kar vodi v psihotizem) in ki jim postajajo prividi resničnejši od realnih soljudi; psihiatrizacija Zahoda. Ni naključna rehabilitacija E.T.A. Hoffmanna; in končno razumevanje za Borghesa, ki ga slovenski literati in še posebej kritiki-epigoni (Tomo Virk itn.) kapirajo dve desetletji kasneje kot hrvaška moda borghesovstva.

Grmače so poskus izhoda iz psihotizma **Potohodca**, napisanega konec 60. let, ko so bili kritiki-epigoni (ti danes odkrivajo smodnik, tj. Borghesa) še v plenica. **Potohodca** pade v norost, v umor in samomor. **Grmače** se hočejo vsemu temu ogniti. To si omogočijo, ker dramatik začuti nujno odkrivanja - iskanja - onkrajnega sveta; ker je s samim tem že na sledi milosti oz. postaja prostor, v katerega se že naseljuje EK milost. Ker pa proces bližanja milosti še ne pride do točke nedolžnosti, kakor jih Sergej Bulgakov odkriva v vsaki točki sveta, ostane na pol pota. Prikazenski **Grmač** in Jurja je pomenska struktura te polovične, a dobro usmerjene poti. Jur se ne obrne v kriminalno in psihotično avtodestrukcijo kot **Potohodca** - oz. modelna drama te usmeritve: Grumovi **Trudni zastori** -, ampak nakaže že možnost, da je vendarle prešel ta svet, le da mi tega prehoda - transcendiranja k božjemu - še ne moremo zapopasti, predvsem pa ne artikulirati. Nekaj podobnega sem lani odkrival v Filipičičevi **Psihi**, čeprav so **Grmače** resnejši poskus.

Prikazenski Jur - nastopajoč tedaj (v drugem delu drame), ko se ljudem, posebno trojki, zdi, da se je vrnil iz iskanja drugega sveta - je dvojniki začetnega Jurja, nesrečnega, zmedenega, težečega v umor očeta in v samomor. Kot dvojniki-prikazen deluje nenavadno močno: zapelje trojko v brezpotno puščavo, da se ponesreči na način Aškerčevega Bojana; Jur-prikazen igra vlogo Aškerčevega Zlatoroga. Ki je tudi za Zajca morda le prikazen. Vendar je obenem tudi realiteta, vsaj pesniško-umetniška. Dokler bo zgolj to, Zajc ne bo mogel čez ta svet, saj je umetnost kot edina resnica tega sveta ekskluzivni protiigravec EK Bogu; tako jo formulira in hoče videti Hribar ter ideologiji pesnikov - pesništva - mišljenja. Da bi pesnik dosegel EK držo, se mora odpovedati predpostavki absolutne samobitnosti Umetnosti; kot jo razume tudi Inkret recimo v komentarju Morovičevega romana **Bomba la petrolia**, v katerem to tipično demonično delo postavlja visoko kot umetniško dejanje in se pri tem ne zaveda sporočila ter eksistencialne resnice **Bombe**; to daje, nekdanji znotrajtekstualist, kot resničnost v oklepaj. Zanima ga le umetnost, v kateri pa vidi več kot zgolj simulacijo-igro. Prav to pripisovanje globlje veljave Umetnosti onemogoča dosego kenozisa, ki je pogoj za EK držo.

Tudi zato že leta - morda že od začetka svojega javnega književnega delovanja, tega bo kmalu pol stoletja, le da sem prej počel to instinktivno - majem »resnico« o samobitnosti umetnosti; kar mi tisti, ki so še posebej strastni pristaši vsemogočne Umetnosti kot resničnejše ali vsaj pomembnejše od realnega življenja, tj. pristaši forme, tudi že Hieng pa Pirjevec pa sploh skupina okrog Grüna v 50. letih, kasneje Grafenauer, Snoj itn., kar najhujše

zamerijo; in si to tolmačijo kot moje pomanjkanje posluha za umetnost; to mi je očital že Vidmar. (A kažejo dejstva ravno nasprotno resnico: da sem bil v nemalo primerih prvi ali med prvimi, ki je odkril umetniško - a tudi še višjo - vrednost vrste danes najbolj priznanih slovenskih umetnikov: ne le Zajca in Tauferja, Kovačiča in Strniše, Božiča in Šelige, Snoja in Vegrijeve, Jovanovića in Grafenauerja, Krambergerja in Šalamuna, Zagoričnika in Geistra itn.) S svojim posluhom za prave umetnike in za pravo umetnost - kritiki-epigoni v sodbah ponavljajo, kar sem že zdavnaj napisal o Tauferju, Zajcu itn. - ne zakrivam tistega, kar imam za še pomembnejše: verske razsežnosti, ki je odrešilna. Obe razsežnosti povezujem, umetnosti priznavam avtonomijo, ne pa absolutne moči, doganjanja biti. Oziroma: bit lahko doganja kot umetnost pesniškega mišljenja, kot obnova predsokratskega posluha za bit; vendar je v tem šibka - slepa -, ker ne vidi, da je bit le konstrukt (sanja, fantazma, simulacija) nič. (Kar pa se vidi posredno: v Hribarjevem priznavanju nič kot resnice biti - tudi na način, da resnice o resnici ni, kar se da z drugimi besedami prevesti: da je resnica o resnici ni(č). Hribar kot ideolog pesniškega mišljenja se zama - absurdno - vrti okrog nič in biti, ne da bi mogel vozati razrešiti. In se ga ne da razvozlati brez - zunaj - EK drže in milostne nedolžne vere v osmišljivalnost - absolutnost - Boga stvarnika.)

Zajc si tu - žal - ne more pomagati. Za edino trdnost prizna Umetnost; prav zato ne more premagati svojega nihilizma. Trdim, da ta nihilizem zanj - v **Grmačah** - ni več nujen. Same **Grmače** kot razčlenjena, pluralna stvarnost-resničnost drame so nekaj drugega, pomembnejšega od končnega sporočila drame, ki je le eno sporočilo med drugimi, le ena raven med ravnimi. To, da je vanjo sam dramatik bolj prepričan, ne pomeni nekaj odločilnega. Ta podatek je zanimiv za analizo tega, kje se nahaja dramatik. A upoštevajmo, da je drama zmerom neskončno več kot njena razlaga, tako avtorjeva kot moja. (**RSD** uporablja metodo brezbrežnega kaotizma tudi zato, da bi drame čim manj reducirala na eno raven, na eno sporočilo, na eno razlago; mnoštvo različnih razlag in njihove zveze odpirajo kompleksnost komentarja, ki pa je kljub vsemu reduktivno glede na dramatik, kot je dramatika reduktivna glede na svet, ki ga dramatikizira.) Sam razlagam dramo kompleksnejše od avtorja, ko daje ta nihilistično poenostavljene izjave.

Potovka, ki je zastopnica antičnega zbora, pravi - in to so zadnje besede v drami: »Ko bosta oče in sin umrla na Grmačah, je bilo rečeno, se bo posušila nit krvi, se bo ustavila pot rodu, se bo za zmeraj podrla domačija.« Ta desperatski sklep sem že komentiral: kot konec Rodu-Domačije; na političnem terenu tudi kot Zajčevo temeljno spodbijanje DSD oz. njene naivne ideologije v časnikarskih poetizacijah teologa-ideologa Jožeta Zadavca. Pogovor tik pred tem stavkom pa je že drugačen; ves je sestavljen iz vprašanj; vprašanja so osnovno slovnično sredstvo razkrajanja trdnosti nekega sporočila-drže. Ded: »Je bil Zlatorog?« Potovka: »Ali prinaša Zlatorog srečo ali nesrečo./ Ali zlato ali smrt./ Ali pozlačeno smrt?« (Naj je pika za prvo izjavo v tipkopisu pomota ali ne, vseeno. Tudi če je pika namesto vprašaja, kar je verjetno, to pomeni namesto vprašanja dilemo: ugotovitev izključujočega se. Kar je vračanje v svet **Gabrijela** oz. v popolno nevednost o izhodu človekovih akcij; kar je pomenska struktura **Potohodca**.)

Je pa v uporabljenih izrazih skrito marsikaj. Kaj je sreča, kaj nesreča? Uiti temu svetu? Se v njem uveljaviti? Kaj je zlato? Denar, oblast, kot se misli v

Zlatorogu, ali bogastvo duha, odkrita pot na ono stran, zlata pot, smisel? Je smrt dobra ali zla? Kar počne Harz, je zlo ubijanje; nacizem je holokavstičen. Špelcina smrt že ni več enoumno slaba, niti ne le tragična; kot svetniško herojska je tudi čudež(na): pomaga soborcem - Slovencem, ljudem - k osvobajanju in odrešenju. Mehova smrt je že skoraj enoumno dobra; Meho jo komaj čaka, neskončno je srečen - blažen -, ker se mu prav v smrti prikaže tako težko pričakovana Marija Mati božja. Vse je naenkrat odprto - kar je v popolnem nasprotju s prej navedenimi potovkinimi besedami o absolutnem koncu človeka. Samospodbijanje kot osnovni model - produkcijska organizacija pomenskega strukturiranja drame, sploh Zajčeve dramatike - ne vodi le v poenostavljen nihilizem, ki trdi: vsega je konec, ampak v podiranje prevelike poenostavljenosti, v odpiranje zaprtih prostorov in resnic; v tisto, kar oznanjam sam. To so šele začetne postaje popotovanja k Tistemu; šele močno poudarjeno blodenje; prikazni so blodnje. Pa vendar ...

Le malo prej, vse na zadnji strani dramskega teksta, beremo zagovor samobitnosti Umetnosti. Najprej beremo, kaj se je nazadnje dogajalo z Jurjem. Ko je Andraž, Jurjev oče, našel sinovo truplo, je bilo to truplo »napol strohnjeno, napol razneseno od krokarjev...Dneve in dneve je ležal tam.« Spol je tokrat posebej važen. Ni ležalo truplo, ampak je ležal Jur; ob tem vemo, da se je, ko je kot truplo že ležal in razpadal, vračal v rodno vas, kot prikazen zapeljeval trojko v smrt itn. Bil je dvojen-dvoumen: človek-dvojnik. Človek že po svoji smrti, ki pa ni, kot za pozitivistični in realistični materializem, dokončna in totalna. Pol Jurja - kot prikazen - še živi. Živi? Nastopa. Prikazen ljudje vidijo. Z realnimi očmi? Je to važno, če so prepričani, da ga vidijo in mu sledijo - celo v smrt? Katera človekova podoba-lik je odločilna-resnična? Truplo ali duh-prikazen? Zajc po svoje tolmači Zasmrtje, kakor nastopa v **TKM (Tibetanski knjigi mrtvih)** oz. v Svetinovi razlagi-prepesnitvi.

»Je ležal in klical Andraža.« Razpadel - mrtev - je klical očeta. To ni mišljeno in izraženo zgolj simbolično. Mrtvec resnično kliče. To pa je nekaj, kar je Aškercu onemogočilo, da bi napisal pristno mitsko zgodbo, saj je bil realist in mu je bil nekdo ali mrtev ali živ, ali molčeč, ker mu jezik ne dela več, ali pa govoreč. Čeprav je Aškerc slutil, da se da živeti tudi po smrti oz. zunaj razmerja življenje-smrt. Takšen lik je Zeleni lovec: lik zgolj iz pravljice; ali Zlatorog. Zlatorog se smrtno ranjen obnovi sam; to je zamisel panteističnega veselja. Lovec pa je očitno sploh nesmrten, (ker) je le literarno mitska ali pravljicična figura. S tem neresničen, če ga gledamo z očmi realista. Pa vendar resničen. Tako v umetnosti - v **Zlatorogu** -, ki je tudi za Aškercu globlja resnica od običajno banalne; kot v pravljici-mitu, ki za Aškercu očitno ni le izmišljotina. Če bi Aškerc tu nadaljeval, bi postal Zajčev predhodnik. A se je ustavil; ni bil zmožen - pripravljen - narediti nadaljne konsekvence, saj bi s tem preveč omajal (čeprav le navidezno, začasno) trdnost svojega realizma oz. sveta. Pa vendar je za Aškercu v **Zlatorogu** svet, kakršnega živimo oz. ga je živel sam, posledica Bojanovega dejanja - napada na Zlatoroga - oz. umika Zlatoroga iz tega našega sveta-paradiža; odsotnost Zlatoroga je za nas enaka njegovi smrti. Torej živimo danes in l. 1903 čas zasmrtja, kamnite, s prepadi - ničem - perforirane puščave?

Navedeni stavek pa se še ni končal. Kamor sem jaz postavil piko, je dejansko le vejica; stavek se nadaljuje: »ki« - Andraž - »ga« - Jurja - »je iskal v odmevih svojih klicanj.« Medtem je namreč umrl tudi oče Andraž. Napotil se

je iskat sina. Ljudje - ostanki vaše skupnosti, Potovka - so šli iskat Andraža, ker se dolgo ni vrnil; val za valom iskanja. »Na Grmačah smo ga« - Andraža - »našli«, pravi Potovka. »Pod skalo, ki jo je sprožil nase.« Dramatik je izbral tak jezik, da ni mogoče ugotoviti, ali je šlo za samomor ali za nesrečo; tudi Potovka in vaščani tega ne vedo. Morda ne vemo bravci niti tega, ali veljajo omenjene besede za Andraža ali za Jurja ali, kar je najverjetneje, za oba. Ded ne pravi le: »zmečkanega smo našli.« Doda tudi: »Tako blizu, da bi ga Andraž lahko pobožal, je ležalo Jurjevo truplo.« Se pravi, da je podobnost ali istost smrti zelo verjetna.

Mrtvi - mrtvoživi - Jur kliče mrtvega - mrtvoživega - Andraža, ta pa je iskal - išče? - Jurja v odmevih svojih klicev-klicanj. Andraž kliče, gora mu vrača odmeve - Andraž je, kot vsak človek, nepreklicno sam, to je eno osnovnih spoznanj Zajčeve dramatike -, Andraž pa išče Jurja v teh odmevih, odmevih lastnih klicev. Torej ne v stvarnosti, kakor išče vosovec Martel recimo črnorokce ali fašistični duhovnik padre Giovanni vosovce, **Ogenj in pepel**; ali klerofašistični duhovnik Klavora v drugi sorodni drami Miheličeve, v **Operaciji**, v bolnišnici skritega ranjenega partizana. Tudi Jelko Elka in Elko Jelka - da bi se našla in pobila. Svet je pri Zajcu postal svet subjektivnih prividov. Vse, kar je, je le v mojih fantazmah; čeprav je res tudi nasprotno - kot terja narava nič: Jur in Andraž in Ded in Potovka in trojka in Grmače so povsem realne konkretne posamezne stvari, ki obstajajo tudi zunaj fantazije-môre posameznih oseb. Ta dvojnost velja do konca - znotraj Zajčeve dramatike. Še korak in svet bo narciziran; odpadle bodo poteze - dejstva - stvarnosti kot objektivne, kot zunajčloveške. V to smer gre dramatika PM, Matjaža Zupančiča; a že lužana, **Triangel** itn. Tudi Rudolfov **Kserkses**. (Literatura najmlajših bo imela velike težave odkriti kaj novega, kaj lastnega; ne biti zgolj variacija in epigonstvo.)

Se sploh da kaj najti, če človek išče le v odmevih svojih klicev? Da se najti sebe; a to je ugotovitev narcisa, ko se ugleda v zrcalu; ko se pogovarja z nimfo Echo; tj. Odmevom-Odsevom. (Nimfa Echo je na tej premici resnica Strniševe nimfe **Driade**.) **Grmače** pa so kot drama-svet bistveno več in širše kot le Andražev zamanski klic znotraj komore-ječe, ki mu vrača od sten odmev. Jur je kot prikazen odšel z Grmač, kjer sta se srečali Jurjevo in Andražovo truplo, v vas, poklical trojko in jo zapeljal. Potovka to opazi, zato se sprašuje - v istem pogovoru: »Ampak kdo je speljal iz krčme Matija in Sevška in Kolomča? Kdo jih je vodil po teminah?« Še več - Ded: »Kdo je plesal s Polono v krčmi? Kdo je bil tak, da se ga je bala?«

Kdo je bil to? Potovka: »Je bil Jur? Če je že dolgo ležal na Grmačah in so ga raznašali krokarji« - kot se dogaja tudi Bukriju v **TKM** - »in ga je jedla drobna zverjad? Je bil Jur ali je bila Jurjeva senca?« Kaj je senca? Prikazen, ki deluje v sanjah-morah ljudi? Kaj se zgodi, če je človek brez sence? Če ga senca zapusti, sam obleži kot truplo, njegova senca pa deluje neodvisno od njega, zapeljuje, se maščuje, uničuje? Tema sence se obnavlja skoz celotno dramo.

Človek brez sence je znana figura iz romantične literature, od Hoffmanna, v zgodbah o **Petru Schlemihlu**, povezavi s hudičem, s prodajo človeka hudiču. Izhodišče teh zgodb in razmišljanj je kompletni človek: s senco vred. Senca je nekaj, kar je - vidimo jo, neka stvar jo meče na svet, v največjih razmerjih je to luna, pa drevo, hiša, žival, človek -, a kar vendar ni; ne moremo je prijeti, nima ne okusa ne vonja ne prostornine, le površino, ne lastne materialne

eksistence. Je odvisnost kot takšna: od tistega, ki jo meče. Tistega povsod spremlja, če je le dovolj svetlobe, je nezavrgljiva, neodtrgljiva, trajna. Dokazuje, da je metavec sence gmoten, poln, stvar oz. živo bitje, ne duh. Le duh je brez sence, ker predpostavljamo, da je sam senca. Svet senc je svet duhov kot umrlih. Senca je privid-prikazen: odslikavano - metano kot projekcija na zaslon -, ne sam lik. Oziroma: tudi lik, a senca lika, lik na drugo potenco.

Da je umetnost igra - dogajanje - odsevov in odslikav, je znano že dolgo. Umetniški liki nimajo lastne eksistence; so le napisani, narisani. Umetnost večkrat skuša utemeljiti njihovo samobitnost - tudi teorija, do Hribarja; tudi tako, da znotraj sebe diferencira žive konkretne osebe (ali živali ali reči) in njihove sence oz. stvaritve teh naslikanih živih reči-ljudi. Javoršek v **Kriminalni zgodbi** pokaže, kako lik iz detektivske povesti oz. kriminalke, ki jo je napisal pisatelj Klanec, Mark, začne naenkrat živeti sam iz sebe, ravnati zoper pisateljevo-Klančevo voljo, zaljubi se v pisateljevo hčer Vijolico, jo zapelje, nazadnje celo ubija; dramo sem že analiziral, žal analiza še ni izšla. Po modelu te drame je leto zatem napisal Zajčev tovariš iz iste generacije in grupe, Božič - I. 1955 - drama, ki je bila v SD še bolj prelomna kot **Zgodba: Človek v šipi**. (Analizo **Človeka** sem objavil v eni od **RSD** knjig oz. kot spremne besede k drami.) Človek v šipi je natančno to, kar išče **TKM** oz. tibetanska različica budizma, a tudi zen: eksistenca in resničnost na gladini vode, v nečem, kar je prozorno in kar je na način ni. Ni le v zrcalu, ki vrača odseve, ampak v šipi, ki nekaj odsevov vrne, večino pa spusti skozse; šipa je perforirano, v sebi neenotno, nekonsistentno zrcalo. Že Božiču je povsem jasno, da gre za eksistenco privida kot prikazni, ki ni le blodnja nekoga, ampak ima lastno naravo-bit. Z omenjenima dramama, Javorškovo in Božičevo, se začenja svet prikazenske pomenske strukture, čeprav nista prvi v tem sklopu. Zupan je nekaj let pred tem - v zaporu - napisal **Ladjo brez imena**, ki ima za osnovno temo analizo ljudi-senc, zadev-senc, spominov in sanj kot senc, sveta, ki ga sanja-fantazira ujetnik v zaporu. Grumovi **Zastori** prehajajo v svet senc itn.

Kritiki, ki trdijo, da je umetnost »več« od same stvarnosti - da dosega bit, medtem ko je v stvarnosti bit ali izgubljena ali zastrta -, se nahajajo v okrožju predpostavke, da je senca (odsev) več od odsevanega; s tem priznavajo, da je njihova bit privid: da je bolj nič kot bit. Literatura tega okrožja se trudi sence-privide dimenzionirati v veličastne zadeve: banalno Darinko, soprogo banalnega soproga iz srednjeevropske družine, v diabolčno Veliko mater, ki je sama Energija kot taka, le da - v nasprotju z Aškerčevim maskulinarnim **Zlatorogom** - meščeva in ne sončeva; pač v skladu z malikovanjem Meseca in ne Sonca; gre za lunatičnost, ki je bližja črni magiji kot zgodbe solarnega mita. (Glej Šeligovo **Čarovnico iz Zgornje Davče**.) A projekt se ne Šeligu ne drugim ne posreči. Ko dramatik ugotovi, da magija nima več moči, v **Svatbi**, išče moč spet v socialno političnem kot demoničnem, v **Ani**, v **Volčjem času ljubezni**, tu spozna-analizira, da je demonično zgolj zlo: stalinistično; a ko skuša oddeliti pozitivni politicum od negativnega-stalinističnega, mu ostane le še volja do (ob)lasti kot privatno socialna preokupacija, literatura - svet dramske fikcije kot velike Resnice - pa premine; Šeligo je ne piše več; vsaj za zdaj ne. Ostaja le propagandist DSD, kar je - v njegovem primeru še posebej značilno - drža človeka, ki se mu je veliki projekt ponesrečil; le avtoredukcija na banalno-retorično-ideološko, redukcija, mnogo manj vredna od redukcij

NOBD, recimo od **Sveta brez sovraštva**, **Rojstva v nevihti** in drugih dram, ki so poleg drugega tudi propaganda za vosovske - partizanske - likvidatorje; recimo že omenjeni **Ogenj** in **Operacija** ali celo zelo surova vosovska agitka **Težka ura**.

Da se svet ne bi sam sebe umoril-uničil - takšna nevarnost je radikalna v **Gabrijelu**, zato je ta Snojeva drama tako odlično izhodišče za različne premice, razvoje, regrese, variacije - se je v enem polu dvojčkovstva, človeka kot dvojčka, nekaj zgodilo: dvojček se je izkazal za senco. Odtod sta mogoči dve različici: ali je senca »več« kot človek ali manj. Larpurlartizem je bližnji sorodnik omenjene teorije o samobitnosti in razsvetljenosti - bitnosti - Umetnosti glede na zatemnjenost, poškodovanost, nesmiselnost, delnost, skvarjenost stvarnosti in živega človeka v njej, ki je človek nemoči (nemoči pa slovenski larpurlartisti, ki so vitalisti, ne spoštujejo - tudi zato odklanjajo mojo držo kot socialno nemočno, konsekvantno pa tudi kot v celoti nemočno, saj je brez vpliva in oblasti, kritiki-epigoni pa to zaničevanje larpurlartistov še stopnjujejo, saj kot simulacionisti ne verujejo v nič drugega kot v Zapeljevanje; žal se jim dogaja, da zapeljujejo le sebe, da ostajajo v narcističnem onanizmu.) Larpurlartizmu je senca »več« kot človek (Božičev prvi roman ima naslov **Človek in senca**), realizmu človek več kot senca. Javoršek je izgubil vero v svoj larpurlartizem začetkov. V zadnji svoji veliki drami - v **Koncu hrepenenja** - je razkrojil lepi, zapeljivi, vonjivi svet zapeljivih senc, surrealističnih simulakrov, ga v naslednji drami spremenil le v mehaniko lutk, namenjeno razkrinkavanju ljudi, Slovencev, posebno sodobnikov, glej **Deželo gasilcev**, torej le v zasebno propagandno burko, ki kaže, da ne svet fikcij ne svet stvarnosti nimata več nobene resnice. (Cankar v **Pohujšanju** ni šel tako daleč; ohranil je in v drugem dejanju dramatiziral Petrovo osebno resnico kot problem.) Javorškova zadnja drama **Primož Trubar** je zato od vseh njegovih najbolj ponesrečena; in morda edina ponesrečena. Medtem ko je dramatizacija enobeja - preteklosti, heroizma, trpljenja, Primorske - kot spomin živa in sveža, drama **Odločitev**, saj izvira iz Javorškove pristne bolečine in zaveze, je **Trubar** suh in konvencionalen, celo jezikovno pust, tako da ga je komaj mogoče pripisati jezikovno-slogovno tako svežemu avtorju, kot je bil Javoršek. Dogodilo se je tisto, kar je Zajc upesnil v koncu **Otrok**: posušitev subjekta, ki je ubral napačno pot: v izdajo samega sebe. Javoršek ni zmožal analitično odslikati sam sebe kot izdajavca - pač pa je to storil v **Otrokih** Zajc, v **Zasilnem izhodu** Božič itn. -, kot obrezmočenega; če bi to zmožal, bi se napotil po podobni poti kot Zajc in Jur v **Grmačah**. Njegov **Trubar** je gotovo slabše delo od Aškerčevega **Trubarja**. Aškerc v protestantu slika sam sebe, čeprav se etično heroizira; Javoršek pa ne s Trubarjem ne s sabo ne ve več kaj početi. Naturalizem-realizem v dramatikiji je problematična reč. Če ga ne nese v demonizem, Strindbergovi drami **Oče** in **Gospodična Julija**, ali v angažirani socializem, Hauptmannovi **Tkalci**, ali v sociopsihološko analitiko zla, Gorkega **Jegor Buličov** itn., postane papir. Papir pa je drugo ime za senco: za senco nečesa živega, kar umetnost mora biti.

Zajčeve sence so v **Grmačah** še zmerom žive in sveže. Ne mislim le na realizacijo Zajčeve teorije o zlatem očesu. Tudi na naravo senc-prikazni v vsebini **Grmač**. Javorškov **Trubar** je, če se smem izraziti paradokсно, proizvod psevdoreizma, tj. reizma, oblečenega v zgodovinski kostum; take bi bile že

Govekarjeve drame na slovenske literarne motive, **Krpan** itn., če jih Govekar ne bi že v zasnovi oblikoval kot čitalniške veseloigre, kot skeče, kot propagando za zabavo, kot scenarije, ki jim sledijo čitalniški plesi in zapeljevanja med živimi. (Javoršek je bil v bližini tega z dramo **Manevri**; a je tedaj še zmožel potujevalnosti v Pirandellovem slogu, še igro med fantazijo in stvarnostjo, med vlogo in banalitetjo.) Zajc pa ve, da je vsakršna realistična obnova teme Zlatoroga kot historične teme brezupna in vnaprej ponesrečena. Zajc ima ponesrečenost - nemoč - za temo, noče pa sam ravnati nemočno in diletantsko; to je skrivnost njegovega - in sploh - umetništva, ki tudi na tej ravni prevaja resnico nič, ko ta postane del božjega stvarstva: da je in hkrati ni, da je to, kar ni; da je lasten paradoks.

Nič je sicer na predzačetku zunaj Boga, a bistvo odrešenjske zgodovine je ravno v tem, da bo Bog skozi - in s človekovo pomočjo - nič odrešil; tudi z žrtvovanjem lastnega življenja, tj. življenja svojega Sina. Le da ljudje v novem veku tega niso razumeli in so menili - ne le Nietzsche, tudi Marx, torej slovenski kleronacisti in stalinisti, Jeločnik v **Vstajenju** in Bor v **Uri**, da je Bog za trajno mrtev; da ga mora in more zato nadomestiti Nadčlovek, Junak. Vsi ti zoperkristjani niso razumeli bistva EK: kenozis; da se je Bog, kot pravi apostol Pavel, izničil, da bi lahko svet-človeka odrešil. Smrt Boga je pogoj za odrešitev nič, za to, da ne bo nič več na tem svetu nekaj na način je in obenem na način ni; da bo način ni včlenjen v naravo je kot njen relativni del; da Hudič ne bo več pojmovan kot enakopraven nasprotnik Boga; da Jelko in Elko ne bosta več dvojčka, ki se nazadnje drug drugega uničita.

Pretvorba dvojčka v dvojnika bi torej mogla biti stopnja v odrešenjski zgodovini, če bi vodila k odrešenju nič; če jo tako gledamo. A čemu je ne bi gledali tudi tako - čeprav jo moramo gledati tudi drugače, tudi kot stopnjo kaotizacije in zabloditve; v **Grmačah** sta navzoči obe možnosti-poti, možnost in nemožnost. Kot v marsikaterem umetniškem delu, ki se ima samo za nihilistično. Problematika sence sodi sem. Če pripelje do teorije o Umetnosti, ki se dela - simulira, a tega ne ve in ne prizna -, da je Umetnost »več« od resnice življenja in smrti, od Boga in nič, potem je to slepa pot; a o tem več kasneje. Če pa se prosto spusti v analitiko senc(e), more bravec odkriti v tej dramatizirani analitiki marsikaj spodbudnega. Tudi v **Grmačah**.

Ded: »Nekoč je dejal Andraž: če položiš svojo senco pod kamen, ne boš naredil več nobenega koraka čez noben kamen na svetu.« Potovka Dedovo misel razloži: »In da je v naši senci naš glas, naša hoja, naša misel. Ko ubijemo svojo senco, ni več ne duha ne sluha o nas.«

Človek se torej svoji senci ne sme odreči. Če jo ubijemo - odstranimo -, ubijemo sebe. Človek brez sence je mrtvec oz. prikazen. To je Jur, ki se je razšel s svojo senco; njegova senca deluje kot prikazen, on sam je truplo-reč. Kot truplo je, kot prikazen ni oz. je na način ni (videz). Zajc s tem jasno odklanja držo fantazmatike, v katero tako naivno poželjivo na vrat na nos gazi najmlajša SD, ki se spogleduje z borghesovsko magijo. Bojim se, da je ta dramatika, posebno pa epigonska kritika, ki jo zastopa, podobna hudičevemu učencu: diletantu, ki ne zna ravnati z nevarnimi snovmi, z duhovi, ki mu uhajajo iz steklenice, v katero so jih spravili razsvetljenejši in odgovornejši.

Senca, pravita Zajc in Potovka, je sicer res senca, a je obenem naš glas, hoja, misel, tj. vse bistveno. Človek se lahko reši dvojčka - ta ga kani ubiti - s tem, da ga spremeni v senco-prikazen; vendar se mora zavedati, da je ta

dvojček še zmerom živo bitje; da je dvojček ne le del najbolj intimnega mene, ampak da je - sem - dvojček jaz; da je - sem - senca jaz. Da sploh ni slabo, če je človek razpolovljen - ali celo na mnoge dele fragmentariziran -, saj je senca lahko ime za za-vest, za re-fleksijo, za tisto, kar mora človek odsvojiti od sebe, da se s pomočjo tega odsvojenega kritično gleda, a se mora obenem zavedati, da je tisto odsvojeno le relativno odsvojeno; da je obenem tudi pričvrščeno na človeka; da ne more postati absolutna re-fleksija. V neki točki - slepi pegi, kot rečemo - sta senca in človek zraščena v eno. Če preseka to zraščenost, narežemo aorto in nam kri izteče. Tedaj postanemo le truplo. Reizem začetnega Jesiha - kasneje se je umaknil, ko je videl, kam je zapeljal -, ludistični funkcionalizem **Sadežev**, je igra trupel, igra s trupli, oblečenimi v lutke. Zajc v **Grmačah** govori o posušenju krvi - rodu -, a le kot moralno ontološko versko opozorilo na napačno pot; tako ga tolmačim. Sama drama pa je drama o krvi, ki blodi. Je v tem kruta resnica Levstikovih gentilističnih blodenj iz **Tugomerja**, ki vodijo najprej v - pravične - umore (drugih), nato v bratomore, **Gabrijel**, nazadnje v samomor, **Potohodec**?

Kamni, o katerih govori Ded, so dvojne narave: so kamenje-skale puščave v Grmačah in so kamni-zidaki, iz katerih je sezidana hiša, tj. rodni dom, krov, varnost, človekov kultivirani svet. Prvi kamen - pomen kamna - ubija; to je skala, ki jo je Jur ali Andraž sprožil nase. Ali skala - skalna polica -, s katere je Aškerčev Zlatorog porinil Bojana. Čez ta kamen ni mogoče priti brez božje milosti; to je seveda moj dodatni komentar, Zajc ga nima v mislih. Zajc vidi ta(k) kamen le kot mejo človekove poti-hoje; s tem tudi osvajanja. Pod takšnim kamnom človek nazadnje obleži; pod nagrobnikom. Meni je jasno, da more premagati kamen - težnost - le skok vere, ki je gibanje zunaj težnosti. Na terenu kamna je vse manj močno od kamna; kamen ostaja gospodar. - Šeligo je hotel ta kamen uročiti: že na začetku svoje pisateljske poti ga je izbral za simbol - utelešenje - Reči; glej novelo **Kamen** in zbirko novel **Kamen**. A že v svoji prvi drami **Kdor skak, tisti hlap** se je ozavestil, da je pozicija kamna pozicija funkcionalizma kot praktične resnice reizma; boljša je od socialno političnega aktivizma, tako je menil tedaj, pred četrto stoletja - danes misli ravno nasprotno, vrača se k prvemu dejanju **Skaka**, sintetiziranemu s tretjim dejanjem, z dejanjem rešitve v magizmu kozmocentrizma. Po tej poti je skušal tudi tedaj rešiti problem samoodtujenosti - negibnosti, omrtvelosti - pod kamnom-vlogo in v kamnu.

Drugi kamen je največji človekov pomočnik. Brez njega - tudi kot opeke in drugih vse bolj umetnih materialov - človek ne more sezidati doma-hiše. Zajc se od začetka neverjetno jasno zaveda pomena hiše-doma. Kot malokdo iskreno in pretresljivo, intimno in boleče upesnjuje izgubo - podrtje - doma-hiše; kar se mu je dogodilo tudi v dejanskem življenju, med vojno kot otroku. **Požgana trava**, pesniška zbirka njegovih prvih pristno zajčevskih pesmi, je ena sama žalostinka zaradi izgube doma. Osvobojenost človeka je sicer sijajna; da ni več zapornik. A je obenem strašna - saj prebiva zdaj le med skalami, pod nebom, ki ni več milo nebo in on ne svobodna ptičica, kot sta pela Prešeren in Gregorčič, ampak preganjana zver, človek brez strehe nad glavo, popotnik, blodnik, selec - kar je odkril Cankar s svojo vizijo popotovanja-potepuštva, ki se mu jo je le deloma posrečilo spremeniti v nekaj bleščeče suverenega, cigansko svobodnega, odličnega. Zajc že tedaj, pred skoraj štirimi desetletji,

ve, da prebiva med ostrorobimi skalami, v viharjih in med zvermi - kar dramtizira zdaj v **Grmačah**.

Nazaščiten človek postane kmalu plen zveri, krokarjev, hijen, levov, volkov: kar pomeni sovražnih ljudi; družba je le prikrit prostor medsebojnega ubijanja, kjer drug drugemu podiramo domove, psihološke in fizične. Ker je vsaka hiša zgrajena le iz tosvetnih materialov, iz kamna, je vsako mogoče podreti; prej ko prej postane tudi vsaka razvalina; celo piramide bodo prej ko prej prah, kot postane vsako drugo pepel. (Iz nemočnega pepela pa spet pridobivamo kašo, s katero polnimo prazen prostor med deskami in vejevjem, ki predstavljajo stene preproste hiše; večno spovračanje zidanja in podiranja, ki sledi menjavi življenja in smrti.) Človek zato že od začetka sluti, da mora trdnejšo snov iskati drugje: v drugem svetu. Najprej sluti to magično in v mitu, spačeno, motno. Šele v določenem trenutku mu Bog spregovori jasno z razodetjem, ko človeka, Abrahama, obišče, ko mu naroči srečanje, Mojzesu, ko pride sam na ta svet, Jezus. Pred tem človek še ne razloči med magijo in vero, med prikaznijo in Svetim duhom, med lažnim - tudi gnostičnim - razsvetljenjem in pravim razsvetljenjem Svetega duha. Zajc je pristen otrok današnjega časa, časa hkratnega nastopa rebarbarizacije - fašizma in stalinizma - ter PM; obe navidez tako različni točki, ena iz preteklosti, ena iz prihodnosti, se poistita v dnevu današnjem; tudi v SD: v **Grmačah** in **Sadežih**, v **Kserksesu** in **Evangeliju po Judi**, v **Driadi** in **Psihi**. Tu smo ljudje tako samozaslepljeni, da komaj kaj vidimo. **RSD** je poskus - v stiku z razsvetljenjem in Svetim duhom, z razodetjem in Božjo besedo - najti pot v blodnjaku.

Da se človek ne bi izpostavljal nenehnemu kaosu, rušenju, katastrofam (katere sicer skuša premagati, kar naprej veruje, da je močnejši od njih, **Rojstvo v nevihti**, **Ljudje v potresu** itn., in kar naprej odkriva, da je šibkejši in da zmaguje Polom, to spoznanje posredujejo zadnje besede **Grmač** in toliko drugih sporočil SD, Smoletova **Zlata čeveljčka**) itn., si skuša urediti bivanje na tem svetu čim bolj varno; sezidati hiše čim bolj trdno; postaviti sistem tako, da jih ne bi vsak hip razdrle državljanske in nacionalne in svetovne vojne; tak optimalen sistem se nam danes zdi LD; včeraj pa Komunizem in/ali Katoliška družba. Morda je bila od vseh, ki jih poznamo Slovenci, najbolj trdna in varna avstrijska družba druge polovice 19. stoletja; to kaže recimo Vošnjak, ko analitično kritizira tedanjo družbo in ljudi kot pohlepne, **Dragan**, strastno slepe, **Vida**, neodgovorno tvegave, **Pene**, izkoriščevalske in izdajavske, **Premogar**. A kljub vsej tej njihovi negativiteti človeški - slovenski - domovi kar stojijo; šele prva svetovna vojna, mnogo huje pa druga sta jih ogrozili in podirali. **Gabrijel** je v tem variacija Ocvirkove **Matere na pogorišču**.

Tega kamna, ki je kamen varnosti doma, človek ne bi smel razbijati in zaničevati; moral bi mu biti svet, tj. moral bi ga temeljno spoštovati, ker je tosvetni temelj, ki brani človeka pred naravnimi in drugimi ujmami. Človek, ki misli, da vse more, pa naj to misli v hýbrisu svoje ekspanzivne vseosvajalnosti, Zupanov in Kavčičev **Aleksander**, ali naj to misli s sadistično destruktivnim zavistnim cinizmom, kot se trudi misliti Aškerčev Lovec, naredi najhujši greh: v hiši-domu ne živi skromno in ponižno, z vednostjo svoje majhnosti in odvisnosti od veličine in strahot sveta, na poti h kenozis, ampak se igra-baha. Svojo senco odlaga pod kamen.

Odložiti senco pod kamen pomeni, da se človek odpoveduje svoji dvojnosti. V duhu EK je človek - svet - izvorno dvojen in ne; gre za asimetrično - lateralno - dvojnost; torej ne za dualizem, kakršen je značilen za nekatere smeri gnoze. Taka (nedualistična) dvojnost je značilna že za stanja pred nastankom - stvaritvijo - sveta. Tedaj je Bog edina sila in eksistenca. Vendar, po Svetem pismu, je poleg njega nič, iz katerega Bog ustvari svet; ker pa ga ustvari po svoji volji in iz svoje zamisli in na zadnji stopnji stvarjenja celo človeka po svoji podobi, izhaja svet - in človek z njim - dobesedno iz obojega: iz ničā, kot obvelja v katoliški teologiji po obračunu s sektami, predvsem arijanci, v Atanazijevi itn. teologiji (ex nihilo), in iz Boga. Svet kot materialen ne more nastati iz Boga, ker Bog ni materialen; je (Sveti) Duh. A je vendar tudi materialen - to je skrivnost božjega učlovečenja, Beseda je postala meso, saj je Kristus tudi človek iz mesa in krvi, smrten. Nič, preden je iz njega Bog ustvaril svet, ni ne sila ne eksistenca. Obstoji le kot nič, to je kot nekaj, kar in česar ni. Eksistenco dobi šele na božji ukaz; tedaj postane bit, ki pa vsebuje začetni nič. Ta nič vsebuje - bo vsebovala - do konca, do Prenove časov (ali Poslednje sodbe), do tedaj, ko bo Bog, tudi s človekovo pomočjo, svet (in človeka kot del sveta) odrešil.

Bistvena narava odrešenjske zgodovine je namreč v tem, da odrešuje Bog predvsem nič. Kolikor je svet božja stvaritev, je bližji Bogu, je celo dober, kot ugotavlja Bog na koncu stvarjenja. Le nič je tisti, ki je bil pred začetkom vsega zunaj Boga, torej neodrešen. Ni - bil - partner Boga; niti enakovredna sila, saj sploh sila ni bil. Bil je le nič. A s stvarjenjem se je aktualiziral. Od tedaj naprej tiči v vsaki stvari kot njen nepogrešljiv del ali narava ali znamenje. Če hoče Bog odrešiti stvari-človeka, mora nujno odrešiti tudi nič, ki je v njih. Oziroma: če bi odreševal le tisto v stvareh-človeku, kar ni iz ničā, bi dovolil, da ostane nekaj neodrešeno. To neodrešeno bi bilo sicer le nič; vendar ne bi mogli reči, da ni ostalo nič neodrešeno. Kajti nič ima, kot ves čas poudarjam in kot razume tudi Zajc, v sebi - simulacijsko - naravo: je nič in ni nič; oz. je nič na način ni(ča), negacije.

Šele če si predstavljamo to nalogo - odreševati Nič -, lahko zaslutimo, kako je ogromna; kako vredna je, da ji posveti človek vse življenje; kajti tudi Bog ji je posvetil vsega sebe: dovolil celo lastno - Sinovo - smrt za odrešenje. To, da hočemo ljudje uspeti, jesti in piti, uživati in se igrati, delovati v družbi in se prepuščati strastem, gospodariti in uničevati itn., je vse zelo zanimivo, marsikdaj pomembno, še večkrat klavrno in gnusno, mnogokrat zelo motivira človeka, v osnovi pa je početje, ki izhaja iz človekovega samozaslepljevanja in zmede: je blodnja v prividih življenja-smrti. Prava - čista, zares edino pomembna, nadnaravna, božja v krepkem pomenu besede (tu je človek božji pomočnik) je le odrešenjska zgodovina, ne tosvetna, ne zgodovina narodov, civilizacij-kultur, držav, razredov in ljudi. (Ne tista, ki ji danes tako pohlepno streže vsa slovenska desnica na čelu s katoliško. Gre za eno največjih pomot in zablod SKS.)

Ko iz predzačetnega ničā po stvarjenju nastaja svet, nastaja bit, bistvo, samo nastajanje itn. - konstrukti ustvarjalnosti in vse bolj proizvodnje, vse do fantazem-sanj. Nastaja tisto, kar dramtizira - obravnava, komentira, podaja -

umetnost, literatura, dramatika; tudi slovenska. Prebiramo zgodbe o tem, kako je človek - ta osnovni akter dramatike - zapleten v protislovja in še posebej samoslepila sveta; kako ga strasti, pohlep, nezadoščenost, prividi motivirajo (Ojdipa, Macbetha in njegovo ženo, Kantorja, Komisarja), a kako ga motivirajo tudi dobri nameni (Violaine, Polievkta, Jermana, Snežno). Nemalokrat so motivacije takšne, da ni mogoče s trdnostjo reči, ali so dobre ali zle (Špelca, Stotnik, Brutus iz **Julija Cezarja**, Hamlet). Človek živi sredi kaosa in s kaosom v srcu - kar je naravno, saj je v jedru sestavljen tudi iz nič. A ker je tudi božji otrok, posinovljenec, sodelavec in ima možnost, da na več načinov prihaja k Bogu - prek razodetja, Cerkev, razsvetljenj, mišljenja, zakramentov, predvsem pa vere -, ni nikoli zgolj predmet-žrtev usode, naključja, zmede, napačne odločitve, popuščanja strasti, teme; zmerom je v njem tudi luč - vest, duša, možnost neposrednega stika in celo pogovora z Bogom, ker je Bog oseba -, ki mu razsvetljuje pravo pot; ki ga vodi k Bogu; kakor to čudovito kaže ravno umetnost, recimo Gradnikova poezija iz 30. let, Balantičeva, Prešernov **Krst**, a tudi drame kot Smoletova **Antigona**, Strniševi **Ljudožerci**, Mrakov **Herodes Magnus**, Majcnova **Brez sveče**.

Človek ni nikoli do kraja izgubljen, pa naj se znajde v še takšni puščavi in goščavi; recimo kot na Grmačah. Mora pa biti odprt do Boga oz. do svojega srca-duša, v katerih je navzoče božje. Imeti tudi odprte oči ali posluš za božje v svetu okrog človeka. Bog je dal svojo navzočnost - naravo - tudi v vse stvari ustvarjenega sveta. Zato ima tako prav frančišek Asiški - in Mrak s patrom Ambrozijem, **Rdeča maša**, po njem -, ko odkriva ekstatično božjo navzočnost v vsaki stvari sveta, celo v zvereh. Sergej Bulgakov to razloži z nedolžnimi točkami Marije kot duhovne maternice sveta; te točke so odprta okna k Bogu, v nebesa, če hočete. - Zato imenuje Mrak svoj tip dramatike himnična tragedija: ker je v tragediji zmerom skrita himna kot zahvala Bogu za odrešenje. Mrak je povzel ta model od Calderona, od **Velikega princa iz Feza**, od Stanovitnega princa; od Claudela, **Marijino oznanjenje**; od Eliota, **Umor v katedrali**.

V enih dramah zaslepljeni po katastrofi sam spozna svojo zablodo, v drugih ne in jo spoznamo bravci-gledavci. Marsikdo je tudi ne spozna; kritiki so - posebno v današnjem času - učenci ludističnega cinizma ali skeptičnega desperatstva, od Inkreta do najmlajših; zavajajo. A njihovo zavajanje sodi pač v blodnjo sveta: v to, da se ljudje kar naprej zavajamo. Da kultura ne rešuje. Znotraj kulture je morda še več zapeljevanja kot drugje; kultura je v tem enaka politiki, ideologiji, erotizmu. Ves čas je zapeljevala. A je, kot velika in božja, tudi razkrinkovala to samozapeljevanje: že od Ajshila, glej **Okovanega Prometeja**, od Evripida, glej **Bakhantke** in **Heleno**, od Shakespeara, glej **Macbetha**. Najmanj vredna je, ko se zavestno odpoveduje svoji božji naravi; ko hoče biti diabolična. Te volje Zajcu ne gre pripisati; morda sem in tja na robu. Pač pa je to volja nesrečnih in zmedenih najmlajših, posebno kritikov-epigonov, ki s tako ležerno in butasto nonšalanco obožujejo »lepoto zla«, diabolike od Millerja prek Zupana do Bukowskega. A kar je pri teh (že in celo pri de Sadu, Lawrenceu itn.) obup, dezorientacija, krik, ki pa izvirajo, in nemalokrat, iz velike bližine EK (pri Zupanu sem to tudi pokazal v analizi **Zaplodka**, **Trajbasa**, **Ladje**, **Barbare**, **Klementa**), je pri samozadovoljnih Kranjcih skrajna nevednost, za kaj gre. Slepi so kot Ojdip, ki ne ve, da je ubil očeta in se poročil z materjo in da je oče svojih bratov in sester; le da je

storil Ojdip pred tem velika dela - dešifriral je Sfingino uganko -, medtem ko so kritiki-epigoni naplavina pene. Žal.

Grešijo oboji: tisti, ki skušajo človeka reducirati le na zlo (tendenco je od Jarryja, od **Kralja Ubuja**, v PSD je ta težnja vse močnejša), in tisti, ki ga idilizirajo in konstruirajo le kot dobro (v današnjem duhu sakraliziranja, ne le sanktificiranja Slomška. Tendenco je vidna v Jeločnikovem oratoriju o Baragi: **Unum est necessarium**, pri Sardenku in Opeki itn.). V PM nastaja med obema tendencama zmes narazločljivosti. Cinizem ludistov - še posebej v zrcalu razlag, kakršne producirajo kritiki-epigoni - je tolikšen, da izgublja avtorefleksivnost, distanco do sveta in človeka-sebe; da nehuje biti celo ideologizem. Postaja kič, duh mode kot tak, Površina kot taka (po Baudrillardu). Načelen simulaker. V simuliranju pozabijo na njegovo dvojnost: na naravo nič: da je (nič) in ni. Tako so zaslepljeni, da jim je in ni(č) padeta skupaj v eno: v zgolj masko, ki se ima za bit-igro, za igro biti. Rezultat tega postane zgolj Senca, o trupu ni več ne sledi ne spomina. Zato PM ne smrdi. Narejena je iz sintetičnih materialov. Človeški dom ni več iz kamna; takšnega pozna še - kot malokdo - Zajc.

Izgubila se je celo zavest o procesu, ki se je dogodil med točko arhaične kamnitosti - pristinosti narave, Zajc jo obuja v **Otrokih** - in PM artificialnosti, kjer je vse sintetika-elektronika. Mislím na vmesno stanje razkroja, ki ga tako nazorno in pretresljivo podaja Jovanović - od **Norcev** do **Antigone**, ki uprizori kot glavni eksistencial sveta človeški drek, človeka - Zgodovino, Družbo - kot Drek. Celo literatura najmlajših, ki se imajo za PM, ima še močno sled tega; pa naj gre za Morovičevo **Bombo**, v kateri načrtno zapeljevanje v enoviti, monolitni, neproblemski Nič-Užitek-Zlo ne more skriti dezorientacije in negotovosti, blodenja po blodnjaku; da ne govorim o Mozetiču, glej njegov **Pasijon**, kjer je užitek le druga stran bolečine, bližine smrti, tematiziranega samomora. Tako se vrača odprtost za trpljenje, ki je osnovni znak odrešujočnosti, v samozaprti svet ideologov Kiča, skaščičarjev, ki izdelujejo klerikalno-liberalno Torto Strupa, predstavljajočo se za nedolžnost.

Ne verjamem, da bo idejna platforma Matevža Kosa, Bratoža, Bogataja, Virkov itn. vzdržala prav dolgo. Preveč zaslepljena - cenena - je, da bi mladi pisatelji, ki jih Virki in Matevžki zapeljujejo v narcizem, še dolgo nasledili; kmalu bodo spoznali razkorak med tem, kar sami ustvarjajo, in ponaredkom kristala, sejmarskih bleščic, v katere jih odevajo ideologi PM. Naj je Mozetič do Pasijona še tako ironičen, blizu mu je, ker je odprt trpljenju; ker se še zaveda lastne zablodelosti - kot se je je Grum. Pasijon je drugo ime za pathos-trpljenje. Ne mine dolgo, pa trpeči človek odkrije v sebi še kaj drugega kot igro, kot lahkotno voljo do zla, ki se ima za simulacijo. Ko Mlakar, povsem v ta svet in njegove uspehe-užitke potopljeni politik, odkrije hrepenenje po transcendenci; ko se človek zave, kaj je njegova edina velika naloga: soodreševanje. Tedaj se zgodi, da napiše lainšček, najradikalnejši - a ves čas pristno pretreseni - »nihilist« mlajše generacije, avtor **Raze** itn., roman **Ki jo je meglá prinesla**: roman EK drže, EK mistike.

Avtoanaliza nič - človek, ki reflektira lastni nič, sebe kot nič, tega pa je zmožen šele na robu eksistence, kar je razumel in upodobil že Prešeren - pokaže njegovo simulacijsko naravo; nič je, kar ni, in ni, kar je, že pred začetkom stvarjenja. Simulacija, ki jo tako ekscesivno odkriva PM kot osnovno karakteristiko sveta, je prepoznanje najbolj trajne in bistvene poteze tudi

človeškega mišljenja in ravnanja. Zavest o simuliranju je odkril že Ajshilos na samem začetku dramatike: Prometej je (pol)bog-heroj, torej bi moral biti zvest kraljestvu bogov, a deluje za ljudi - jim prinese ogenj - in postane ideal človeštva, še posebej razsvetljenstva, romantike, novega veka. Vse prevečkrat pozabljamo, kaj je počel Prometej; ni le ukradel bogovom ognja in ga prinesel ljudem. Prometej je predvsem bogove - Zevsa - goljufal; pri delitvi mu je dal najslabši del živali, v kožo je zavil kosti in drob, drek, ne pa najboljše kose mesa; Zevsa je preizkušal. V svet je vnesel dvojnost in dvoumnost: boga-človeka oz. tisto, kar je znotraj drugačno kot zunaj; kar se kaže drugačno od tega, kar je - razlika med videzom in bitjo, med lažjo in resnico.

Prometej sam je dvojen: je umni dvojček neumnega brata Epimeteja, temne plati. (Da ne govorim o nadaljevanju rodovne zgodbe, ki je globoko simbolična: Epimetejeva žena je Pandora, ki iz potrebe po zmedi, lišpanju, videzu, zapeljevanju spusti iz skrinjice vsa zla sveta.) Model dvojčkov v tej izhodiščni točki grškega mita - gre za pradobo, tudi za čas nastanka ljudi, po enem mitu Prometej tudi ustvarja ljudi - je dvojnost videza in resnice, zapeljevanja in odkrivanja resnice, sužnosti, tj. pokornosti temi, mrazu in osvobajanja od nepoučenosti, tj. razsvetljevanja in celo odreševanja; kolikor je imel grški človek že posluh za to značilno in osrednjo krščansko kategorijo. Kar Prometej postori, Epimetej pokvari. Sta eno, čeprav sta dva.

Kot sta eno in dva tudi Jelko in Elko. A v **Gabrijelu** je poudarek na bratomornosti, variira Ajshilovo **Sedmerico pred Tebami** ali Racinovo **Tebaido**. Mit o Prometeju in Epimeteju pa poudarja nekaj drugega, tisto, kar nastane po tem, ko se brata pobijeta; a ko se ovesta (se človek zave), da vendar nista le vlogi v PM igri, glej **Sadeže**. Ko simulacija ni le slepa zavest neke slepe zavesti, ki ima spet slepo zavest in tako naprej v brez kraj - slaba neskončnost, sami odsevi brez izvirnega momenta, ki ni odsev. Ko ne gre le za naravo predzačetnega ničā: da je, kar ni, kar pomeni, da ta je nikdar ne more biti kaj več kot ni(č). PM se je postavila v čas-svet pred začetkom stvarjenja. Na to idejo je prišel že - tedaj genialni, danes le še sam sebe posnemajoči - Rudolf; dramatisiral jo je v vrsti dram, predvsem v **Veroniki** in **Kserksesu**. Bog za to držo ni le ubit; ubit - umorjen - je v **Gabrijelu**. Ni le mrtev - kot pri Zajcu; tudi v **Grmačah**. Ampak je le še igran; nastopa kot prevara - glej Verčev **Evangelij po Judi**. (Najbrž je tak nemalokrat v ZKC; glej **Brate Karamazove**; a se da na takšnega Boga-boga sklepati tudi iz političnega ravnanja in mišljenja slovenskih današnjih teologov-ideologov.)

Treba je reči še več: PM se sicer postavlja v čas-stanje pred stvarjenjem (pred nastankom časa), a tudi tega stanja, kakršnega opisuje Genezis, ne vzame v celoti. Boga kot Stvarnika odpravi. Misli, da ima na to pravico, saj sledi zgodovini; v tej pa je Bog umrl - pri Marxu in Nietzscheju, Freudu in Lacanu, tudi pri današnjih klerikalcih, ki so ga nadomestili z ZKC oz. z NaRODom in Politiko-Oblastjo; ne sledi to iz marsikatere Capudrove prozne strani? Ni pri Rebuli Bog le še politično etična volja brez milostno nedolžne navzočnosti otroške vere, nujne za EK držo? Ni pri Ocvirku povsem odveč in le retorika? So ti avtorji res bliže EK kot Žizek, Močnik, Blatnik, Inkret? (Hribarjevo od tod izvzamam.)

Če je zgodovina kot glavna bit-resnica-dogajanje človeštva od začetka novega veka - od Vica - do nastopa PM z Bogom obračunala, ga ubila, dobesedno ubila v vrhu novoveške zgodovine, v točki, ko sta se poistila

Zgodovina in milenaristični utopizem, tj. v totalitarizmu nacizma in stalinizma - glej bogomor v **Aferi** in **Napadu**, odstranitev Boga v **Vstajenju** in v **Mladosti** -, potem je bogomor (odprava Boga) zgodovinsko dejstvo, znamenje časa, resnice, kakršno posreduje bit časa (tudi pri Heideggerju, v **Biti in času**). Za PM Boga ni več; Boga v duhu EK kot dejanskega Stvarnika in Odrešenika. Po Rudolfu se tega najjasneje zave Filipčič. A ker je v njem še navzoč Bog kot tema - celo pri Verču in Rudolfu, ne pa več pri kritikih-epigonih, ki so kompletni slepci, kar pomeni diletanti -, celo Bog kot problem, naredi Filipčič v ironični avtodestrukciji (na sledi Zajca, a z bistveno močnejšim ludizmom in ironizmom) za eno od osnovnih tem svoje dramatike problem stvarjenja, odrešenja in Boga-bogov. Celó v **Psihi**; da ne govorim o **Ujetnikih svobode** in **Filetu - baronu Münchhausnu**. -V **Filetu** se skaže, da je Bog-bog človek in to celo avtor drame, File-Filipčič ali pa gledališki igravec; to je Rudolfova linija. V **Ujetnikih** dramatik razmotriva, v tem ko se zabava, kako je nastal svet. Dramatizirano je rojstvo Zeusa, sveta; nastopajo prvi bogovi kot Gaja, Kronos itn. Gre za nekaj, kar ni le parodizacija mita o nastanku sveta. Filipčič se trudi odkriti, kaj je na tem začetku, ko je vse nič, tj. igra; kje in kaj je tedaj Bog-bog. In odkrije - ter s tem pomiri vso PM srenjo -, da je Bog le gledališki rekvizit, vloga, ki jo je napisal nek avtor, tj. zgolj človek; tu Filipčič nadaljuje kot evropski subjektivist, ki pa se avtodestruira in mu zato ostane le še - vse bolj cenena - zabava. (Smer teatra Ane Monro, ki je simpatičen le zaradi svoje načelne marginalnosti. Le kot poulična opozicija NaRODni in Državni laži Strgarjev in Marjanov Vidmarjev. Sicer pa je masovizacija - pomnoženje in masifikacija - Jesihove lahkotnosti.)

Bog je za PM tisto, kar - in česar - ni; kar je le na način fantazme, vloge, igre, funkcije, prikazni, privida, sence. Tak Bog-bog pa ni nič drugega kot nič; ima isto strukturo kot nič. Zato ni nekaj zunaj ničā; da ne govorim o tem, da bi mogel biti Stvarnik in Odrešenik. Je le eno izmed imen ničā; nič ima brez števila imen, ker ima brez števila odsevov, fantazem (slepih zavesti slepih zavesti). Ker je nič simulacija, je tudi bog simulacija. Na začetku je torej le nič kot simulacija; in nič drugega. Stvarjenje sploh ni potrebno; zato odrešenje še manj. Kajti kar je na začetku oz. pred začetkom, je tudi kasneje; zmerom je vse isto. Zmerom je le igra tistega, kar ni. Tisto, kar ni, igra takó, da igra nekaj, tj. tisto, kar je (bit). Biti dejansko ni; sploh ni nobene dejanskosti. Bit je le konstrukt ničā. A ne šele kasneje, ko se odsvoji od sebe v dialektičnem procesu, kot bi temu dejal Hegel. Ni nobenega procesa, ki bi ga moral sprožiti nek bog kot prvi gibalec - v Aristotelovem pomenu ali v duhu gnoze. Tudi sam proces - in zgodovina z njim, torej procesualnost - ni to, kar je mislil o njem »naivni« novi vek: da je gibanje v nasprotju z mirovanjem; Galilei in Newton. Je le gledališka mehanika, zboljšana z elektroniko; pri Deleuzu gre za sintezo obojega. Je zmerom le to, kar ni; odnos med ni in je, odnos znotraj ničā, ki ni in je, je edini »resničen« ; zato je gibanje le videz. In je videz pot, ki (ne)kam pripelje. So videz cilji. Vse so le še odnosi (mreža), kot se je trdilo na Kreonovem dvoru, Tejrezias itn. (Smoletova **Antigona**.) Vse je le še magična ideologija, s katero se pokriva funkcionalizem (post)modernih družb.

Tako je PM dosegla, o čemer je sanjaril Heidegger: da bi vrnil začetno - pedsokratično - bit. Hribar je - v **Resnici o resnici** - pravilno razumel, da je bistvo biti nič, ta pa ne omogoča več nobene resnice o ničemer, niti o sami sebi ne. Torej tudi avtorefleksije ne. Le avtodestrukcijo. Ker pa je

avtodestrukcija bistvo ničā, je neuničljiva, torej ni avtodestrukcija; ne more priti do konca. Je le proces ničanja. Potreben je bil le še en korak - Hribar ga ni naredil, ker je regrediral v arhaizem kozmocentrizma in v bitno polnost Narojenosti, pustil se je zapeljati Urbančiču -, pa PM razume nič kot reč. Hribar tega ni zmogel storiti, ker, po lastnem zatrjevanju, ni bil nikdar reist; reizma ni sprejemal ne kot dejstvo ne kot analizo. Hribarja je zato nujno neslo v magizem. PM pa je domislila nič kot reč, reč kot igro - Hribar tudi ludist ni hotel biti -, oboje že pri Šeligu, Šalamunu, Rudolfu itn. v sredini 60. let, igro kot fantazmo-privid. Če je vzela fantazmo »zares« - kolikor to zmore -, je prešla tudi PM v magizem; Šeligo itn. Če pa je ostala pri naravi ničā, ki je to, kar ni, in ni potrebovala razen tega (pred)začetnega ničā nič drugega, nobenega Boga, nobene biti, nobene zgodovine, nobenega začetka, potem je dosegla večno istost vsega, prihodnosti in preteklosti, sanj in dejstev, spominov in blodenj, uma in koristi itn. Kajti vse je le, kar ni. Vse je lahko vse. Pozicija naključja, bistvena za današnjo filozofijo znanosti. In verjetnostnega računa kot metode naključnosti; kot sistema varnosti.

Ob tem tako monolitno poenostavljenem in po svoje popolnem svetu ničā je mogoč en sam odgovor. Poskušam ga dati: skok vere, ki je vera v udejanjenje najmanjše mogoče verjetnosti: smiselnega dobrega sveta ter Boga, ki tak svet ustvari in odreši. Čeprav misel zmore pojasniti naravo skoka vere - kljub najmanjši možni verjetnosti je verjetna, torej ostaja znotraj znanosti in uma -, praktično ni umna. Je ne-umna v duhu apostola Pavla; in uboga v duhu Jezusove pridige na gori. Je celo »absurdna« v Tertullianovem duhu: credo, quia absurdum. Vsekakor se nahaja onkraj izkustva absurditete, ki je človeku potrebno, da najde nedolžno otroško vero tistega naravnega sprejemanja smisla sveta in sveta, ki jo ima otrok, preden začne misliti oz. razumevati svoja izkustva. To vero je položil, tako verujem, v človeka Bog, ko ga je zasnoval. To je vera, ki je vsakomur dostopna, ker je v vsakomer kot otroku, kot človeku. Je najpreprostejša vera.

A jo skoraj vsakdo - začasno ali za trajno - izgubi, ko si pojasnjuje svoja izkustva, ta pa odkriva kot strašna, nerazumna, protislovna, svoje in sploh življenje kot grešno in zločinsko itn. Točneje rečeno: vero izgubi, ko ne razume več, kar je razumel prej v svojem nedolžnem zaupanju v Boga-svet. Zdaj je potreben napor: etičen, intelektualen, napor volje, znanje, odrekanje, analiza, predvsem pa avtorefleksija vse do avtodestrukcije lika človeka, kakršnega sprejme iz okolja kot različnega od tistega, ki mu ga je razodel Bog. Na koncu tega procesa pride človek spet do otroškega zaupanja, čeprav ob radikalno kritični analizi - in odnosu - do konkretnega sveta, do njegovih prividov-vrednot. To so dosegli Meho, Sergej, Mlakolop - **Ženin na Mlaki** -, Matjaž - **Mladost** - in drugi liki v SD. Tudi od vsega hudega strahotno preizkušani predsmrtni ali smrtni Poljanec v Cankarjevi **Vidi**. Te stopnje, ki je EK vzporednica tistemu, kar išče **TKM** (razsvetljenju), pa ne dosega Zajc oz. njegova dramatika. Tudi **Grmače** ne.

Ni bolj jalove pozicije, kot je opisana; a ne Zajčeva, Zajčeva še zdaleč ni samovšečno narcistično nihilistična, čeprav teži k temu. Opisana pozicija ne omogoča ne razvoja, niti časa ne, zato nobenih sprememb. Ne omogoča niti problematičnosti in problematike; vprašanja, ki jih zastavlja, so retorična igra, so le slovnični znaki - interpunkcije - v zaprti mreži onanizma. Morda pa niti tega ni več, saj ne more izcediti iz sebe nobenega užitka več, pa naj še tako

nateguje svoje fantazme; kajti vsi - tudi spolni - organi PM človeka so prividi. Po žilah ne teče več kri, po žlezah ne sperma; libida ni več. Žil samih ni več in ne žlez. Namesto organskega telesa, ki ga Hribarjeva še obožuje, čeprav kot posvečeno NaRODno, je le še papir: podoba organov. Tudi Artaud je že presežen s svojim katastrofizmom in kaotizmom. Ni več ne organov ne telesa brez organov. Vse je postalo simulacija. Neznansko pomnožena in variirajoča, a vse-isto. (Naj Strehovec še tako skrbno popisuje različne inovacije umetelnega sveta PM v Kasslu itn., gibanje - različnost - teh instrumentov je navidezno.)

Svet-človeka je mogoče in potrebno odrešiti, če sta trpljenje in nič kot drugost božjemu svetu; če božji svet ne more postati, kar bi moral biti - odrešeni -, dokler je v njem vse polno nič. Če pa odpade predpostavka Boga in mogočega božjega sveta, s tem smisla in nazadnje - konsekventno nujno - tudi trpljenja (to je najbolje in prvi razumel Rudolf pa Jesih za njim, vendar se je Jesih kasneje vsaj nekoliko korigiral, v **Sonetih** priznava trpljenje, čeprav kot malo temo, kot nekaj relativnega in z distanco čutenega, v bistvu verbalnega, kot prisotnost komajčustva sredi retorike - prav ta model dela Jesihovo poezijo tako ljubko in bližnjo izkustvu-percepciji udov PM), je vse le nič, a nič brez patosa hudičevstva, ne nič kot monolitno totalna enost Negacije-Zla, ampak nič kot igra pojmov: kot je in ni slovnice. To je skrajna točka, do katere je danes prišlo človeštvo. Tudi na Slovenskem; čeprav se tisti, ki to točko-držo propagirajo (kritiki-epigoni), tega, kar počnejo in kar so, ne zavedajo. Narcis vidi sebe, a ne ve, kdo je. Narcisi so, a so na način niso. So kot slepa zavest slepe zavesti.

Zrcalo ne vrača podobe nečesa trdnega, ampak podobo sanj-fantazem, ki je sama v sebi samospodbita; odtod kaotizem moderne umetnosti, ki ga skuša narediti kritika inteligibilnega - zato toliko govori o diskurzu, a je ta diskurz le fantazmatična forma, torej izmišljija oz. mejna varianta kaosa: logika kaosa, atol v oceanu, tisto, kar so hoteli najti - in so po svoje našli - lacanovi učenci: slovnico in logiko nezavednega. A formule, v katere sta spravljala Sollers in Kristeva umetnost, so le samovoljni znaki, ki jih ugleda narcis v zrcalu namesto sebe. Z njimi si ne more pomagati. Vseeno ima rajši, če vidi meglice nezavednega, kaos prikazni, kot pa diskurz hipersistema. (Tega je najlucidneje izdelal Močnik.) Tako nihajo med lucidnimi znaki in motnjavo zmede, dejansko gordijskim vozlom, med **Sadeži** in **Kserksesom**. Lužan je bistro odkril, da so ti diskurzi dejansko le blebetanja senilnih starcev, glej **Srebrne nitke**, Wudler pa je spoznal, da je kaos privid ljudi, ki so pobebavili. V obeh primerih gre za infantilizacijo, za regres v otroštvo na način otročnosti, ne na način odkritja božje otroškosti človeka. Gre torej za parodijo. Kar sem trdil od tedaj, ko sem začel v drugi polovici 60. let kritično analizirati ludizem itn.

Jur iz **Grmač** ni storil tega, kar sem pravkar opisal. Sicer je res položil senco pod kamen, odšel brez sence iskat drugo stran sveta, s tem dovolil senci, da se je osamosvojila in kot prikazen preganja in zapeljuje tosvetne. Vendar ostaja v **Grmačah** groza tega sveta, v Jurju trpljenje, v svetu truplo, ki začenja zaudarjati, in senca, ki jo odkrijemo kot lažno. V **Grmačah** je svet odprt. Vsakršna samozadovoljnost je razkrinkana. Narcizem se skaže kot sleparija. Simulacijski nič je raztrgan. Ne vlada oz. ni edina »resnica« - dejstvo - tega sveta. Nasprotno. Pred sabo vidimo kamnito puščavo s prepadi, tudi z najhujšim breznom, onkraj katerega slutimo drugi svet. In vse to ni Filipčičeva scena zgolj odra, zgolj kulture, ki je postala retorika. (Ki pa se pri Filipčiču še

sama sebe sprašuje.) Zajc svet, ki ga upesnjuje, obenem izpoveduje. Prav kot subjektivno izpovedno ekstatičen je pristen; je kamen, ki teži in boli; je beseda, ki je kamnita; je krik, ki reže in odpira. Je zavest o izgubljeni zmožnosti za ljubezen do drugega; torej navzočnost te ljubezni do drugega, čeprav per negationem, v zavesti kaznovanosti in ponesrečenosti.

Človek ostaja kot model še zmerom s svojo senco. **Grmače** so celo moraliteta, ki uči, česa človek ne sme storiti, če noče biti izgubljen in kaznovan. Zajc - kot morda edini na Slovenskem - obnavlja Poslednjo sodbo, ne le Prenovo časov. Sam jo zastopa. **Grmače** so sodba o Jurju, trojki itn. - o ljudeh, ki so se odločili, da zavržejo svojo senco: da iz predzačetnega stanja črtajo Boga in pristanejo zgolj na zgoljnič kot simulacijo. Bog ni simulacija. Tudi senca ni simulacija. Bog se zdi senca - nastopa v vlogi sence - tistim, ki vanj ne verujejo, vendar se mu ne morejo odreči; prav tak pa je Zajc. Senca ni nič, čeprav se lahko kaže tudi nič kot senca.

Šele če človek izgubi senco, se zave, kaj je izgubil: da je izgubil tisto, kar je senca le prikrivala-prekrivala: Boga. Od Pascala naprej je človek Boga začel izrinjati v senco, v prikritost, v odsotnost; nazadnje v smrt in tezo o nenavzočnosti Boga. Nastopal je vse bolj le še kot dejstvo kulture, torej kot retorična figura: kot Bog v senci. Šele človekova vrnitev v otroško stanje - s skokom vere - omogoči, da stopi Bog iz sence v vsem svojem veličastju (kot ga podaja von Balthasar v opusu **Božje veličastje, Die Herrlichkeit**). Veličastnost puščave v **Grmačah** je negativna podoba - ali senčna slika - božjega veličastja, kakršno doživimo v vizijah Meha, Trpina, **Dedičev, Ljudožercev, Samoroga**.

6

Prav toliko kot v okviru niza-sklopa **Od bratovstva k bratomoru** sodi pričujoče premišljevanje o **Zlatorogu** in **Grmačah** v sklop-niz, ki sem ga začel pisati lani in sem ga naslovil **Teologija postmoderne** (o Filipčičevi **Psihi** in Majcnovi drami **Ženin na Mlaki**, v kateri je udejanjeno izjemno paradokсно EK). V **Zlatorogu** in **Grmačah** ni pravega bratovstva ne pravega bratomora. Pač pa sem v 4. poglavju pričujočega premišljevanja tematiziral prav teologijo, kakršno predlagam kot današnje pojmovanje EK. Morda bi bilo treba le prirediti naslov: ne Teologija postmoderne, ampak **Teologija v postmoderni**? Saj v bistvu zoperstavljam EK teologijo in PM.

PM kot čas, v katerem so se izgubile vse pristnosti in se zato obrača k ponovnemu iskanju pristnosti, arhaizmov, biti, vira, začetkov - posebej kot fašizem/nacizem - in je tako razpeta med regresom in artificioznostjo, kamnom in kibernetiko, rodnom in informatiko, zlatom (zlato dobo) in sintetiko, je doba, v kateri je Bog najbolj nespoznani, zakrit, njegov lik spačen, posluh Zanj poškodovan. V PM zamenjujejo Boga številni maliki - posebno v new age sektah, od diaboličnih do smešnih, kakor je recimo tista, ki ji pripada Sussmann; ta trdi, da je treba za zveličanje prav-primerno jesti; da je Biblija potvorba, kolikor je skrila prvotno božje sporočilo, kako je treba živeti, da bi se odrešili, to sporočilo pa je bilo gastronomsko. (V tej točki se srečujeta

sicer občudovanja vredna drža Marka Pogačnika s Susmannovo, umetniško navdihnjena s takšno, ki bi bila lahko del reklame kakega večjega koncerna, ki prodaja ti. zdravo hrano. Obe platformi se strinjata tudi v tem, da bog je, a je prišel iz veselja kot vesoljec, s Siriusa itn. V tem sta bližji filmom za otroke ali za pootročene odrasle, različnim zgodbam o supermanih.)

Nisem pa prepričan, da so različne prazne vere v mistiko tarota, v pota zvezd itn. kaj bolj resne zadeve. Celo Zagoričnik - diabolik kot tak - mi je nekoč očital, da skušam s svojim (EK) pojmovanjem Boga posiliti lik Boga. Da tudi on veruje v boga. Zakaj ne, če je v boga kot hudiča - v nujno osnovno dvojnostno enotnost - veroval tudi Rožanc. Bog je za takšne kičaste postmodernarije pač ime za kar koli, za alibi, za Junaka, za Igračko, za Model, znamenje za sekto, zaščitna znamka, osnovna in najmočnejša Sila, prava beseda itn. Bog a la carte, kot je to imenovala Goljevščkova v svoji knjigi **New age in krščanstvo**. Kajti v PM kot semiotični je povsem vseeno, kaj imenujemo s katerim imenom. Vse oz. vsaka stvar je izgubila izvirno zvezo z izvirnim imenom; vse je - po radikalno razumljenem de Saussuru - le dogovorjena, naključna beseda za poljubno izbran predmet; besedo veže s predmetom le zgodovina jezika, pravila slovnice in jezika, ki imajo svojo notranjo zakonitost - znotrajtekstualizem -, ne pa zunanje. Bistveno je, da ni zveze med čemer koli - današnjim - in transcendentnostjo Boga, ki je svet ustvaril; človeka pa celo po svoji podobi. S tem je odpadla kakršna koli višja odgovornost. Ostale so le odgovornosti do tosvetnih sil, do NaRODa, Družbe, Sekt, Cerkev. Ker pa so vse to poljubne tvorbe, jim daje višjost in duha le vonj po magiji; tudi zato je magija tako potrebna. Nasproti cinični skepsi, ki je nujna posledica »absolutne« vladavine naključja, se je mogoče »rešiti« le v avtofascinacijo »vere« v magične sile, tj. v bogove-malike, ki jih poznajo vodje sekt in o katerih prihaja vednost po ezoteričnih kanalih.

Zelo jasno je, da Zajc temu ne naseda; da v **Medeji** tak ezoterizem povsem razkrinka; da ga v **Grmačah** ni. Da je morda še nekaj dal nanj v **Vorancu**, a manj kot Šeligo v **Čarovnici** ali še prej v **Skaku**. Zajc se je, kot vsa moja grupa, tudi jaz, tudi Strniša, preizkušal v vseh državah, tudi v magizmu. A se mu je odrekel, kolikor mu je nasedel, ker ga je preizkusil. Ugotovil je, da je sleparija - v **Medeji**, zgodba o pomladitvi kralja Peleasa. Tudi v **Grmačah** nima Jurjeva prikazen na sebi nič mistično misterioznega. V pričujočem premišljevanju sem jo skušal analizirati trezno in hladno kot del zgodovine človekovih oblik, likov, zamenjav, avtoprojekcij, zamisli, redukcij. Delam nekakšno fenomenologijo, ki pa nima opravka le s fenomeni, ampak z zgodovino človeka in sveta, kakršna poteka od Boga in ima v sebi božjo navzočnost; česar za fenomenologijo ne moremo trditi. (Čeprav je Scheler poskušal nekaj podobnega; Scheler je pred petintridesetimi leti zelo vplival name.) Kar opisujem, tudi ni zgodovina biti; ta izraz napotuje k Heideggerju. In ne zgodovina duha, saj je v nji enako veliko snovnosti, tosvetnosti. **RSD** je območje, znotraj katerega odkrivam, trasiram, artikuliram to zgodovino, ki ji še iščem specifično ime. Na tisti strani, na kateri analiziram SD, gre za zgodovino pomenskih struktur. A je še druga stran, ki presega dramatično; ki sega do teologije, do smisla.

Zato ne bi bilo slabo, če bi pričujočo analizo morda povezal ne le z analizo **Ženina** in **Psihe**, ampak tudi Zajčeve **Medeje**; analizo sem napisal l. 1988, kasneje je izšla v Reviji 2000. Morda bi res še najbolj ustrežal naslov

Teologija in postmoderna. Pustimo debato o tem odprto. Vsekakor pa gre za izjemno pomembno zadevo: za dokazovanje, da je teologija mogoča in nujna tudi v PM, v dobi, ki trdi, da je v nji Bog mrtev; in bi mogla biti teologija le misel o mrtvem - ali odsotnem ali umorjenem - Bogu. Prav ta moja velika, največja naloga, da odkrijem - poiščem - teologijo v PM, je, ki najbolj moti kritike-epigone, tj. tiste, ki žive na račun odsotnega Boga kot zajedavci; in ki niso zmožni tematizirati Boga niti kot problema v PM. Zato ne morejo priti niti do Rožanca; čeprav je res, da je Rožančev PM Bog - bolje bog - precej bolj poganski, blizu kanaanskemu Baalu ali Astarti, kot pa EK Bogu. V bistvu niso zmožni tematizirati nobenega problema, ki bi presešel raven igre kot ugankarskega kotička, kot diskurza o luknji, ki sama sebe zapeljuje in sploh ne more odkriti, da je luknja; in kaj pomeni luknja. Luknja jim je le uokvirjen prostorček, v katerega je treba zapisati šifro, črko, besedo. Po domenu enega izmed neštevilnih igrivih sistemov pankompjuterizacije. Svet kot računalnik, življenje kot igranje na računalnik, na ta instrument, ki je zamenjal klavicembalo, gosli in flavto. Ne rečem preveč, če izjavim, da so računalničarji, ki reducirajo svet na svoj računalnik in na svoj seksualni onanistični odnos z njim, ideologi in praktiki kolektivnega in privatnega avtizma, v katerem seveda ne more biti prostora za Boga.

Urgentna silovitost Zajčevih - Jurjevih, Andraževih - klicev k transcendenci onemogoča samozadovoljujočo se igro PM. Kar počnem - analiziram -, je mogoče imenovati tudi analizo pojavljanja Boga, teofanijo in epifanijo, prevedeno v današnji svet in jezik. Danes se ne javlja več bog na način, kot se je v **Svetem pismu**. Niti tako ne več ali redko, kot se v **Mehu** Marija; model Medjugorja in Lurda. Danes se Bog javlja v likih, razmerjih, besedah, izkustvih itn. drugačnega značaja. Kakšnega in kako, ponazarjam in pojasnujem v **RSD**, ki je od začetka - od prve knjige, ki sodi v **RSD** kot v zavestno tvorbo, od **Majnovne dramatike** - tudi teologija oz. analitična zgodovina teofanij(e).

Kar hočem dokazati, je to, da Bog ni izgubljen sredi sveta, sestavljenega iz umetnih vlaken in elektronskih aparatov, ki skušajo nadomestiti naravne organe. Bog je ustvaril svet in zgodovino; s tem ne le kamne, enako nylon in penicilin in elektroniko. Ustvaril jih je s človekovo pomočjo; EK trdi, da je Bog človeku poveril nadaljevanje stvarjenja. Prek ustvarjalnega in odrešujočega človeka je Bog - božje - navzoč(e) v svetu; stik z Bogom je trajen. Kje in kako in kakšen je Bog itn. v ustvarjanem, pa je stvar debate-dialoga. Prav zato je dialog-polilog tako osreden moment današnjega časa in EK; česar se za časom, za stopnjo današnje ustvarjalnosti zaostajajoča ZKC ne zaveda; posebej pa še slovenska ne. (Danes ne zadoščajo več avtoritete - Učitelji in Duhovniki -, kot v času **Hlapcev** in **Grče**, v času, ki ga skuša slovenska ZKC v duhu Kreka vrniti, ampak mora KC odgovarjati na vse Jermanove »provokacije«, kritike, spoznati, da je v Jermanovih vprašanjih in celo trditvah več EK kot pa v posušeni dogmatiki cerkvenih oblastnikov, teologov-ideologov in časnikarjev-politikov. Danes je konec avtoritarne - paternalističnega - sistema tudi v KC.)

Vendar s tem ni konec Boga kot avtoritete. A božja avtoriteta je vse drugačna od socialno državno obastniške in ideološke. Božja avtoriteta je drugo ime za navzočnost Boga v tem svetu. Če odkrivam to navzočnost, odkrivam dejstvo, da je Bog tu; da deluje; da ga je mogoče srečati, se z njim pogovarjati; da ni mrtev. Da je v vsem. Da ga ni povsem izrinil simulacijski ali

kakšen drug nič. Skok vere prevajam v inteligibilnost diskurza in analitike. To je povsem mogoče - kot je bilo mogoče za časa Avgušтина in Tomaža Akvinca. Danes so empirično drugačna nasprotovanja, kot so bila nekoč. V marsičem - morda v bistvenem - pa sorodna, če ne po modelu ista: arianizem, gnoza itn. Ugotavljanje živosti današnje teološke misli je obenem »dokazovanje« božje eksistence tu in zdaj. Tudi v **Grmačah** in **Medeji**, kot v **Ženinu na Mlaki** in **Psihi**.

Kritiki-epigoni so se najbolj vznemirili, ko so odkrili, da vidim navzočnost božjega tako v **Psihi** kot v obeh romanih, katerima sem napisal lani spremne besede: v Lainščkovem **Ki jo je megla prinesla** (ta megla ni brez zveze z Zajčevom v **Grmačah**) kot v Tomšičevem **Zrnu od frmentona**. Če kaj, tega ne bi smel početi in odkrivati. To je za kritike-epigone neresno in nemogoče; ker pač Boga ni, ker je Bog le ime za to ali ono značko-znamko. S tem da Boga ne najdevam le v Balantičevi poeziji - v delih nekaterih najvidnejših političnih katoličanov, recimo Capudrovih, pa sploh ne -, ampak celo v Filipčičevi dramatiki in s tem artikuliram sledi božjega v današnji slovenski - tudi PM - zavesti, razdiram avtistično mrežo, v katero so se zapletli sovražniki EK Boga. Zato me začenjajo gledati kot sovražnika. In vleči konsekvence - kot oblastniška grupa - zoper mojo eksistenco. Treba je odstraniti tako sledove EK Boga kot sledove tistih, ki EK Boga zastopajo. Tu se ravna po modelu Župnikov iz **Hlapcev** in **Grče**: najprej zamolčati, nato izločiti - iz javnega življenja - in s tem izbrisati.

Tudi zato je treba danes podpirati LD oz. celo stranke, ki so na sredini, na desni in na levi sredini, tako SKD kot LDS - ne glede na to, kako so mi zoprne, zoprne kot stranke in kot prazne, zgolj tosvetne. A so branik tistega, kar je vendar od Boga: strpnosti kot posebne oblike ljubezni do drugega. Tako odkrijemo po ovinku, da je tudi v LD močna navzočnost Boga. Da pa je v PM, ki liberalno družbo reducira na igro nič in ki pri tem ne dovoli predzačetne dvojnosti nič in Boga, praznine in Stvarnika-ustvarjalnosti, dejansko skrit totalitarizem. Ne pravim, da ga ni v normalni kapitalistični LD: kot milenarizem predpostavke o vesplošnem Užitku. A ta tip milenarizma je širokogruden - vsaj na terenu hedonizma: vsem privošči užitek. Žizek najbrž ne sovraži EK Boga; ali pač? Ker ne veruje vanj, ga ima za fantazmo. Dopušča, da ljudje v fantazmah uživajo. Jasno je, da mi ne verjame, da verujem v Boga; da sem jaz - ali kdor koli - v božji milosti. A ga to ne moti, ker gleda vse kot psihiatrične paciente; to je pač navada-nuja psihoanalitikov.

Drugače je s kritiki-epigoni, ki jim je kot grupi-sekti - liberalci ne smejo postati sekta, če hočejo ohraniti liberalizem, ta je splošen, univerzalen, planetaren - odločilno in vitalno nujno, da posekajo vse, ki jih imajo za svoje tekmece. Zaenkrat hoče imeti grupa kritikov-epigonov popolno nadoblast nad presojo literature, predvsem mlajše; to ima za svojo domeno; ubija vsakogar, ki prestopa od njih določeno mejo; najprej kršitelje »svetega« smeši, nato jih mora likvidirati. Sektaši branijo svetišča; v tem so kritiki-epigoni dediči pesnikov mišljenja - Virki so prišli od Hribarja -, so verniki Svetega. Kdor čuva Sveto, ima pravico in dolžnost, da vse, ki vdrejo v prepovedano mesto, pobijejo. To je logika magičnih družb - vse do sodobnih totalitarizmov. Estetski totalitarizem, nastal z estetsko revolucijo v začetku 70. let - pri Deklevi itn. -, ne more dopustiti, da bi kdo izgnal njihove malike iz njihovih svetih hramov. Za liberalce ni malikov - razen užitka; ta ni vezan na neko ideološko-magično

vsebino. Sakralistični esteti pa reducirajo; tudi do užitka so skeptični. (Hribar je odklanjal Užitek, tudi v tem je nasprotoval Žižku. Hribar je svečenik Svetega.) Ker pa so po drugi strani blizu Žižku in Močniku, ne pa Hribarju, jim je Sveto le simulacija. Zato je tudi njihov napor-nuja, da bi likvidirali, simulacijski.

Pričakujem, da bodo njihove grožnje v nekem trenutku prenehale, ker jih bo gnala le še zasebna maščevalnost, zavist, želja po uspehu; ta pa nima karizme, hitro se izkaže za govno. Naenkrat se bodo ozavestili, da delujejo iz praznega. Da so le prikazni. Da posnemajo trojko iz **Grmač**, trojko po koncu stalinizma, ki nima več ne notranje ne zunanje moči, da bi - v imenu velikih Vizij - ubijala. Naj je estetizem kritikov-epigonov še tako vrhunsko diskurziven - če je, bo treba šele odkriti, kar sem bral tekstov Matevža Kosa ipd., gre za intelektualno šibke neustvarjalne proizvode -, v bistvu je lumpenističen, ker je zajedavski; zajedavskost je manj lep izraz za to, kar Serres imenuje **Parazit**. Gre za lumpenestetizem, skrit za izposojene gledališke maske, celo za zlato masko iz Miken, ti. Agamemnonovo, za rekvizite, ki so po principu simulacija. - Kdaj je že Cankar razkrinkal lastno težnjo v to smer! Glejte strukturo **Pohujšanja**: potepuh igra graščaka; ker je dovolj nesramen, ciničen, brezobziren, zapeljiv - s sabo ima Zapeljivko, Jacinto -, uspe. A ni aristokrat; niti buržuj ne. Le kontrabandar, razbojnik, lumpenist. Predstavlja, kar ni. Je, kar ni. Na koncu drame mu avtor vnese v dušo gnus; upre se mu nadaljnje gospodovanje nad hlapci in govnom. In odide v resnico - pod zvezde, na pot, na kateri Cankar nato sreča božje (v **Vidi** in drugje).

Rešitev iz vsepraznine - simulacijskosti - PM ni v rearhaizacijah totalitarističnega tipa, kamor žene - zaenkrat še ne na področju umetnosti, dramatike - Snoja, Grafenauerja, Tauferja, Šalamuna, Hienga in vse, ki podpisujejo izjave za slovenskega Führerja (še imajo možnost, da se svojim podpisom, a ne le privatno, odrečejo), ampak v tisti »rearhaizaciji«, ki človeka poveže s prvim in absolutnim Virom: z EK Bogom. Iskati praskupnost bodisi kot razred Prakomunizma ali Pranarojenosti v naRODni Krvi, iskati v vaški arhaični koinoniji levega (**Velika puntarija**) ali desnega (**Vrnitev, Divji lovec**) tipa, je ideološko magiziranje. (V duhu Janševega etatizma bi se morda začela iskati pristna primarna slovenska pradržava. Je že kje v SD nakazana?) Utemeljeno je na »ljubezni« do našega, na pristranosti, na privrženosti našosti. S tem pa na ekspanzionizmu Našega Rodu in Razreda. LD je model, ki nima potrebe po rearhaiziranju na omenjeni način; odprta je tudi tujcu, ker gleda planetarno in so ji - v duhu humanizma - vsi ljudje isto: proizvajalci, potrošniki, funkcionalisti in hedonisti. Nima Idej, kaj šele svetih. Prav to pomanjkanje svetih idej je, kar pri LDS najbolj moti slovensko desnico. Tehnokratizem liberalcev, tisti tehnologizem, ki sem ga pred leti odkrival pri Pučniku, ki pa se mu je Pučnik sam odrekel, ker ni vzdržal napora praznine LD oz. ga ni zadovoljil Užitek, s katerim je treba to praznino nenehoma napolnjevati - kot Danaide z vodo sode brez dna.

V Pučniku, Janši in drugih z leve se je oglasila njihova preteklost; v Janši maoizem, v Pučniku ekstatična potreba po družbenem delovanju, ki ne bi smelo biti le larpurlartistično. Njunega prehoda na desnico ne razlagam le kot cinično zamenjavo prostorov, ker sta ugotovila, da na levici ne moreta uspeti kot oblastnika. Najbrž gre - in pri vsakem, še tako zavrženem človeku - zmerom tudi za več: za razmerje do smisla. Pučnik in Janša sta na poti iskanja smisla

presedlala na desnico, k drži oznanjanja - iskanja - Pravice itn. Radikalna točka tega iskanja je totalitarizem, pa naj gre za desnico ali za levico. Današnji so sinteze levih in desnih momentov, so levi fašizmi. To, da kritično analiziram možnost fašizacije na Slovenskem že od srede 80. let, je le posledica mojega spoznanja o nujnih potezah rearhaizacij; če ni razrednih, so rodovne, te pa so fašistoidne. (V tej pobudi izvira moja tedanja kritika Hribarjeve in Urbančiča.) Fašizma nikakor ne smemo razumeti le kot empirično zgodovinske faze-modela, ki je bil značilen za Italijo ali Nemčijo v 20. in 30. letih. Sam razumem fašizem kot arhetip: kot nenehno vračanje človeka v predpostavljene posvečene Kolektive, k sakralizantnim ldejam magi(sti)čnega tipa.

Zato ni fašist le tisti, ki je l. 1944 hvalil Hitlerja in nacizem. Fašist ali nacist je danes vsak, ki s svoje strani pomaga k ustvarjanju nove - in morda šele zares učinkovite - fašistične platforme na Slovenskem, pa bodisi da je kulturnik in se naivno zavzema za Pravico, za radikalno odstranitev komunistične elite z oblasti, ali pa da je revež z ulice, ki ima manj, kot si želi imeti in kot je prepričan, da mu pritiče. Oba skupaj bosta korakala, manifestirala, podpirala novega Vodjo, ki bo nadomestil Boga. Obema se bo pridružil še slovenski vernik v duhu klerikalne ZKC, ki bo dal fašizmu katoliški nadih. In se bodo združili teologi-ideologi z vsemi ostalimi Slovenci, ki so globoko razočarani nad LD, a ne zmorejo najti poti k EK, to je skoka vere, ki je skok čez tosvetne interese. Kritiki-epigoni bodo našli mesto zase tudi v tem sklopu neofašizma, ki bo bistveno širšega tipa kot nekdanji in bo dopuščal ludistično igro znotraj svojega Svetega, saj se sami sklicujejo na igro Svetega, ki je Sveta igra (po Hribarju itn.) svetá. Neofašizem bo zlahka prebolel in prenesel tudi lokalne cinike, ki bodo skrbeli za specifične diskurze. Simbioza new agea, klerikalizma, hinavstva, cinizma, tehnokratizma, hedonizma, magizma, ludizma, mondenosti in pripadnosti čvrstim narodnim vrednotam, ta bistrournna zmes, ki jo je zakuhal izjemno sposobni - ne le kulturniški - oblastnik Jani Virk v dnevniku Slovenec že tedaj, ko je postal kulturni urednik, torej od začetka, je model za zadevo, ki jo opisujem.

Ta simbioza je tako gibčna, da je lahko vse, kar želi biti oz. kar ji koristi: dokler smo še LD, je lišp LD, če pa bi zmagal totalitarizem, bi se hitro razkrila kot rezervna četa nasilnežev. Ni naključje, da je ob enem največjih testov slovenske zgodovine - v tednih odstavljanja Janše kot ministra za vojsko (ta izraz je točnejši kot uradni: obrambni minister) - Jani Virk povsem potegnil na stran Janše in DSD, zoper svojega uradnega gospodarja, Peterleta, Bizjaka in SKD. Je v trenutni igri sicer izgubil - Peterle ga je nagnal kot izdajavca, kot hlapca, ki ni dovolj zvest, vsak novi gospodar si bo premislil, če bo Virka še vzel za služabnika, saj se je skazal za nezanesljivega, vodil ga je lasten račun, ne račun gospodarja -, a bo kot ludist in cinik igral naprej; kaj mu ostane drugega kot igrati, če ne čuti v sebi stika z božjim in če mu je etično le retorika in ne imperativ, ki ga ni mogoče simulirati?

Isto kar za Janija Virka velja še za mnogo drugih. Nekaterim je morda danes že žal. A Zajc, Taufer, Šalamun, Hieng itn., ki so podpisovali projanševske manifeste, so na osnovnem civilnem izpitu padli. Upam, da bodo na popravnem izpitu izdelali. A njihov padec kaže, kako šibka je slovenska LD; kako hitro se dajo zapeljati najpametnejši Slovenci: zapeljati regresivnim težnjam v njih samih. Kako malo so še PO (posamezne osebe) kot zrele, odgovorne, avtonomne. Kako je Zajc ravnal v nasprotju z **Grmačami** oz. se je

sam znašel v vlogi prikazni - človeka brez sence -, ki bega po svetu in se pusti voditi od vsakega pouličnega sleparja. (Tako bi Peter iz **Pohujšanja** lahko povedel šentflorjance v sveto vojno. Ideolog svetosti učitelj Šviligoj ga je že razglasil za svetega in poštenega in družbi koristnega itn. človeka, za božji dar! Kot je župnik Janez Pogačnik zastavil svoje dobro ime za Janšo.)

Ljudje, ki iščejo Boga, a so še v fazah meglenosti - tudi Zajc -, nihajo zdaj sem zdaj tja. Najhuje je, ker se sami zaslepljujejo. Janez Bernik že leta slika zlom človeka, zlom vsake vere in upanja; in je v tem nenavadno dosleden ter slikarsko prepričljiv. A se na vso moč otepa takšne razlage svojega dela, recimo moje. Besni zaradi takšne razlage. Hoče, da bi te njegove slike delovale kot slovenska **Guernica**, kot angažirano antikomunistične, kot projanševske, kot nova moralna in herojska akcija novega - desnega - enobeja. Je mogoča hujša samoprevara? Ni glede na takšno samoprevaro Ruplova drža sprejemljivejša, saj ohranja Rupel trezno glavo, deluje kot realist in liberalec? Tudi Inkret z njim. A kako razlagati Inkretovo držo? Le kot skepso? Kot hladen um cinizma, ki nima dovolj strasti, da bi se proiciral v bernikovski heroizem? Ali ki postaja skromen in se odpoveduje prevelikim pohlepom? Je njegovo sprejemanje selektorstev, članstva v žirijah itn. le davek preteklosti? Ga razume le kot opravljanje funkcije v družbi, ki kot mnogoplastna terja najrazličnejša opravila, tudi nadzorna? Mu je dovolj oblast v kulturi, medtem ko hočejo novi heroji oblast v celotni družbi, posebno tisti heroji, ki so bili bleščeče kulise stare partijske družbe, bili od nje ekscesivno nagrajevani, imajo zdaj moralnega mačka, pa bi se radi maščevali svojim nekdanjim gospodarjem in postali iz značk sami gospodarji?

Različic, možnosti, drž je v LD obilo. Megla - prikazenskost sveta -, ki zajema slovenstvo, je tako gibčna, vsestranska, da vidimo v nji vsakršne oblike: strahove in obete uspeha. Ta megla vabi bedake in pohlepne na pot, ki obeta zlato-(ob)last; na pot umora Zlatoroga (ki je lahko ime tudi za bivšo Partijo, imena oblik megle se vsak hip zamenjujejo). Ljudska pravljica je kondenzacija človeške modrosti; povedala je, kaj pomeni napad na Zlatoroga; Aškerc je nekaj tega razumel, Zajc še več, saj je pokazal, v kaj bodo padli tisti, ki sledijo prikazni, obljublajoči Uspeh (tj. tistemu, kar nezadoščeni vidijo v simbolu Janše). Upajmo, da se bo vse skupaj odigralo kot ponesrečena gledališka predstava. Morda pa tudi kot posrečena; posrečenost znotraj ponesrečenosti bi bila v tem, da bi akterji spoznali, da delujejo v gledališču, ne v zgodovini, ki dela Novo družbo, kot obeta totalitaristična iluzija. Da si človek ne more kaj, da ne bi najprej navzel vlogo Pohlepneža; saj tedaj še ne ve, da popušča Pohlepu, ampak je prepričan, da sledi Ideji Pravice. Moč gledališke predstave - in drame - je tudi v tem, da skoz anagnosis angažiranemu igravcu razkrije, kaj pomeni njegova akcija: da ni udejanjanje Pravice, ampak služba poželenju. Da se, čeprav kaznovan in poškodovan, človek ozavesti lastne napačne poti. Da se odpre drugačnemu svetu: da zasluti onkrajnost.

Takšno samospoznanje, ki se je pretočilo v neznanstvo milost, se je dogodilo nekoč v rimskem cesarstvu, ki je bilo enako simulacijsko, hedonistično, zgoljtosvetno, magistično, kot je današnji Zahod. Pa se je v njem rodil Odrešenik ter Cerkev, ki je obrnila pogled ljudi od Cezarja k Bogu. Je obnova te zgodbe nemogoča? KC se je v teku konstantinskih stoletij pozunanjila; a je vendar ohranila stik z virom in z Bogom. Danes vemo, da božje ni le v Cerkvi;

da je v vsem svetu. Krščanske cerkve bi morale le na to opozarjati, zbirati ljudi okrog sebe, ki iščejo Boga, tudi tiste, ki se nimajo za ude Cerkev. Ravnanje Cerkev ne bi smelo biti totalitaristično in pragmatično, pollaščevalno in ideološko. Krščanske Cerkev bi morale postati svoboden prostor srečevanj ljudi z Bogom.

Tako širok in krščanski prostor, da bodo v njem funkcionirale kot teološka drama tudi **Grmače**; in še marsikatera slovenska drama. Da bi se Cerkev zblížala s kulturo-umetnostjo. Da bi postala analiza božje navzočnosti, ki jo iščem(o) v dramatiki, obenem analitika same Cerkev. Kajti KC, kakršno priznavam, je katoliška, kar pomeni univerzalna; ne omejena na naše in na pravoverne. Pravovernih ni. So le tisti, ki živijo po božji volji, tj. iz ljubezni do drugega kot drugega. Konkretno: tudi iz ljubezni do **Grmač**, pa čeprav se zdijo še tako tuje krščanskemu modelu, kakor je sporočen v **Svetem pismu**, v zgodbi Pasijona. Prav tega se moramo ozavestiti: da so **Grmače** del krščanskega - Kristusovega - Pasijona; da sodijo vanj kot subjektivna analiza-konstrukt enega momenta Jezusovega življenja na večer pred smrtjo in na križu.

7

Da se reči, da sta LD in PM in panhedonizem ter tehnicizem ali tehnologizem - funkcionalizem, simulacijskost itn. - odgovor na vprašanje, ki je od začetka za človeka temeljno: zakaj trpljenje? Odkod trpljenje? Čemu trpljenje? Kako trpljenje premagati ali se ga otresti ali ga (pre)osmisлити? Ne bi mogli reči, da v **Grmačah** ni trpljenja ali da ni vidno. Ni pa poudarjeno ravno kot trpljenje; Zajca zanimajo bolj drugi eksistenciali: megla, kaos, prikazen, iskanje, blodnja, ogroženost, beg itn. Trpljenje vse to spremlja; je vsemu temu podloženo. Bolj kot v **Medeji** ali **Kalevali**. Z **Grmačami** se vrača Zajc na svoj začetek, v čas pred **Potohodcem**, dramo iz druge polovice 60. let, v kateri je silovito pomagal izdelovati novi svet hipermodernizma, svet fantazmatike, v katerem se vse spreminja v privide in se vsa dotedanja človeška ter božja merila izgubijo. V **Otrokih** so še takšna merila; Kamnita ptica kot zastopnik Boga govori o grehu in kazni, o napačni poti, ki je rezultat moralno eksistencialnih pomanjkljivosti, izdajstva, samoljubja, pomanjkanja pripravljenosti na žrtve, tj. ljubezni do drugega kot drugega. Kasneje se Zajc takšni presoji in vrednotam odpove; ali pa jih da vsaj v oklepaj, jih potisne v nezavedno.

V **Grmačah** jih sicer ne obnovi na klasičen način. Pa vendar ob Grmačah-puščavi asociiramo vsaj na vice, če ne na pekel; na preizkušnjo, ki je moralno verskega značaja, značilna za mitski svet, za pravljice, kot tisto človeško situacijo, ki jo človek mora premagati, da bi dozorel, osebno in kot ud močne zdrave družbe; gre za iniciacijo. Jur - nobeden od Zajčevih junakov - preizkušnje ne vzdrži, ne položi iniciacijskega izpita. Kajti svet, v katerem polaga ta izpit, ni več jasni svet »primitivnih« plemen, kjer ima družba skoz tisočletja določene objektivno dane pogoje, izbor sredstev preizkušanja mladih; in se ti na preizkušnjo pripravljajo pod vodstvom staršev oz. iniciacijskih vodij ali novih, simboličnih, šele »pravih« staršev itn. Inicijacije so s tem bistven

moment regeneracije družb(e); nadaljevanje družbe si brez njih in brez uspešnih preizkušenj sploh ne moremo zamisliti. Katoliška birma ali matura kot zrelostni izpit ipd. so zadnji ostanki iniciacij, čeprav danes predelani v zgolj tehnične izpite - tudi diploma ipd. -, v preizkuse znanja. Kajti PM zanima le še znanje.

Iniciacija je prepuščena vsaki PO posebej, naj se znajde, kakor se hoče; če hoče biti vloga v podsistemu generalnega sistema, se mora temu prilagoditi; vsak podsistem - profesija - pa ima svoj iniciacijski ritual, ki je le formalna spremljava profesionalnih zahtev socialno potrebnega posla; ali ki ga dela tržišče za potrebnega. Sicer pa se je PO treba držati le pravnih norm - LD je pravna država; morala ostaja privatna zadeva ali zadeva ustanov-organizacij, ki jim PO po lastni izbiri pripada; recimo tej ali oni Cerkvi ali skavtskemu društvu ali Vojski odrešenja. Če krši pravne zakone, prestopa v območje kriminala, vendar ta še zdaleč nima istega pomena, kot ga je imel v tradicionalni družbi. V tej je bil kriminallec izločen; na tej predpostavki zida Cankar spletko **Pohujšanja**, čeprav zadevo že obrača: Peter je kriminallec - kontrabantar in razbojnik -, pa ni kriminallec, saj je pesnik, ki je nehal biti pesnik in zato trpi; poezija in kriminal sta postavljena v zvezo a la Rimbaud in Lautreamont; tema je iz Cankarjevega časa.

Podobno je pri Cerkveniku, **Roka pravice**: kot v **Pohujšanju** se skaže, da so tim. spodobni ljudje, meščani, politiki, visoki uradniki, podjetniki - **Roka** obravnava socialne razmere po prvi vojni, v mestu, po velikem polomu tradicionalne (avstrijske) družbe, že čas balkanizacije oz. splošnega evropskega vserazvrednotenja vrednot, iz katerega potem nastane fašizem - ne le bistveno večji kriminalci od drugih, ampak da druge, posebno nerodne in tiste iz nižjih plasti, naivne, mentalno oblikovane po starem kot uradnike-hlapce, kot zveste služabnike, zapeljujejo, jih izkoriščajo, jih uporabljajo za maske, za katerimi skrivajo svoje nemoralne in kriminalne mahinacije. V družbo se seli kaos, tj. nepreglednost, indiferenciacija med dobrim in zlim, med zapovedanim in prepovedanim; družba sama postaja ta kaos, z njo pa ljudje kot PO. Zmeda, ki je potegnila v vrtinec poduradnika Možino, **Roka**, v vrtincu se ne znajde, zato tragikomično propade - Cerkvenikova drama bi bila vredna ponovne uprizoritve, je iz srede 20. let -, se nato nadaljuje, radikalni poskus uvesti nov in strog moralno socialni red, poskus s Komunizmom, ne le propade, ampak sam še bolj zmede vrednostna razmerja; glej **Dialoge** itn., drame, v katerih kriminalci zaslišujejo nedolžne, kriminalci, ki so izraz Zgodovine ali se za takšne imajo, predstavljajo Družbo. Nato Zgodovina pade - že v 60. letih -, zamenja pa jo PM; tudi že v 60. letih. V **Potohodcu** ne vemo več, kaj je zgoraj, kaj spodaj, kaj levo, kaj desno, kaj prav, kaj narobe, kaj resnično, kaj lažno.

Nov poskus, ki se trudi vnesti nov red v to okrepljeno zmedo, je - bo - fašizem; že desetletje ga napovedujem. Medtem ko se je Komunizem skliceval na Prihodnost, se fašizem sklicuje na preteklost, a na mitsko; tudi na zdravo harmonično plemenito Naturo, kakršna je na začetku **Zlatoroga** ali v **Vstajenju**. (Kot leva različica tudi v dramah Remic-Jagrove **Teharski zločin** in **Ecce homo**.) **Grmače** lahko beremo kot kritiko današnjega sveta, ki je pod videzom estetskih umetelnih materialov kamnita puščava; zato Slovenci terjamo drugačen svet, vrnitev lepe nedolžne zdrave magično mitske plemenite Nature, Narave iz začetka **Zlatoroga**. (To je Janševa terjatev in obljuba: da bo

slovenski fašizem oz. DSD obnovila takšno slovenstvo, slovenstvo narodnih pesmi, narodne glasbe, zborov, planinstva, podeželskih vrednot, ki naj bi veljale tudi v mestih, saj postanejo mesta brez njih plen lumpenlevice ali libertinizma, vidnega v Mreži za Metelkovo, v pop in punk glasbi in v umetnostnih proizvodih najmlajše slovenske kulturniške generacije, tudi dramatikov, ki v glavnem kombinirajo besedo-dramo, ples, mim, krik, glasbo itn. Zato pomeni fašizacija ruralizacija oz. točneje: magično ideologijo ruralizma. Kajti pristne obnove arhaične slovenske vaške koinonije, kakršna je bila - vsaj naknadno - konstruirana v **Divjem lovcu** in **Vrnitvi**, ni. Je le njena deformirana oblika v fašizmu, v duhu SLS in demagoške Pravice ter Zdravja, kakršnega ponujajo Podobniki, Karner-Lukačeva, Joža Zadavec itn.

Lahko pa **Grmače** beremo tudi drugače: kot nujno in zadnjo resnico človeškega; torej nihilistično. Dramatik sam ne ve, kako bi jih bral; tako dvoumen je, da lahko obenem podpira DSD in se ima za nihilista. Rad bi se rešil kaosa **Potohodca** in megle **Grmač**, takšno življenje pač ni življivo, če ga vzamemo zares. In Zajc ga jemlje zares; ne more še vzpostaviti do njega odnosa, kakor ga najmlajši, ki v grozotnosti prikazni - v sadomazohizmu itn. - celo uživajo, KČ pa njihovo držo podkrepljujejo s »teorijo«. Zajc sam je bil med prvimi, ki je vnesel načelno dezorientacijo: v času med **Otrokoma** in **Potohodcem**, tj. po zlomu Perspektiv kot zadnjega - predfašističnega, s fašizmom le delno spogledujočega se - poskusa vnosa Reda in Etike v cinično utilitarno oblastniško razvrednoten svet. A kaos prikazni - dogajanje dvojnikov - v **Potohodcu** je nekaj temačnega, kar ne prinaša ne miru ne užitkov; Zajc ne zmore olajšati sveta; kadar se odloči za hedonizem, **Medeja**, obenem razkrinka Užitek kot dolgčas, kot gnus, v bistvu kot dramo (človeka pred samim sabo); kar so vse poteze nepreboljene katoliške - in krščanske - moralke.

Iniciacija se v **Grmačah** ponesreči. Najprej je predlagana, s strani trojke, kot ena najbolj krutih, problematičnih, barbarskih obredov: obredno ubijanje očeta, vendar ne zaradi obreda oz. tistega, kar obred zastopa, ne zaradi ohranitve družbe v razmerah velikega pomanjkanja, kjer je treba starce odstraniti, ker zajedajo preredko hrano, ampak služi trojki ta grozljivi obred, tako nasproten božji besedi - Ne ubijaj! Spoštuj očeta in mater! -, da bi se prek sina-ubijavca polastila očetovega posestva, kakršno koli že je; to je strategija lumpenkomunizma. Jur odkloni takšno - spačeno - iniciacijo. Odloči se za drugo, za manj barbarsko, za sorodnejšo lovskim družbam: preizkušani mora prinesiti z lova, iz gozda, trofejo težko dostopne ali celo svete živali, takšne, ki je boj z njo nevaren; šele tedaj je preizkušnja vredna in se inicirani pokaže kot sposoben skrbeti za nadaljni obstoj rodu-plemena ali vasi. Cilj-predmet takšne lovske akcije je tako v **Zlatorogu** kot v **Grmačah** Zlatorog, le da v nobeni od teh dveh dram ne gre več za klasično iniciacijo ali ritualni lov, ampak za nekaj povsem drugega. V **Zlatorogu** gre za poskus uplenitve vrednote kot bogastva oz. simbola (Ob)lasti, za pridobitev posebne Moči, ki ni moč Družbe-Občestva, ampak je zasebna moč plenivca. Da je takšen postopek a(nti)socialen, pesnitev pokaže na koncu: ko se za kaznen - zaradi asocialne akcije - lepa planinska narava spremeni v kamnito puščavo, izzivalec je ubit itn. Družba zaradi Bojanovega ravnanja le izgubi; in hudo izgubi.

Aškercu zadoščajo male iniciacije, tj. Bojanov pogum pri lovu. Pravzaprav prave iniciacije v Aškerčevem obzorju ni; Aškerc je realist, ne mitolog. Dovolj bi bilo, da bi Bojan živel v skladu z zapovedanim: z voljo Belih žen, pri materi, v

dobrem zakonu z Vido, v skladju s pastirji in družbo, čeprav na njenem robu. Moral bi torej le izpolnjevati scenarij ali model, ki je od njega zahtevan - kar je tipično za tedanjo moralko KC; Aškerc jo povsem prevzema, le da jo daje v druge - liberalne - zveze; celo v mitske zveze, a je vprašanje, koliko pri tem še ostane mitskega; koliko Aškerc sploh razume mitsko; ali ni vse preveč meščan-liberalec, ta - liberalna - drža pa je antimitska kot taka, ker je razsvetljenska. - Spet smo pri Aškerčevi notranji blokadi.

Vendar se iniciacijam tudi LD ne more umakniti. Po svoje je mogoče razumeti kot iniciacijo tudi pogoj, ki ga današnja LD kot PM postavlja svojim udom: da se odpovedo veri v absolutno in transcendentno; da tega dvojega ne jemljejo več zares. Da to dvoje lahko častijo znotraj svoje privatne skupine-sekte kot nadomestno - ali civilno - religijo, kot magijo; kar pa je vse simulacija; le simulacija je dovoljena; tudi simulacija - kakršnega koli - boga. Vera v EK Boga, po kateri je človek zares prepričan, da je Bog ustvaril zemljo in človeka, da je Bog oseba, da se je razodel in da je prišel odrešit ljudi, pa pomeni za LD-PM temeljno nestrinjanje s pogoji njene eksistence. Propagandisti LD-PM prenesejo kot zadnjo obliko »avtentizacije« sveta fašizem, ker vedo, da je v osnovi simulacija. Sicer ga odklanjajo, ker je kot nasilje antiliberalen, ker stopnjuje bratovstvo-teror in kolektivizem. A je nazadnje - s strani LD - celo potreben, ko pride do radikalne dileme: ali Bog ali nič. Marksisti so se motili, ko so menili, da LD dopušča fašizem, ko pride do dileme: ali Komunistem ali Meščanstvo; in da so se meščani odločali raje za fašizem kot za Komunistem kot tisto držo-vero, ki je bila edina zares dokončno svet in človeka odrešilna.

V tej historično zelo realni, čeprav napačni dilemi se je marsikaj skazalo. Revolucije iz srede tega stoletja je treba brati na nov način. Skazalo se je, da se je velik del meščanstva opredelil za komunizem, vsaj na Slovenskem, glej Miheličevo, Zupana, Torkarja itn.; pa tudi, kar je važnejše, da se je velik del katoličanov opredelil za fašizem. Nastane vprašanje: koliko je v klerofašistih še EK vere? Je EK vera sploh še mogoča, če je udejanjena z nasiljem svete vojne? Ne preide v magizem? Ni fanatizem slepega prepričanja, da je Bog le pri nas in z nami, da ni odrešenja razen v naši Cerkvi, da je treba krivoverce likvidirati - bistvo antikomunizma, ki se danes nesrečno in groteskno obnavlja - , zoperkrščanski kot tak? Ne pride do tragičnega preskoka od vere, ki jo imajo sami klerofašisti za povsem pristno krščansko, v fašistično magijo tako rekoč naenkrat? Nista oba tipa ver zelo blizu drug drugemu? Se ne kaže to naravnost zgledno pri Jeločniku, ki napiše obenem, v presledku nekaj let, najbolj nacistično slovensko dramo - magične prazne vere v Sveto planinsko Naturo -, **Vstajenje**, tik zatem pa eno najbolj EK (slovenskih) dram, posnete po Claudelovem **Marijinem oznanjenju**, drama plemenite žrtve za drugega, **Simfonija iz novega sveta**? Tu je Novi svet nekaj povsem drugega kot v **Vstajenju**, je Novo nebo in Nova zemlja v Pavlovem duhu, ne v duhu fašističnega Novega reda Nove Evrope. In nazadnje napiše še oratorij, v katerem slavi triumfalizem KC kot take, Cerkve, ki spaja katoliško požrtvovalnost, Baraga kot apostol in pokrščevalec, z osvajaštvom in ritualnim srednjeveškim ali tridentinskim pompom forme-estetike; ta bi mogla biti, če bi izgubila čezmeren patos, blizu PM, Hiengu in KE. Ni naključje, da je mladi Jeločnik pred vojno napisal dramo o španski (kontra)revoluciji, **Krvava Španija**.

Prav v španski revoluciji se je dogodil historični preskok; a ne preskok vere, preskok iz skepse in zgoljuma v otroško zaupanje v Boga, ampak militarizacija posvetne, hiperinstitucionalne, oblastniške, ozko fanatične, gentilistične KC iz prve polovice 19. stoletja; njenega prehoda od vere v transcendentnega Boga v vero v tosvetnega Vodjo magičnega - karizmatično fascinantnega, zapeljevalskega, avtokratskega, paternalističnega - tipa. V Debeljakovi **Črni maši** sta oba momenta tesno drug ob drugem; kot da drug v drugega prehajata - čeprav menim, da nastopijo tu težave, saj pri gentilizaciji EK EK pač odpade. Vsekakor nastopa kaos, ki se ga da nekaj časa »reševati« s stopnjevanjem nasilja, v kar gre klerofašizem, potem pa se sesuje sam v sebi, kot se Jur v **Grmačah**. Znova se prikaže osnovna dilema: ali zlo, ta svet, nič, kamnita puščava - kajti od fašizma je ostala le ta - ali EK Bog.

Morda prav zato, da se ta dilema - alternativa - ne bi razkrila v svoji skrajni imperativnosti (razkrila se je univerzalni KC, Vatikanu z nastopom papeža Janeza XXIII., z Drugim vatikanskim koncilom - značilno, da se mu je SPE dolgo upirala in da še danes ni pristala nanj), SKS kot dedič medvojnega domobranstva ni omogočala in ne omogoča umetniških del, ki bi z dialogom in avtorefleksivno avtokritiko, kot terjam jaz, probleme radikalizirala, razjasnjevala, jih spravljalna do nujnih odločitev. Morda je prav zato tako zoperrazsvetljenska, ker ima razsvetljenstvo za terjatev iskanja resnice kot analize, sama pa razume in propagira resnico v povsem drugačnem pomenu: kot sprejetje socialno moralnih norm - početje JOGŠev - kot »božjih«, Družbe in - našega - NaRODa kot boga; torej kot novega hlapčevstva pod novo obliko bratovstva-terorja. Je pa - v nasprotju s kulturo in zavestjo SKS - nalogo avtorefleksije in avtokritike v sijajni meri opravljala PSD v Sloveniji. Med avtoanalitiki zavzema Zajc gotovo eno prvih mest; tudi **Grmače**. V njih ni popustil in skušal zmešati kako čobodro, ki bi služila DSD. Ostal si je zvest: rezanju lastnega živega telesa in duše.

Iniciacija v **Grmačah** je nenavadna, drugačna od tiste, v bistvu harmonistične in dejansko hlapčevske, ki jo ponuja Aškerc v **Zlatorogu**; če bi se zares odločil za radikalno avtonomijo liberalne PO, bi moral narediti Zelenega lovca za osrednjo osebo, za pozitivno ali vsaj za lik Moči, Izziva, Nove narurne in zoperhlapčevske morale itn. - vse v duhu Nietzscheja in **Zaratustre** kot modreca z gora, z največjih višin. Zajc tako dobro čuti EK, da ga skoraj - implicite - razume. Uprizori, da se EK ne zadovoljuje z iniciacijami tradicionalnih, predkrščanskih družb, ki pa jih je preveč tosvetna ZKC retradicionalizirala. Jur čuti, da ne zadošča spopasti se z Zlatorogom, prinesiti njegove roge in dobiti bogastvo oz. postati junak.

Kar ponavlja danes Janša, Zlatorog je naziv za današnje komuniste oz. oblast, a so pred njim ponavljali tisti, ki jih Janša posnema, komunisti v boju z buržuji. Že Maks, **Kralj**, je na tem, da bi uplenil devico zmaju, hčer Francko Kantorju, a tega ne stori, ker v njem EK premaga magistično tradicijo. Špelca, **Svet**, ubije zmaja, gestapovca Baumanna, Krim enako, esesovca Harza, **Rojstvo**, pa Matjaž gestapovca Matoha, **Ura**, pa v **Raztrgancih** Mihol ovaduha Ferleža, pa v **Ognju** VOS s Tanjino pomočjo črnorokca Sava itn. Vse te negativne figure so zlo. Svet prve polovice 20. stoletja tako reducira in poenostavi klasične mitske družbe, da Zlatorog ni več dvojno-dvournno bitje a la Baal oz. stari bog, stari kralj, ki ga je treba v pomladnem ritualu pobiti. Stari kralj postane povsem in enostransko negativna figura, zgolj hudič, tiran, despot, rabelj. To

spremembo, ki jo najostreje udejanijo revolucije, tako nemška zoper Jude itn. kot marksistična zoper buržoazijo, dejansko pripravi ZKC s svojo zožitvijo ljubezni do drugega oz. celo ukinitvijo in zamenjavo te ljubezni z zavezavo le lastnemu-našemu; drugi postane v tem procesu Sovražnik-Hudič. Tako je učila ZKC vse do Drugega Vaticanuma; odtod magično sakralizirani militaristični antikomunizem. (Da se ta njegova resnica ne bi videla, DSD odklanja kritično avtoanalizo. Deset let se trudim, da bi tako analizo vpeljal v slovensko ZKC; zaman. Bolj ko sem silil, na hujši odpor sem naletel; ta odpor pa vodijo prav teologi-ideologi.)

Zajc razume, v čem je razlika med EK in Družbo. Ravno tega ne razumejo JOGŠSi in zato nadomeščajo Božjo besedo s socialno moralo. Za družbo je iniciacija le priprava ali pogoj sociotvornosti, kajti Družba je v tem okvirju najvišja vrednota. (Vemo, da dejansko ni; da je Bog v vseh družbah in naravi. A tega se socializatorji ne zavedajo, saj Boga reducirajo na družbo ali celo NaROD.) Iniciacija je najprej magičen postopek, ki ima za osnovo družbeni interes; prej pogum posameznikov, zdaj znanje; obakrat pa prilagodljivost (hlapčevstvo). Vse drugače za EK. Pomen Jezusovega vstajenja od mrtvih je prav v tem, da se družba zamenja s svetom; ne le z življenjem, ki ga je mogoče prek smrti v večnem spovračanju kar naprej nadomeščati; to ni EK model. EK uči, da je Jezusova smrt absolutna; je ne le priprava na absolutno smrt tega sveta kot takega, ampak že izvršena absolutna smrt tega sveta kot takega. Le če je ta svet absolutno premagan - kot čas, kot materija, kot kozmos -, je mogoče upravičeno trditi, da je odrešenje že tu; da je Kristus svet-ljudi odrešil - od izvirnega greha, kar pomeni: od zapadlosti zgolj temu svetu. S tem da je vstal od mrtvih, je zoper absolutno dejstvo smrti Boga, ki je bogočlovek in ki je navzel snovno-meseno obliko zato, da bi svet-nič lahko odrešil, postavil prav tako absolutno, a odločilnejše dejstvo večnega življenja, življenja onkraj tega sveta, torej Nove zemlje in Novega neba. Zato je iniciacija prehod iz tega sveta kot takšnega v oni svet oz. v vero v oni svet. Vero v oni svet označuje Cerkev z zakramenti: krstom, birmo, spovedjo-obhajilom, poslednjim maziljenjem. To so oznake za dejstvo, o katerem govorim: da verujoči že čuti v sebi navzočnost onega sveta in s tem transcendentnega Boga, ne le stik z malikom, ki je bog tega sveta. Iniciacija se dogodi tedaj, ko se človek ove svoje podložnosti smrti-materiji-času in svoje že vnaprejšnje odrešenosti, kajti Bog mu je obljubil odrešenje; verujoči živi v Upanju v dogodek absolutnega.

Jur je vmes: ima spoznanje nevrednosti zgolj tosvetnosti in družbe; družba kot Rod in Hiša-Domačija se je podrla; in se za vsakega EK verujočega mora podreti, kot je terjal Jezus od svojih učencev: naj vse zapustijo in krenejo za njim; nič jih ne sme več vezati na ta svet v pomenu dokončne zaveze. Edina dokončna - absolutna - zaveza je vera Vanj kot Odrešenika in Stvarnika; je ljubezen do drugega kot drugega, a EK Bog je najbolj drugi od drugih in med mogočimi drugimi, saj je poleg domačega tudi absolutno Tuji, Neznani, Nedostopni, Onkrajni. Se pravi, da lahko Zajčev nihilizem gledamo tudi z druge - pozitivne - plati: kot pogoj EK veri.

Ko je Jur opravil s tem svetom - ko se mu je vse podrla, ne da bi sam dejavno sovražno podiral-ubijal, kot mu je svetovala trojka -, se je odpravil iskat Ono stran; kot Uršula v **Samorogu** in Smoletova **Antigona**, pa **Meho** itn. Tu pa Jur ne doseže ne Uršule ne Antigone. Za skok vere se pripravlja, a ga

ne izvede. Izgubi se v megli kaosa, v zasmrtju. Ne pride skoz zasmrtje, kar je pogoj tudi v **TKM**; na poti ga zmanjka. Postane le truplo in prikazen. EK pa jasno uči, da vstane truplo verujočega od smrti, kot je Jezusovo, in da vstalo od smrti ni prikazen-privid, kot je sumil celo apostol Tomaž, ampak živo bitje v svoji polni telesnosti, le da brez greha, torej v Novi obleki, kot pravi apostol Pavel oz. izraženo z nam primernejšo besedo: z odrešenim telesom. Ta prehod je dozdej izvedel le Jezus kot Bog. Vsi drugi so ostali v oblikah ne še dokončne odrešenosti, saj še ni Poslednje sodbe. Snežna, **Mladost**, še nima telesa; je šele duh ali angel pred vrati v nebesa. Meho vidi Marijo Mater božjo, a v hipu smrti; nato umre. Antigona živi v (za)vesti ostalih kot etični in verski zgled. Itn. In: Jezusa so videli živega po smrti le učenci oz. tisoči v tistih nekaj dneh. Kasneje nihče več. Jezus je dejal, da se do Poslednje sodbe ne bo več prikazal ljudem v telesni obliki; le duhovno, kar dela vsak hip v osebni komunikaciji z verniki. Zato vidijo ljude Jezusa v **Dedičih** v telesu Zdravnika.

Iniciacija za EK je torej dvojna: hip ali dogajanje skoka vere in smrt telesa. Obe fazi ali iniciaciji sta notranje povezani. Prva omogoča človeku, da živi odrešen že za časa svojega življenja. Ne še povsem; še je podložen grehu, vsak je do kraja grešen. Pa vendar že osvobojen peze sveta, saj je v njegovem srcu Upanje v dokončno Odrešitev. Tega upanja ateisti ne razumejo, liberalni strpneži - humanisti - ga dopuščajo, simulacijski fanatiki - KĚ - pa ga ne dovolijo, saj bi z možnostjo, da je poleg simulacijskega sveta - nič - še Bog kot Stvarnik sveta in Odrešenik nič, padla njihova »rešitev«. Njihov diabolizem in funkcionalizem - magizem in reizem - sta vredna le tako dolgo, dokler je edina resnica simulacijski nič. Zato morajo KĚ in antiteisti Boga zanikati: od Rudolfa prek Verča do Mozetiča. Zato jih žene, da bi začeli ljudi, ki zares upajo, preganjati. Ni jim pa do tega, da bi preganjali ZKC: ker so prepričani, da je ZKC le eden od družbenih subjektov, ki zastopa interese neke grupe. Pri tem se niti ne motijo, saj trdijo Juhanti, ko govorijo o »krščanskih interesih«, isto.

Stalinisti so preganjali KC, ker so v nji videli smrtno nevarnega tekmeča na ravni svete vojne dveh milenarizmov-utopizmov. LD je sposobnejša za obstoj, ker je širša, bolj prilagodljiva na izzive okolja. A pogoj ji je redukcija vsega na libertarno simulacijskost, na vloge, na užitek in interes. Kdor resnično veruje, tj. kdor veruje v obstoj Drugega sveta, ob tem pa še v Boga, ki je ustvaril ta svet (in LD z njim) in ki bo ta svet (in LD in vse njene člane) nazadnje odrešil, pa je za LD smrtni sovražnik. To je dobro razumel že Smole. S Kreonom je že konec 50. let oblikoval oblastnika, ki ni več banalen lumpenrevolucionar, Žlajpa iz prvega dejanja **Joba**, niti ne več fanatično utopično karizmatični in celo visoko intelektualni Komisar iz **Afere**, ampak je že Tehnokrat, že Liberallec, ki začenja vse dopuščati; to smer je v resnici tedaj začel Boris Kraigher.

Pogoj za članstvo v LD - ki je nato v 60. letih nastajala tudi na Slovenskem, Partija se je liberalizirala in tehnokratizirala - pa je jasen: pristati na pravila LD, ne pa udejanjati višje, absolutne, transcendentne božje Zakone. Pravila LD so dogovorna, izhajajo iz optimalnega družbenega interesa. Lahko se spreminjajo, kajti družba-država je dinamična sinteza-kompleks precej različnih interesov in grup, akcij in želj. A bistvo je, da so vse družbene, tj. da PO pristajajo na to, da so vse takšne, da jih more zadovoljiti družba, pa čeprav v perspektivi, ko bogati in večja produkcijo ter izbor predmetov. Ne trpi pa, da

neka PO veruje v tisto, kar je onkraj družbe, a ni Natura, v katero beži družbeno kritični Aškerc v **Zlatorogu** - da je ta natura sama v sebi kaos, pokažejo **Grmače** -, in ni niti katera izmed oblik magije, recimo **Driada**, glej Strniševo dramo, niti ne **TKM**, ki sicer odkriva transcendenco za zasmrtjem, a jo razume kot popolno praznino, torej odsotnost vsega v absolutnem Niču, ne pa kot Odrešenje, ki vrne polnost ljudi in sveta v njihovi-njegovi telesnosti, le da odrešeni.

Zato LD dopušča vdor vzhodnjaških ver. Praznina, ki seveda ne more biti prava transcendenca, saj je le absolutizacija ene poteze predzačetnega nič in je kot ta poteza ves čas v tem svetu, medtem ko je transcendentni Bog onkraj tega sveta - zato EK odklanja panteizem, istenje Boga z naravo, v kar pada Aškerc -, ne ogroža LD, nasprotno, filozofsko-teološko jo utemeljuje kot družbo praznine, kot prazen prostor, v katerem ljudje svobodno iščejo užitke, zamenjujejo verbalizirane izjave, zidajo tosvetne stavbe in počnejo sploh vse, kar jih veseli in jim koristi. Praznina ni božja Beseda, ki terja izpolnjevanje božjih Zapovedi in Prepovedi. Je pa res, da **TKM** ne govori le o Praznini; ta je končna faza. Prej pa **TKM** uči resnice, ki niso le stvar socialne morale, sorodne v vseh družbah tega sveta in s tem poganske, ampak tudi marsikaj, kar sodi v EK; kar pomeni, da je Bog posredoval svojo resnico ljudem že prej, preden se jim je oglasil na način, kakor ga opisujeta obe zavezi **Svetega pisma**; kar apostol Pavel jasno poudarja, ko opozarja na navzočnost božjega v grškem svetu, celo v grški veri in njenih bogovih-herojih.

TKM govori o tem, kako se mora človek - Bukri, na katerega se obrača - odpovedati temu svetu, poželenjem, strahu, interesom, telesnosti; a ne zato, da bo bolje funkcionirala družba, kar terjajo različne variante socialnega moralizma, ampak zato, da bi se človek pripravil na skok vere, na preskok iz zapadlosti temu svetu v zavezo onemu. Tako deluje EK Bog tudi prek **TKM** in drugih vzhodnih religij; LD se ne more docela zapreti pred njim. Čeprav naredi vse, da bi EK momente iz vsega verskega sčrtala; da bi bili ohranjeni le magi(sti)čni momenti. Ne zaveda se, da se s tem odpira diabolizmu, ki jo bo prej ko prej podrl. Diabolizem skuša sicer onesposobiti - s psihoanalizo oz. z dvigovanjem vsega temnega iz nezavednega in kaotično htoničnega v zavest, v ubeseditev, tj. v verbalizem; lingvizem PM. S tem vse, kar je v gonskem in strastnem stvarno, pretvarja v simulacijo, tj. v stvarnost, ki sama sebe spodbija: ki ni, kar je. Pot vodi v narcizem (prek **Potohodca** h **Kserksesu**). Pa vendar vsega gonskega ne more zagovoriti v videz. Ostaja neverbalizirani ostanek, ki iz benignega Užitka prehaja v diaboličnega, kot je ugotovil že Lyotard. Prehaja v tisto prakso liberalnih družb, ki zamenjujejo nacionalne, verske in druge vojne z zunajimi sovražniki - srbsko vojno - in državljanske vojne - revolucijo 1941 do 45 - z vojno zoper nemočne in uboge.

Ne zoper druge, ampak zoper lastne, ki so brez moči. Gre za sadomazohistično radikalizacijo avtodestrukcije, osebne in socialne. In kdo postane izbrani predmet-cilj te zadnje akcije človeka, preden propade v narcizmu-avtizmu? Otroci. Ne po naključju. In ne le zato, ker so najbolj brez obrambe. V tej brezbrambnosti - šibkosti - so otroci nosilci božjega, fizično-psihične klavne žrtve, grešni kozli, ki nadomeščajo Boga, Jezusa. Razmerje med otroci («malimi») in Jezusom je trajno in najgloblje; KC se tega zaveda. Ne le da so Jezusu najbližji in da opozarja, da je greh zoper nje najhujši greh. Nemoč kot taka (analiziram jo v drugih zvezah, v **Teologiji nemoči** kot kenozis,

kot božje »sredstvo«, kako odrešiti nič, nič se s silo namreč ne da odrešiti, tu najbolj propadejo vsi aktivizmi, totalitarizmi, tudi politizmi, zato tudi današnja slovenska ZKC) je osnovno znamenje za EK Boga; kajti EK Bog je odkril - ve, česar mohamedanski Bog ne ve -, da je božja popolnost brez božje nemoči nepopolnost. Bog mora biti poleg vsemogočnosti tudi absolutno nemočen, torej kot Bog smrti. Šele če je nemočen in če hoče biti nemočen - biti močen brez volje bi pri Bogu, ki ima vsemogočno voljo, pomenilo, da je nekaj drugega močnejše od njega in ga prisili na popuščanje; čeprav lahko pristanemo tudi na to opredelitev, če rečemo, da je tisto drugo ljubezen do drugega; to pa je sam Bog, ker je ljubezen do drugega božje bistvo. Tudi v Bogu je drugi, saj sicer ne bi bil vse, ampak pomanjkljiv. Bog trpi, ker je pred začetkom del tega drugega zunaj njega: nič. Tedaj je nič izraz za to, da nečesa ni. A ker nič tudi je, je Bog zaradi lastne narave »prisiljen«, da nič odreši. S tem hoče biti to, kar je. In nič povzeti v svet, kakršen bo po Poslednji sodbi.

Otroci niso torej le nedolžni - s tem Marijine nedolžne točke povsod po svetu -, ampak tudi nemoč kot takšna. Kdor jih zlorablja, ne poškoduje le njih, ker je zlo ravnanje do sočloveka - eno najbolj zlih, umazanih, klavrnih -, ampak je obenem direktno ubijanje Boga. Mučivec otrok čuti, da muči Boga; to je velika skrivnost in misterij sveta ter EK. Tudi zato je zapeljivec tako ogabno bitje: hudič, ker zapeljuje nedolžne. Zapeljivec in Mučivec - oba osnovna de Sadova lika, ki ju PM literatura vzdiguje v oltar, za to sta tipična Morovič z **Bombo** in Mozetič s **Pasijonom**, a tudi in morda še bolj Peter Mlakar-Traven - sta glavna protiigravca Bogu; sta človeka-sili, ki se trudita, da bi bil v zgodovini uničevanja Bog dokončno izničen in da bi obstal le Nič. Zato ubijanje, mučenje in zapeljevanje nima le moralne - socialno psihološke in telesne - plati kot osebna bolečina, ampak je še bistveno globlje: dogaja se na verski ravni spopada odrešenjske zgodovine s pogubljenjsko. KE in njihovi literarni adepti so propagandisti pogubljenjske zgodovine. Hvala Bogu, da človek, ki veruje v EK Boga, veruje, da Bog ne zapusti nikogar, saj je kot Stvarnik vseh in vsega za vse odgovoren in kot Odrešenik vse ljubi. Da je ta božja narava tudi v najbolj zakrknjenih grešnikih, ki so grešniki-uporniki zoper Boga. (Zanikanje Boga ima Rahner - glej **Osnovni tečaj vere** - za najslabše, za najhujšo možnost.) Prav ta vera daje EK verniku upanje v odrešenje, saj je božja ljubezen neskončna, človeško zlo pa končno.

Nekateri slovenski umetniki so to, o čemer govorim, izjemno tenkočutno razumeli. Najprej Cankar, ki je skoraj v vseh rečeh izjemen, najbolj nadarjen, v božji milosti. Posebej pretresljiva je figura Nine v **Kralju**, Kantorjeve nečakinje, ki je še napol otrok oz. nikoli dorasla ženska, ker so jo v detinstvu preveč poškodovali. Ne direktno, ampak tako, da je slišala, kako stric ubije očeta; slišala krike, ki jo nenehoma preganjajo. Živi v sanjah; ne more razviti obrambnih mehanizmov, interesov telesa, pohlepa. Ostaja božji otrok: absolutno trpna. Tak trpen otrok postavlja odrasle ljudi pred dilemo in preizkušnje: ali ga bodo zlorabili ali zavzeli do njega odnos kot do brezbrambnega, ki ga je treba ščititi. KC je to razumela, pa vendar zlorabljala. Iz zaščite nemočnih, ki je krščanska, je naredila paternalizem v družbi, se pravi sistem, ki ljudem ni dopuščal, da bi odrasli; da bi se emancipirali kot PO in skupine; edino avtoriteto in oblast je skušala zadržati zase. To pa je nekaj drugega kot ščititi otroke. Treba je ščititi otroško v človeku, spoštovati

drug(ačn)o, ne pa blokirati razvoj drug(ačn)ega. Zaščita je potrebna na versko moralni ravni - do vsakogar. Na socialno zgodovinski pa manj oz. dopuščanje vseh drugih kot enakopravnih, vsaj do neke mere, kar se dogodi v socialni LD, ki je vsekakor višja socialna stopnja od srednjeveške, bližja je merilom EK.

Srednjeveški model je fevdalni: eni so »za zmerom« postavljeni za oblastnike, po božji volji; drugi za hlapce, ki morajo ubogati nadrejene. Jezus je dal pri zadnji večerji povsem drugačen zgled. Niti govora ni bilo o socialni ureditvi, ki bi ločila gospodarje od tistih, ki jim morajo umivati noge. Jezus je dejal, da mora najvišji biti »hlapec« najnižjega, kar pomeni, da družba ne sme biti zgrajena na oblastniških načelih; oz. če je, to ni v duhu EK. Bog sam umiva noge ljudem, kar pomeni, da je treba imeti otroke - ali nemočne - za največ vredne: za svete. (In norce in drugače udarjene.) KC je po eni strani ta nauk udejanjala - s karitativnostjo ipd. -, na drugi pa ga ni zmogla doseči; ta svet je v svoji nični obliki pollaščevalnosti še zmerom premočan. Le da bi EK Cerkev morala stopiti v kritično distanco do t(akšn)ega sveta-družbe, ne pa da je pomagala gospodovati svetnim kraljem, kot to dela od Konstantina naprej; bistveno manj po Drugem vatikanskem koncilu. Žal ne v Sloveniji zadnja štiri leta, ko se bori za ponovno (ob)last.

V **Vidi** je Cankar otroke zamenjal s starci, enako nebogljenimi; tudi to je mogoče in v duhu EK. Andraža in Deda, **Grmače**, je treba - v duhu EK - ščititi do kraja, ne pa ubi(ja)ti, kot predlaga lumpenrevolucionarna trojka. Nekateri starci so hudobni, Mrva - **Vida** -, drugi od trpljenja očiščeni, Damjan. Dioniz je drugačen otrok od Nine. Če je Nina božje dete v svoji preganjanosti in nemoči - vidi prikazen, kakor jih kasneje Zajc oz. slovenski svet (po revoluciji vse drugače kot pred njo, z revolucijo se je dogodila osnovna fantazmagorizacija in kaotizacija, PM je šele nasledek tega in nova oblika, estetska nasproti eksistencialni, Matjaža Zupančiča **Izganjalci hudiča** nasproti **Gabrijelu**) -, je Dioniz simbol dejavne, čeprav nedolžne mladosti. V imenu Dioniza so šli v revolucijo posebno mladi komunisti v enobeju, že od Krefta, od 20. let naprej, a tudi mladi domobranci, ki so, kot uprizarja Debeljak v **Črni maši**, spenjali moment svete vojne katoliškega tipa z vizijo milenaristične temeljne preobrazbe slovenstva in sveta; oboji so delali revolucijo, ki naj bi na tem svetu udejanila absolutno prihodnost. Cankar je bil tu različen od leninističnih stalinistov, ki so bili zoperkrščanski; temeljil je na EK revolucionarni mistiki. Špelca je od nje bistveno opredeljena; pa vsa NOBD, od **Sveta** do **Rojstva**, kljub temu, da sta bila Miheličeva in Zupan liberalca in libertarca.

A ker je Dioniz ne le dejaven, ampak gre v boj, samozavesten, ekstatičen v viziji prenove sveta, izgublja značaj krščanske nemoči; tako tudi Proletariat iz predmeta izkoriščanja, iz žrtve, postaja gospodar Zgodovine. Kolikor to postaja, Dioniz ni več nedolžni in nemočni otrok. Kaj postane, lepo kritično uprizori Simčič v **Mladosti** v liku Matjaža, mladeniča iz kmečke katoliške družine, ki gre zaradi narodno osvobodilnega programa Partije v partizane, a pride tam povsem psihološko nepripravljen v kolesje najbolj trdih stalinistov, preizkušenih v španski državljanski vojni - trojka iz **Grmač** v času svoje največje moči -, ki mu priredijo lumpenrevolucionarno iniciacijo; o tej piše tudi Kocbek v **Blaženi krivdi**. Partizanski poveljnik Gad - politkomisar, avtoriteta, simbolni starš, predstavnik Partije - terja od Matjaža, da ubije petnajstletno Snežno, dekle, ki je v vseh ozirih nedolžna, v osebni in politični, a jo je zaradi ti. »objektivnih« interesov revolucije (je hči nekoga, ki ni za partizane, in vidi,

kako partizani ubijejo njenega očeta) treba likvidirati. Inicijacija v tej zvezi pomeni: ubiti tistega, ki ga imaš najraje, in s tem dokazati, da nimaš rad nikogar - nobene PO - toliko kot Partije oz. Domovine, ki jo Partija zastopa. Merilo je depersonalizacija, kolektivizacija. Sredstvo izguba oz. strtje - umazanje - osebne vesti, s tem postane tako inicirani človek slepo poslušno orodje Partije, nadrejenih; model je dala ZKC, Partija pa ga je radikalizirala v lumpenkriminalnost.

Vendar, tako strukturira dramo pomensko Simčič, Matjaž ni izgubljen. Postal je zločinec, grešen, a vest v njem ni povsem zatrta; v tej točki nobena tosvetna sila ne more pregnati in poraziti Boga. (Zato je treba Boga iskati predvsem v versko moralnem, manj v tosvetnem fizičnem in institucionalnem.) Vest, skoz katero se oglašča Bog, Matjažu ne da, da bi bil še naprej mehansko sredstvo - vloga - Partije-Zla. Zmerom močnejše se oglašča, dokler se Matjaž ne odloči, da bo pobegnil iz partizanov, poiskal Snežnine sorodnike, mater, brata, se jim izpovedal in prosil za odpuščanje - kar je krščanska drža. Pri poskusu bega ga partijski eksponenti ubijejo. S tem je opravljena njegova krščanska inicijacija: z žrtveniško smrtjo, namenjeno nečemu dobremu - drugemu -, se je očistil-odrešil. Po takšni smrti lahko vstane v novo življenje. In to se res zgodi. Dramatik pove, da si Matjaž s tem odpre pot v nebesa. - Res pa je **Mladost** bolj zamotana. Vest odpre Matjažu Snežna, ki noče tako dolgo v nebesa, dokler ne bo izprosila od Boga oproščenja Matjaževe duše; zgodba narodne pesmi o **Dušici majceni**. Kompleksnost tega je v tem, da se človek ne more sam odrešiti. Človek ni le PO; je tudi plural - kot Adam v **Svetem pismu**. Je tudi človeštvo, zato odgovoren drugemu; Bogu in drugim ljudem. Kar ga dela avtonomnega in odvisnega od drugih. Le da odvisnega na drugačen način kot funkcionira fevdalni red oz. sleherno gospodstvo. Drugi ima v rokah mojo odrešitev; in jaz njegovo odrešenje. Če se žrtvujem zanj - če žrtvujem zanj največ, kar imam, Snežna nebesa -, mu omogočim, da se odreši. Ne pozabimo, da je bil tudi ta moment izjemno močno navzoč v slovenski revoluciji; ne le lumpenelement. Špelca ubija - gestapovca -, a se s tem, ker jo ulovijo - na to pa je vnaprej pripravljena, tudi na svojo smrt -, žrtvuje za druge: za Slovence. Res le za to, da bi se Slovenija osvobodila izpod okupatorjev; a ta socialno politično državna razsežnost skriva vrsto osebnih usod. Ljudje so kot PO udeleženi v skupni revoluciji-osvobojanju, zato se Špelca žrtvuje zanje kot za PO. Oba momenta sta nerazločljivo povezana. Isto velja za Krima in Nino, **Rojstvo** itn. Miheličeva naredi v **Operaciji** to za osrednji motiv drame: žrtev dotedanjega cinika dr. Donata za drugega.

S tem ko - da - se je Matjaž odločil, da bo pobegnil iz partizanov, a že po dobljeni vojni, kar dela njegovo odločitev še čistejšo, tovarišev ne zapušča v sili, ampak tedaj, ko so že zmagovalci, se Matjaž iz vojščaka-agresivneža spreminja v otroka-trpneža. Pobeg je znotraj tosvetnih herojskih pravil nekaj sramotnega, strahopetnega. Posebej pa še, če Matjaž zamenja vojskovanje, ki od maja 1945 naprej služi oblasti in ekspanziji oblasti - glej Zupanovega **Aleksandra** -, komunističnemu imperializmu, z držo ponižnosti, samozatajevanja, prošnje za odpuščanje, praks, ki so povsem neherojske, »nemoške«; so pa temeljno EK. (Jezus odkloni boj z vojaki-hlapci, ki so ga prišli aretirat.) Človek na kolenih pred oblastniki je hlapec, negativno bitje. Človek na kolenih pred Bogom je otrok. Človek, ki odkloni boj z oblastniki, vendar pa se jim ne podredi kot duh, ne pristane na njihove zahteve odpovedati se sebi, združuje

oboje: socialno nemilitarističnost - civilizem pluralne LD - in vero v EK Boga, ki se drži od Boga odrejenih ritualnih postopkov oz. povsem konkretnih vsakodnevnih praktik.

Jur ne naredi česa takšnega kot Simčičev Matjaž. Jur se ne žrtvuje - ne za očeta ne za Polono; za nikogar. Ker ne ljubi nikogar. Čuti se kriv, a ne ve pred kom. V Zajčevi dramatici - na slovenski stopnji zavesti, ki je v teh desetletjih dosežena - nastopi nekaj, čemur se da reči razpršitev krivde. Že Torkar figuro uvede z modelom: biti kriv brez krivde. A v **Žogi** in **Deliriju** sta žrtvi ženski, ki delujeta; ju je pač uničilo tragedijsko kolesje sveta. Zajc, ki je iz povojne generacije - med vojno je bil trpen otrok, zločine in akcije enih in drugih gledal trpno -, pa v glavnem ne uprizarja dejavnih; ne v **Otrokih** ne v **Grmačah**. (V **Medeji** je ta dejavnost spolna, v **Vorancu** poskuša biti socialna, a postane že na začetku asocialna-kriminalna.) Jur ne ve, zakaj in za kaj je kriv. Ker ne čuti ljubezni do drugega ne do bližnjega? Ker se je v njem posušilo vsako čustvo do drugega razen odpora? Megla, o kateri pišem, je obenem krivda: povsod je in nikjer; ni je mogoče zgrabiti, a duši - do smrti, do zadušenja.

Zdaj že vemo, da je EK iniciacija žrtev, celo smrtna žrtev. Jur je ne more izvršiti, ker se ne žrtvuje. Še huje pa je, če človek ne le da ne doseže iniciacije, ampak ubija-muči otroke; torej če dela za žrtve nemočne. Boj med Hektorjem in Ahilom je veličasten in zgleden, vsaj znotraj vojskaške družbe, ker imata oba v boju enake pogoje; to je boj-tekma. (LD s kapitalizmom bi se rada - na ekonomskem terenu, s tržiščem, ki je pravno regulirano kot za vse enakopravno - približala takšni, le da ne krvavi tekmi. V tem je gotovo bližja EK božjemu kot vsakršno pobijanje, pa naj bo še tako posvečeno.) Eteokles in Polinejkes sta že manj zgledna, saj Eteokles brata izda, se ne drži dogovora, da bo vladal le pol leta; in Polinejkes gre po pomoč k tujcem, da ti napadejo in rušijo rodno mesto-dom, **Sedmerica pred Tebami**.) Razlika je tudi v izhodu boja: v prvem primeru eden zmaga: Ahil. V drugem sta poražena oba, zavlada kaos državljanske vojne. Če pa pojmuje LD - njeno drugo temno stran - kot civilizirano, ukročeno državljansko oz. bratomorno vojno, ukročeno tako, da iz bratov nastanejo le državljani, iz državljanov pa proizvajalci in potrošniki, vloge - **Sadeži** -, potem smemo sumiti, da ostaja v LD kar precej prikritega. Vsakdo, ki ni - koristna, proizvodna - vloga v družbenem sistemu (ali kot potrošnik nima denarja, da bi kupoval proizvode in s tem spodbujal produkcijo), izpada iz sistema; ni več enakopraven.

Socialna LD kot država se sicer trudi, da bi zaščitila tudi te obrobneže; a jih komaj ščiti, in če jih, recimo najbolj v Nemčiji, ščiti le njihovo kožo. In s tem vrača fevdalizem-paternalizem. Ne zaveda se, da so prav ti, ki so zunaj, nemočni, ubogi. Ker pa se tega ne zaveda, lik ubogega spači. Iz žrtve, ki teži v nedolžnost, dela zajedavce, male kriminalce ali pa sploh vzporedno kriminalno industrijo in trgovino z drogo, orožjem, z vsem, kar je uradno nedovoljeno, socialno neprilagojene dela za zločince - v gangih itn. - ljubezen in erotizem spreminja v prostitucijo, užitek v mučenje in življenje v smrt, v samomor. Gre za deformacijo ubogih. Za vračanje moči izločenim, da ne bi bili več ubogi, le drugače - ne po uradnih družbenih normah - močni. Tisti, ki pa so povsem trpni - alkoholiki in zadrogirani ter prostitutke -, se »rešujejo« z avtizmom, tj. po modelu, ki velja za celotno uradno družbo, po kateri je vrhovna vrednota užitek, užitek pa vodi nujno iz odnosa med dvema v odnos

do sebe, v onanizem-narcizem. So le groteskno tragična karikatura uradne veljavne družbe. Literatura se je tega prva zavedla, zato to odslikava. A koliko kritično? V kaosu - megli, indiferenciaciji PM, kjer so vse vrednote zamenljive, pretikljive - je kritika le še metoda imanentizma; ne zmore razločiti dobrega od zla. Zato se sama izgubi v megli oz. služi le tej ali oni oblastveni skupini; kot Inkretova, Bratoževa, Rebulova, Janova itn.

Morovičeva, Mozetičeva, Žabotova itn. proza to odslikava: zapeljuje in vabi na rob kot lažisvet, ki uradno družbo le karikaturalno odvisno spremlja. (**Bomba** nazorno opisuje nenehne stike - kohabitacije, spolno erotične odnose - med bogatimi tujci, ki so v svojih družbah podjetniki, šefi, spodobni ugledni meščani, in mladeniči in mladenkami revnega stanu-družbe-države, Slovenije, ki se prodajajo za denar in za užitek, iz blodnje in izzivanja, iz avtodestrukcije in radovednosti. Oba svetova se tesno prelivata drug v drugega; poseben tip socialno psihološke indiferenciacije, ki pa jo znajo oblastniški udje bogatih spodobnih družb pravočasno razločiti; ko se vračajo od svojih spolnih podvigov, se vračajo v spodobne svetove svojih družb; ali pa celo v lastni družbi živijo na dveh ravneh: v palačah in v njihovih podzemljih, v kanalih, kot kažeta Mozetič v **Pasijonu** in Morovič v **Potapljačih**.

Ta plat literature PM je diabolčna; pomeni radikalno izgubo božjega. (In to plat zagovarjajo KE.) Druga plat pa je različna od te. Ker odslikavajo indiferenciacijo, izdajo, karikaturu, zapeljevanje, zlo, jih, naj to hočejo ali ne, razkrinkujejo. Ta plat je pretresljiva. Ne estetsko lepa, kot ugotavljata dezorientirani Inkret ali Blatnik. Oziroma: lahko je do neke mere estetsko lepa, a na način lepote zla, ki se od Byrona in Baudelaira naprej sesuva vase - Mrak jo je kdaj že sijanje razkrinkal v njeni nemoči, gnusu, dolgočasju, obupu, pustosti, slepi ulici, v **Begu iz pekla**, Mrak je imel s tem nekaj osebnih izkustev. Slovenci kot zaostala nacija pač šele danes slavimo Hudiča in Grdoto in Zlo, kar so velike nacije storile že z de Sadom, Blakeom, Baudelairom in Lautréamontom; pri Lyotardu, Serresu itn. se je avtodestrukcija tega tipa že obrnila, ker je dosegla skrajno točko; in se je že »demokratizirala«, tj. pomasovila v dejavnost - posebej mladih - množic, ki plešejo in skandirajo po scenarijih, ki jih zanje piše velika industrija, te pa ne briga nič drugega kot logika Kapitala, kot zaslužek.

V tej točki se oplodnja Kapitala zažira v substanco družbe in jo tako nažira, da jutri, ko bo postala večina producentov uživaških potrošnikov mamil, ne bo več kapitala. Da se to ne bi zgodilo, skrbi družba za socialno moralo elit; temu služi slovenska ZKC z JOGSSi. Spodnjo polovico družbe - izločene, črnce, Arabce itn. zdaj te, zdaj one - pa ima kot negativen zgled oz. dopušča življenje na takšnem robu le kot začasno, kot izkušnjo in preizkušnjo. Torej kot iniciacijo: zmaga, kdor vzdrži v preizkušnji; kdor ostane pri jointu in ne popusti heroinu; kdor se vrne, cepljen in močan, v družbeno tekmo. - Na Slovenskem vlada glede tega še velika zmeda. ZKC se sicer trudi, da bi postala moralna socialna instanca za nove - meščanske - elite, kar je bila že pred sto leti; tudi v DSD, ta pa je zaenkrat bolj podobna grupam Ku-klux-klanovcev, ki se razglašajo za krščanske narodnjake, za edine pristne ude slovenskega NaRRODa, ki morajo imeti pred tujci in priseljenci prednost; ki morajo biti višja in čista rasa (rasizem nacizma v DSD). ZKC ne protestira zoper to skrajno zlorabo EK; kar je razumljivo, saj jo EK moti, vsa, kar je je, je na strani

repoganizacije filonacistov. Tako nastopajo Jerneji Jungi itn. kot krščanski heroji med postom, izročilom mrtvih - prisego na mrtve - in politično poulično Akcijo.

Rešilna in smerodavna je druga plat KC: tisti duhovniki in verniki, ki pomagajo drogirancem; ki postajajo delavski duhovniki - že pred desetletji; ki se drznijo približati se celo upornim in se spuščajo v nevarnost, da bodo skoz Teologijo osvoboditve izgubili EK in postali marksisti-leninisti. Tisti evangelijski kristjani, ki jim ni do srednjeslojske spodobnosti, ampak čutijo, v kom je Kristus: ne v Kantorju - čeprav tudi v njem -, ampak v Maksu, celo v Matjažu, navsezadnje celo v Jurju. A koliko je takšnih? Uradna ZKC podpira Rebulo in Capudra in vse, ki imajo glavino slovenske povojne in sploh literature za zlo, za ničvredno, za nihilistično, s tem za takšno, ki jo je treba odstraniti; le čakajo na likvidacijo, ki jo bodo izvršili - čeprav na hinavski način -, ko bodo prišli na oblast; dušili bodo in ne klali, v tem so različni od lumpenkomunistov. Ni pa rečeno, da kot fašisti ne bodo tudi klali; slike z zborovanja pred skupščino, ko so odstavljali Janšo, kažejo, da je med DSD veliko lumpendesnice. Jo bo Janez Pogačnik blagoslovil, kot blagoslavlja Marjana Vidmarja, človeka, ki nesramno in prostodušno udejanja model, kakršnega bi izbrala DSD, če bi prišla na obast in bila od opozicije ovirana: vladati le z izvršno oblastjo brez zakonodajne, torej ne da bi sklicala skupščino; to je bil Hitlerjev model. Ni ji niti za videz, za ohranjanje videza. To je duh narodnih demokratov, a tudi Janše, ki se je odpovedal poslanskemu mestu in s tem pokazal zaničevanje do parlamentarizma.

Jur ne zapeljuje; **Grmače** pokažejo, kako brezupen in brezuspešen je njegov način življenja. (Da ne govorim o Bojanu in **Zlatorogu**.) Manj jasno pa je z dramami kot so **Izganjalci hudiča**, **Slastni mrlič** itn. In še bolj z Morovičevimi itn. romani. Oziroma s svetom, ki ga odslikavajo. Je KC sploh zmožna vstopiti v ta svet in soodreševati te ljudi? Ni izdelala metod za zelo drugačne svetove, predvsem pa za spodobne malomeščanske plasti ob kmetiških, za svet slovenstva, kakršen je v **Na smrt obsojenih** in **Verigi** ali Medvedovi drami **Stari in mladi**; kvečjemu še za svet Mavsarjevega **Kaplana Klemna**. Dokler se ne bo začela slovenska KC ukvarjati s tem problemom tudi intelektualno, z avtokritično analizo, ne bo razumela njegove daljnosežnosti. Tisto, s čimer se danes ukvarja in kar jo zanima - oblastništvo, politika, ekonomija -, dokazuje, do česa ji je kot deformirani ZKC. Ukvarjanje s socialnim kot marginalnim in problematičnim - razen kolikor ni paternalistično - se ji celo upira; preprečuje ga ali zamolčuje; kot blokira moje zadevno delo. **RSD** je v tej točki - tudi - poskus, kako z avtorefleksivno analizo odkriti najprej nujo vstopa KC v svet med **Grmačami** in Betontancem, nato pa najti še operacionalizacijo božjih zapovedi sredi tega mejnega sveta.

Bilo bi potrebno analizirati prisotnost in vlogo otrok v celotni SD. Recimo pri Majcnu. Meho pusti v svojo bližino le otroke; odraslih ne, komaj gospodinjo. Hoče živeti v svetu otrok, da bi dobil otroško dušo, kajti edino s takšno bo lahko ugledal Marijo Mater božjo. **Dediči nebeškega kraljestva** so otroci; predvsem zanje in v njihovih očeh se pojavi Kristus-odrešenik-Zdravitelj (theofanija). Otrok je cilj akcije kaplana Sergeja v drami **Brez sveče**. Zaradi njega zapusti Cerkev oz. pristane na to, da ga ekskomunicirajo ali vsaj izločijo, ker se ne pokori cerkveni oblasti, ampak sledi diktatu svoje duše in EK. Kjer ni otrok, je EK bolj oddaljeno; recimo pri Grumu. Grum genialno začuti problem, ki ga odpiram: v **Zastorih** se drama giblje okrog motiva umora

Matere z otrokom, simbola nedolžnosti; tudi simbolnega umora Amare kot variante Jacinte, kot poglobljene in problematizirane Jacinte: Nedolžnice, ki jo mora dezorientirani narediti za kurbo, da bi si onemogočil dosego angela. - A ta analiza ne sodi v sklop, ki sem se ga odločil preučevati. Potrebno jo bo - in čim prej - nadaljevati na drugem mestu; in podrobno.

Dvojnost, ki sem jo odkrival pri Jeločniku - koeksistenca treh tako različnih dram kot so **Vstajenje**, **Simfonija** in **Unum** - je značilna tudi za Kocipra. Naj je **Zasad** še tako jasna platforma slovenskega nacizma tik pred vojno, je **Provizor** zgledna EK drama. Kar dokazuje, kako kompleksno in zamotano bitje je človek; in njegova dela. S tem tudi fašizem in komunizem. Kakor sta po eni strani skrajno negativna, sta po drugi tudi lepa in plemenita; a le podrobna in diferencirajoča analiza lahko to odkriva in se ogne nevarnosti, da bi postal analitik ideolog in hvalil pozitiviteto tiste socialno politične strani, ki ji pripada, drugi strani pa pripisoval vse slabo.

8

Prejšnje poglavje sem začel z opozorilom na trpljenje; in ga najprej povezal s trpljenjem otrok. Družba ter človek, ki izgubita posluš za trpljenje, še posebej za trpljenje otrok - za to, da so otroci kot Nemoč najbližji Bogu -, sta v nevarnosti, da se bosta sama izničila: skoz samoužitek, skoz pretvorbo realnega in verskega sveta v svet prikazni in simulacije. Vsaka drama, posebej še takšne, kot sta **Grmače** in **Zlatorog**, omogoča tako rekoč brezkrayne analize. V vsaki je dejansko ves svet. Kot je v enem človeku ves svet, čeprav en sam človek še ni ves svet, je tudi - čeprav na drugo potenco ali že kot prva redukcija - z dramo kot posamezno in posebno stvaritvijo. Aškerc je tudi o tem nekaj slutil, zato je v koncu **Zlatoroga** dal Lovcu izgovoriti besede o trpljenju.

Kaj pomeni, da ima zadnjo besedo Lovec? In da je ta beseda podobno »nihilistična« ali negativistična, kot je bila v **Grmačah**? Meni Aškerc, da mora imeti v tragediji zadnjo besedo negativna figura? Hoče s tem preprečiti, da bi se zmanjšala teža tragičnosti tega sveta, nastalega, kot puščava, iz grehov naših prednikov? Ali pa je v dobi **Zlatoroga** v takšni življenjski fazi, da mu je najbližja tragičnost? In se šele kasneje, od l. 1904 naprej, s **Trubarjem**, spet spremeni v propagandista politične - zopercerkvene, zoperkatoliške - etike? Bolje rečeno zopercerkvene, kajti katolištva je v **Zlatorogu** obilo. Prav zadnje izjave drame to dokazujejo.

Eno je gotovo: da skuša liberalizem doseči človekovo srečo - ugodje, zadovoljstvo, blaženost, skratka evdaimonijo - z užitkom in v užitku; zato so slovenski učenci lacana pristni ideologi in obnovitelji slovenskega liberalizma. Že ko so bili v fazi lacanomarksizma, v 70. in v večini 80. let, so s to kombinacijo, ki sem jo že od začetka javno spodbijal, izražali tisti proces, ki se je znotraj Partije že od 60. let začel in nato nadaljeval kot proces notranje partijske reforme v smeri vse večje liberalizacije. Oba osnovna tokova, ki sta bila značilna za mlade, sta konvergirala; a oba sta se morala vezati na Marxa (na socializem, na Kardeljevo samoupravljanje v 70. letih), če so mladi hoteli

ostati v družbi; morali so biti pač napol v nji napol zunaj, da bi jim oblast dovolila javno existenco, a da bi si omogočili kritično držo. Ob Marxu in marksizmu, ki ju je starejša generacija - moja, Zajčeva, Strniševa, Smoletova itn. - odklanjala, so se razdelili v dve glavni skupini.

Ena je bila bolj cinična; ta je sledila Lacanu, ker je postavila za osrednjo vrednoto užitek, ne moralo. (K morali se je začel Žižek kot glavni ideolog slovenskega liberalizma vračati šele v 90. letih v zvezi s platformo socialne LD.) Če nudi zveza z marksizmom in obastjo užitek, zakaj je ne izkoristiti? Čemu se pustiti izločiti iz družbe, kot sem se jaz? (Pa še jaz se nisem pustil do kraja; nahajal sem se na robu.) Ker so ostali ti mladi v družbi - institutih, organizacijah, posebej mladinskih, in so si tam izborili nemalo avtonomije, so mogli iskati specifičnega sebe tako, da jih starejše, še zmerom vladajoče generacije, ki niso mogle in si niso upale prebiti od Kardelja in Tita določeno mejo, niso znale več nadzorovati; in si jih kasneje niso niti upale več zaustavljati ali pa le neuspešno in delno. Ta linija je pripeljala do današnje LDS. Bila je v osnovi politična. Čeprav tudi estetska. Jesih je še danes glavni slovenski pesnik užitka, čeprav nežnega, zadržanega, modrega, lepega, ljubeznivega, impresionističnega, rahlo ironičnega, torej zelo kultiviranega. Med Jesihom in Mlakarjevim radikalnim demoničnim Užitkom je cela diferencirana pahljača stališč. Babačič je začel z diabolničnim vojščaškim lumpenužitkom; zadevno njegovo pesem sem v prvi polovici 80. let kritično analiziral v svojem drugem beograjskem **Dnevniku** v Književnosti; v Sloveniji kaj podobnega nisem smel objavljati.

Druga linija, ki je kasneje prav tako vodila v LDS, je bila patetična, psevdorevolucijska. Ni delovala v imenu Užitka, ampak v imenu obnove revolucionarnih idej. Začela se je l. 1969 in nadaljevala s kultom Che Guevare; Jaša Zlobec itn. Po eni strani je peljala k maoizmu. A kmalu se je skazalo, da je ta maoizem deloma le maska, za katero se skriva politični interes mlajše grupe; Bavčar itn. so se prek različnih faz včlenili v LDS. Morda je edini, ki je vzela maoizem zares, Janša. Od Zlobca do Štrajna, od Dekleve do Omerze so se tako velike revolucijske ideje kot iskanja vzhodnjaških religij - glej Deklevovo zbirko **Mushi Mushi** - razodele kot retorika; kot pomenska struktura lingvizma, tj. ene od različic ludizma. Vsi so prišli na sredino, na različne točke LD in CD, tj. civilizma in pravne državnosti, osnovane na medsebojni dogovorni igri relativno avtonomnih retoričnih in interesnih subjektov. (V to je šla tudi slovenska ZKC, dokler je niso preveliki apetiti potegnili na desnico, k pripavi nove - desne - revolucije. S tem pa k Janši.) Velika večina slovenskih literatov je pristala na Zahod: na simulacijo.

Že oboževanje Cheja na prelomu 60. v 70. leta je pomenilo retoriko, ki nima zveze z dejansko revolucijo. Zdi se, da je - vsaj levo - revolucijo partijsko gibanje med leti 1941 in 45 oz. še kasneje izpraznilo: udejanilo in bilo toliko časa na oblasti, da so mlajše generacije-grupe (tudi Zajčeva in moja) imele možnost zadevo natančno kritično preučiti in odkloniti z vseh strani. Kot edino normalna se je kazala le LD; in - zadnje čase - nova desna revolucija, pravzaprav že od srede 80. let kot nacionalistično gentilistična v izvedbi enega krila NoRe, Urbančiča in Hribarjeve. Kot retorična maoistična patetika ni bila nevarna realni Partiji; to je ta hitro ugotovila in maoiste hitro potegnila k sebi - v 70. letih. Maoisti, ki sodelujejo z oblastjo - tedanja Tribuna, ki je bila kritična do oblasti, pa vendar ne prekritična, pa Časopis za kritiko znanosti itn.

- so živeli simulacijo: bili so, kar niso bili. Ne pravim, da je bila povsem zunaj simulacije moja generacija-grupa. Hvala Bogu. Nekaj narave simulacijskosti ji - mi - je omogočilo, da smo bili tudi mi tvorci LD; tudi Zajc itn. LD, ki ne bi bila simulacijska, ni mogoča; o tem ves čas govorim.

Gre le za to, do kolikšne mere simulacijska. Ko intelektualec naredi avtokritiko in odkrije, da je pristaš Che Guevare na plakatu in na ploščah, ne pa v realiteti - to realno pristno revolucijsko možnost je grupa Perspektiv odklonila l. 64, ko jo je natančno razmotrila -, mora potegniti iz tega konsekvence. Ponavadi so cinične; cinizem pa je ena od - bolj odkritosrčnih - oblik LD; druga je hinavstvo, v katerega nujno prehaja humanizem liberalizma. K avtokritiki je navajala moja generacija-grupa. Sam Zajc z analizo **Potohodca**. Kozak z analizo fenomena Che Guevara v drami **Legenda o svetem Che**. Ali pa Šeligo s **Skakom**. Pa Jovanović s **Tumorjem**, s **Plejboji** itn. Zelo močna je bila tendenca v magizem, ki naj bi bil obnova starih mitov - vse do Svetinove prepesnitve **TKM** ali **Šeherezade** - prek Šeligove **Čarovnice** itn. A kaj je magizem drugega kot verbalizacija mita, tj. mit, ki je bil nekoč avtentičen, je zdaj predelan - mistificiran - v mitologijo, v znanost o mitu in v mitske - pa religiozne - praktike (yoga itn.), ki služijo nečemu povsem drugemu, saj delujejo v povsem drug(ačn)em okvirju-kontekstu: v simulacijski LD, ki se razvija k PM.

Hribarjev sakralizem je le začasno ideologiziral slovensko kulturno sceno in zavest. Ko je padla Hribarjeva politična ideja - spraviti Svetost življenja v ustavo in obvladati celotno strankarsko sceno s stališča magijskega mentalno filozofskega totalitarizma (padla je zato, ker je bila premalo banalno strankarsko politična, zmagali so pritlehni politiki strankarstva, tehnologi dogovorov in interesov, Drnovšek, ne pa patetiki, tako da so morali ti priznati moč pragmatistov in se kot udje DZ včleniti v LDS, Rupel itn.) - se je pokazalo, kako neobgljena, izmišljena je bila ta ideja; kako so ji ljudje sledili le zato, ker so menili, da je značka za politično moč, za oblast. Neuspehu je sledil Hribarjev umik iz politike, nato pa še umik Hribarjeve; čeprav se trudi ona še zmerom obdržati velik vpliv na slovensko moralno politično zavest; z bistrimi članki v dnevnem časopisju (ki so tudi simpatični, kolikor razkrinkujejo DSD, žal pa se avtorica ne more odpovedati gentilizmu in kolektivizmu) je v javnosti in publiciteti močno navzoča.

Morda nese Hribarja v novo različico magizma: v bližini **TKM**. To le omenjam, saj zadevna analiza ne sodi k **Zlatorogu**. Deloma sodi h **Grmačam**. Lahko jo gledamo kot blodenje bistrega človeka, ki nosi v sebi težnjo po odrešenju, a zaradi napuha in zapetosti pred Bogom ne najde prave poti. Zato kar naprej konstruira prave poti - od pravovernega marksizma pa prek Nietzscheja, Heideggerja itn. do neobudizma -, ki pa se skažejo vse enako brezpotne in slepe, kot se Jurju v **Grmačah**. Hribar noče priznati sveta zgolj simulacijskosti; če ga prizna, ga radikalizira v nesimulacijski nič, v nič kot usodo in obup. (Zato je postal Hribar v 70. letih eksistencialist. Tudi zapoznala opcija. Hribar je mojster zakasnelih izbir; v tem predhodnik in model za kritike-epigone.) Te strukture noče priznati niti Zajc; oz. noče pristati nanjo, čeprav jo oba analizirata. Nepristanje na danost je moralno lepa reč, kaže na žejo duše, ki je močnejša od žeje po užitku zgolj liberalnega tipa. A je hrana, ki si jo priskrbevajo te duše, brez hraniva. Duše begajo med grozo zgolj ničā, ki jo je Hribar dobil tudi iz analize Zajčeve dramatike - sam sem o nji pisal že

v **Svetu krvnikov in žrtev**, 1959, pa v **Trojnem plesu smrti**, 1967 -, in redukcijo na lingvizem ter begom v magizem.

Aškerca ravno tako nese v simulacijo, tj. v njegovem primeru v konvencionalizem praznih verzov, v konstruiranje različnih modelov, ki pa se ne obnesejo; ni čudno, Aškerc je liberalec in mora stran od vztrajanja pri arhaično izročilno pristnem, ki se kaže vse bolj kot folklorizem - že od **Divjega lovca** naprej pa do karikature te države v planšarski igri Jože Lovrenčiča mlajšega, uda SPE. Vendar Aškerc obenem ne more presekatiti vezi, ki ga vežejo na katolištvo in na krščanstvo; na katolištvo tedanjega časa moralizem, na EK poslušnost za trpljenje, priznanje trpljenja. Trpljenje in užitek se izključujeta. Oziroma: liberalizem hoče tudi trpljenje narediti za užitek: v sadomazohizmu; tudi zato je de Sade tako cenjen v zreli ali današnji fazi LD. Preden spoznamo in priznamo, da sodi sadomazohizem v mučenje in ubijanje nedolžnih in otrok, se zdi svež: kot psihotična igra, ki postaja socialna norma. Dokler je LD dogovorna, je prakticiranje sadomazohizma dovoljeno, če ne krši svobode PO. V prvi fazi je privatno, danes celo povsem javno, propagirano od umetnosti, filma, teve in sploh vseh publicitetnih centrov. Šele ko izgubi tudi tu naboj užitka in postane življenje takšno, kot ga razkrinka Zajc v **Medeji** - životarjenje v dolgem času -, začne človek iskati drugam; a ne k odrešenju v smeri onstranstva, ampak k stopnjevanju užitka; Mlakar oboje povezuje v vrhunsko perverzen kaos.

Lovec se ne moti, ko na koncu **Zlatoroga** ni zadovoljen. Pred njegovimi očmi odnaša Soča oba utopljenca, Vido in Bojana - Bojanovo truplo je sam prinesel iz Zlatorogovega kraljestva k Soči in ga vrgel v reko. Lovec razglablja: »Haha! Končano mar je vse sedaj?! Trpljenju vašemu je s tem že kraj?« Izda, kaj je tisto, kar ga predvsem moti. Smrt je za oba nesrečneža - kajti Vida od obupa in zapuščenosti znori - rešitev. Oba sta kaznovana s smrtjo, ker sta izdala pravila socialne in osebne morale, Bojan pa je storil povrh vsega še nekaj takšnega kot Adam v raj: izdal je Boga oz. tistega, ki je v Aškerčevem liberalnem panteizmu na mestu Boga: Zlatoroga-Sonce in Bele žene, dvojnice angelov. (Aškerc je bil najbrž prepričan, da je napisal novo - liberalno, nekrščansko - različico Geneze oz. razlage, zakaj je človek izgubil srečo bivanja v paradizu.) A ker za Aškerca ni onstranskega sveta, nebes in ne Poslednje sodbe, ko bo zmagoviti Kristus delil pravico (to je podoba vseh milenaristov, komunistov l. 1941, DSD l. 1944), ker je človekova smrt le prehod človeka v Naturo, s tem celo svojevrstna rešitev, vsaj kot konec trpljenja - si je Aškerc že začel želeti smrti? -, hudič izgubi moč; je opeharjen.

To je Aškerčeva razlaga zadevnih pravljič o pogodbah hudiča s človekom in hudičevem opeharjenju. Duša obstoji za liberalca tako dolgo, dokler obstoji telo; torej je duša del Sveta, ker je svet hkrati telo in duh, duh kot Energija, Svetloba, Moč. Vendar je razlika med telesom-dušo PO in Nature. Smrt je meja, ko prenehata živeti telo-duša PO; ko preideta v Pan. Tu se trpljenje neha. Kamna - skalovja, puščave - ne boli. S stališča Sonca je vseeno, ali je zemlja puščavska ali zelena. Ni pa to vseeno s stališča živih ljudi - PO in skupnosti. Odkar je Zlatorogovo kraljestvo pustinja, pastirji bohinjskih in trentarskih vasi v njem ne morejo več pasti; ali komaj. Nastopi čas revščine. Po času izobilja - blaženosti, paradiza, ko so bile narurne magične sile ljudem naklonjene - čas človeku sovražnih sil. Natančno tu Zajc nadaljuje Aškerca: **Otroka reke Zlatoroga**. Tudi Dan in Reka sta se rodila v polnem, smiselnem, lepem, naravnem svetu: v varni maternici matere Reke; a sta lepo naravo, ki

jima jo je dala na pot mati, postopoma zapravila; nazadnje sta zaživotarila le še v svetu prahu, puščobe, utrnitve čustev, grdote. Tudi Zajc je - v **Otrokih** - napisal svojo varianto izгона iz raja. Literatura je mnogo pogostejše teološka - kozmogonična -, kot se nam to zdi.

Na koncu **Grmač** ostaneta nihilistično sporočilo, ki sem ga navedel in komentiral, in svet puščave-megle-kaosa. (To bi bil moj micelij - **RSD** -, če se ne bi sproti preoblikoval v katedralo božjega Smisla.) Ostanee seveda glavno: zgodba oz. dogajanje same drame, sklep je le en del drame; katastrofa je le eden od momentov dramaturgije - poleg slepila, trpljenja, razkosanja, spoznanja itn. Konca **Zlatoroga** in **Grmač** sta si pravzaprav nenavadno podobna. Ali kot da je sam konec, ne celota drame, v **Zlatorogu** še bolj demoničen kot v **Grmačah**; ne v prepričljivi umetniški izvedbi, ta pri Aškercu šepa, vse preveč je prazne retorike, pač pa v samem sporočilu. Kot da je prav lovec tisti model, ki ga bo posnemala PSD: vse do Mlakarja. Je to začutil Ušeničnik, ki je videl v središču **Zlatoroga** mefistovstvo? Je treba presoditi, da sta momenta katoliškega moralizma in liberalnega že kar radikalnega demonizma v **Zlatorogu** uravnotežena? Je močnejši od obeh momentov Aškerčev občutek za trpljenje, kar je drža EK? Ali pa je ravno trpljenje v pesnitvi povsem retorizirano in zato ne prepriča?

Zdi se, da je ta stavek najbližji resnici. Aškerc je - svoje in človeško - trpljenje verbaliziral. »Zmaga« Cankarja nad njim je prav zmaga tenkega posluha za trpljenje, ki pride v prvi plan in brez suhe retorike ter moralizma. Pavla in Mlakar v **Dušah** silovito trpita. Enako Maks v **Kralju** pa Nina; celo Kantor. Da ne govorim o Jermanu in likih iz **Vide**. Celo Jakob **Ruda**. Pa Pepina v **Školjki**. Pa Mati in njeni otroci v **Materi** in vsa družina **Pri Hrastovih**. Itn. Dramatika, ki je sledila Aškercu, je odkrila trpljenje in ga znala primerno posredovati, nemalokrat v pretresljivi literarni obliki. Aškerc je trpljenje zagovoril v bistvu enako, kot ga je skoraj tričetrto stoletja kasneje skupina mladih, ki je vzela trpljenje južnoameriških kmetov ter pastirjev pa svetovnih revežev pa pristnih revolucionarjev - Che je tu še najmanj pristen, njegova revolucija je bila vse preveč operetna, ideološka in zato simulacijska, kot že sama Castrova na Kubi, kljub terorju tega latinskoameriškega stalinista - za estetsko geslo. V Aškerčevih pesnitvah, ki so sledile **Zlatorogu**, posebej v **Junakih** in **Mučenikih**, je trpljenje vse bolj ideja in znotrajtekstualno znamenje; seveda tudi samoljubje, ki vodi v narcizem.

Aškerčeva eksistencialna izpraznitev, ki je tako razočarala Slovence v prvi polovici tega stoletja oz. še posebej v prvem desetletju, je le povsem naraven znak LD kot same na sebi prazne. Le da so si znale nove generacije-grupe in za to bolj nadarjeni posamezniki LD osladiti s tenkočutnejšimi užitki; z bolj dekadentnimi, z izbranejšo formo - vse do Hienga in njegovega zadnjega romana **Čudežni Feliks**. Cankar sam je začel s tem samooslajevanjem v maniri dekadence: **Erotika**. Pa Župančič - nedosežno s sintezo naivnosti in cinizma - v **Čaši opojnosti**. (Ne pa reducirani Golar, ko je takoj zaplul v retoriko folklorizma. In ne Gaspari.) Le da sta Cankar in Župančič hitro prešla od dekadence drugam; Cankar k EK. Medtem ko so Grum, Bartol, Hieng, Svetina ostali v izbrušeni formi med sladostrastjem, uživanjem v lastnem propadu, igro z demonizmom in odkrivanjem maske-mreže sveta kot cirkusa. Hienga »rešuje« prav to: svet je zanj le teater, le cirkus **Orfeum**. Je tako skrajno skeptičen,

hladen, nezainteresiran, v bistvu ciničen, da nad tem ne uživa več, vse to - sleherno pristno subjektiviteto - skriva, se sam moralno prisili v ljubeznivost, prizanesljivost, neverjetno objektivnost; strah ga je edino tega, kar so izpovedali Cankar, Balantič, Kosovel: ekstatično predajanje viziji in opustitev varnosti v Formi. Današnje občudovanje Hienga in Jesiha - v analiziranem sta si zelo podobna - izvira od tod: pod ljubeznivo formo skriti trpljenje ali pa ga vsaj zmanjšati oz. si preprečiti, da bi človeka odneslo na pot Mlakarja, Ogorevca, sadomazohizma lumpenističnega tipa.

Lovčeve končne besede so program slovenskega diabolizma v PM. Obema retorično zaostrenima vprašalnima stavkoma Lovec dodaja svoj program: »Kaj še! Kaj še! Vsi radi al neradi/ ko slepci derete mi v slepo past,/ ki vam nastavlja jo ljubezni strast/ pa lakot po cekinov polni kadi!« Aškerc se izraža staromodno, vendar mu gre za isto kot hedonističnim ideologom LD: za tematizacijo poželenja, spolnega in interesnega. (Juhant spada s svojim »krščanskim interesom« v isto kad.) Lovec uživa, ko vidi človekovo slepoto-strast-željo. Ker ne more do smisla - se je Aškerc zavedal, da sam ne more do Smisla, da Sonce ni ustrezen smisel? -, ga ne privošči nikomur; privoščljivost ni le slovenska narodna lastnost. Če ne morem k blaženosti jaz, naj ne bo srečen nihče! Takšna je Lovčeva deviza. Aškerc jo odklanja; v tem je moralist in usklajen z etiko EK, ker gre za škodenje drugemu.

Lovec, ki edini od nastopajočih preživi, si naredi program: še naprej in vse bolj zapeljevati; tj. voditi ljudi stran od EK v avtodestrukcijo, k polomu konstruktov, zgrajenih na željah po Uspehu, (ob)lasti, (S)lasti. Tega programa se ne zavesta ne fašizem ne komunizem; oba verjameta, da ne zapeljujeta; da vodita zanesljivo v udejanitev-dosego Absolutne tosvetne prihodnosti, tj. v svet, v katerem bo imanenca posesala transcendenco (Boga) in ne nasprotno, kot uči EK. Komunizem vodi pristen zanos; tudi zato je sposoben tolikšnega žrtvovanja - vseh, svojih in drugih. Fašizem je za stopnjo ali dve bolj simulacijski; tudi zato na predvojnem Slovenskem ni dovolj uspel: bili smo še prearhaična nacija. Šele zdaj zanj zorijo ustrezne razmere. DSD se prepričuje, da ne zapeljuje; nasprotno: da edina osvobaja in uvaja pravično družbo. A pod tem neofašizmom je zelo vidna resnica, ki jo upodablja slovenska literatura že vse zadnje stoletje; morda pa prav od **Zlatoroga**. (Seveda ne; Cankar ve vse to v **Romantičnih dušah** bolj pristno in globlje.) Le da je najmlajša slovenska literatura - zato jo je tako fasciniral Bartol in **Alamut** pa Zupan v **Igri s hudičevim repom** - prevzela Lovčev idejni program brez distance; ali s kaotizirano - izgubljaajočo se - distanco. KE jo dodatno zapeljujejo v Lovčevski diabolizem.

Sorodnost med KE diabolizmom in Lovčevim posebej poudarjam zato, ker gre v obeh primerih za privoščljivost: za sovraštvo majhnega, manj sposobnega, prizadetega, ki pa ne more - na osnovi EK - pristati na svojo nemoč in jo razumeti kot kenozis, ampak se je sramuje in jo skuša preseči z močjo negativizma. Ne ljubezen do drugega, ampak po možnosti škodenje drugemu, uživanje v zavesti, da se je tudi drugemu ponesrečilo. Glavno je, da drugi ne doseže Smisla (Odrešenja itn.). Da je z nami vred v kotlu vrele vode, ki ga pa naredimo znosnega tako, da izgubimo občutek za bolečino. Ostane naj le še užitek. Vsak, kdor kviri ta program-igro, je najhujši sovražnik, saj vrača trpljenje. Ker vrača trpljenje, ne da bi mogel trpljenje odrešiti - v to namreč KE ne verjamejo, vsakršno vero v EK imajo za goljufijo, za slepilo, za

maloumnost, v tem je njihova liberalno skeptična razumarska borniranost -, je zločinec. Zločince, tj. ljudi, ki delajo zlo, pa je treba kaznovati in odstraniti. In smo spet pri sveti vojni zbeganih liberalcev zoper EK Boga. Začetnik te vojne je bil Aškerc.

KĒ in sorodni sledijo Lovcu, ki tuli: »Pogum, ljudje, naj vodi vas pogum!« In kaj je ta pogum? Ne heroizem NOBD in SPED, ampak: »Pokaj imate bistri svoj razum?/ Pokaj imate močno svojo dlan?/ Kako za dnevom naglo mine dan!/ Naprej! Ne držite mi križem rok!/ Na lov - in pasti mora Zlatorog!« Aškerc na eni ravni v teh besedah kritizira in parodira Župančiča, **Pesem mladine** («Mi strelci...«), agresivizem mladih, ki da je negativističen. Odklanja hedonizem: carpe diem! Vitalizem, v katerem postaja Homo faber Vojščak in Poželjivec. Odklanja celo razsvetljenstvo, razum, ki pokaže, da je edino vredna stvar užitek-interes (Holbach, Helvetius). A zadeva ima tudi drugo plat. Če odpade heroizem novega milenarizma - in Aškerc postaja kritik liberalizma, s tem ko obnavlja like mučenikov, žrtev in junakov in vrača arhaično herojsko družbo -, ta pa je po drugi svetovni vojni začel odpadati, leva revolucija se je sama požrla, ostaneta le še ali nova - desna - revolucija (permanentnost revolucije, ki jo je zastopal Trocki, se kaže, seveda povsem zoper voljo Trockega, ne kot permanentnost levih, na Marxu utemeljenih, ampak kakršnih koli, torej tudi desnih, na NaRODu in človekovi zasebni sli po Moči-Oblasti utemeljenih, takšna je revolucija DSD) ali privatni sadomazohizem tipa Lovca oz. KĒ. Oboje izhaja iz **Zlatoroga**.

Lepa, plemenita magično mitska Natura, ki je osnovni pozitivni model-zgled **Zlatoroga** - in kakršne v **Grmačah** ni več, bila je na začetku **Otrok**, a se ni več vrnila - je, kot sem že nakazal ob **Vstajenju**, ideološka osnova fašizma-nacizma. Ni važno, da je bil Aškerc liberallec, Jeločnik pa klerikalec, obe liniji se srečata v fašizmu; torej tudi sadomazohizem radikalnega liberalizma, dekadenca (ki jo je nacizem preganjal, a je fašizem uvajala, ne le pri D'Annunziju in Benu), panteizem, ki izloči osebnega razodetega Boga in s tem omogoči, da ga zamenjata slepa Natura in Vodja, ki jo edini zna - kot izučeni astrolog - brati kot skrito usodo in ljudi voditi po poteh, ki so zapisane v zvezdah. (Elementi fašizma so tudi v Strnišu - zaupljiv, fasciniran odnos do zvezd, v perspektivovskem gibanju, pri Mraku, Bartolu, tako rekoč pri vsakomer; tudi pri Zajcu in meni. Fašizem ni zlo, ki je značilno le za druge; tako ga ideologizira le komunizem ali naivno samopridni humanizem. Fašizem je izjemno kompleksen arhetip, ki se nahaja povsod; tudi v komunizmu, v KC, v liberalizmu. Prav zato ga je treba analizirati in dobiti na dan kot čim bolj goli - s tem seveda poenostavljeni - model. In to že desetletje počnem.)

Lepa in dobra planinska narava, ki jo Aškerc opiše na samem začetku pesnitve, se zdi na prvi pogled le konvencionalna; a skriva v sebi več: tisto, kar sotvori fašizem. EK narave ne gleda tako; Mrak jo - v **Rdeči maši** - gleda zelo drugače, v duhu frančiška Asiškega, čeprav tudi neobudistično. Celo Mrak ni bil imun pred fašizmom; glej **Obločnico**. On je po eni strani Kristus, to Mraka reši. A je po drugi strani človek, ki ima moč božanskega, v duhu Nietzscheja, ki si vse podreja, osmišlja, veže nase erotično. Ki je absolutna duhovna moč: vodja sekte. Mrak se je moral hudo boriti zoper takšne - demonične - tendence v sebi, kar je uprizarjal v **Begu iz pekla**, v **Van Goghovem Vidovem plesu**, v **Chryssiposu**, da je mogel izdelati tako nefašističen lik Jezusa, kot ga je v **Procesu**; tako osamljenega, tako zgolj zgled

in nič vodje kolektiva; tako vezanega le na enega človeka-učenca, na dediča (**Herodes Magnus**). Pogoj za fašizem je odnos med elito in maso oz. celo med enim samim izbrancem in kolektivom. Rupnik je bil šele prvi model za kaj takšnega; Novačanu se je želja ponesrečila. Kidrič in Kardelj sta bila preveč marksista in humanista, da bi hotela biti fascinantna Vodja. Tudi Pučnik tega ni zmogel-hotel. Pravi kandidat za Vodjo je šele Janša. Mrakova zglodna figura je Valentin iz drame **Blagor premagancev**: umirajoči, umrli, celo dezertar, ki dobi drugo vizijo-poslanstvo od revolucijskega: vstajenje od smrti v EK duhu. A prav to, da vstane od smrti človek - in ne Bog -, kaže, kako trajno prisotna je bila v Mraku želja-slepilo, da bi človek postal Bog. Ne kot zmagovalac v vojni za oblast na tem svetu; to so nacisti. Ampak kot nekdo, ki premaga smrt kot tako že pred Prenovo časov. Vendar je Mrakovo zgodbo o Valentinu mogoče brati simbolično: da je premaganje smrti v veri v vstajenje; da je ta vera tako rekoč že sama na sebi vstajenje. V tem pa se Mrak ne moti. Čeprav bi se dalo tudi to njegovo pomensko strukturo razlagati neobudistično.

1994

OPOMBE k razpravi ZLATO IN KAMEN I

1. Prej ko prej bo treba izvesti primerjavo in razlikovanje med AVS (arhaično vaško skupnostjo) in FD (fevdalno družbo). Razumljivo je, iz ideoloških razlogov, da nihče, ki se danes zavzema za obnovo tako ene kot druge, tega ne počne pod imenom-gesloma, kakršni uporabljam jaz. Tako pridevnik fevdalen kot arhaičen ne privlačujeta. DSD noče veljati ne za arhaično ne za filofevdalno. Gotovo da tudi ne v pomenu suženjske kopije FD in AVS; nobena kasnejša časovna socialna - niti ne duhovna - oblika ne more biti s prejšnjo istovetna, lahko si prejšnjo le postavlja za zgled, odkrito ali zakrito, lahko jo le posnema, a le v določenih točkah. DSKC (današnja slovenska KC) je kot neofundamentalistična v marsičem tudi poudarjeno moderna, v pristanku na tehniko recimo, kakor pove za večino ali celo za naravo fundamentalizmov Aleš Debeljak v svojem eseju o fundamentalizmu.

Gre za dve stvari; za obnovo fevdalnih momentov v širši Db-državi; za ohranitev slovenskega podeželja takšnega, da bi bilo čim bližje idealno zamišljeni vaško katoliški skupnosti. Tu je treba prav tako razločevati dvojce: tradicionalno vaško skupnost, kakor je bila oz. kakor mislijo strokovnjaki o nji, da je bila, na eni strani in AVS kot ideološki model, ki si ga želi KDSD (katoliška današnja slovenska desnica), na drugi strani. Pretekla slovenska vas, kakor se kaže skoz SD, je gotovo bližja modelu ideološke AVS kot znanstvenemu modelu, vendar pa ni istovetna ne z enim ne z drugim, saj je v SD vas podana obenem tudi kritično. KDSD si gotovo ne želi obnove moči vaškega mogotca, župana Zavrtnika, glej **Divjega lovca**. Razumljivo pa je, da si še manj želi vas, kakršna je nastajala po veliki gospodarski agrarni krizi na prelomu stoletij, vas, kakršno slika Kvedrova v **Amerikancih**. Potrebno bi bilo dobiti idealen model ideološko - moralno, versko - zaželjene slovenske vasi, ki ga je podala kaka slovenska drama. Vombergarjeva **Vrnitev** ni le mlajša; podaja tudi le izsek iz vasi, življenje v eni družini. Morda bi bilo treba seči k drugim - mladostnim - Vombergarjevim dramam iz prehoda v 20. leta. Ali pa se zadovoljiti s Krekovo dramatiko, s **Tremi sestrami** in **Ciganom-čarovnikom**. Iskanje takšne - idealno modelne - drame me še čaka.

Tudi v Medvedovi dramatiki najbrž ne bo mogoče najti idealne FD; posebno v tragedijah kaže Medved tudi na negativne poteze FD, ki povzročajo tragedije. KC je sicer pristajala na FD, a na takšno, kot si jo je želela sama; idealna je recimo v Turnškovem **Potujočem križu belih menihov**, liki višnjegorskih grofov, a je kot laično vojaška komaj nakazana. Vsekakor bo treba iskati tudi ideal(izira)no FD v SD. Da bi bila FD kakor koli ideal, tega v DSKC gotovo ne bo nihče priznal. Aksiološki problemi **RSD** oz. analize slovenske družbe - ali družb v Sloveniji - so še dodatno odvisni od

metodoloških. To zadevo komplicira, a jo dela tudi bolj diferencirano, kar pa je cilj hiperkompleksnosti, za katero si prizadeva **RSD**.

2. Lahovo **Noč na Hmeljniku** analiziram dvakrat. Prvič v knjigi **Slovenska dramatika 20-ih let**, drugič v študiji, ki niti še ni končana; v nji po skoraj desetletju, letos, komentiram svojo analizo **Noči**.

3. Ta sodba je le deloma točna. SLS, kakršna se kaže danes kot stranka vladne koalicije, je drugačna celo od tiste izpred vstopa na oblast; tedaj je trdila - morda celo resno mislila -, da je zoper slovenski vstop v ES (evropsko skupnost); postavljala se je na stališče slovenske državno družbene avtonomije, kar seveda ni bilo realno; to platformo je bilo mogoče zastopati v opoziciji, idealno, ideološko, ne pa v stvarni odgovorni politiki. Če se Slovenija noče vrniti v balkansko jugoslovanske povezave, se mora vezati na Zahod, pa naj je ta še tako kapitalističen. Celó DSD se tega zaveda; zato niha med avtonomizmom in zahodno opcijo. Optimalno bi bilo obema, DSD kot okviru in SLS kot enemu krilu znotraj DSD, a danes ne več skrajnemu, da bi imela Slovenija čim večjo avtonomijo znotraj zahodnih zvez. Kaj pa to realno pomeni, tega danes nihče ne more vedeti, predvide(va)ti. Eno je skrb za čim večjo zaščito podeželja, točneje kmečkih elit, kmečkega lobija, ki pa bi ga bilo treba podrobneje opredeliti, ugotoviti, ali gre res le za kmete ali bolj za politike, ki vladajo v imenu kmetov, za zadrúge, za velike in ne za majhne kmete, celo za živilsko industrijo ipd.

Škoda je, da je intelektualno kulturna moč DSD tako šibka; da katoliške založbe objavljajo tekste o preteklih časih, Sivčevega o Aljažu, **Triglavski kralj**, o Petru Pavlu Glavarju, **In večno bodo cvetele lipe**, o Adamu Ravbarju, **Jutro ob kresu**, današnja slovenska vas pa je v teh obravnavah bistveno bolj ideologizirana, toliko, da so te podobe malo uporabne. Če pa se zdijo točne, jih DSD zamolčuje, recimo Topolovčeve povesti iz vaškega življenja, za katere je značilen radikalen naturalizem-verizem, glej **Pokošeno travo** itn. (Nekaterim sem napisal podrobne analitične **SB** in kritike. Značilno je, da sicer zelo skrbni in podrobni **Leksikon slovenske književnosti** Cankarjeve založbe Topolovca sploh ne omenja, pa je avtor vrste knjig in nikakor ne slabih!) Čim prej bom moral analitično primerjati današnjo slovensko vas, kakor se kaže v Sivčevih in Topolovčevih povestih.

V zapisani trditvi, ki jo v opombi omiljujem, sem pripisal SLS nekaj, kar je značilnejše za SKD: germansko nemško varuštvo oz. kot se je skazalo po Oglejskem parafiranju, tudi italijansko, dejansko vaticansko ali krščansko demokrasko, najbrž v tem sklopu tudi fevdalno, Peterletova obljuba vrnitve zemljiških posesti tujim fevdalcem. SLS je bolj avtonomistična; tudi ni domobranske usmeritve, ampak se rekrutira enako iz partizansko kmečkih, ne pa komunističnih slojev, kar gre predvsem na rovaš tega, da je če že ne nastala na Primorskem, pa nekako vezana prek bratov Podobnikov na Primorsko.

Idealna zamisel za večino elit je, da vladajo čim bolj same; le tedaj se vežejo na tuje elite, na elite, izvirajoče iz tujih držav, če to morajo. Kaj pomeni samozaprtje neke Db-Dž, se vidi iz južnoameriških fašizmov; pa še tam gre - je šlo, zdaj jih je manj - za razliko med nacionalistično-gentilistično-

fašistično ideologijo avtonomizma in realitete, ki izdaja veliko odvisnost elit od ZDA, katere sicer napadajo kot hudiča.

4. To trditev lahko razširim: brati katero koli dramo pomeni brati kompleksno razumljeno SD. Takšna je moja metoda, moja prva predpostavka branja, razumevanja, moj interpretacijski okvir komparativistike. Zato je potrebno tolikšno empirično znanje; zato sem moral analizirati kar se da podrobno toliko posameznih dram - kar so mi kritiki očitali, češ da sem redundanten, da ne vidim bistvenih zakonov, da ne upoštevam reda, niso verjeli, da se s tako obsežnimi empiričnimi analizami šele pripravljam na nadaljnjo stopnjo obravnave, to udejanjam zadnja leta. Če tega ne bi storil, bi ostal, kot večinski del današnjega SLZ (slovenskega literarnega zgodovinopisja), ki obravnava SD, pri eseju, izhajal bi iz hudo netočnih, konvencionalnih, ideoloških predpostavk, ki delo sintetikom silno olajšajo, a ga že vnaprej diskreditirajo; gre pač za več ali manj lahkoten žurnalizem z masko profesionalnosti, posebno za sociologizem novinarske narave, primeren za masovno tržišče. O SD danes komaj kdo ve kaj več od teh konvencionalnih predstav, ki so mnogo bolj predsodki kot pa ustrezno izhodišče za analizo. Ko analiziram SD, moram zato izhajati skoraj od začetka; tudi Koblar - v **Slovenski dramatik** - je komaj uporabljiv oz. le kot povzetki dram, kar je sicer zelo dragoceno, ne pa kot singularne mikroanalize dram.

5. Aškerčeva ambicija je izjemna, njen rezultat klavrn; ta ugotovitev je rdeča nit moje razprave o **Grmačah - Zlatorogu**. S tem v zvezi, a na to bom še prišel, gre za iskanje vzrokov, ki so botrovali temu Aškerčevemu neuspehu. Morda je šlo za fizično bolezen, ki je zadela dramatika, a se o njej ne ve mnogo ali nič, ker jo je skrival; morda za kako kap ali psevdokap. A tudi če pripisujemo vzrok za ponesrečenje stanju slovenskega liberalizma, bo treba podrobno in diferencirano modelirati več tedanjih - realnih in potencialnih - opcij (tudi slovenskega) liberalizma. Cankar ga je strahovito - ideološko, marksistično propagandno - poenostavil; Cankarjev vse preveč reducirani vzorec je prevzela ne le partijska misel, Zihel itn., ampak poleg leve najbrž tudi desna katoliška, tako ji je ustrezal zaradi svoje učinkovitosti in uničujoče sodbe o moči-naravi slovenskega liberalizma.

Moje analize kažejo, da je bilo na prehodu 19-ega stoletja v 20. stoletje v SD več liberalizmov in nemalo različnih. Ko sem pisal razpravo **Zlato in kamen**, se tega še nisem dovolj zavedal. Naj na tem mestu hitro in le v obrisih naštejemo nekatere različne liberalne smeri.

Že v **Kralju** sta dve: Kantor kot predstavnik (za Slovence) velikega, industrijskega (vsaj v zametku, vsaj minimalno) ekspanzijskega prvobitnega kapitala, odtod njegov demonizem; in Bernot kot predstavnik rentništva, večjega posestništva, ki drži, kar je dedovalo, katerega zemljiški kapital ni ekspanziven, saj je premajhen, da bi postal veleposestniški, kakršen je značilen za nemško avstrijske grofe Turne, kakor jih slika Meško v **Materi**. (Tem Turnom je SKD obljubila vrnitev veleposesti. Tem - dolenjskim - je maševal slovenski nadškof in jih s tem odvez(ov)al krivde, ki so jo imeli kot fevdalci-gospodarji nad slovenskimi hlapti; še več, priznal je celo slovensko krivdo nad njimi, krivdo slovenskih komunistov, in se de facto s svojim dejanjem zanjo opravičil. Značilno za KDSD.) Bernot ima zato drugačno naravo: neagresivno; je

liberalec, a zagovornik harmonije, blage družine, miru, morale, malega ali srednjega zadovoljstva s posedovanjem. Ni naključje, da ga naredi Kantor za krivca. Velekapitalist ekspanzivne sorte uporablja vse za doseg svojih ciljev, za razširitev oblasti svojega - in sploh - Kapitala.

Ob industrijskem in veleposestniškem je tudi finančni kapital, kakor ga kritično analizira Vošnjak v **Penah**, pa naj je v žurnalizmu ali na borzi kot špekulantski ali judovski, v Vošnjakovem **Dr. Draganu**: posojevalec na visoke obresti Abeles. Kapitalisti niso nujno le liberalci; Levinič, Medvedovo **Sreče kolo**, je katoličan. So pa skoraj nujno liberalci tisti kapitalisti, ki se ukvarjajo s finančnimi špekulacijami, z borzo, z agresivnim industrijskim kapitalizmom; čeprav prej ko prej prehajajo tudi v vrste klerikalcev, kar je ravno ena od zgodb **Kralja**: Kantor se, da bi še povečal svoj kapital - (ob)last -, poveže z Župnikom, zapusti liberalce tudi kot njihov - deželni ali državni - poslanec.

Liberalizem časnikarjev, kakor jih opisuje Vošnjak v **Penah**, je spet svojevrsten: ciničen, libertinski, nesramen, amoralen, diabolichen na drugačen način kot Kantorjev. Kantor je amoralen, ker drugače ne more uspeti: a ne želi biti amoralen, če bi mogel, bi ravnal blaže. Medtem ko so žurnalisti iz **Pen** amoralni načelno; tu zapade tudi Vošnjak istemu antisemitizmu kot njegov klerikalni kolega Debevec v **Liberalizmu ali večnem židu** (in Krek). Judovsko liberalski novinarji uživajo, če lahko lažejo; njihov cilj je tudi uspeh, a narava tega uspeha je v produkciji laži: dezinformacij, rumenega tiska. Kot Judje, z Vošnjakovega rasističnega stališča gledano zastopniki razzemljene (z Debevečevega pa od boga preklete) rase imajo cilj in interes vse druge ljudi enako razzemljiti, se pravi vzeti jim dom, tla pod nogami, varnost, mir, stabilnost, tradicijo. Naj je Vošnjak, sicer ne levstikovsko radikalen, še tak Mladoslavenc, v tej točki je soroden, če ne istoveten z Bleiweisom in Levstikom, Krenom in Debevcem. Vsi so ideologi in praktiki Slovenske Zemlje; celo socialdemokrat Kristan v **Samosvojem**, napisanem ob istem času kot **Zlatorog**, se opredeli za kmete, za ohranitev njihove zemlje, ne za znanost, ki deterritorializira, ker izhaja iz Uma. Ta tradicija se vleče do Partije, do NOBD; glej Borovo opredelitev za slovensko kmečko zemljo v **Raztrgancih**.

V tem pomenu je večina slovenske politike desne, saj tudi Kantor ne izdaja slovenske zemlje. Kmetje, ki se selijo v Ameriko, v severno in južno, ker doma ne morejo več preživeti, so sicer izkoreninjeni, a zemljo kupujejo Krekove zadruge, slovenski kapitalisti. Boj slovenske politike, tudi liberalne, je na Spodnjem Štajerskem usmerjen zoper Nemce, ki odkupujejo vse več slovenske zemlje v Slovenskih goricah itn. ter jo s tem deslovenizirajo, pomagajo jim pa - in krepko - velenemško, ekspanzionistično usmerjene nemške gospodarsko kulturne organizacije, enako kot podpirajo Slovence slovenske. Boj se od liberalsko-klerikalnega, od spora med dvema svetovnima nazoroma - razzemljevalskim in ozemljevalskim - seli na raven nacije in nacionalizma; liberalizem in klerikalizem sta oba enako - na Slovenskem slovensko, na Nemškem nemško - nacionalistična. Ker pa je nacionalizem regres znotraj liberalcev, je vidno, kako se liberalci, zaradi objektivnih razmer, preoblikujejo iz nosilcev svobode v zagovornike Zemlje, Tal, Varnosti, Stabilnosti, Doma(čije); kar je vidno tudi pri »liberalni« DSD.

Govekar je v **Grči** eden redkih, ki se opredeljuje drugače: celo za eksil, če je doma - v Sloveniji - svobodna misel prepovedana. A to je le en del Govekarja. Drugi je gentilističen, **Rokovnjači**, nacionalističen, **Krpan**. Tretji je

cinično ludističen na liniji žurnalistov libertincev iz **Pen**, le da jih spretno eklektični Govekar poveže z domačini, figure svetovnih dram, Marijo Stuart itn., s figurami slovenskih narodnih iger, **Desetega brata**, glej igro **Šarivari**. Rezultat je provincialna kozmopolitizacija slovenstva, hotelirsko razstaviščno kurbirski Bled, nekaj takšnega, kar je Slovenija danes pod LDS.

Govorimo torej o nacionalističnem liberalizmu, o kriptoliberalizmu podjetnikov a la Koritnik v **Grči**, o hedonističnem liberalizmu podeželske inteligence v Kraigherjevi **Školjki**, a prav tako o nenehnem obnavljanju idej in pomenske strukture (PSt) NNM. Že pri Vošnjaku v številnih dramah, tudi v **Penah**, lik dr. Lednika. A to je lažje, če je pošten liberalec advokat. Mnogo težje je, če je podjetnik-kapitalist. Funtek oblikuje tudi takšnega: Marka Nemanjo v **Kristalnem gradu**: lik etičnega tovarnarja, ki omogoča tudi socialno ekonomski model etičnega kapitalizma, ne političnega in ideološkega ne antiklerikalnega ne levičarskega.

Prav ta lik - na osnovi NNM in PrM - se pojavi v SPD, posebej v 80-ih letih, pri Petanu, glej **Votle cekine**, v obnovi etičnega humanizma kot civilizma. Postane ideološka osnova v boju za obnovo kapitalizma v Sloveniji po letu 1990; tako pri katoličanih, tem bi služilo **Sreče kolo**, če bi ga poznali, kot pri liberalcih, tem bi služil **Kristalni grad**, če bi ga poznali; **Grad** in **Kolo** se dopolnjujeta.

Dramatika 90-ih let kmalu pokaže resnico stanja, razliko med pričakovanji in udejanitvijo pričakovanj. Partljič v svojih družbeno kritičnih komedijah uprizori model nekakšnega prilagoditvenega liberalizma, liberalizma kot maske-vloge, ki jo prevzemajo bivši komunisti, ker hočejo pač še naprej uspevati, a se je oblast zamenjala; Partljič je član LDS, a odseva neprizanesljivo, čeprav humorno ublaženo, današnje slovensko - tudi znotrajliberalsko - stvarnost; glej komedije **Štajerc v Ljubljani**, **Politika**, **bolezen moja** itn.

Usoda - ne le slovenskega, ampak svetovnega - liberalizma nikakor še ni znana. Skazalo se je, da ima mnogo večji potencial, kot sta mislila Cankar v **Hlapcih** in Kreft v **Kreaturah**, da ne govorim o NOBD. Je res brezkraven, kot mislijo sami liberalci? Kje je njegova meja? V tem, da se bo skorumpiral, kot mislijo klerikalci?

6. Škoda, da tedaj, ko sem pisal razpravo **Zlato in kamen (Zlato)**, še nisem poznal Svetinove drame **Tako je umrl Zaratuštra**; nisem je mogel poznati, ker še ni bila napisana. Sem jo pa tako rekoč - strukturalno kot okvir in zvezo - že napoved(ov)al. Oba, Zajc in Aškerc, prideta do Nietzscheja, čeprav Zajc seveda bistveno bliže, saj izhaja iz izkustva zadnjega stoletja, Aškerc pa je pripadal še naivnemu liberalizmu in celo tako nedoslednemu, da je zagovarjal AVS. Svetina je očitno natančno zaslužil, da mora nadaljevati ravno **Grmače**: z **Zaratuštro**, kjer je osnovni topos prazen prostor bele opoldanske puščave. **Blodnja 3** se tako notranje veže na **Blodnjo 1**, na knjigo, v kateri je osrednja razprava analiza **Zaratuštre**. Zveza med obema pa je tudi **Blodnja 2 (Človek in nič)**, v kateri je osrednja razprava analiza **Potohodca. Zaratuštra, Grmače, Zlatorog** se dogajajo v »naravni« puščavi, **Potohodec** v mestni, v kozmopolisu, ki je maksimalno - v temelju - urbaniziran, razzemljen. A tudi tema **Potohodca** je razmerje do AVS, iz katere glavni lik drame izhaja; vendar ne iz idealizirane. Zajc pokaže, da je AVS že v osnovi zla, bratomorna, izganjajoča, krivična,

napačna. V **Grmačah** pripisuje vnos zla v AVS oz. v domačijo predvsem Partiji, glej trojko Matija, Kolomč in Sevšek. V **Potohodcu**, kjer je do Partije enako ali še bolj kritičen, pa je manj nepristranski: zlo najde v sami AVS, v naravi človeka in Db. **Potohodca** je v tem bolj k univerzalnosti - k univerzalni sodbi - težeča drama, kot so **Grmače**. Te že napovedujejo obrat DSD k rearhaizaciji, k reidilizaciji in reidealizaciji AVS. Ni naključje, da je prešel Zajc iz **Grmač** v DSD; iz **Potohodca** bi storil to teže. Še iz sveta **Voranca** teže. **Grmače** so kljub vsemu že drama pozitivne nostalgije po izgubljenem Domu, ki bi bil obnovljiv pod določenimi pogoji; najprej pod pogojem odprave Partije. Ker Dom v Sloveniji po letu 1990 ni obnovljen, Zajc tega ne pripisuje, kot v **Potohodcu** ali v **Otrokih reke**, naravi človeka kot takšni, ampak temu, da Partija še zmerom vlada. Ko izbira med svojim pannihilizmom in teorijo o udbomafijski, liberalokomunistični zaroti, se odloča za to drugo razlago-držo; lažja je, operativna, učinkovita, politična, omogoča reaktivizacijo, medtem ko pannihilizem človeka, ki ga ponotranji, vodi v Sm (samomor), v AD. Kot je Smoleta, ki je izbral težjo pot - od **Čeveljčkov** naprej.

7. A že Kvedrova, glej **Pravico do življenja**. Ni čudno, da je Cankar Kvedrovo cenil tako visoko; seveda le na prehodu stoletij. Pozneje je popustila; ne le v tem, da se je deslovenizirala. Če bi nadaljevala, kjer je začela s **Pravico do življenja**, bi mogla (na)pisati pomembne drame. V **Pravici** načinja problem pravice do samomora, tj. do svobodnega odločanja o lastnem telesu-življenju, kar je bilo v popolnem nasprotju - in je še - z naukom KC. Razmišljala je radikalno. Spodbijati je začela že temeljno ne le cerkveno vrednoto: žrtev za Dr. A se je tu ustavila; predvsem zato, ker je bila ženska? Ker ji je bilo žrtvovanje za Dr privzgojeno? Ker ga je ponotranjila kot svojo naravo? Obstala je med obema svojima naravama: med pravico do lastnega življenja kot užitka in svobode na eni in dolžnostjo žrtvovanja za srečo drugih. Ni več mislila naprej oz. svojih eksistencialnih izkustev ni več uprizarjala, vsaj v dramatiki ne; kar ni nenavadno, saj ji dram niso igrali. Slovenija je bila pripravljena sprejemati le Govekarja kot pisca narodnih iger, **Rokovnjačev**, ne pa **Grče**, le Finžgarja kot pisca **Lovca**, ne pa Kraigherja, **Školjke**.

8. Tudi to je ena pozitivnih plati revolucije, čeprav se zdi na prvi pogled najbolj negativna; a je negativna le s stališča ideologije AVS. Trend socialne zgodovine je panurbanizacija, je prenos kozmopolitizma tudi na kmete. Če tega ni bil zmožen izpeljati slovenski liberalizem, je morala njegovo nalogo izvesti Partija, čeprav je cilj komunizma nekaj drugega. A slovenski komunizem je prevzel nase vrsto ciljev in narav, ki sploh niso bili izvirno v duhu marksizma. Ne le nacionalne revolucije, s čimer je - v NOB - postal levi fašizem. Tudi osvoboditve teles izpod fevdalnega moralističnega terorja KC, s čimer je postal - v 70-ih letih - permisivizem, hedonizem, se iz medvojnega asketizma postavil na glavo. Da DSD očita današnji slovenski oblasti sprego liberalizma in komunizma, je s tega vidika razumljivo in celo točno. Vendar je krivda predvsem na strani KC - da se sama ni zmožna defevdalizirati - in desnih liberalcev, ki se niso bili zmožni zadostno hedonizirati, libertinizirati. Del je sicer šel po poti **Šarivarija**; večina pa ne. Večina je sledila modelu, ki ga zagovarja Milčinski v ČD(rami) **Brat Sokol**; gre za nekoliko posodobljeno različico NNM, moralnega in telesnega zdravja oz. predvsem telesnega zdravja,

sproščene telesnosti, ki potegne za sabo tudi ustrezno moralnost; glej lik dr. Kremena. Ta pramen liberalizma - večina sokolov - se je leta 1941 priključil Partiji, OF, Revoluciji; tudi vsi trije Milčinskega sinovi. Morda je v tej predelavi slovenskega podeželja v urbano možnost, da bo SLS v realiteti prešla od svojih ideoloških konservativnih vrednot k ustrežnejšim, saj bo odkrila - odkriva že v teh mescih, kar je na oblasti -, da si z ideologijo idealizirane AVS ne more pomagati oz. da jo ta ideologija vodi v reakcionarstvo, ki je bratoma Podobnikoma vendarle tuje. Brž ko zavestno izhajata iz NOB, pa čeprav ne iz partijske, izhajata iz modernizacije slovenske vasi ne le v industrijskem pomenu, ampak tudi v duhovno vrednostnem. Vendar se bo to šele videlo; nihče ne ve, kako globoko je segla urbanizacija, ali je faktična liberalizacija slovenskega podeželja. Šele strpna Desnica na oblasti bi problem razkrila in rešila. Tedaj se bo videlo, koliko realen je tudi slovenski fz; ali je le začasna ideološka maska ali celo SSL, ali pa nekaj pristnega. Pri Jančarju, Šeligu, Grafenauerju vendar ne more biti pristen, če je to, kar so počeli - izkušali, mislili, bili - dozdej, bilo kolikor toliko resnično; a je bilo; drame kot **Arnož**, **Valček**, **Svatba**, **Savna** so resnične in sijajne.

9. Ta - že začetna - opredelitev Aškerc in njegovega liberalstva je bistvena. A v tej točki ni odpovedal le Aškerc, le liberalizem. Enako ali še bolj je tu odpovedal slovenski komunizem, saj je dal namesto tistega dela Marxove vizije, ki je bil nadnacionalno planetarno filozofski, preoblikovanje Heglove misli naprej, v prvi plan regentilizacijo in nacionalizem (s tem je postal levi fz, glej Cajnkarjevo **Za svobodo**), a tudi milenarizem; ta je bil značilen tudi za Marxa, a le za en njegov del. Ta del je bil slovenski Partiji najbližji, bil je najbolj ljudski, plebejski, »münzerjevski«, podložen arhaizmom, kot pravljicaški infantil(istič)en; posebno močno je bil izražen v Miheličeve **Svetu brez sovraštva**, a tudi v Zupanovem **Rojstvu**.

Liberalizem je že kot panteizem naturizem, naturizem pa predpostavlja Naravo Tehniki, Deželo Mestu, Zdravje Svobodi, Zvestobo Eksperimentu. Celo socialdemokrat Kristan se vnema za zvestobo, glej njegovo prvo dramo **Zvestoba**, in ne za izdajavstvo, ki je pogoj svobodnemu raziskovanju. Tega zastopa Cankar, a se prav tako blokira. Ščuka je še svoboden, Jerman že zvest, liki **Vide** pa kažejo, da je postala opredelitev za svobodo-odprtost melanholična, spoj nasilne revolucije in fantazme. Naturizem - kozmizem - je danes ekologizem, ta pa ni liberalski, ampak sredinski, celo levi; je v službi kapitalizma, a obrzdanega. Funtek je bil, v **Gradu**, neprimerno bolj skladen s sabo. Aškerc se je, v **Zlatorogu**, odločil za temo in problem, ki mu nikakor ni bil dorasel; navsezadnje je bil Aškerc zdrav kmečki fant, upornik zoper FKC, ki pa kozmopolitizma notranje ni razumel-čutil. Skušal se mu je približati, iskreno, glej **Izmajlova**, a se je že tu ponesrečil. Kar koli je počel, odkar se je preselil s štajerskega podeželja, s hribov, v Ljubljano, je bil polom. Meško je bil razumnejši; ostal je na podeželju; morda je videl, kam je zanesel Aškerc radikalizem, ki ga ni bil zmožen. Res se je tudi Meško kot umetnik - po letu 1920 - posušil; a se je rešil osebno, v tem ko se je rearhaiziral celo od spajanja liberalizma in krščanstva v dramo **Na smrt obsojeni** v regres KMg v **Henriku, gobavem vitezu**. Doživel je devetdeset let, notranje skladen, čeprav samoizločen iz Db in Zgodovine, medtem ko se je Aškerc notranje destruiral, razblinil do telesne bolezni, do skrajne neusklajenosti svojih darov - potenciala

- s svojimi ambicijami. Aškerc je postal - neprijetna, agresivna, samovšečna, ohola - karikatura, v bistvu že z **Zlatorogom**, če ne že z **Izmajlovim**, medtem ko je Meško zmagel v sebi toliko npravne moči, da se je odpovedal svojim (pre)velikim stremljenjem, za katera je čutil, da jih ni zmožen uresničiti. Aškercu bi mogel postati podoben Hribar; se še ne ve. Enako je stremljiv, enako je nadut in hoče biti-postati vse, a je najbrž notranje vseeno potencialno širši. Svetinov Zaratuštra - v drami **Zaratuštra** - je v veliki meri Hribar, pa naj je dramatik to hotel pokazati ali se tega sploh ni zavedal. Sam sem ta vidik **Zaratuštre** osvetlil že z naslovom razprave o tej drami: **Prerok-bahač**: glej **Blodnjo 1**. Prerok, ki se napihuje do neznosnosti in se nazadnje sesede, izpusti dušo kot preluknjan otroški balon. Svetina je uvidel, kaj se dogaja z današnjimi ničejanci. Hribar to sluti in se umika; a kam? Že njegov neobudizem je tak poskus zamenjave lika-platforme; a se mu ni posrečil, saj terja politični dezangažman, Hribar pa je enako pohlepen na politično socialne uspehe, kot je bil Aškerc; oba sta se navadila na to, da predstavljata javni veličini, na imidž. Ne eden ne drugi ni zmagel - ne zmore - ponižnosti v OK duhu. Hribarjev kozmocentrizem je dejansko različica Aškerčevega v **Zlatorogu**. Zato je prav, da obravnavam in objavljam skupaj analize Aškerca in Hribarja, v razpravah **Prerok-bahač**, **Zlato in kamen** in v **SB** k **Blodnji 2**.

10. Tudi v tem je eden od ključev Finžgarjevega uspeha. V začetku je bil - čeprav mlajši - Meško neprimerno bolj uspešen od Finžgarja. Finžgar ni našel pristnega tona, ker ni prikazoval vasi-kmetištvu na vaški način; opisoval je mesto, glej roman **Iz modernega sveta**, začetne novele. Meško je vas urbaniziral; že v **Obsojenih**. V **Materi** se je sicer odločil zoper ta vidik, a ni presojal iz poistenja z vaškim, ampak filozofsko-etično, ideološko-načelno. V drami **Pri Hrastovih** se je sicer skušal otresti tega, kar ga je zavrlo pri **Materi**, a je šel predaleč: napisal je ultraveristično dramo skorajda odpora-negacije kmetstva, medtem ko je Finžgar ohranjal od **Lovca** do **Razvaline življenja** temeljno poistenje s kmečkim, z eno različico AVS. Meška je zanašalo v vse strani, sredice - pristnega - ni mogel zadeti, a kmečko je veljalo za pristno že glede na PSt, saj je kmečko naravno, mestno umetelno, kmečko neposredno, mestno posredno. Seveda je tudi to ideološka predpostavka, a je bila tako interiorizirana, da je delovala. Meško ni zadel pristnosti: vasi se je odrekel, hotel jo je predelati v duhu novih idej, **Obsojeni**, s pozitivnimi liki trgovca, učitelja in duhovnika, ki se sicer vračajo na vas, a niso pristni kmetje; obenem pa ni imel posluha za mestno-meščansko, kakor, recimo, Kraigher v **Školjki** ali Kvedrova v **Pravici**. Tu je tudi razlika med Aškercem in Funtkom. Funtek je otrok mesta ljubljane, celo lumpenrodu, v **Gradu** točno zadene mestnega kapitalista kot etika, medtem ko je bil za Aškerca svet ruskih plemičev in ultrahedonizma, **Izmajlov**, povsem neznan; kako nezumno se je lotil Aškerc svojega cilja: biti - povzeti, opisati, uprizoriti, označiti - vse! Finžgar je bil bister in v osnovi skromen; pa se mu je posrečilo zadeti slovensko vas, razpeto med AVS in temne strasti človeške narave; najbolj v **Verigi**, a tudi v **Razvalini**, kjer se vas podaljšuje v predmestje.

11. Ne trdim, da je le kmet sposoben pristno doživeti-izraziti kmetstvo-vas; ali da je mogoče pristno začutiti temelj sveta-človeka le v kmetstvu, ki je realno, ne pa v mitskem kot predkmečkem. To mitsko je prav tako pristna

plast človeka-sveta-zgodovine; nikakor ni že in v celoti presežena. Pravljično je kar najbolj pristno v otroku, za otroka; vsak človek pa je najprej otrok in ostane to pravljico v njem do kraja; torej je - vsaj načeloma - zmerom obnovljivo.

Razlika je le v tem, kakšen odnos ima kdo do tega mitskega in/ali pravljice. Cankar je čudovito obnavljal duha mitsko folklornih plasti, jih predeloval, a jim bil obenem zvest; glej **Kurenta**, **Lepo Vido**. Zajcu se to posreči v **Mladi Bredi**, v **Otrokih reke**, kjer vzame za predlogo **Kalevalo**, ki je neslovenska (finska) pravljica-ep-mit. Aškercu se **Zlatorog** ni. Kar naprej se vračam k isti razlagi: v **Zlatorogu** ni podajal nečesa, kar bi vsaj do neke mere v sebi pristno obvladal. Zanašalo ga je v sfere, ki se jih je lotil na hitro, prepričan, da so mu vse dostopne. V tej - a žal odločilni - točki je bil zreli (dejansko že ostareli) Aškerc liberallec v negativnem pomenu besede: pohlepnež, ki je prepričan, da mu je ves svet na razpolago. A ob tem po naravi-vzgoji-prepričanju sploh ni bil libertinec, ampak preprost kmečki fant. Tudi teza **Zlatoroga** je ravno antilibertinska; lik Italijana Pietra kot spolnega zapeljivca in nezvesteža je povsem negativen. Glavno osebo **Zlatoroga**, Bojana, Aškerc obsodi ravno zato, ker se polakomni bogastva; ker se preda nezadržni želji po moči. A kam je potem osredotočil - prenesel - svojo intimno željo po moči? V Naravo, v Sonce; o tem v **Zlatu** podrobno govorim. Kaj se mu je res toliko - od nezmerne ambicije - zmedlo, da se je poistil z Naravo-Soncem, s samo živo energetske snovjo, s Kozmično energijo? (Podobno Hribar.) In je zanikal človeka, ki hoče moč, ker se je sam, kot ustvarjavec, postavil na točko nad človeka, v točko same Nature kot najmočnejše, tja, kjer se življenje in smrt še ne razločujeta, v (pred)začetno Nerazločljivo (ki se mu bliža tudi Tomo Virk, glej **SB k Blo 2**, s konstrukcijo svojega boga kot Neimenljivega; le da je Virkova ambicija manj močna, saj je kot osebnost bistveno šibkejši od Aškerca in Hribarja, vendar je ukrojen po njunem vzorcu, le da v minimal(ističnem) posnetku). Je videl to Aškerčevo nemoč Župančič in si je, kot njegov glavni tekmeč, zadal za nalogo, da bo posrečeno ponotranjil Vulkansko, Neobvladljivo, gigantsko Naturo? Župančič je bil v tem poskusu srečnejše roke, njegove pesmi tega tipa so sicer nekoliko ropotajoče, a vendar pristne; vendar so le del Župančiča, njegovo ničejanstvo, medtem ko je drugi del še pristnejši, je čudovita intimno lirski narava notranjega poistenja s folklornim mitom, s slovensko deželjo, ne na nasilen, ampak na mil, ljubeč, skladen, lep, celo skromen način. Aškercu ta del - ta narava - še bolj manjka kot gigantizem. Župančič se je ponesrečil šele pozneje - na Aškerčevi liniji -, ko se ni mogel odločiti, kaj naj uprizoni in zastopa: novo jugoslovansko Džo kot gigantski mit, ali intimni erotizem dveh, ali nedolžnost narave-duše, ali slovensko zgodovino; vsi ti elementi so se med sabo zablokirali, tako je nastala neprepričljiva, čeprav mestoma - v verzih recimo - lepa drama **Veronika Deseniška**. Ko je videl-čutil Župančičev polom, je skušal v tej - trajni - tekmi zmagati Novačan, s **Hermanom Celjskim**. A je bil tudi bolj obet kot uspešna realizacija. Gigantizem je uspel šele Partiji, z Revolucijo; najprej z njeno napovedjo, glej Kreftovo **Puntarijo**, nato s samo NOBD, ki je v tem posrečena, ker na ustrezen način družni skromnost in veličino, neizmerne ambicije Gibanja in človekovo podrejenost Gibanju. **Rojstvo** - a ne le ta drama - je primer tega spoja skromnosti in neznanke zgodovinsko osebne moči revolucionarjev; glej

simpatična lika Krima in Nine. Problem, ki ga je zastavil in ne razrešil Aškerc, je razrešila NOBD.

12. Tako rekoč edino znane so štiri glavne Finžgarjeve drame; a so zanimive, čeprav umetniško neustrezne, tudi druge. Že v verzih napisani dramatični prizor **Na Gosposvetskem polju**, 1891, kot izraz radikalnega (jugo)nacionalizma. Te drame se moram čim prej lotiti s podrobno analizo. Privlačuje tudi drama **Indijski siroti**, prav tako v verzih, 1895. Svetovi omenjenih dram, skupaj z **Novo zapovedjo**, se bistveno razlikujejo od glavnine Finžgarjeve dramatike. Finžgar je še kaj drugega kot to, kar konvencionalno vemo o njem. Tudi tu bo morala **RSD** orati ledino.

13. Aškerc je kar naprej tekmoval, a zaradi napuha ni znal trezno presoditi, kje se mu splača tekmovati, ker ima možnosti za zmago, kje pa se prijavlja na junaški mejdan povsem zaman, saj nima nobenih šans. Tu tiči Aškerčeva moralno in osebnostno najhujša zmeta: v - napačni - oceni, presoji samega sebe. Nekaj krivde za to lahko zvalimo na liberalizem, ki se mu je Aškerc zapisal; a ne vse. Liberalizem se je res - sam sebe - doživljal kot absolutno osvoboditev od spon srednjeveške FK. Zato se mu je zdelo, da mu je vse na razpolago: kot človeku, ki je sam postal Ustvarjavec, tj. Stvarnik, Zakonodajavec, Oblikovalec sebe, družbe in prihodnosti sveta in zgodovine, vsega. Za takšnega - liberalnega - človeka ni meja. To ni isti človek kot v modelu NNM. NNM pomeni pravno naravno meščanstvo; v neomejenem ekspanzionizmu človekovega gigantizma - ko človek postane bog - pa pravnost ne sme pomeniti meje; odloča svoboda, ne etika; odloča etika svobode in ne etika podrejenosti, upoštevanja kakršnih koli omejitev.

A ravno to neomejeno(stno) etiko je Aškerc v **Zlatorogu** odklanjal z likom Bojana; odklanjal je, kar je hotel. Tako se je zablokiral do samomorivskosti. Aškerc bi rad bil član NNM, kot Vošnjak, lik Bojana sledi liku dr. Dragana. A Vošnjak je bil kar se da avtodiscipliniran človek, človek mere. V **Draganu** se vidi, da je razlika med predstavnikom NNM, profesorjem Braničem, in predstavnikom nezmerne nastajajoče slovenske buržoazije, Draganom, pristno doživljana; Vošnjak jo ponavlja tako rekoč v vseh dramah, glej razliko med lednikom in Braunhofom, **Pene**, med Kogojem in Vido-Albertom, **Lepa Vida**, itn. Vošnjakova teza je samoomejitev; rudar Sivec je kriv, ker se ne drži etičnih omejitev in skuša zapeljivca svoje žene buržuja-direktorja Drenova ubiti, se mu maščevati, **Premogar**. Aškerc na eni ravni temu sledi, a nepristno, neustrezno. Če bi sledil le temu, tako čuti, bi le posnemal Vošnjaka; bi bil le povprečen - čeprav dober - meščan. Aškerc pa hoče biti več: samo Sonce! Kako infantilno!

Komunisti so bili neomejljivi: hoteli so obvladati - posedovati - svet in Zgodovino; glej Komisarja, **Afero**. A so se vendar znali omejiti; zato so tudi uspeli. Ni jim zadoščala le njihova lastna brezmejna stremljivost. Osvojili so si znanost, marksizem, se je pokorno učili, ji suženjsko sledili. Znanost o razrednem ustroju Db je tista meja-okvir, znotraj katere so se komunisti strogo držali. Da bi uspeli, so organizirali Partijo, stavke, Gibanje, Revolucijo, Dž itn. Vse to je terjalo ogromno dela, marljivosti, časa. Šele ker so v večini teh nalog uspeli, so zmogli veliki met: uspeh z Revolucijo, zmago, kakršno uprizarja NOBD, **Rojstvo**, **Preizkušnja**, **Raztrganci** itn. Aškerc pa se je predal nezajejljivi zasebni želji. V tem je bil blizu današnjim slovenskim liberalcem, se ravnal po

Žižkovi teoriji: ljubi svojo fantazmo! A še Žižka je kmalu srečala pamet in je začel, že v začetku 90-ih let, učiti etično samoomejevanje; s čimer je razložil naravo LDS in soomogočil tudi uspeh te stranke.

Najbolj nenavadno je, da je bil Aškerc po naravi človek volje, zdravja, kmečko preprost. Njegova naravna pot bi bila kvečjemu k socialni demokraciji, že pred Kristanom ali vzporedno z njim. Pa se je nekaj - temeljnega - v njem preobrnilo; zmedlo se mu je, ga povleklo v hýbris. Tak primer neustreznega ocenjevanja sebe in svojih moči-možnosti kot je Aškerčev, je redek. Kar naenkrat je hotel biti vse; včeraj še preprost kaplan v štajerskih hribih, danes Osvajalec sveta. Komuniste - Krima, Nino itn. - je strogo omejevala Partija, disciplinsko, ideološko. Aškerca ni omejevalo nič; slovenska liberalska stranka je bila politično sicer močno instrumentalizirana, a ideologij ni omejevala kot Partija, učila in dopuščala je svobodo; zadoščalo ji je, da je ljudi združevala na platformi antiklerikalizma. V tem je bila že strukturno koruptna, nenačelna. Namesto da bi se liberalci trudili utemeljiti svojo liberalsko ideologijo, to bi mogli storiti le z utemeljevanjem liberalskih, že prej razsvetljenskih filozofij - Evropa je to počela od Bacona in Descartesa, Locka in Kanta naprej -, so se odpovedali resnemu teoretičnemu delu in se zadovoljili s prakticismom; šele kasneje se je skazalo, kako so prevarali sami sebe, ker so hoteli ubrati pot do uspeha po bližnjici, uspeli v bistvu kot zajedavci (anti). Odkrilo se je, da so slabo utemeljeni ali sploh neutemeljeni. Tudi zato jih je leta 1941 tako hitro posrkala Partija; ta je imela trden filozofsko ideološki vrednostni sistem, Kardelj, Kidrič, Zihel, v 20-ih in 30-ih letih že Kreft in Dušan Kermavner.

Aškerc je vse to instinktivno slutil, a tega ni znal izraziti, ker ga je jahala ambicija, ki se ji ni zmožel več odpovedati; imel se je za boga. Z **Mučeniki, Junaki, Trubarjem** itn. ni slikal le sebe, ampak je hotel obvladati ves svet, Slovenstvo pa utemeljiti na nečem, česar ni bilo. Protestanti so bili na prelomu 19-ega in 20. stoletja ideološki obrazec, sredstvo, celo fantazma, čeprav ne le to. Aškerc jih je z **Mučeniki** itn. šele ustvarjal. A iz česa? Iz kakšne sodobne socialno politične oz. revolucionarne, moralno pogumne prakse? Nič podobnega se ni dogajalo v drugi polovici 19-ega stoletja na Slovenskem. Na Irskem pač; tudi v Italiji, celo v Nemčiji, da ne govorim o Srbiji. Na Slovenskem pa sta bila realiteta dr. Dragan in dr. Kremen, koruptnež in zdravec, eden se je prodal za grad, drugi je telovadil v družbi sodrugov (**Dr Dragan** in **Brat Sokol**). Nikjer nobene revolucije. Na Hrvaškem se je Kvaternik odločil za vstajo; romantično sicer, a realno, postal je zgled. Na Slovenskem se je Levstik v civilnem življenju blokiral, prikrival celo svoje politične ideje (v javnosti), jih projiciral v čase starih Slovanov - in še polabskih povrhu! -, glej **Tugomerja**. V času, ko piše Aškerc **Zlatoroga**, slovenski liberalci - v Ljubljani - tajno sodelujejo celo z Nemci, vse zaradi političnega uspeha. Levstik kar umre, ker ni zmožen postati, kar si želi; Kmecl ga prepričljivo pokaže v njegovi blodnosti in notranji samozavrtosti, glej **Levstikovo smrt** in **Levstikovo zmerjanje prvakov**. Z realnimi pripravami na revolucijo prične šele Cankar; idejno-čustveno - bolje: mitomansko - jo utemeljuje; Cankar, ne Kristan! A tudi Cankar pozna svojo mero; ravno v Jermanu se avtokritično pokaže kot nesposobnega za revolucijo; socialno in osebno se skrajno omeji; tu je točka-obrat v njegovo rekristijanizacijo. Aškerca pa nič ne zadrži v blodnem samoveljiču. Tako postajajo njegova dela, zamišljena kot posnemanje Herakleja, smešna, bedna, ničesna. V tem pomenu gre res za tipično usodo slovenskega liberalizma, ki ne zmore biti na ravni

svojega projekta, še manj tega, kar je bil v Evropi: nemalokrat velik, celo zelo velik. Tako na Slovenskem oba, liberalizem zaradi svoje diletantskosti in klerikalizem zaradi svoje reakcionarnosti, omogočita uspeh komunizmu.

14. Se ne dogaja nekaj podobnega danes z Jančarjem in Šeligo, z dramatikami-literati DSD? Niso nekateri problemi skoraj isti kot pred sto leti? Jančar je kar se da točno kritično analiziral - razkrinkal - samoveličje liberalo-komunistov že z **Arnožem**; teror komunistov in prazno fantazmatičnost libertincev v **Valčku**. Ko je to opravil, se je sam znašel pred praznino; perfektno se je - je ta problem - uprizoril v **Klementovem padcu**. Od tod naprej pa ni zmožgal. Moral bi, kot Cankar, narediti obrat od Ščuke, **Blagor**, k Maksu, **Kralj**, in še bolj k Jermanu, **Hlapci**, a ni šlo. Šeligo je bil tik na tem, da se mu to posreči; v **Svatbi**. To možnost je ohranil še v **Savni**, a je tu jasno povedal, da ga EK - kaj šele OK - ne prepriča. Da je zanj Bog mrtev; da se Bogočloveka ne da posnemati, da se ne da niti stopiti na križ, kaj šele z njega; parafraza z likom Muta. (Virk tu sledi Šeligo oz. Hribarju, ki sledi Šeligo; vsi žužnjajo o smrti Boga, dekadenti. Ne zmorejo po poti Majcna in Mraka.)

Konec 80-ih let se Šeligo in Jančar sesujeta. Naj prenehata s pisanjem? To bi bila odločitev velike moralne moči; Grum jo je bil zmožen, Majcen za dolgo, Jančar in Šeligo ne. Nista se mogla odpovedati svoji veličini, predstavi o svoji moči in pomenu. In sta začela forsirati, se s tem izgubljeni. Njun antikomunizem v 80-ih letih je imel vsaj še nek politični pomen, **Dedalus**, **Ana**, **Volčji čas ljubezni**. V **Sveti sarmatski krvi** in **Halštat** pa sta se izjalovila. (Da bi bil čim bolj pravičen, bom obe drami vzela še enkrat pod drobnogled in ju skušal karseda nepristransko preanalizirati; kmalu.) Obe njuni zadnji drami se posmehujeta, a ne sebi, kot se Majcen v **Bogarju Mehu**, **Ženin** na **Mlaki**, v **Revoluciji**. Ampak, kar je najslabše - kar je s stališča OK edino »prepovedano«: Dr(ugemu), Srbom, profesorjem, ustanovam, tradiciji, mitu, anarhistom, preteklosti-zgodovini, komunistom in domobrancem, vsemu. To je točka cinizma, ki ni vredna človeka, kakršna sta bila Šeligo in Jančar. S pristankom na cinizem sta se res ognila Aškerčevi bejavosti, konstrukciji Junakov; nista šla po poti srbskih in hrvaških pisateljev, ki so uprizarjali nove Heroje. Hrvati so ravno kar postavili v Dalmaciji največji kip - goli prazni tudjmanovski kolektivno solipsistični gigantizem! - v slavo kneza Domagoja pa vsem hrvaškim zmagam, vojskam, herojem. Slišal sem govoriti Tudjmana; takorekoč neverjetno, kakšne klamfe je sral, kako je ropotal. Pa vendar ima na to slaboumno ničvrednost pravico; Hrvaška se je leta 1992 zares vojskovala, izgubljala ljudi, doživljala tektonske pretrese, bila ogrožena od kninskih Srbov, izkušala pristno krvavo realiteto; naj je Tudjmanova retorika še tako smešna in neokusna, ima podlago. Šeligova in Jančarjeva je nimata; kot je tudi Aškerčeva ni imela.

Kaj naj storita oba ambiciozna pisca? (Taufer je odpisan, Grafenauer in Snaj napol mrtveca.) Opevata veličino slovenske desetdnevne vojne in usodo padlih v tej domovinski vojni? Vesta, da to ne gre. Naj opevata NOB iz let 1941 - 45? To je še manj primerno. Naj sledita Kreku, Turnšku, Sardenku, Debevcu in začneta opevati veličino vojskovanj kralja Sama, Črtimirja in Hotimirja, Metoda in Cirila? Toliko imata okusa, da se te naloge ne lotevata. Zakaj Snaj ne dramatizira veličine domobranske vojne? Nakazal jo je v **Fugi v križu**. Jančar in Snaj sta uda DSD, a ne - vsaj slišal nisem tega -

prodomobranska, katoliško vojaška. Kaj jima torej ostane? Če bosta spoznala - tudi s pomočjo moje sicer stroge, a obenem kljub vsemu naklonjene kritike -, da je cinizem nekaj globoko neprimernega, se bosta morda obrnila k OK. Imata za to kako realno možnost? Si je ni Šeligo zapravil že v **Skaku** in nato z **Vido** in **Čarovnico**, ko se je odločil za new age? Ni te svoje usmeritve potrdil s scenarijem za film **Triptih Agate Schwarzkobler**? Jančar je umnejši; ne mikajo ga takšni magizmi. A zato mu ostane še manj. Iz samega nezadovoljstva, da Slovenija ne ceni dovolj njegove veličine - isti občutek je imel Aškerc -, se ne da pisati dobrih dram, kar je dokazal že Aškerc z **Zlatorogom**; in ne epov. Še Menart ni spravil skupaj vse življenje načrtovanega epa o genezi Slovencev; ostal je le pri fragmentih aškerčevskega tipa, pri **Srednjeveških baladah**. Je bil v Jančarju kdaj kak nastavek za držo OK? Nekaj skritega v Arnožu? Komaj. V Šeligo ga je bilo nekaj malega, v **Savni** in **Svatbi**; a je Jurija in Lenko ter Muta obrnil v AD, namesto da bi sledil Jermanu, Mehu, liku v končnem spoznanju-slutnji umirajoče Luize v Mrakovi drami **Življenje-karneval**, glej mojo analizo v knjigi **Blato 1**.

15. Odkar sem napisal razpravo **Zlato**, sem podrobno preučil ČD in prišel do precej bolj diferenciranega stališča glede ČD. Drži, kot pišem v razpravi, da je šlo za folklorizirajoči regres v kmetištvo; a to trditev je treba podrobneje artikulirati. Naj tu le nakažem nekaj smernic za takšno analizo. Sicer pa moram čim prej napisati knjigo - ali več knjig - o ČD, saj je ČD mnogo pomembnejša, kot smo mislili dozdaj, tudi jaz. Tudi v igrach, ki so nazunaj skromne, enodejanke, prizori, komedije in burke, se skriva ves svet. To se mi je odkrilo med analizo Milčinskega burke **Brat Sokol**, ki se zdi ne dovolj pozornemu bravcu kar se da enostavna reč, a izraža celoten ideološki svetovni nazor, radikalen antiklerikalizem, prikrit pod blagi humor, skratka, nosi predlog za edino prav(iln)i način življenja. Takšna sporočila dajejo Vošnjakove krajše igrice, **Svoji k svojim**, **Ministrovo pismo**, **Ne vdajmo se!**, **Ženska zmaga**, Alešovčeva **Nemški ne znajo**, Vilharjeva **Kdor prej pride, ta prej melje**, **Poštena deklica**, Bernarda Tomšiča **Lahkoverni** itn. ČD je ves svet, celo kompletan svet - ne glede na to, kako skromna je oblika teh dram, kako so tudi vsebinsko in prostorsko omejene.

Kolikor se v ČD in v njenem času oblikuje - spet enkrat, po več poskusih, od protestantsva pa od Linhartove dobe - NNM, NNM išče utemeljitev, vir, zgled, resnico v preteklosti in v Naravi, tj. v Času-Zgodovini in v Prostoru. Začenja se slovensko zgodovino-pisje, ne le lokalno, deželno, stanovsko, da bi našlo prave-primerne dogodke, osebnosti, stanja v preteklosti. Kdor išče, ta najde. Najdejo zgodbo okrog Sama; Remec napiše dramo **Samo, prvi slovenski kralj**. Ker še ne razločujejo jasno med Slovenci in Slovani, napišeta Jurčič in Levstik vsak svojega **Tugomerja**; Lipež **Lazarjevo smert**, Klemenčič **Zeta carja Lazarja**, Vrhovec poveže obe zgodovini v **Zoranu ali kmečki vojski na Slovenskem**, Penn seže še bolj nazaj, slovenstvo utemelji na svobodoljubnih antirimskih Japodih, glej **Propad Metula**, obenem pa na kmečkih uporih, **Ilija Gregorič, kmečki kralj**, Vilhar na srednjeveškem križarskem slovenstvu, **Jamska Ivanka**, pa tudi na predslovanskih časih, v - izgubljeni - tragediji **Danila**, dogaja se v rimskih časih na Notranjskem: Vesel na dogodkih iz 8-ega stoletja, izgubljena žaloigra **Droh**, itn.

Med temi dramami - že tistimi, ki so ohranjene - so bistvene razlike: od ultranacionalizma in gentilizma, **Tugomerja**, do proavstrijsko fevdalno legitimističnega desno katoliškega stališča, recimo v Iskračevem **Andreju Turjaškem ali Vse za vero, carja in domovino**, zgodba o bojih s Turki. Podrobna analiza teh dram bo razkrila posamezne platforme, tendence, PSte. Tokrat je pomembno le opozorilo, da gre ob vračanju v čas-zgodovino tudi za vračanje h Kmetištvu, v **Zoranu**, v **Gregoriču** itn., čeprav v povezavah z vojsko-vojno, upori itn. Čas in prostor se vežeta, nastopata skupaj, le da prevladuje zdaj eden, posebno v vojaških zgodbah-mitih, zdaj drugi, ponavadi v času miru, tedaj, ko utemljujoči se, legitimirajoči se potrebuje temelj v stabilnem, v dejstvu, da živijo Slovenci že »od nekdanj« na teh - na svojih, na naših - tleh. Prostor je stabilizirajoči, ozemljujoči moment, čas sicer razzemljujoči, a kot dinamičen osvajajoči. Ni se mogoče zadovoljiti le z obrambo, čeprav je pri Slovencih ta glavna, obramba dežele, naroda, doma, cesarstva, KC; od časa do časa je potrebna ekspanzija, ki se ponavadi alibizira z obrambo, ker je to moralneje, a ima močne vojaško zmagoslavne poudarke; **Turjaški** se dogaja na Hrvaškem, kjer se Slovenci vojskujejo z mohamedanci in Sisek osvajajo simbolično za Slovence. Je pa ravno v **Turjaškem** poudarjeno tudi domače slovensko kmetstvo, AVS, na idili(sti)čen način, folklorizirajoče.

Omenjene drame obravnavajo - rešujejo za Slovenstvo - velike zgodovinske teme, Véliko Zgodovino; na tej se utemlji tako NOB(D) kot SPE(D), predvsem v tistem delu dramatike, ki ni radikalno politično emigrantski, ampak nekje na sredi, recimo pri Turnšku in njegovi veliki - grandiozni - trilogiji **Kralj Samo in naš prvi vek (Vek)**, **Država med gorami** in **Konstantin in Metod, zvezdi našega neba (Zvezdi)**; v teh dramah prihaja do povezave - slovenskega - NaRODa, ki hoče postati Nacija, in KC kot zastopnika Vere in Kulture. NaROD pa se utemljuje na kmetstvu; Samo, Gorazd in Hotimir, Ciril in Metod se naslonijo na slovenskega - karantanskega, panonskega - kmeta; ti kmetje so prikazani na poudarjeno folkloren način, kot že v Abramovem **Vmeščenju Valuka za gorotanskega kneza in vojvoda pri Gospe Sveti na Koroškem**; povsem podobno kot v Jeločnikovem **Vstajenju**. Slovensko Kmetstvo ni le neka banalna - sekularna, profana - socialna oblika, lepa sicer in pozitivna, a navadna. Je bistveno več; moremo reči, da je - v Hribarjevem pomenu - sveta, posvečena, bitna, prazvirna, v mojem pomenu pa magizirajoča, mitizirajoča, folklorizirajoča, ideologizirajoča, takšna, da more na radikalno zanosen in (psevdo)religiozen način utemeljiti slovensko pravico do avtonomije; da povsem preokrene utemeljevanje Db in človeka na Blatu, na razkroju, na pohlepu in dekadenci, na gnoju in revščini, na barbarstvu in ničvrednosti, kakor izhaja iz Jankovičevega prizora **Lepa pesem o pijanem možu in ženi**, ki sem jo podrobno analiziral v knjigi **Premagovanje blata**; knjiga je pred izidom.

Turnšek piše po drugi svetovni vojni, Abram tik pred prvo, v času nastanka **Zlatoroga, Turjaški** in sorodne drame pa so že iz 60-ih in 70-ih let 19-ega stoletja, iz obdobja in okvira ČD. V bistvu gre za isti model, ki ga Turnšek le daljša za stoletje, saj v resnici še sto let in več ne pride do slovenske ND, ta pa je strukturni cilj enega dela SD oz. slovenstva, tudi tedaj, ko se tega Slovenci še ne zavedajo, ko se še vidijo zgolj v okvirih Avstrije ali pa širše (jugo)slovanske Dž; in tega se ne zave(da)jo tako rekoč vse do srede 20-ega stoletja, Turnšek, ali celo do konca 80-ih let tega stoletja; prej se zadovoljujejo le s temi ali onimi oblikami avtonomije za Slovenstvo.

Ob tem procesu avtolegitimiranja slovenstva, ki se utemeljuje predvsem na Zgodovini (Času), teče vzporedno proces avtolegitimiranja predvsem na Prostoru. Ta proces pa more vzeti za model-osnovo že celo nekaj, kar ni le neposredni zgodovinski konstrukt-interpretacija, ampak že bazira na določenem historično-kulturnem dejstvu, ki je samo na sebi že - prva - interpretacija-restrukturacija empirije. Mislim na obe Linhartovi drami, posebej pa - v okviru, ki me tokrat zanima - na **Micko**. Tudi - ali morda predvsem zato - sta Linhart in **Micka** tako pomembna. **Micka** ne posreduje le naravnega dejstva o slovenskih kmetih, ampak že zavestno, jasno, umno, odgovorno izraža določeno ideologijo, ki se jo da razumeti kot utemeljevanje NNM oz. kot sidranje NNM na - v - NNK (naravno naravnem kmetstvu). Ker je **Micka** drama - kulturno umetelno dejstvo - iz 18-ega stoletja, torej skoraj sto let izpred ČD, je tako izjemno pomembna; temeljno narodotvorna.

Micko sem podrobno že obravnaval, glej **ZZ (Zbogom zvezde)**; zato tu izhajam iz že narejene-objavljene analize, predpostavljam jo kot »dokazano«. (Je zunaj dvoma, kar v nji trdim; bistveno se ne razhajam s starimi razlagami **Micke**, le po svoje jih povezujem.) **Micka** je - uprizarja, simulira, kot da je - svet zunaj časa, takorekoč trajen do »večnosti«, svet kot tak. Prav ta poteza Kmetstva je tako važna, saj prav ta omogoča utemeljevanje razvite Dž in Dž na Kmetstvu. Zgodovina je skrajno pomembna; mit je dinamična stvar in se dogaja v času, vsak rod potrebuje svojo ustanovitveno zgodovino, genealogijo. A Zgodovina se mora na nekaj vezati in se nekemu dogajati: neki skupini, ki nekje živi; ta skupina se lahko seli, a zmerom je nekje; to je ta je, ta bit, ki jo razumejo naknadni legitimatorji kot sveto. Tako jo je razumela že ČD, čeprav še ne v skrajni - Hribarjevi - obliki. ČD je vendar že bližje NNM, kakršno izhaja iz razsvetljenske Evrope, medtem ko izhaja Hribar že iz razkroja te Evrope in njene zgodovine, ki se dogodi prav v prvi polovici zadnjega stoletja in še posebej s Fz, tudi s KFKC.

Regresivno utemeljevanje v viru z Zgodovino je mogoče, če sama zgodovina izhaja iz nekega prostora; če ga vrača; če refleksivno delo Kulture - zavesti, dramatike - ozavešča ta prostor, njegove vrednote, kvalitete, njegovo sveto bit. Torej je potreben kot primum. Ta prostor pa je le s težavo nekdanja slovenska Dž, saj ni povsem gotovo, ali je res slovenska, kakšno je razmerje med slovenstvom 19-ega stoletja in Karantanijo ali celo Samovo srednjeevropsko zvezo ali Kocljevo Panonijo. Tudi če je relegitimator prepričan, da je Karantanija slovenska država (Turnšek že je, Abram še ne, Abram gleda - kot Krek itn. - še panslovansko, še nediferencirano slovensko, enako Levstik in Jurčič v **Tugomerjih**), je ta cilj - nekdanja slovenska Dž - v zraku, saj ga od konca prvega tisočletja ni več oz. je le še po drobcih, kakor kaže Brenk v drami **Poslednje ustoličenje**, po simboličnih znakih, ki so se ohranili v ustoličevanju koroških vojvod; ti so seveda nemški Avstrijci, fevdalci so le Nemci, čeprav ne v današnjem nacionalnem pomenu besede.

Pod Zgodovino je torej potrebno najti Prostor, kar velja še posebej za Slovence, ker nimamo državne kontinuitete, kakršno imajo Hrvatje. Nekdanja slovenska Dž more biti blodnja, za Nemce, ki Slovencem osporavajo avtonomijo, tudi je; Kmetstvo pa ne more biti fantazma, da se ga neposredno najti, pokazati nanj, tudi izkustveno notranje: večina dramatikov, ki legitimirajo Slovenstvo, izhaja s kmetov, Levstik, Jurčič, Iskrač itn. Kmetje, s katerih izhajajo, sicer niso isti kot kmetje v **Zoranu** ali **Valuku** ali **Državi med gorami**;

o tem, kakšni so bili Slovenci in - slovenski - kmetje v sedmem, osmem ali še v 16-em stoletju, se da govoriti; šele sociološko usmerjeno slovensko zgodovino pisje druge polovice tega stoletja, Grafenauer itn., se je lotilo podrobne ekonomske itn. analize tistih časov-formacij. Tudi Levstik in Jurčič si nista na jasnem, ali so figure **Tugomerjev** kmetje ali udje PS; kot kmetje sodijo že v FD, kot PS so bolj pastirji. V FD so tlačani, v PS samostojni; zato je Kristan v **Ljubislavi** bliže obnovi PS, medtem ko so katolicizirajoči dramatik bliže FD, recimo Turnšek v predvojni drami **Potujoči križ**. Restrukturiranje PS poudarja bolj svobodo, restrukturiranje FD bolj zvestobo in s tem vero KC tipa.

Gre torej za več stopenj. Prva je prostor, ki ga neka razlaga-razumevanje (re)konstruira; stopnja **Micke**. Prešeren vnese prvi ob Prostor Zgodovino: v **Krstu pri Savici**. A **Krst** še ne restrukturira **Micke**; slovensko zgodovino jemlje neposredno, psevdomitsko. Jo sicer ukinja - v KC, v končnem Črtomirjevem dejanju pomenišenja -, a obenem, v čudovitem opisu Slovenstva kot PS, glej **Uvod v Krst**, ga ohranja kot nekaj zelo dvoumnega, svežega in odprtega. Iz tega **Uvoda** (z)raste nazadnje NOB(D). Remec, Abram itn. sledijo Prešernu; še Turnšek: Prešernu celo v njegovem katolicizirajočem sporočilu. Drugi pa, ki se vračajo v svet, kakršnega je slikala-zastopala **Micka**, sledijo **Micki**, le ponavljajo, kar je storil Linhart, čeprav bolj diferencirano, recimo Ogrinec v veseloigr **V Ljubljano jo dajmo!**, kjer povezuje Kmetstvo že z meščanstvom, a meščanstvo kot NNM utemeljuje na kmetstvu; vse do Finžgarja, do **Lovca**, in še čez, do Vombergarja, do **Vrnitve**, do Cirila Kosmača, do scenarija za film **Tistega lepega dne**, ki do kmetstva v ničemer bistvenem ni kritičen, kot je Prežih v **Pernjakovih** ali Kranjec v **Poti do zločina**. Kosmač se kmetstvu ne posmehuje, obravnava ga z nostalgичnim humorjem, ki pomeni neposredno restrukturiranje Kmetstva kot vrednote. Ni naključje, da je Kosmač tako uspeval: potencialni udje DSD - ne le profesorica Glušičeva - so v njem alibizirali svoje ideološke sanje; tudi Pavček. Z mojega - analitičnega - stališča Kosmač seveda simulira; vendar je bistvo njegovega metodološko estetsko oblikovnega postopka prav v tem, da to simulacijo skriva; včasih jo kaže, v okvirnih zgodbah ali uvodih v **Pomladni dan**, v **Balado o trobenti in oblaku**; včasih jo skriva, v **Tistega lepega dne**.

Najpomembnejše - prelomno - dejanje je naredil Vošnjak, ko je leta 1889 napisal **Micki** - za uprizoritev počastitve stoletne **Micke** - prolog in epilog, ki se godita pri Zoisu (**Pred sto leti**); v njiju izpoveduje Vošnjak temeljni slovenski nacionalno idejni program. Govekar, ki je imel odličen čut, je vzel za osnovo Vošnjakov (neuprizorjeni) rokopis in zdaj že drugič reinterpreterirano, rekonstruirano **Micko** uprizoril leta 1905, pod naslovom **Predigra. Poigra**, »enodejanki po osnovi J. Vošnjaka«; enodejanki sta skupaj s ponatisom **Micke** tudi istega leta izšli. Kreft je tik pred drugo vojno vzel trojno osnovo - Linhartovo, Vošnjakovo, Govekarjevo - in vse skupaj še enkrat restrukturiral, v **Kranjskih komedijantih**. Vseh treh rekonstrukcij se bom še podrobno lotil; na tem mestu jih le komentiram v posebni smeri.

Hočem namreč poudariti, da gre že pri Vošnjaku za zavestno utemeljevanje slovenstva ne le direktno na Kmetstvu, kot pri Ogrincu, ampak že na dejstvu, da so se Slovenci že konec 18-ega stoletja utemeljevali kulturno-politično, s tem da je Linhart napisal **Micko** in jo uprizoril. Že v točki-dejanju Linharta je prišlo do dvojega: do Kmetstva in kulturno oblikovane zavesti o njem, v točki-

dejanju Vošnjaka pa je bilo to dvojno dejstvo ponovno osvetljeno in to na način ARF; pri Linhartu ARF še ni zavestna oz. še ni tematizirana; Linhart se dela, kot da je svet, ki ga igrajo leta 1789 v Ljubljani za meščane, svet kmetov; kot se dela Kosmač oz. scenarista Hieng in Štiglic, ta je bil tudi režiser, v filmu **Tistega lepega dne** leta 1962.

Obe praksi sta potrebni: obnašanje, kot da je mit še živ, **Micka, Dne**, in poudarjanje, da gre za kulturno - s tem tudi nacionalno politično - dejstvo, ki je že kdaj mit demitiziralo, racionaliziralo, dezideologiziralo in reideologiziralo v nov okvir, kar se dogodi že v Vošnjakovi igri **Pred sto leti**. ČD torej ni le naivna - butasta, samoumevna, magizirajoča, diletantska - dejavnost-dramatika, kot bi se zdelo na prvi pogled in kot je hotela to PSt razložiti preveč samozavestna moja GG, tudi jaz sam v svoji in naši naduti ekspanzivni nesramnosti; Vošnjak je bil nenavadno umen, zavesten, sposoben in ustvarjalen dramatik, ne le politik in organizator narodno gospodarskega življenja.

Z dramo **Pred sto leti** - že v naslovu je poudarjena časovna distanca - pride do nove stopnje: do ARF slovenstva kot kulturno zgodovinskega dejstva, prek tega pa do nove rekonstrukcije-reinterpretacije - slovenskega - Kmetstva kot temelja Slovenstva; vendar ne kot edinega prostora-vrednote-sociusa, h kateremu se mora vrniti današnje slovenstvo, kot terja desnica med obema vojnoma, Vombergar v **Vrnitvi**, Jalen v **Bratih**, in kot je neodgovorno prelahkotno govorčila SLS, preden je vstopila v vlado skupaj z LDS. Vošnjak poveže Kmetstvo - vsebino **Micke** - z meščanstvom, z Linhartom in Zoisom. Celo s - pogojno rečeno - slovensko (kranjsko) aristokracijo, Naravo s Kulturo, Prostor s Časom-Zgodovino. Folklorizira, brez dvoma: kakor je pokazal Mirko Mahnič, ki je z **Večerom v čitavnici**, 1953, deloma sledil Vošnjakovemu modelu, deloma pa ne, saj se je odločil za »naivno« predstavitev Vilharjevih enodejank, **Poštene deklice** iz 1866, **Župana** in **Detelje**, vendar v okviru čitalnice, ne pa neposredno, zunaj kulturnega-histori(cisti)čnega okvirja; Mahnič je izbral srednjo pot.

Vošnjak folklorizira, a obenem defolklorizira, saj poudarjeno - nacionalno, meščansko liberalno v določenem pramenu liberalizma - ideologizira. Folklorizacija in ideologizacija sta dve različni stvari. Ni dvoma, da pomeni folklorizacija skrito ideologizacijo, vračanje k ljudsko-narodnemu, k NL, k »folku«; večina dramskih nastopov v SPE je tega tipa, še danes osnova KDSD-SKS, pevski zbori, harmonika, narodne noše itn. Vošnjak si je upal razkriti naravo folklorizma, s tem da ga je vpel v višjo Kulturo, ta pa je izrazito liberalna, liberalno (samo)razumljena. SKS - KDSD - hoče vračati Slovence k AVS neposredno, prepričana, da je v tem rešitev. Medtem ko se je Vošnjak zavedal, da to ni mogoče. Zato je Kmetstvo vzel kot osnovo, a kot daljno osnovo v času, ki da jo je - in to je z igro **Pred sto leti** zavestno pokazal - že Linhart v koncu 18-ega stoletja presešel z meščanstvom NNM tipa. Tako je Vošnjak utemeljil Ogrinca - **V Ljubljano jo dajmo!** - in večino produkcije ČD, ki za temo-snov nima Kmetištva, ampak meščanstvo oz. bolj diferencirane oblike Db, kakor se dogajajo na kmetih. Alešovec, ki je bil pripadnik konservativne struje, je v komediji **Nemški ne znajo** prikazal dva župana, a ne kot kmeta, tako je slikal Linhart Jako, ampak enega kot snubca (Grilec), drugega, glavno komično figuro (Koren), pa kot državnega uradnika, ki ne zna nemško, iz česar sledijo komični zapleti, saj narobe prebere in narobe razume državni uradni

odlok o živinski bolezni. Tema burke je država, slovenstvo kot jezik, problem države, ki posluje v neslovenskem - tujčevskem - jeziku. Sicer pa je to že tema same **Micke**, katere zaplet nastane, ker prideta zapeljivat slovensko kmečko dekletko dva tujca in celo plemiča; tudi **Micka** ni čisto slovensko kmetiško delo, kot je naprimer **Veriga**, v kateri nastopajo le kmetje med sabo.

Večina Vošnjakovih dram ne obravnava kmetstva, ampak meščanstvo, celo Dunaj, Ljubljano, tujce, aristokrate, državne poslance, industrijce, veletrgovce ipd. Podrobna analiza ČD bo pokazala, koliko je kmetstva v ČD; niti Tinica v Vilharjevi **Pošteni deklici** ni čista kmetica, ampak šivilja. V **Županu** je ženin Janez študent. V igri **Slep ni lep** nastopa sodnik itn. ČD ima za osnovni cilj ravno nasprotno od ideološkega regresa k AVS: ne vračanje h Kmetstvu, ampak oblikovanje zdravega, poštenega, sposobnega slovenskega NNM, vendar v povezavi s kmeti, iz katerih slovensko NNM izhaja; a ga že - socialno in idejno - prehaja. Ne tako v **Vrnitvi**. Vombergar v **Vodi** in **Zlatem teletu** - sredi 30-ih let - osvetli tedanjo slovensko vas nemalo kritično, a z vidika, da se je vse preveč liberalizirala, pomestjanila; da je vsrkala vse preveč urbano nekrščanskih vrednot, ki so okrepile že siceršnjo naravno nagnjenost kmetov do nekaterih negativnih potez, skoposti, pohlepa, lahkovernosti ipd. Vombergar v teh dveh komedijah izhaja iz Meška, kakršen je bil v drami **Pri Hrastovih** - radikalna kritika kmetstva - in iz Kreka, ki oblikuje morda prvi v SD idealizirano AVS, v **Treh sestrah**, v **Ciganu-čarovniku**.

Nakazal sem le nekaj opomb, sugestij za obravnavo ČD oz. za diferencirano razlago meščanstva in liberalizma ter kmetstva - tudi odnosa meščanstva do kmetstva - v SD in s tem v slovenski realiteti. Če bom kdaj zmožeg monografsko obravnavo teh tem, se bo skazalo, kako diferencirana je ta problematika. Recimo, naj vzamem le primer enega dramatika, ki je folkloriziral, Golarja. Njegova **Vdova Rošlinka** - komedija iz 20-ih let - je zelo drugačna od ČD in od Vombergarjevega razmerja do kmetstva. Golar prenese - v tej igri - dvojnost odnosa do kmetstva na novo stopnjo; vsekakor se stopnjuje posmeh do kmetiških ljudi, kmetištvo ni več sveti temelj, ampak snov, s katero je mogoče manipulirati, da bi dramatik dosegel uspeh pri občinstvu; to je počel že Govekar v svojih dramizacijah in narodnih igrah. Že takratna resn(ejš)a kritika je **Rošlinko** odklanjala kot prelahkotno, Koblar je v tej sodbi vztrajal še v **Slovenski dramatik II**; piše, da je tu »razkrivanje človeške narave v bistvu površno in neresno« in da je sploh Golarjevi dramatik »tuja vsakršna npravstvena in socialna resnoba«. Hoče reči, da ni več utemeljena v svetem narodnem kmetstvu oz. v tistem, kar je Koblarju ideološka osnova: v krščanstvu kot npravni naravnosti. To ni niti v obeh drugih dveh Golarjevih igrah, ki uprizarjata kmete, v **Zapeljivki** in v **Dveh nevestah**; vse tri Golarjeve drame sem podrobno obravnaval v knjigi **Slovenska dramatika 20-ih let**.

Je pa Koblar pristranski, saj ga Golar - enako kot Govekar in Kristan - moti kot liberalec. **Zapeljivka - Dekle z rožmarinom** - skuša biti kmečka tragedija v duhu Shakespeara. Kar je Koblar dopuščal katoličanu - duhovniku - Medvedu, ki ga forsira, recimo dramo **Stari in mladi**, tega ni dopuščal pri Golarju. **Stari in mladi** - tudi to dramo sem podrobno analiziral v zgoraj omenjeni knjigi - se prav tako navdihujejo pri Shakespearu, pri **Kralju Learu**, morda oba pri Anzengruberju; ne vidim, zakaj bi bil Medved v tej drami resnoben in nraven, Golar pa v **Dekletu** ne. Nasprotno: oba sta enako moralista. **Dekle** ni uspelo

kot drama ravno zaradi svojega moralizma; ker ni bilo podobno **Rošlinki**. Medtem ko sta **Nevesti** vzorčna folkloristična drama, tekst, ki slovenstva ne utemeljuje več v svetem kmetstvu, zato v drami ni več npravstvene poante, kakršno ima **Micka**, ali pa je vzporedna, drugostopenjska; gre za neposredno obnovo kmečkenga življenja, v katerem se ljudje ženijo-možijo, a morajo pri tem slepariti, ker so revni in to prikrivajo. Golarjevo kmetstvo nikakor ni več zlagano.

Jaka in Anže v **Micki** sta bila zvitata, a v dober namen: da zaščitata Micko; pa da skrbita za svoje gmotne interese, ki so bili v ekonomskem povezovanju dveh močnih kmetij, kar je bilo mogoče doseči s poroko med mladima s teh dveh kmetij; kar bi nastalo - kar tudi bo nastalo -, je velik kmet, ki bo gospodarsko neodvisen, s tem tudi politično in moralno. Ta osnova - podloženost drame s tem sporočilom - v **Nevestah** povsem manjka. Golarja zanima varanje kot takšno, ker sproža komičnost; ker kaže ljudi kot prekanjene, samopridne, v bistvu zle, kar pa dramatika ne moti, saj gleda na zlo humorno, kot na človekovo pravico, da se bori zase. Gre za enega od modelov že skeptičnega in že demoralizirajočega se liberalizma, ki pa se vendar (še) ne radikalizira v AD; ostaja kot nekakšna večna človekova narava samoslepljenja in slepljenja drugih. Je pa v **Nevestah** nekaj, česar ne dosežeta ne Krek, v **Sestrah**, ne Vombergar, v **Vrnitvi**, čeprav pišeta, posebno Krek, zdrav, svež, klen kmečki jezik, blizu Finžgarjevemu v **Verigi**. Naj je Golar še tako liberalsko skeptičen do kmetov in ljudi, njegov jezik v **Nevestah** je dovršeno folkloren, duhovit, sama ljudska rekla; je prava mala mojstrovina vživljanja v AVS. Medved takšnega jezika ni nikoli dosegel, ne v **Starih** ne drugje. Se da reči, da ravno ta jezik v **Nevestah** ozemlje, vrača Slovence k njihovem pristnemu izvoru? Golar se ga je naučil, ga je izdelal, pristna rekla je poiskal in tako simuliral slovensko Pristnost, ne da bi jo podrejal cilju gentilizacije in - državno političnega - nacionalizma.

Vprašanje je, koliko je Koblar razumel Golarja in sploh SD. Njegova estetska presoja je bila v bistvu katoliško etična in narodno pobudna; kar ni ustrezalo tema dvema vidikoma, mu je bilo sumljivo in je odklanjal. V ČD je videl bistveno manj, kot vidim jaz. Njegova sodba o Vilharju, recimo o šaloigri **Slep ni lep**, je značilna; povzema vsega Koblarja: »Igra v ideji sicer ni neoporečna in prihaja bolj do veljave besedna igra«, torej ni dovolj npravno izrazita, a »njen glavni poudarek je vendarle izrazito narodno političen«, kar je pozitivno. »V vsej poučnosti in zabavnosti je bila vendar tista čitalniška preproščina, ki je bolj ustrezala okusu in obzorju nezahtevnege gledalca, kot bi blažila nravi in pospeševala narodno zavednost.« Blaženje nravi - moralna utemeljenost umetnosti - je pri Koblarju spoj Schillerjeve klasicistične poetike-filozofije (zato je Koblarju blizu Medved kot poglavitni slovenski šilerjanec) in narodnjaštva, ki pa je bilo tudi značilno za Schillerja, glej **Viljema Tella**.

Moj pristop k ČD je bistveno drugačen od Koblarjevega in od dozda veljavnih; izhaja tudi iz moje AK, ker sem se nekoč, pred skoraj pol stoletja (a ne le takrat), nesramno posmehoval ČD, ob priliki Mahničevega **Večera v čitavnici**. Od tedaj sem prešel - ponotranjeno - skoz mnogo izkušenj in stopenj, tudi skoz gentilizem, nacionalizem, tradicionalizem, konservativizem, prišel celo na rob Kfz. Glede na vso to hiperkompleksnost mojega razmerja do SD in slovenstva in sveta upam, da zmorem danes gledati na vse to ustrezneje.

SPREMNE BESEDE

Konec tedna grem na operacijo srca; pred tem bi rad pospravil za sabo »mizo« in »predale«, vsaj en njihov del. Gradiva **RSD** je toliko, da se bo komaj kdo mogel v njem znajti. Dokler morem, mu moram pomagati, ga orientirati.

Sestavil sem 6 knjig iz nepopravljenih razprav. Da ne bi zadeve preveč kompliciral, jih bom vse podredil enemu Pnizu, naslovljenem **Dobe**. Pniz je komponiran tako, da se začne pri SD iz najstarejšega časa in se »razvija« k današnjosti.

Marsikatera razprava v Pnizu je nezaključena; tudi zato je nisem prej upošteval, ves čas sem se nadejal, da jo bom dokončal ali celo opremil z opombami. Ker pa je fragmentarnost bistvena poteza **RSD**, je tudi **Šesterček** narejen v duhu celote. Ker bo **Šesterček** dodan štirim »normalnim« - računalniško natisnjenim, ne pa tiskanim - »knjigam« **RSD**, pomeni, da jih bo letos (2006) skupaj 10. Ravno ker je to leto čas mojih nemajhnih težav s telesom-srcem, se mi je zdelo prav, da »izdam« v tem letu relativno največ knjig. Zoper S se borim z ustvarjalnostjo. Ne popustim.

Tokrat bom opustil element-opeko, ki je sicer v vsaki knjigi **RSD**, tim. Zadnjico, nekak sežetek in Kar h knjigi, običajno natisnjen na zadnji strani knjige; zadoščajo SB.

O Vilharjevi **Jamski Ivanki** sem pisal v 90-letih, ne vem natančno kdaj. Gre za eno mojih prvih razprav o starejši SD (o SSD), zato je z mojega Davidika še zelo pomanjkljiva. O Jurčičevi **Veroniki** sem pisal kasneje, tik pred koncem 90-let, v sklopu raziskovanja tematike Celjskih, glej v **RSD** knjigi **Nadžlovek Blaže in princesa Nežica** in **Junak Janez in svetnik Anton**. V knjigi **Nekrolog I** obravnavam temo Celjskih kot takšno. Naslov »iz grada« pomeni, kako Pl (knez) izžene predstavnike SNLa v Nvo, reko, v S.

Tudi razprava o Stritarjevih **Logarjevih** je fragment. Stritar skuša dokazati napačno usmerjenost Scev, če preidejo od Kma k IndusMešu, h Kpludejstvanju. Aškerc tu nadaljuje, vendar s Ktz nejasnostjo. Odkloni urbanost, tujstvo, trgovskost, a tudi domači Kmplaninski svet Nve; nehote pokaže njegovo drugo plat: sonce kot uničevanje. Beseda **kamen** v naslovu razprave cika na IvSvetovo dramo **Kamen in zrno**, ki bi morala biti predmet II. dela razprve, a do nje nisem prispel.

14. XI. 06

VSEBINE DRAM

(povzela Alenka Goljevšček)

Miroslav Vilhar: **JAMSKA IVANKA**, 1848

OSEBE: VLADIMIR, Jamski vitez. LJUDMILA, njegova gospa. IVANKA, njuna hči. BOGOMIL, njen sin. MIROSLAV, Kalski vitez. KONRAD EINHENTAL, nemški vitez. MARKO, Maligradski vitez. OTMAR, MARCEL, GREGOR, oprode vitezov.

1. DEJANJE: Starša se veselita velike ljubezni med Ivanko in Bogomilom, ko pride poslanec avstrijskega vojvode, ki zbira viteze za križarsko vojno. Vladimir se takoj navduši, toda namesto njega se ponudi Bogomil, ki bi se rad ovenčal s slavo. Vladimir je vesel njegovega poguma, mu pa razodene, da ni njegov pravi sin: njegove starše je pobil in grad zažgal hudobni Maligradski vitez. Razkritje pri mladima povzroči, da se njuna družinska ljubezen razgori v pravo ljubezen. Obljubita si večno pripadnost, mati blagoslovi njuno zvezo in Bogomil krene v boj.

2. DEJANJE: Marko v gozdu s svojimi vojščaki preži na plen, saj krvoločno uživa v svoji zavrženosti. Ogleduh prinese vest o dveh skupinah vitezov in Marko se v pričakovanju bogatega plena pripravi na napad. - Ljudmila in Ivanka se pogovarjata o Bogomilu, ko ju prestraši Marcel z vestjo, da je bil Vladimir na lovu napaden in da ga je v zadnjem trenutku rešil hrabri vitez Miroslav. Že sta tu oba viteza in ženski se ne moreta dovolj zahvaliti rešitelju, da jima je ohranil očeta in moža. Ko vidi Ivanko, se Miroslav vname v ljubezni in Vladimir, ki ne ve za prisego med hčerjo in Bogomilom, mu jo rad obljubi za ženo. Tedaj se vrne Bogomil, ovenčan s slavo. Na slovesnosti oče napije zaročencema, toda Ivanka da svojo kupo Bogomilu in očetu pove, da njegove želje ne more ubogati, ker je zaobljubljena Bogomilu; voli lahko samo njega ali smrt. Oče je v stiski, saj je Miroslavu dal viteško besedo. Tekmeca se odločita za dvoboj, vendar si prisežeta, da bosta ostala prijatelja ne glede na odločitev usode. V dvoboju zmaga Bogomil. Miroslav se odloči, da bo bolečino srca skušal utišati v boju z neverniki; od Bogomila sprejme meč in križ ter odide, grajski pa slovesno praznujejo poroko med mladima.

Josip Jurčič: **VERONIKA DESENIŠKA, 1881**

OSEBE: HERMAN II, stari grof Celjski. FRIDRIH, njegov sin. ELIZABETA, Fridrihova žena. DESENIČAR, hrvatski plemenitaš. VERONIKA, njegova hči. JANKO, Deseničarjev sorodnik. TETA Veronikina. META, Veronikina služabnica. SOTEŠČAN, vitez na dvoru Celjskih. Strežaji, vitezi, poročnik, predsednik sodišča, sodniki, zagovornik, ljudstvo. - Godi se okoli leta 1424.

1. DEJANJE: Na Desenicah čakajo gosta, mogočnega Fridriha Celjskega. Janko Celjanov ne mara, rad bi za ta čas odšel z gradu, vendar mu Deseniški brani, pregovarja ga tudi Veronika, ki ima Janka sicer rada, a ji je pusto in hrepeni po veselem, bogatem življenju. Fridrih je prišel v zakotne Desenice na prošnjo svojega prijatelja Soteščana; ta bi se rad oženil z Veroniko, zato naj jo Fridrih povabi v Krško, v službo svoji ženi Elizabeti. Toda ko Fridrih Veroniko zagleda, mu je tako všeč, da jo takoj povabi s seboj. Veronika ponudbo kljub Jankovim svarilom vesela sprejme.

2. DEJANJE: Ljubosumni Soteščan izda Hermanu Fridrihovo ljubezen in Herman, ki se ne bi rad zameril hrvaškemu plemstvu, ukaže sinu, naj dekle nemudoma pošlje domov. Vendar se Fridrih, ki žene ne mara, Veroniki ne more odreči, prosi jo, naj se preseli na grad Ostrovec, kamor jo bo spremljal sam. Zaljubljena Veronika pristane, a brž se zave, da ne ravna prav in ko se prav takrat pojavi Janko, se odloči, da se bo z njim vrnila domov. Fridrih, ki je bil njen pogovor slišal, skuša Janka oblastno pregnati, Janko potegne meč in v boju je Celjski ranjen. To Veroniko tako pretrese, da se zave svoje ljubezni; odkloni Jankovo pomoč in ostane, da bi stregla ljubemu.

3. DEJANJE: Po smrti bolehnih žene se je Fridrih skrivaj poročil z Veroniko, skupaj živita na Ostrovcu. Veronika je srečna, toda čuti, da skrivanje teži oba, zato Fridriha prosi, naj obelodani njuno zvezo. A Fridrih se boji oblastnega očeta, zlasti njegove grožnje, da bo prvorojenstvo predal drugemu sinu, Hermanu. Tedaj najavijo prihod starega Celjana. Veronika hoče pogumno stopiti predenj, toda Fridrih ji ukaže, naj se skrrije in Veronika mora hočeš nočeš ubogati. Herman bi sina rad znova oženil, seveda po interesih hiše in rodu, in njegovih ugovorov noče niti poslušati; ali bo ubogal ali pa ... Medtem Soteščan izvrta, da je Fridrih z Veroniko poročen, in Herman pobesni: poroka ni veljavna, sin naj takoj in za zmeraj prekine zvezo z deseniško beračico, sicer ga požene od doma! Fridrih se ukloni, a v svojem slabištvu Veroniki ne zmore povedati resnice. Herman dekletu surovo sporoči svoj ukaz, sina odpelje, njo pa pusti pod nadzorom Soteščana.

4. DEJANJE: Janko je bil zastavil svoje življenje, da je Veroniko rešil z Ostrovca, zdaj bežita domov. Toda Veronika hoče v Celje, zvedeti mora, ali jo mož še ljubi ali ne, brez te gotovosti ne more živeti. Tako milo prosi, da Janko popusti. - Soteščan poroča Hermanu o Veronikinem begu, pri katerem da ji je gotovo pomagal Fridrih. Herman skliče gospodo, pred vsemi razdedini nepokornega sina in ga kot ujetnika pošlje v Budimpešto; še to uro morajo na pot! Tedaj pride Veronika; vso krivdo vzame nase in prosi usmiljenja za Fridriha. Toda Herman je trši od kamna, dekle veli nagnati z gradu, ne da bi jo poslušal. Ko pa hip zatem izve, da se je sin Herman smrtno ponesrečil,

pobesni v sovraštvu: Veronika je kriva, coprnica je, ki podira njegov rod - za njo, na grmado mora!

5. DEJANJE: Obravnava zoper Veroniko je končana, sodišče se umakne, da bi sklepalo o sodbi. Tedaj se v dvorano prerine Janko in zabrusi Hermanu, da je podkupil priče, da je okrutnež in tiran. Herman ga ukaže prijeti, Veronika pa, da bi rešila prijatelja, edinega, ki ji je še ostal, javno izpove, da je res čarovnica. Janko je v boju s stražarji smrtno ranjen, umre v zavesti, da bo ljubljena kmalu prišla za njim. Sodišče Veroniko sicer oprostí, a ker je sama priznala čarovništvo, Herman sodbo razveljavi in dekle obsodi na smrt. Veronika izpove, da rada umrje, saj je vsem prinašala le nesrečo. A Herman, ki jo je žrtvoval svojemu ošabnemu imenu, s tem ne bo rešil svoje rodovine - pride dan, ko bodo rekli: grofje Celjski so bili, a jih ne bo nikdar več. Preklet je on in njegova slava!

Josip Stritar: **LOGARJEVI**, 1899

OSEBE: *ANDREJ LOGAR, gruntar. LIZA, njegova žena. MATIJA, JANKO, sinova. POLONA, dekla pri Logarjevih. TONÉ, ZORKO, DUŠINA, ROPOTAJ, MOKAR, BLATNIK, KOZOBRAD, POTREBNIK, dijaki. TONČEK, Matijev sin. Prof. Podlaka, Kos, Somrak, Slivar, Lenka, Pikin Jože.*

1. DEJANJE: Pri Logarjevih je žalostno, predvsem zaradi Janka, ki je na Dunaju postal večni študent in domače neusmiljeno izmozgava. Matiji in Lizi je jasno, da gre kmetija po zlu, a oče Andrej je slep, v trmastem ponosu in malikovalski ljubezni do sina si ne da dopovedati, naj imetja ne meče v luknjo brez dna. Lizino prigovarjanje je zastonj, ko skuša očeta pregovoriti še Matija, ga oče v jezi požene čez prag, z njim pa tudi njegovo dekle Polono.

2. DEJANJE: Janko se zabava v družbi prijateljev, vsi se izdatno nalivajo za denar, ki so ga Janku poslali od doma. Vstopi Matija, za kruhom je bil krenil na Dunaj, kjer se preživlja kot prodajalec pomaranč in kostanjar. Janka je sram, naredi se, kot da brata ne pozna.

3. DEJANJE: Matija je ostal srčno dober človek, kljub svoji revščini pomaga vsakemu, ki je v stiski. Ko peče kostanj na ulici, priklama mimo pijani Janko, namenil se je bil v Donavo končat svoje brezupno življenje, saj mu krivda za propad domačije preveč teži vest. Matija izgubljenca z ljubeznijo odvede k sebi domov: dokler bo sam kaj imel, tudi bratu ne bo sile.

4. DEJANJE: V gostilni se kmetje menijo o Logarjevih: Liza je od vsega hudega umrla, hiša bo šla na boben, Andrej pa se odpravlja v Ameriko - sam si je kriv, ko je ničvrednega sina povzdigoval v nebo, pridnega Matijo pa je pognal od hiše! Pride Janko, zanemarjen, bolan in obupan. Lenka, ki ga je včasih rada videla in se ji smili, obuja lepe spomine, ga tolaži in mu daje pogum, ko vstopi Andrej. Janko mu pove vse: kako je Matija na Dunaju lepo skrbel zanj, kako ga ni mogel še naprej izkoriščati, skočil je v vodo, a so ga rešili in ga na občinske stroške poslali domov - umret. Andrej ne verjame, sili ga, naj pije, poje in bo vesel, skupaj bosta šla v Ameriko! Janko skuša očetu ustreči, toda sredi pesmi mu odpove srce.

5. DEJANJE: Tonček se pridno ukvarja z računstvom, ko se vrne Andrej, postaran in utrujen. V pogovoru z bistrim fantičem Andrej izve, da je Tonček sin Matija in Polone, ta dva sta odkupila Logarjevo domačijo in zdaj prav srečno živijo. Andrej hoče pobegniti, a prav tedaj se vrne Polona in ga sprejme z odprtimi rokami. Isto stori tudi Matija, ko pride s semnja domov. Andrej prizna in obžaluje krivico, ki jo je storil, ko je vse dajal izgubljenemu sinu, dobrega pa je imel za zastonskega hlapca. A Matija noče o tem nič slišati, odslej bodo srečno živeli skupaj; v družini nastane pravo praznovanje, najbolj pa je starega očeta iz Amerike vesel Tonček: Bog živi Logarjeve!

Anton Aškerc: **ZLATOROG**, 1904

I. Bojana vleče srce z gora k Soči, k njegovi zaročenki Vidi. Slepa mati je v skrbeh zanj, svari ga, naj ne bo na lovu preveč drzen, a Bojan se pohvali, da ga varujejo same bele žene in da je celo videl Zlatoroga. Mater pa še veliko bolj skrbi sinova navezanost na lepo gostilniško hčer.

II. Trgovca Pietro s sladkimi obljubami in darili premami Vido, da se mu vda. Bojan spozna, da se mu je Vida izneverila zaradi bogastva, sklene, da bo poiskal zaklad pod Bogatinom in si dekletko spet pridobil.

III. Bojan se v gorah sreča z Zelenim lovcom. Ta mu pove, da je tudi on zaljubljen v Vido in trpi zaradi njene prevare. Spretno razvname fantov pohlep in ga prepriča, da mora ubiti Zlatoroga, kajti le njegovi rogovi odpirajo votlino z zakladom. Bojan se pusti zavesti, zmenita se, da bosta zjutraj odšla na lov, nato Zeleni lovec odide, Bojan pa se zateče v pastirsko kočjo.

IV. Fant ne more spati, mučijo ga dvomi in temne slutnje. Ko vendarle zaspi, so njegove sanje polne prikazni: mati in bele žene ga svarijo, škratje in Zeleni lovec sipljejo predenj zlato, Pietro in Vida se objemata, Vidina mati se mu posmehuje, češ da je berač ...

V. Zjutraj Zeleni lovec že čaka Bojana. Vznesen govori hvalnico sončnemu božanstvu, ki ga občuduje in spoštuje, čeprav je sam sin teme in med njima vlada večni boj. - Lovec zbudi Bojana, pričakata Zlatoroga in fant ga ustrelji, a Zlatorog poje rožo, ki je bila zrasla iz njegove krvi, si opomore in sune predrzneža v prepad. Zeleni lovec se veseli nove žrtve, ker sovraži in zaničuje ves človeški rod, obenem pa mu zavida, saj sam ne zna biti srečen: je preklet, obsojen na večno zanikanje, na večni boj zoper velikega Pana, stvarnika...

VI. Bojanovo dejanje je prineslo vsesplošno nesrečo, Zlatorog je bil v besu upustošil planino, da se ovce nimajo več kje pasti. Ob Soči pa toži poblaznela Vida, ki jo je lažnivi Pietro spravil v sramoto; v vodo zmeče ves njegov lišp in vroče kliče nazaj svojega izdanega ljubega. Tedaj priplava po reki Bojanovo truplo, zmedena Vida skoči za njim v valove. Zeleni lovec, ki je bil vso to nesrečo opazoval, je poln grenkega posmeha nad ljudmi, ki jim pohlep in ljubezenska strast tako mešata glave, da kar sami drviijo v njegovo past.

I. OD BRATOVSTVA K BRATOMORU (BkB)**MODELI****1. BLATO = ZLATO****IDENTITETA (Id)**

Blato	1
	2 Zbogom zvezde
Blagor blata	1 Ađeči brat
	2 Ađeče zlata zgodovina
	3 Bratovski objem blata
Blato v izviru in izteku	1 Premagovanje blata
	2 Križ čez blato

2. OBLAST , POLITIKA**DVOJČKA (Dž)**

Politika	1
	2 Pravica do oblasti
Trije despotje	1 Diktator Aleksander Veliki
	2 Grof Tahi, Škof Hren

3. BLODNJA : VIZIJA**DVOJNIKI (Dv)**

Majcnova dramatika	1, 2
	3 Teologija postmoderne
Od bratovstva k bratomoru I	
Blodnja	1
	2 Človek in nič
	3 Rabelj-žrtev
Kreftova dramatika v kontekstu	1 Uvod in načrt
	2 Volčji ali zimzeleni čas?
	3 Konstrukt in resnica
	4 Vera in obup
Nastajanje SAPO	1 Detelova dramatika
	2 Hinavstvo in cinizem
	3 Družinska žrtev
	4 Starši - otroci
Iskanje drugosti	1 Veliki, mali, drugi
SD-20 + HistD	1 Iskavci smisla
Mrakova dramatika	Drama (maša?) Ivana Mraka
Med sanjami in budnostjo	1 Med gledališčem in fikcijo
	2 Med dramatiko in spominom

II. OD BRATOMORA K SAMOMORU (BKS)**PONOTRANJENJE - POZUNANJENJE****1. IGRA = VLOGA = JEZIK (IVJ)****K INDIVIDUALNI Id**

Geometrija redov	1 Predpostavke
	2 Temelji
	3 Vidiki
	4 Prevezave
	5 Red blodnje in vizija
Slovenska dramatika - modeli	Metodološke in aksiološke teme
Dialogi	1 Nagovori, drugovori
	2 Hudogovori, pogovori
	3 Razhajanja
	4 Razgovori
	5 Eseji, pisma, portreti 1
Eseji, pisma, portreti	2 Predavanja
	3 Nekrolog samemu sebi 1
	4 Nekrolog samemu sebi 2

2. KARNIZEM , MAGIZEM (KM)**K INDIVIDUALNIMA Dž****3. OBUP - IZGUBLJENOST - SAMOMOR (OIS)****K INDIVIDUALNIM Dv**

Morala = amoralna	1 Taščica ali noj?
	2 Taščica = noj
	3 Noj ali taščica?
	4 Pisma nojem in taščicam
	5 Taščica pod nojem
Današnja slovenska dramatika	1 Obračun med vrati
	2 Komentarji
	3 Kulturno okolje
	4 Zgodovina Lipicanije
	5 Let na dno

III. OD SAMOMORA K BRATOVSTVU (SkB)
ZGODOVINA

1. (SLOVENSKA) PLEMENSKA SKUPNOST (S)PS
H KOLEKTIVNI ID

- Slovenski plemenski junaki** - Tugomer 1, 2, 3
Črtomir 1, 2
- Dramatika narodno osvobodilnega boja**
1 Naša sveta stvar (leva)
2 V vrtincu (samo)prevar
- Porajanje levice-desnice** 1 Širjenje svetega narodnega prostora
2 Oženje domovine
3 Napačni in pravi
- Zgodba o narodu** 1 Slovenski narod se poraja
2 Slovenski narod se lomi

2. (SLOVENSKA) KATOLIŠKA CERKEV (S)KC
H KOLEKTIVNIMA DŽ

- Dramatika slovenske politične emigracije**
1 Sveta vojna
2 Krščanska tragedija
3 Paradoks odreševanja
4 Pravica in kazen
5 Prijatelji in izdajavci
6 Krvavi ples
7 Vstajenje ali rekvijem
8 Razval ali poveličanje
9 Gnila voda
10 Goveja dolina
- Svetost, čudež, žrtev** 1
Ciril-Metod + Lepa Vida 1 Operacija Ciril-Metod
2 Triumf Ciril-Metod

3. (SLOVENSKA) DRUŽBA (S)Db **H KOLEKTIVNIM Dv**

- Začetki slovenske dramatike** 1 Zlo in s(i)la kot izvor
2 Greh in iskanje kot izvor
3 Raj, pastorala, mir, vojna
- Duhovniki, meščani, delavci** 1 Klerikalizem in liberalizem
2 Paternalizem in emancipacija
3 Avtonomizem in kapitalizem
4 Medvedova dramatika
- Duhovniki, plemiči, kmetje** 1 Upornik človekoljub
Trideseta leta 1 Leto 1940
2 Grška ali katoliška antika?
- Primorska slovenska dramatika** 1 Krivda in sanja
2 Ribe in tički
3 Nebo = pekel
- Kompleks Celjskih** 1 Nadčlovek Blaže in princesa Nežica
2 Junak Janez in svetnik Anton
- Čitalniška dramatika** 1
2 Krepost
3 Svoji-Naši
4 Pogodba
5 Pena
6 Narava in zopernarava
- Jugoslovanski nacionalizem** 1 Sentimentalni heroizem
1991=1919=1945? 1 Patrioti in pokvarjenci
2 Vojaki in trpini
- Dobe** 1 Naivna doba
2 Polemična doba
3 Zagatna doba
4 Destruktivna doba
5 Verbalistična doba
6 Refleksivna doba
- Povojna politična SD** 1 Pohod in polom zgodovine 1
2 Pohod in polom zgodovine 2

SLOVARČEK KRATIC

Abs	- absolutno, absoluten	BSAPOEV	- BSAP0-eksistenca-vloga
Abst	- abstraktno	BSSvet	- Svet brez sovraštva
AD	- avtodestrukcija	BT	- bratovstvo-teror
ADH(um)	- avtodestrukcija humanizma	Cajn	- Stanko Cajnkar
Agr	- agresivno	Can	- Cankar
AiK	- Avtonomizem in kapitalizem	CanVida	- Cankarjeva Lepa Vida
AK	- avtokritika	CG	- celjski grof(je)
Aks	- aksiološki	Čara	- čarovnica
Alt	- alternativa, alternativno	Čara	- Čarovnica (iz Zgornje Davče)
AltB	- alternativno bivanje	Čartvo	- čarovništvo
AMor	- amoralna	ČB	- črnobelo(st)
Anci	- Amerikanci	ČD	- čitalniška dramatika
Anci	- Amerikanci	ČHM	- četverni hipermodel
AnF(z)	- antifašizem	ČI	- človek
AnG(lob)	- antiglobalizem	Čloštvo	- človeštvo
AngAmi	- Angloamerikanci	ČIP	- človekove pravice
AnIn	- analitik-interpret	Čvš	- Človek v šipi
AnK	- antikomunizem	D(V)R	- desna (vojna) revolucija
ARF	- avtorefleksija	Db	- družba
Arga	- Argentina	Dbno	- družbeno
Arh	- arhaično	DČ	- dobri človek
Av(z)	- avtizem	Dč	- dvojček
AvId	- avtistična Id	DDč	- desni dvojček
AVS	- arhaična vaška skupnost	Dek	- dekadentno
Avs(a)	- Avstrija	Dfz	- desni fašizem
Avsti	- Avstriji	Dg	- drugenje, drugiti
Avt	- avtonomen	Dgč	- drugačno(st)
Bar	- barbar(izacija)	Dine	- Dominik Smole
BČ	- Bogočlovek	Dmb	- domobranstvo
BDr	- Bog-Drugi	Dn	- družina
BDt	- Bog-Drugost	Dr	- drugi
BkB	- Od bratovstva k bratomoru	DSD	- današnja slovenska desnica
BkS	- Od bratomora k samomoru	DSKC	- današnja slovenska Katoliška Cerkev
BlaNe	- Blaže in Nežica v nedelskej šoli	DSL	- današnja slovenska levica
Blejke	- Junaške Blejke	DSPE	- Dramatika slovenske politične emigracije
Bm	- bratomor(nost)	Dt	- drugost
Br	- bratovstvo	Dv	- dvojnik
BRoz	- Branko Rozman	Dž	- država
Brž	- buržoazija	Džan	- državljan
BS	- Brižinski spomeniki	Džnik	- državnik
(B)SAPO	- (božja) SAPO		

Džno	- državno	Holo	- holokavst
DžV	- državljanska vojna	Hum	- humanizem
EDč	- ekskluzivna dvojčka	Humst	- humanist
Ek	- eksistencialno, eksistenca	Id	- identiteta
EK	- evangeljsko krščanstvo	IdB	- identitetno bivanje
EkP	- eksistencialno personalno	Idea	- idealen
Ekz	- ekspanzivno	Ideol	- ideološki
Em	- emancipativost	Idn	- identifikacija
Emp(a)	- empirično(st)	Inca	- inteligenca
Enot	- enotnost	Indiv	- individualen
ErS	- erotika-spolnost (eros-seksus)	Indus	- industrijski
ES(no)	- empirično singularno	InH	- intimistični humanizem
Est	- estetski	Ink	- Inkret Andrej
Et	- etičen	Int	- intimizem, intimno
EtatH(um)	- etatistični humanizem	Intel	- intelektualen
EV	- eksistenca, vloga	Intelci	- intelektualci
Evi	- Evangeliji	IS	- interpretacijski sistem
EvKrš	- evangeljsko krščanstvo	Is	- iskanje
Evra	- Evropa	It	- italijanski
Evri	- Evropejci	Ivanka	- Jamska Ivanka
FD	- fevdalna družba	IVJ	- igra, vloga, jezik
Finž	- Fran S. Finžgar	IvSvet	- Ivo Svetina
FKC	- fevdalna Katoliška Cerkev	IZ	- izkoriščan(je)-zatiran(je)
FKr(ist)	- fevdalni Krist	Izb	- izobraženec
Folk	- folklorno	Izd	- izdajavec
FP	- fevdalno pojmovanje	Janč	- Drago Jančar
Fric	- Friderik (Celjski)	Jfz	- jugofašizem
Frid	- Cesar Friderik na Malem gradu	JKr	- Jezus Kristus
FSt	- formalna struktura	JNcl	- jugonacionalizem
Fz	- fašizem	JOGSSKi	- Juhant, Ocvirk, Gril, Stres, Štuhec, Krašovec in sorodni
Gen(t)	- gentilizem	JTugo	- Jurčičev Tugomer
Gene	- generacija	Juga	- Jugoslavija
GG	- generacija-grupa	Jurč	- Josip Jurčič
GhK	- greh, krivda	JVera	- Jurčičeva Veronika Deseniška
Gilna	- gostilna	Kan	- kristjan
GiM	- Gabrijel in Mihael	Kap	- kapital
Gimna	- gimnazija	Kat	- katolištvo, katoliški, katolik
Gled	- gledališče	Kato	- Kato Vrankovič
Gledž	- gledališko življenje	KAv	- kolektivni avtizem
Gos	- gospodar	KC	- Katoliška Cerkev
Gov	- Fran Govekar	KDSD	- katoliška DSD
Graf	- Grafenauer Niko	KE	- kritiki (kulturniki) epigoni
Har	- harmonija, harmonično	Kers	- Janko Kersnik
Hed	- hedonizem	KfKC	- klerofašistična Katoliška Cerkev
Hedst	- hedonist	Kfz	- klerofašizem
Her	- heroj, herojski	Kld	- kolektivna identiteta
Herm	- Herman (Celjski)	Klas	- klasičen
Hin	- hinavec, hinavski	Klci	- klerikalci
Hist	- historicizem, historičen	KloMati	- Klopčičeva Mati
HKD	- hiperkompleksna diferenciranost	Km	- kmetstvo, kmečki
HM	- homo multiplex	KMg	- katoliška megastruktura
HMg	- humanistična megastruktura	KNM	- kulturno n(a)ravno meščanstvo

Kob	- France Koblar	Mela	- melodrama
Koc	- Edvard Kocbek	Meš	- meščanstvo
KoC	- Kompleks Celjskih	MGG	- moja generacija-grupa
Koda	- komedija	MicMat	- Županova Micka, Matiček se ženi
Kok	- Viktor Kokalj	Mil	- milenarizem
KokJan	- Kokaljev Mlinarjev Janez	Milit	- militanten
Kol	- kolektiv(no)	Miz(em)	- minimalizem
Kom	- komunizem	Mizt	- minimalist
Komsti	- komunisti	MJan	- Mlinarjev Janez
Kons	- konservativno(st)	MM	- malomeščanstvo, -ski
Konta	- kontingenca	MM	- Matiček, Micka
Konv	- konvencionalno, -izem	MO	- množična občila
Kpl	- kapitalizem	Möd	- Vinko Möderndorfer
Kplsti	- kapitalisti	Mor	- morala
Kralj	- Kralj na Betajnovi	Morno	- moralno
Kris	- Etbin Kristan	Mota	- moraliteta
Krit	- kritično	Mrc	- Dušan Moravec
Krš	- krščanski, krščanstvo	MrD	- Mrakova dramatika
Ktš	- Kotišče	Mrk	- marksizem, marksističen
Ktz	- kaotizem	Mrkst	- marksist
Kul	- kultura, kulturno	Nac	- nacionalen
Kulnik	- kulturnik	Naca	- nacija
Kulster	- kulturni minister	Nar	- narod
Kur	- Niko Kuret	Ncl	- nacionalizem
KurKak	- Kurentov Jurij Kozjak	Nclst	- nacionalist
KZ	- kaozmos	Ncz	- nacizem
KŽ	- književno življenje	NČ	- nadčlovek
L(V)R	- leva (vojna) revolucija	ND	- nacionalna država
Lbn	- libertinizem	Neg	- negativno
Lbt	- libertarnost	Nem	- nemški
LD	- liberalna družba	NGG	- novinarska grupa-generacija
LDč	- levi dvojček	Nih	- nihilizem
LdDr	- ljubezen do drugega	Nihst	- nihilist
LdN	- ljubezen do nič	NKC	- notranja KC
Le(ca)	- levica	NKNM	- naravno kulturno pravno meščanstvo
Levs	- Fran Levstik	NL	- narod-ljudstvo
Lfz	- levi fašizem	NNK	- n(a)ravno kmetstvo
Lib	- liberalizem	NNM	- naravno pravno meščanstvo
Libci	- liberalci	NOB	- narodno osvobodilni boj
Lin	- Linhart Anton Tomaž	NOBD	- dramatika narodno osvobodilnega boja
Lita	- literatura	NoR	- Nova revija
LNcz	- levi nacizem	nor(ov)ci	- udje Nove revije
Logi	- Logarjevi	Nov	- Anton Novačan
Love	- Miss Jenny Love	Nr	- nraven
LTugo	- Levstikov Tugomer	NSS	- Naša sveta stvar
Lum	- lumpen	Nv	- narava
LZ	- literarno zgodovino-pisje	Nvno(st)	- naravno(st)
LZnik	- literarni znanstvenik	ObDb	- oblastniška družba
Ma	- makro	OC	- odrešenjska Cerkev
Mag	- magizem, magija, magistično	Ogli	- Na ogledih
MaPSt	- makropomenska struktura	OIS	- obup, izgubljenost, samomor
MBP	- moji bivši prijatelji		
MČ	- mali človek		
Med	- Anton Medved		

OK	- odrešenjsko krščanstvo	Pvt(z)	- privatno(st), privatizem
Om	- Omikani nemškutar	Pvtnik	- privatist
OmV	- Obračun med vrati	PZS	- Program Zedinjene Slovenije
ON	- odreševanje ničā	Rad	- radikalno(st)
OT	- odrešenjska teologija	Raz	- različno(st), raznotero(st)
OtR	- Otroka reke	RazRak	- razvoj-razkroj
OZ	- odrešenjska zgodovina	RazReše	- raziskovanje resnice
OZn	- odrešenjska znanost	Razsv	- razsvetljensko
Ožld	- ožja ld	RB	- razredni boj
PAv	- posamezni(kov) avtizem	Rca	- različica
PČ	- pravi človek	RealD	- realistična dramatika
PD	- posamezna drama	ReAr	- rearhaizacija
PePKo	- Peter Peršin Kovačič	Red	- reduktivno(st)
Pers	- Perspektive	Refa	- refašizacija
Piči	- Teharski plemiči	Refe	- refedvalizacija
Pld	- posamezn(ikov)a identiteta	RegP	- regresivna premica
PiE	- Paternalizem in emancipacija	Rel	- relativno
Pirc	- Dušan Pirjevec	Reva	- revolucija
PKS	- podrobno konkretno singularno	Revar	- revolucionar
		Revno	- revolucionarno
PI	- plemstvo, plemiški	RKPL(EL)	- red-kozmos-polis-logos (-etos-lepota)
PIK	- plemstvo, kler	RLH	- razsvetljenstvo-liberalizem-humanizem
PM	- postmoderna	RMg	- reistična megastruktura
Pniz	- podniz	Rojstvo	- Rojstvo v nevihti
PNP	- politično novinarsko pojmovanje	Rom	- romantičen
PO	- posamezna oseba	RP	- razvojna premica
Poenot	- poenotevanje	RPP	- Resnica, Pravica, Poštenje
Pog	- pogansko	RR	- reinterpretacija in rekonstrukcija
Pol	- politika	RSD	- Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike
Polik	- politik		
Polje	- Na Gosposvetskem polju	S	- smrt
Polno	- politično	SA	- svoboda in avtonomija
Pomeš	- pomeščanjenje	SAKO	- svobodna avtonomna kolektivna oseba
Ponot	- ponotranjen(je)	SAPO	- svobodna avtonomna posamezna oseba
Pos	- posamezno	Sard	- Silvin Sardenko
Posn	- posnemanje	SB	- Spreme besede
Pot(no)	- potencial(no)	SBL	- Slovenski biografski leksikon
Poz	- pozitivno	SD	- slovenska dramatika
PP	- politična policija (Partija)	SeH	- sentimentalni humanizem
Preš	- France Prešeren	Sek	- seksualno, seksizem
PriSo	- prijatelji-sodelavci	SH	- Spomenka Hribar
PrM	- prvotno meščanstvo	SHKI	- slovenska humanistična kulturniška inteligenca
Prol	- proletariat	Sim	- simulacija
Prolec	- proletarec	SKS	- slovenska katoliška skupnost
Prt	- partizanstvo	SI	- slovenski
PS	- plemenska skupnost	Slav	- slovanstvo
PSt	- pomenska struktura	Slci	- Slovenci
Pt(i)ja	- Partija		
Puč	- Pučnik Jože		
PUH	- personalizirana univerzalna humaniteta		
PVD	- poboj vrnjenih domobrancev		
Pvt	- privatno(st)		

Slja	- Slovenija	Trag	- tragično(st)
SIK	- Slovarček kratic	Traga	- tragedija
Slom	- Anton Martin Slomšek	Trf	- transformacija
Slov	- slovenstvo	Trg	- trgovski
Slski	- slovenski	Trl	- transcendenca v imanenci
Slščina	- slovenščina	Trp	- trpljenje
SlZ	- slovenska zavest	TS	- ta svet
SLZ	- slovensko LZ, slovenska literarna zgodovina	Tuga	- levstikov in Jurčičev Tugomer
SM	- sadomazohizem	UH	- univerzalna humaniteta
Sm	- samomor	Umet	- umetnost, umetniško
Smš	- smetišče	UmKap	- umski kapital
Snik, -ca	- svetnik, -ca	UnBDr	- uničeni Bog-Drugi
SNL	- slovenski narod-ljudstvo	Unič	- uniče(va)nje
SoD	- socialdemokracija	UZn	- univerzitetna znanost
SoM	- socialna morala	Už	- užitek
Sonce	- Pod svobodnim soncem	Užar	- užitkar
SPD	- slovenska povojna dramatika	VČ	- veliki človek
SPE	- slovenska politična emigracija	Vera	- Veronika
SPED	- dramatika slovenske politične emigracije	Vil	- Miroslav Vilhar
SpS	- splošno(st)-skupno(st)	Voš	- Josip Vošnjak
Sr	- senior	VošD	- Vošnjakova dramatika
SSD	- starejša slovenska dramatika	VošVida	- Vošnjakova Lepa Vida
SSL	- samoslepilo	Vpranje	- Kdo bo rešil delavsko vprašanje?
(S)SS	- (spodnji) srednji sloji	Vrc	- Ivan Vrhovec
Sš	- sovraštvo	VS	- večno spovračanje
St	- sveto(st)	VsD	- vsebine dram
STH	- Spomenka, Tine Hribar	Vst	- Vstajenje kralja Matjaža
Stl	- stalinizem	Zamol	- zamolčevanje
Strit	- Josip Stritar	Zanič	- zaničevanje
Strš	- stranišče	Zapl	- zapeljevanje, zapeljivec
Stsk	- svetoskrunstvo	ZČ	- zli človek
Stš	- svetišče	ZD	- Zajčeva dramatika
Stvar	- Stvar Jurija Trajbasa	ZD	- Zbrano delo
Stž	- svetost življenja	Zg(ar)	- zgodovina(r)
SV	- sveta vojna	ZI	- zatiravci, izkoriščevalci
Sv	- svoboda	ZKC	- Zunanja Katoliška Cerkev
Svet	- svetoven	Zn	- znanost, znanstven
SZ	- samozavrtost	ZnaSi	- znak-simbol
Sž	- sovražnik	Znik	- znanstvenik
SŽ	- sveta žrtev	Zun	- zunanji
Šel	- Rudi Šeligo	Žid	- Liberalizem ali večni žid
ŠpK	- Španska kraljica	ŽS	- življenje-smrt
Tem	- temeljni, -a, -o	Žup	- Oton Župančič
TH	- Tine Hribar	Žur	- žurnalizem
THM	- trojni hipermodel	Žurst	- žurnalist
TKM	- Tibetanska knjiga mrtvih	*****	
Tor(k)	- Torkar Igor	An pred besedo ali kratico = anti	
Tot	- totalitarizem, total(itar)no	Da pred besedo ali kratico = današnji, -a, -e, npr. DaSD, DaSlov itn.	
Tr	- transcendenca	F pred besedo ali kratico = fevdalni, -a, -o, npr. FBrž, FKrist itn.	
Trad	- tradicija, tradicionalističen	K- pred besedo ali kratico = kot, npr. K-milost, K-PO itn.	

Lum pred besedo ali kratico = lumpen,
npr. LumPartija, LumLib itn.
Ps pred besedo ali kratico = psevdo
S pred besedo ali kratico = slovenski, -
a, -o, npr. SZg, SGen, SDb itn.

Ta pred besedo ali kratico = takratni,
-a, -o
Ve pred besedo ali kratico = večer, -
a, -o

SEZNAM KNJIG RSD

100. **Operacija Ciril-Metod**, 2004/2009, 252 s.
101. **Triumf Ciril-Metod**, 2004/2008, 232 s.
102. **Uvod in načrt**, 2004, Založba Miš, 248 s.
103. **Volčji ali zimzeleni čas?**, 2004, Založba Miš, 240 s.
104. **Predavanja**, 2004, Založba Miš, 288 s.
105. **Red blodnje in vizija**, 2004, 276 s.
106. **Konstrukt in resnica**, 2005, 254 s.
107. **Vera in obup**, 2005, 262 s.
108. **Teologija postmoderne**, 2005/2008, 262 s.
109. **Slovenski narod se poraja**, 2005, 286 s.
110. **Slovenski narod se lomi**, 2005/2010, 228 s.
111. **V vrtincu (samo)prevar**, 2005, tipkopolis, 290 s.
112. **Medvedova dramatika**, 2005, tipkopolis, 262 s.
113. **Raj, pastorala, mir, vojna**, 2006, 286 s.
114. **Grška ali katoliška antika?**, 2006, 316 s.
115. **Nekrolog samemu sebi 1**, 2006, 258 s.
116. **Nekrolog samemu sebi 2**, 2006, 308 s.
117. **Naivna doba**, 2006/2010, 206 s.
118. **Polemična doba**, 2006, tipkopolis, 237 s.
119. **Zagatna doba**, 2006, tipkopolis, 279 s.
120. **Destruktivna doba**, 2006, tipkopolis, 262 s.
121. **Verbalistična doba**, 2006, tipkopolis, 234 s.
122. **Refleksivna doba**, 2006, tipkopolis, 293 s.
123. **Drama (maša?) Ivana Mraka**, 2007, Društvo 2000, 410 s.
124. **Pohod in polom zgodovine 1**, 2007, 282 s.
125. **Pohod in polom zgodovine 2**, 2007, 238 s.
126. **Med gledališčem in fikcijo**, 2007, 248 s.
127. **Med dramatikom in spominom**, 2008, 266 s.
128. **Dramsko videnje (volja?) Krištofa Dovjaka**, 2009, tipkopolis, 298 s.

KAZALO

JAMSKI ČLOVEK V GRADU I (ob Vilharjevi Jamski Ivanki)	5
JAMSKI ČLOVEK IZ GRADA I (ob Jurčičevi Veroniki Deseniški)	41
KMEČKI ČLOVEK SE GRE MEŠČANA I (ob Stritarjevih Logarjevih).....	83
ZLATO IN KAMEN I (ob Aškerčevem Zlatorogu in Zajčevih Grmačah)	93
OPOMBE k razpravi ZLATO IN KAMEN I	173
SPREMNE BESEDE	193
VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček).....	194
ORGANOGRAM	198
SLOVARČEK KRATIC	200
SEZNAM KNJIG RSD	205